

1991
3-4

MINISTERUL ȘTIINȚEI ȘI ÎNVĂȚAMINTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA
SOCIETATEA «LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ»

LIMBA

ISSN 0235-9111

CHISINAU

OMÂNA

Dragi cititori!

La închiderea ediției acestor două numere comasate ale revistei, ne-a parvenit știrea că în anul 1992 "Limba Română" va poposi în casele a circa 13 mii de familii. Informația e incompletă. Nu cunoaștem numărul abonaților din Ucraina, din restul fostului imperiu sovietic, precum și din România. Avem certitudinea însă că tirajul publicației nu va fi cu mult mai mic față de cel din anul trecut.

Așadar, numărul cititorilor noștri rămîne constant în pofida eforturilor de a reanimă românofobia și antiunionismul, eforturi susținute și dirijate abil nu numai de forțele proimperiale și șovine de aiurea, ci și de unele persoane cu posturi de răspundere din republică, venite în majoritatea lor, din nomenclatura comunistă care, timp de cinci decenii, a făcut o bună școală de manipulare a opiniei publice și a știut cum să bage zizanie între români, să lucreze la amputarea memoriei istorice a unui popor, să-i spulbere ideea unității naționale, să speculeze cu dificultăți de ordin economic și. a. m. d.

Pactizarea unor intelectuali retrograzi și șretinși lideri politici de școală veche cu elemente reactionare și antinaționale din societatea noastră postcomunistă nu poate dura la infinit. Veni-vor timpurile adevăratei deșteptări a basarabenilor!

Revista "Limba Română" va continua să-și aducă modestă contribuție întru apropierea acestor vremuri.

"LIMBA ROMÂNĂ"

LIMBA ROMÂNĂ
Revistă trimestrială editată de
MINISTERUL ȘTIINȚEI SI ÎNVĂȚAMÂNTULUI AL REPUBLICII MOLDOVA
cu concursul
SOCIETĂȚII LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ

Iulie – decembrie 1991, 3-4

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef
Ion DUMENIU
Redactor-șef adjunct
Alexandru BANTOS
Secretar de redacție
Leo BORDEIANU

Redactori de secții
Ion CIOCANU
Ion CONTESCU
Emil MÎNDICANU

CONSILIUL DE REDACȚIE

Vasile BAHNARU
Pavel BALMUŞ
Anatol CIOBANU
Eugen COȘERIU (Tübingen)
Ion COTEANU (București)
Nicolae DABIJA
Traian DIACONESCU (Iași)
Mihai DRĂGAN (Iași)
Ion EȚCU
Ion IACHIM
Dumitru IRIMIA (Iași)
Ilarion MATCOVSCHI
Nicolae MĂTCAS
Ion MELNIȚIU
Vlad PÎSLARU
Ilie POPESCU (Cernăuți)
Stanislav SEMCINSKI (Kiev)
Constantin TĂNASE
Grigore VIERU

RESPIRĂRI
Nichita STĂNESCU. De fapt, ce este limba română
3

SOCIOLINGVISTICĂ
Ion Z.DUMENIU Politica lingvistică a U.R.S.S. și destinele limbilor naționale
5
Constantin TĂNASE. Comunismul și sovietizarea limbilor
14
ANTOLOGIA "L.R"
Octavian GOGA (12); George BUZNEA (41); Sergiu Victor CUJBA (50); Vasile HUȚAN (73); Ion COCÎRLĂ-LEANDRU(87); D.IOV (177)

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII
Simion BĂRNUTIU (17); George BARIȚIU (118); Mihai EMINESCU (127)

LACRIMA NEAMULUI
Transnistria: argumente vechi și noi
19
Alexei MARINAT. Trei națiuni într-o familie
19
Trofim SURUCEANU. În amurg
21
Nicolae ȚURCANU. Salutarea mea
21
Vladimir BARCARU. TRANSNISTRIA
21
Ion DUMITRAȘCU. Un popor care pierde: moldovenii de peste Nistru
22
Protestul românilor transnistreni înaintat ligii națiunilor
27

STAREA DE VEGHE
Constantin NOICA. Ardealul și spiritualitatea românească
30

OBÎRȘII
Satul gemene
Anatol EREMIA. Mărturii ale vechimii și unității românilor de pre-tutindeni
33
Traian DIACONESCU. Etnogeneza românilor (Revelația manuscriselor lui Eutropius)
37

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE
Alte dovezi de românism în Moldova (Momentul D.Cantemir).
Selecție și prezentare: Pavel BALMUŞ
42
Dosoftei: Parimiile preste an (Fragmente teologico-filosofice). Selecție, transcriere și prezentare de Eugen MUNTEANU
46

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE	Gheorghe JERNOVEI. Ilie Popescu: Cuvinte înaripate
Anatol CIOBANU. Normele de punctuație în vigoare (3)	118
51	
CUM VORBIM, CUM SCRIM.	UNITATEA NAȚIONALĂ: ARGUMENTE LINGVISTICE
Victor GHERMAN. Cuvinte și sensuri neologice	Vladimir ZAGAEVSCHI. Despre limbile române și subdiviziunile teritoriale ale limbii române
60	120
Alexei PALII. Consecințele "îmbogățirii" limbii	
63	
În grădina limbii mele	CONTEXTE
Alexandru ALICI. Autorul vine pe tapet	Ioan OPREA. Limba literară și conștiința națională
65	127
Infern terminologic	
Alexandru GROMOV. Aberații și revelații	FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE
66	Anton COSMA. Scriitorul și "misterul neamului"
CONGRESE. CONFERINȚE. SEMINARE	132
Ortografia limbii române: prezent, trecut, viitor	Ana BANTOȘ. Un poet mergând desculț pe pământul Basarabiei
68	141
Conferința națională Iași-Chișinău	
71	
TANGENȚE BASARABENE	SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)
"Abia aici am descoperit anumite frumuseți ale limbii române..."	Vasile BADIU. Gheorghe RUSU: Freamăt
Interviu realizat de Valentin ERHAN	148
74	Alina CIOBANU. Programul literar al revistei "Viața Basarabiei"
Literatura exilului românesc	151
Paul GOMA. Din calidor	
76	
Lumința FASSEL. Limba română "limbă internațională" în Basarabia?	RESTITUTIO
82	Ștefan CIOBANU. Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă (Notă biografică de Ion OSADCENCO)
ONOMASTICĂ	156
Albina DUMBRĂVEANU. Să cunoaștem numele (3)	Panait CERNA. După un veac (Cuvînt înainte: Vasile BADIU)
87	162
LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ	
Mihai NEBUNU. Manualele de limbă și literatură încotro?	EMINESCIANA
90	Mihai DRĂGAN. Poetul național al românilor (2)
Constantin PARFENE. "Predare" și "învățare" sau "receptare" și "studiere" a literaturii?	164
100	Alexandru FURTUNĂ. Transfigurarea artistică a motivelor folclorice.
Matei CERCHEZ. A citi și a face lectură	173
105	
Comentarii literare	VIN DIN MUNTII LATINEI
Timofei ROȘCA. Poemul "Nunta Zamfirci" de G. Coșbuc	Maxime și cugetări. Comentariu de Anatol CIOBANU
108	177
George COȘBUC. Nunta Zamfirci	
113	
Prezentările și recenzii	UN VAL DE POEZIE NOUĂ
Ion CIOCĂNU. I.I.Dumeniuk; N.Mătcaș: Coloana infinită a graiului matern	Leo BORDEIANU. Eugen Cioclea: Alte dimensiuni
115	183
	CREANGĂ DE AUR
	Stelian DUMISTRĂCEL. Numele populare ale lunilor anului (octombrie-decembrie)
	185
	CUVINTE ÎNCRUCIȘATE
	Andrei CAȘENCU. O altă limbă mai frumoasă nu-i
	190

DE FAPT, CE ESTE LIMBA ROMÂNĂ

Din învățați proști, sau din nepricepuți băgători de seamă ai poetilor, o grea și gravă superstiție s-a preluat drept adevăr în tehnica misterului. Misterul mai întii nu are tehnică. Mai apoi misterul ține de existență, iar nu de reprezentarea ei.

Dar, iată despre ce este vorba: este vorba despre aşa-numitul lucru asupra cuvântului. O absurditate, o lipsă de bun simț și o lipsă de gust vădește acel căruia i-ar da prin minte că s-ar putea lucrea asupra cuvântului. O prostie și o neînțelegere vădește acest slogan semidoct. Ca și cum, Doamne Dumnezeule, am putea să lucrăm asupra miiii cu cinci degete înfățișînd-o nemuririi cu șapte degete.

II

Ca de obicei s-a dat de exemplu pe cel mai mare, pe cel mai de seamă; pe singularicul de primul de Eminescu. Ce strigau în cor cei care-i citeau manuscrisul, iar nu sufletul? Cu o voce de scapete și în cor de copii castrați pentru son de biserică gotică pițigăiau: poetul lucrează asupra cuvântului, ca doavadă nenumă-

ratele sale variante la un singur-singuratic cîntec.

Au confundat, vai lor, starea de ecou a poetului cu repetarea mereu mai transformată a cuvântului. S-a confundat talentul cu munca, înțeleasă în sensul transportării pe umeri, de saci încărcăți cu vorbe și cuvinte.

Nici pomeneală de o atare muncă; talentul nu este muncă, ci revelație, el nu rezidă de timpul investit monoton, ci din durerea monotonă izbucnită în strigăt.

III

Serii întregi de creduli l-au îngînat pe Sadoveanu crezînd că aceasta e starea sublimă a limbii române. Limba operelor lui Sadoveanu nu este tot una cu limba română. Limba română a primit în sine, ca pe un meteorit, vorbirea sadoveniană.

Limba poeziei lui Arghezi nu este tot una cu limba română. Limba română a primit vorbirea argheziană ca pe un panaș.

Limba lui Mateiu Caragiale i-a fost limbii române miere și siere, dar limba română mai bea și mai degustă și altele și altcîndeale.

IV

Îngînîndu-l pe Ion Barbu, copiii neajutați într-un simț real al limbii au crezut că scriu românește. Ion Barbu da, ei niciodată. Sadoveanu da.

îngînătorii lui niciodată, Ion Creangă da, motoceii lui niciodată.

V

Butucul limbii (cum spunea cu o metaforă genială Fănuș Neagu) nu stă în frunzele lui și nici în viața lui. Butucul acestei limbi stă în pămîntul acestei țări. El nu poate fi văzut cu ochiul altuia și nici ronțăit cu dinții sobolului. Vezi-l tu cu ochii tăi și pipăie-l cu mâna ta.

VI

Limba cea vie, vorbirea cea trăită nu începe nici în gramatici confințite de Academie și nu se potrivește cu ce a pierdut fluturele de pe aripa sa. Copiii ai poeziei, cu limba pe limbă călcind, reînviați.

Copiii ai poeziei, în război înving armele iar nu steagurile.

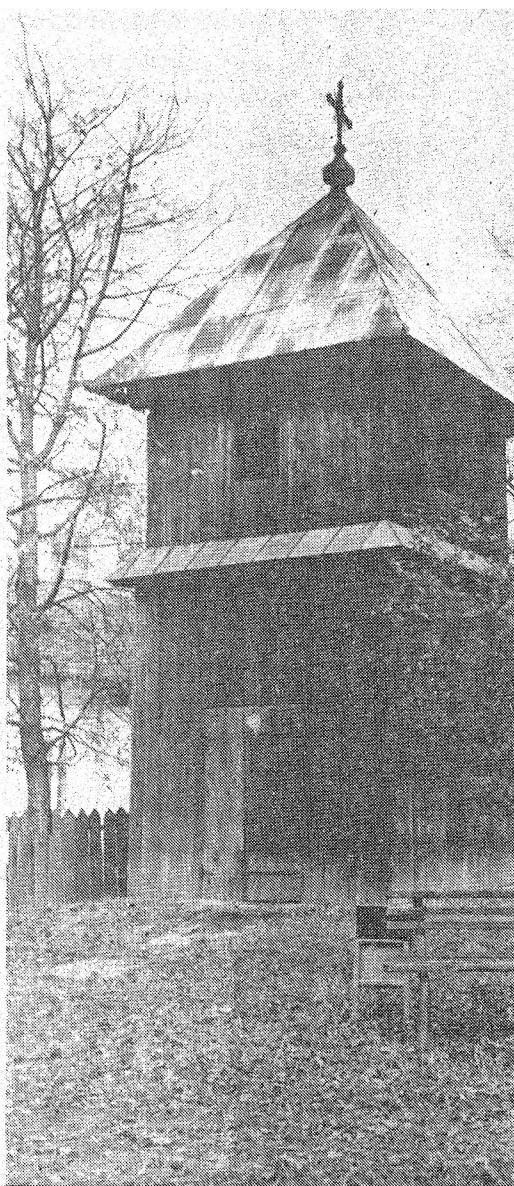
Copiii ai poeziei, mai vie este limba noastră decât orice scriere a ei. Potcoviți-o cu potcoave de aur! Sadoveanu, Arghezi și alții minunați de potcovari ai limbii au știut-o că este înhămată la drum lung.

VII

Niciodată limba nu poate să fie a unuia singur, chiar dacă el se numește Eminescu.

Numele ei este numele întregului nostru popor, viața ei e destinul acestui popor.

Mai doarme din cînd în cînd în trupul unui poet, dar pleacă repede însîngerată de istorie.

Ipotești, clopotniță

POLITICA LINGVISTICĂ A U. R. S. S. ȘI DESTINELE LIMBILOR NAȚIONALE

În deceniile 3-4 ale secolului nostru, s-a constituit, în cadrul lingvisticii sovietice (dacă admitem conventional existența unei atare lingvistici), o ramură relativ nouă a științei limbii numită *lingvistică socială* (rus. *sociolingvistika*) având drept bază metodologică materialismul istoric și unele teorii particulare ale sociologiei marxiste: teoria structurii sociale a societății, teoria sistemelor sociale, sociologia personalității și a. (Ş v e i ṫ e r, p. 481-482).

Pornind de la concepția marxistă asupra limbii ca fenomen social și aplicând principiile materialismului istoric în analiza relațiilor sociale, a raportului dintre limbă și societate, limbă și cultură, limbă și istorie, limbă și politică, sociolingvistica sovietică, mai ales școala lui Iunus Dešeriev, a degenerat foarte repede într-un sociologism materialist-vulgar de spătă marristă, devenind de fapt o armă a ideologiei și propagan-dei comuniste antinaționale și antipopulare, menită să justifice teoretic și să susțină practic politica promovată consecvent de-a lingul deceniilor de regimul comunista totalitar al fostei U. R. S. S.

Un loc aparte în lingvistica sovietică îi revine politicii lingvistice, problemă-cheie a sociolingvisticii sovietice și totodată

parte componentă a politicii naționale a U. R. S. S. Autorii sovietici mai fac uz de termenul *construcție lingvistică* (format prin analogie cu *construcție economică*, *construcție culturală*, *construcție sovietică* etc.), termen ce va să desemneze acțiunile de infăptuire practică a unei anumite politici lingvistice: creaarea alfabetelor pentru limbile agrafe, schimbarea alfabetelor existente, elaborarea și standardizarea sistemelor terminologice, crearea limbilor literare pentru idiomerile care nu au avut tradiția literaturii culte și a. (I-sa e v, p. 7-10). Deci criteriul delimitării celor două probleme ar fi opoziția dintre teorie (*politica lingvistică*) și practică (*construcția lingvistică*), distincție însesizabilă de cele mai dese ori.

O variantă oarecum modernizată a acestei teorii a fost propusă recent de Iunus Dešeriev. În vizionea acestui pretins lider al sociolingvisticii sovietice, ar exista ("potrivit cu scopurile ideologice ale anumitelor clase în domeniul culturii") o politică lingvistică de *perspectivă* (numită, în știință sovietică, *construcție lingvistică*, iar în Europa și America—*language planning*, rus. *язиковое планирование* "planificare lingvistică") și una de *retrospectivă*: cultivarea limbii sau cultura vorbirii. (Deşeriev, p. 616) *

Acceptând în mare teoria planificării lingvistice de E. Haugen (E. Haugen, 1959; 1969; 1972), unii cercetători sovietici îi obiectează lingvistului american că ar fi pierdut din vedere

* Definind politica lingvistică drept "ansamblu de principii ideologice și de măsuri practice adoptate în vederea soluționării problemelor lingvistice dintr-un *socium* sau dintr-un *stat*", autorul numit anulează de fapt deosebirea dintre politica lingvistică și construcția lingvistică.

(Deşeriev, p. 616).

principala funcție a codificatorului limbii: executarea **comenzi sociale a unor anumite grupuri și clase sociale**; că ar fi trecut sub tăcere **caracterul clasial și partinic** al politicii lingvistice, că subapreciază rolul societății în dezvoltarea limbii; că ignorează intenționat experiența construcției lingvistice din U. R. S. S., studiile lingviștilor sovietici în probleme de politică lingvistică, tipologie a situației lingvistice, de cultivare a limbii, elaborare a normelor limbii etc., (Iu. A. Jluktenko, 1983, p. 70-75). V. A. Avrorin, alt teoretician și promotor activ al politicii lingvistice a fostului imperiu sovietic, scria acum două decenii: dezvoltarea funcțională a limbii "se caracterizează prin tendința spre o tot mai simțită subordonare voinei reglementative a societății, voinei claselor sociale, a partidelor (!) politice și aparatului de stat". (Avrorin, p. 9). Aceeași vrere a partidului, a claselor etc. e prezentă și în definiția pe care o propune A. D. Sveîter pentru termenul politică lingvistică: "ansamblu de măsuri pe care le adoptă statul, partidul, clasa, un grup social în scopul de a schimba sau a păstra repartiția funcțională existentă a limbilor sau a subsistemelor linguale, de a introduce norme lingvistice noi sau a le păstra pe cele vechi". (Sveîter, p. 482).

Argumentul intereselor de clasă ale partidului și statului a fost pus la baza tuturor teoriilor pe care le vehiculează sociolinguistica sovietică; aceste argumente sunt invocate pentru a mușamaliza faptul că politica lingvistică a U. R. S. S. leza în realitate drepturile general umane ale etniilor neruse, în primul rînd dreptul sacru al națiunilor la limbile lor materne.

Acum 4 sau 5 ani, despre politica imperial-colonială în problema limbilor se putea vorbi doar cu referire la popoarele din

Asia, Africa și America Latină. Numai acolo, nu și în imperiul sovietic, a avut loc înăbușirea culturilor naționale, a oricăror forme de manifestare a spiritului național, deznaționalizarea autohtonilor, impunerea ideologiei, limbii și culturii colonizatorilor; numai acolo, nu și în țara sovietelor, așezarea venetilor pe pământuri străine era însoțită de instaurarea dominației lor politice, juridice, lingvistice; numai acolo, nu și în societatea pretinsei echități sociale și naționale, a internationalismului zis sovietic, bilingvismul a avut caracter unilateral, adică erau bilingvi doar autohtonii, pe cîtă vreme coloniștii continuau să rămînă monolingvi; numai în numeroasele foste colonii ale Marii Britanii și Franței, nu și în cele 14 colonii sovietice (*alias* republici unionale), limba metropolei era obligatorie pentru băstinași în viață publică, în jurisprudență, producție, comerț, școală etc., iar limbii materne i se permitea să funcționeze în biserică, la bucătărie, în familie. (Cerednicenko, p. 190-193).

Cînd e vorba de situații lingvistice din afara fostei U. R. S. S., nu se recurge la etichetări de tipul **extremism, nationalism** etc., ci se indică, de regulă, adevărata cauză a conflictelor interetnice: **dominația politică, lingvistică** etc. a unei comunități etnice asupra alteia. Astfel procedează L. B. Nikolski relativă cazul bengaliilor care au protestat atunci cînd punjabii din Pakistanul de vest le-au impus limba urdu. (Nikolski, p. 88-89). Autorul menționează că aceștia din urmă făceau parte în fond din tagma burgheziei. În realitate bengali s-au răscusat contra punjabilor nu pentru că aceștia au fost burghezi ci pentru că, fiind minoritari în Bengal, ei și-au impus limba unei populații majoritare de aici și au

încercat să-și mențină dominația politică asupra bengalilor.

Apropo, se consideră că atunci, în 1971, Bangladechul a fost unica țară în istoria modernă care a început lupta pentru independența sa cu "mișcarea pentru limbă". (M o n i r u z z a m a n , 1979, p. 1). Acum însă, după cele întâmplate la noi, în imperiul sovietic, această afirmație nu mai e valabilă. În toate republicile unionale, cu excepția Federăției Ruse, lupta pentru libertatea națională și independența politică a început cu lupta pentru limbile etniilor băștinașe.

Că nu e vorba de interese de clasă ci de factori de ordin etnolingvistic o demonstrează impede mișcarea de eliberare națională a principalelor etnii băștinașe din țările baltice, Ucraina, Belarusi, Moldova, Georgia, Armenia și din celelalte republici, unde minoritatea rusolingvă de circa 25 mln, speculind cu dogme marxist-leniniște, cu închipuitele valori socialiste, cu principiile unei utopice societăți comuniste, a impus limba rusă celor 14 națiuni băștinașe din republicile unionale, națiuni ce constituie împreună circa 95 mln de oameni. În realitate, numărul de rusolingvi alcătuiește o cifră de 36 mln, pentru că la cele 25 mln de ruși etnici trebuie să adăugăm încă 11, 5 mln de naționali (moldoveni, ucraineni, etc. numai în buletinul de identitate) care au declarat la ultimul recensămînt că rusa e limba lor maternă. Situația gravă a limbilor naționale devine și mai clară dacă ținem seama de faptul că 52, 5 mln de cetăteni din cele 14 foste republici unionale au declarat că posedă liber limba rusă ca a doua limbă a popoarelor U. R. S. S.; și se știe că de foarte multe ori ei o posedă mai bine și recurg la ea mult mai des decât la limba maternă. Deci 89 din 139

SOCIOLINGVISTICĂ

mln de locuitori ai celor 14 republici pot fi considerați rusofoni, adică vorbitori de rusă. Or, la ei acasă, nu undeva în fundul Rusiei, naționalii au devenit de fapt minoritari sub raport lingvistic.

Conștientizarea pericolului de a fi deznaționalizați, asimilați din punct de vedere etnolingvistic (adică ruși) și privați de valorile lor naționale i-a determinat pe băstinași să legifereze în primul rînd statalitatea limbilor lor materne și, totodată, să revendice dreptul lor inalienabil la autodeterminare, care figura doar formal în constituția fostului imperiu și în constituțiile republicilor unionale. Tentativa recentă, din 18–21 august 1991, de a stăvili acest proces social-politic firesc, încercarea exasperată a structurilor imperiale (P. C. U. S., K. G. B., complexul militaro-industrial, guvernul unional Pavlov) de a întoarce roata istoriei cu 7 decenii în urmă a eşuat. Cel mai mare imperiu al secolului XX a intrat în faza ultimă, cea de destrămare. Monstruoasa formăjune statală, ai cărei piloni de rezistență erau teroarea roșie și minciuna, a dat faliment.

Dezinformarea, minciuna, sfidarea impertinentă a realității au fost adînc implantate mai ales științelor umaniste. Astfel, timp de cîteva decenii, aş-zisa lingvistică sovietică, în special scoala lui Dešeriev care avea filiale și numeroși adepti docili în toate provinciile naționale, se străduia din răsputeri să demonstreze că limbile, literaturile, culturile naționale se dezvoltă încontinuu, infloresc, prosperă datorită înțeleptei politici naționale leniniste, grijii părintești a partidului și guvernului, prieteniei de nezdruncinat dintre etniile sovietice care au și început, chipurile, a se contopi într-o nouă comunitate istorică de oameni: poporul sovietic.

Până mai ieri s-au scris și publicat sute de articole și cărți în care se susținea cum că în U. R. S. S. nu ar exista colonizare, asimilare și deznaționalizare prin rusificarea naționalilor. Acum doar patru ani, de pildă, autorii monografiei colective *Interacțiunea și îmbogățirea reciprocă a limbilor popoarelor din U. R. S. S.* (Moscova, 1987, redactor Iunus D. Deseriev) afirmau fără jenă cum că în U. R. S. S. nu sănătăți condiții pentru dispariția limbilor, că este imposibilă rusificarea limbilor naționale, că la noi niciodată nu s-au produs și nu se produc nici în prezent procese asimilatorii de tipul acelora care au avut loc și continuă să se producă în S. U. A. (*Vzaimovlianie...*, p. 309).

Numeroasele fapte date publicitate în ultimii ani, precum și rezultatele recensământurilor arată însă că în fosta U. R. S. S. s-au manifestat plenar viciile proprii tuturor imperiilor care au existat vreodată: colonizarea teritoriilor străine, jaful colonial al popoarelor cotropite, asimilarea etnică, dominația totală a limbii metropolei etc. Iată doar cîteva cifre. În 11 republici unionale (Lituania, Estonia, Azerbaidjan, Kirgîstan, Turkmenia, Uzbekistan, Kazahstan, Tadjikistan, Ucraina și Belarus), în urma unei politici demografice imperiale, elementul etnic rus a ajuns să ocupe numeric locul al doilea după etniile băstinașe, în Georgia și Moldova**, locul al treilea, și numai în Armenia minoritatea etnică rusă se află pe locul al patrulea. Despre imigrația coloniștilor ruși în Moldova vorbește următorul fapt. Numărul rușilor (562069) atestați

de recensămîntul din 1989 aproape că s-a dublat față de 1959 (292930), sporul cel mai mare (121514) fiind înregistrat între anii 1959–1970. (Vezi tabelul 1). Acestea, aproape de colonizare.

În condițiile dominației funcționale a aşa-zisei limbi de contact interetnic care își asumase și funcția limbii de stat, bilin-gvismul unilateral național-rus, pe care propaganda oficială îl califică drept unică soluție echitabilă a problemei limbilor în U. R. S. S., căpătînd un caracter de masă, s-a soldat, pentru un număr impunător de cetățeni sovietici, cu un nou monolingvism, dar cu termenii schimbăți. Ultimul recensămînt a consemnat că circa 19 (18742649) din 140, 5 mln de indigeni au devenit ruși, adică aproximativ fiecare al 7-lea homo sovieticus s-a dezis de limba sa maternă. Examinată pe republiki, situația e și mai gravă. Astfel, la 1959, în Republica Moldova erau doar 24382 moldoveni ruși, iar în 1989, deja 120368***.

Într-un grad și mai mare au fost supuse rusificării minoritățile naționale din republica noastră: ucrainenii, bulgarii, evrei și a. Din cei 1540611 concetăteni aloetnici ai românilor din Republica Moldova, 326049 (adică fiecare al 5-lea) au declarat că limba lor maternă e rusa, nu ucraineana, bulgara, idiș, etc. (Vezi tabelul 2). Or, putem spune că avem în republică peste 1 mln de ruși, mai exact, 1 008 486 (562069 ruși etnici și 44 6417 români, ucraineni, găgăuzi, bulgari etc. rusificați). Deci fiecare al 4-lea cetățean al Republicii Moldova este rusolingu. Aproape de două ori (1008486 : 1965494) e mai mare numărul celor care

** În Moldova pe locul al doilea după români se află ucrainenii, 600366, din care aproape jumătate (220129) sănătăți deja rusificați.

*** Pe uniu în ansamblu, numărul de moldoveni și români (din Ucraina) deznaționalizați e de două ori și ceva mai mare (253932), adică depășește un sfert de milion.

au declarat la ultimul recensămînt că posedă bine rusa drept a doua limbă. Suma totală a rusolingvilor și cunoșcătorilor de limbă rusă luate împreună e 2973981, ceea ce constituie aproximativ 75% din totalul populației republicii care este, conform ultimului recensămînt, de 4335360. Practic, 3 indivizi din 4 vorbesc limba rusă. Sau iată două cifre semnificative: pe de o parte, 1488865 moldoveni ce posedă bine rusa drept a doua limbă, iar pe de alta, numai 169893 cetățeni eteroetnici din republică ce cunosc limba română. Așa arată mult-trîmbițatul și multpropagatul bilingualism armonios.

Dar rusificarea nu înseamnă numai abandonul limbii materne în favoarea limbii ruse acceptate fie drept limbă maternă, fie ca a doua limbă. Rusificarea se manifestă de asemenea printr-o evidentă preponderență funcțională a limbii ruse și limitarea simultană a funcționării celorlalte limbi. În Republica Moldova, rusa pusese stăpînire pe aproape toate sferele vitale ale societății: învățămîntul, știința, producția de bunuri materiale, activitatea publică, ocrotirea sănătății, comerțul, prestările de servicii comunale, transportul, poșta și telegraful, sistemul financiar-bancar etc., etc. De aici manifestarea tot mai pregnantă a necesității de a poseda în primul rînd aşa-zisa limbă de contact între națiuni, avantajul și confortul pe care îl le oferea cunoașterea ei, și, din contra, creșterea tot mai simțită a inutilității limbilor indigene, scăderea considerabilă a prestigiului lor chiar pentru o parte de naționali, mai ales pentru acei care pun mai mult preț pe prosperarea materială și avansarea în posturi de conducere decît pe confortul lor spiritual. De aici devalorizarea în genere a limbilor naționale. Căci, într-

adevăr, la ce bun să-ți împăiezi capul cu o limbă fără de care te poți descurca oriunde și oricind. Nu este deci întîmplător faptul menționat mai sus, că numai 169893 nemoldoveni posedă română drept a doua limbă, deși e limba etniei majoritare a Republicii.

Situația în ansamblu e de așa natură încît Republica poate să se autorusifice în continuare dacă nu vor fi luate măsurile de rigoare apte să opreasă acest proces declanșat cu bună știre, să schimbe temeinic statutul funcțional al limbii române.

Politica țarismului rus față de limbile celorlalte popoare a fost univocă: administrația imperială interzicea pur și simplu folosirea altor limbi în activitatea publică, în biserică, învățămînt etc., ea pretindea cunoașterea limbii ruse de la toți localnicii, indiferent de naționalitate, o impunea pretutindeni "cu pumnul și nagaica" (Afanasiev-Ciubinski, p.273), urmărind deschis scopul asimilării etnice a numeroaselor popoare și poporații minoritare față de națiunea rusă în ansamblu, dar majoritare la ei acasă. Toate popoarele din Imperiul Rus erau divizate în două categorii: popoare ale statului ("derjavnie") și popoare indigene ("inorodți"). Pentru a crea impresia precumpărării numerice a elementului etnic rus țarismul mai includea în categoria întîi pe maloruși (ucraineni) și bieloruși, refuzînd totodată cu încăpăținare să recunoască limbile ucraineană și bielorusă. (Isaev, p. 20). Mai ales popoarele neslave erau clasificate ca indigene și lipsite de drepturi sociale și naționale.

Imperiul sovietic, moștenitorul fidel al celui țarist, s-a dovedit a fi mult mai perfid și deci mai periculos în ce privește metodele, căile și mijloacele de rusificare a comunităților etnice neruse. Spre a-și camufla intențiile rusificate, regimul

comunist a impus științelor umaniste o serie de teze și principii menite, chipurile, să reglementeze relațiile dintre națiunile conlocuitoare (de exemplu: 1) egalitatea în drepturi a tuturor limbilor, indiferent de numărul de purtători ai lor; 2) dreptul neconditionat al fiecărui cetățean sovietic de a alege limba de comunicare și de instruire), principii democratice, la prima vedere, dar practic irealizabile în virtutea condițiilor foarte variate în care există și funcționează cele peste 130 de limbi. Principala cauză a esecului pe care l-a suferit U. R. S. S. în politica sa lingvistică și în cea națională în genere rezidă în faptul că principiile juste în fond veneau în contradicție ireductibilă cu ambiiile imperiale ale statului totalitar supercentralizat, cu esența dictatorială a regimului comunist. În consecință, practic, niciodată (nici chiar în cazul unor națiuni mai mari, cum e cea ucraineană, bielorusă sau uzbecă) nu a existat egalitatea în drepturi a limbilor; limba rusă a fost "mai egală în drepturi", căci, nefiind de iure limbă de stat, ea avea de facto acest statut.

Practic, se încalcă la tot pasul dreptul cetățenilor sovietici de a alege limba de comunicare, căci se cuvenea să preferi limba "fratelui mai mare", limba "eliberatorilor", a celor care au înfăptuit aşa-zisa Revoluție din Octombrie. Devenise chiar un fel de lege nescrisă teza potrivit căreia "fiecare om sovietic trebuie să cunoască" (aici și în continuare subl. n. -I.D.) nu numai limba sa maternă, ci și mijlocul de comunicare dintre națiile sovietice – limba rusă" (N. Corlăteanu, p. 13) ****.

Practic, nu a fost realizat decât parțial dreptul națiunilor

**** Același autor, în cartea sa de eseuri publicată în tocul luptei pentru limbă și alfabet, mai afirma, de exemplu, că "bilingvismul armonios activ (!) național-rus este un mare succes al realizării politiciei național-lingvistice a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice" (t.a.), că "specialiștii", "moldovologii" din străinătate... fără nici un pic de temei

sovietice de a alege limbă maternă ca limbă a învățământului, pentru că se deschideau creșe, școli, instituții de învățămînt mediu de specialitate, facultăți și școli de meserii preponderent sau numai cu rusa ca limbă de instruire.

Mass-media și întreaga producție a editurilor republicane de asemenea erau dominate de limba rusă.

Structurile imperiale vegheau cu strictețe realizarea acestei politici șovine și antinatională. Orice disidență era imediat sanctionată fără drept de apel. Imperiul sovietic devenise de fapt un gulag în al căruia imens cazan națiunile sovietice urmau să fie retopite în așa-zisul popor sovietic.

Dominația limbii ruse aveau menirea să-o justifice 1) teoria limbii de contact între națiuni, care nu putea fi alta în toate republicile fostei U. R. S. S. decât limba rusă (să amintim cu această ocazie, învălmășeala ce s-a produs în parlamentul nostru, în august 1989, cind s-a votat ca funcția în cauză să fie acordată tot limbii de stat a Republicii); 2) aberanta teorie a celei de-a doua limbi materne, teorie care sfidează nu numai știința ci și bunul simț; 3) teoria limbii – filieră conform căreia limbile naționale trebuiau să-și îmbogățească mijloacele de expresie, să împrumute cuvinte și termeni din alte idiomi exclusiv prin limba rusă (anume în acest mod ni s-a impus, de pildă, *combain* în loc de *combină*); 4) teoria bilingvismului armonios național-rus, care, în lipsa celuilalt tip de bilingvism, rus-national, a fost în realitate un mijloc eficace de deznaționalizare și asimilare etnică.

Extinderea limbii ruse în detrimentul limbilor de bază din fostele republici unionale, proces susținut oficial și stimulat pe

vorbesc despre "asimilarea", "rusificarea" limbilor naționale din Uniunea Sovietică..." și că toate aceste "teorii" ale neprietenilor noștri ideologici dispar, se sparg ca baloanele de săpun în fața realizărilor sovietice nu numai pe tărîm economic, social-politic, ci și în domeniul dezvoltării limbilor naționale" (T.a., p.14-15).

toate căile, a generat (nu a putut să nu genereze) conflicte interne care pot fi stinse doar prin repunerea limbilor naționale în drepturile ce le-au fost uzurate. Adevărata renaștere a limbilor naționale poate avea loc numai în condițiile unei independențe statale reale.

29 august 1991

SOCIOLINGVISTICA

- Haugen – Haugen E. Planning for a standart language in Norway. – Antropol. Lingv., 1959, N 3.
- Haugen 1969 – Rev.: Introduction to a theory of language planning by V. Tauli – Language, 1969, 45, N4.
- Haugen 1972 – The ecology of language. – Standart (Cal.): Standard univ. press, 1972.
- Isaev – Исаев М. И. Языковое строительство в СССР, "Наука", М., 1979.
- Jluktenko - Жлуктенко Ю. А. Теория "языковое планирование". - Современное зарубежное языкоизнание, "Наукова думка", Киев, 1983.
- Nicolski – Никольский Л. Б. Язык в политике и идеологии стран зарубежного Востока "Наука", М., 1986.
- Moniruzzaman – Moniruzzaman M. Language Planning in Bangladesh. Language Planning Newsletter. Honolulu, 1979, vol 5, N 3.
- Şveitser – Швейцер А. Д. Социолингвистика. -Лингвистический энциклопедический словарь . М., 1990.

BIBLIOGRAFIE

- Avrorin – Аврорин В. А. Проблема изучения функциональной стороны языка . Л., 1970.
- Cerednicenko - Чередниченко А. И. Социальные проблемы функционирования и развития языка. - Язык и идеология "Вища школа", Киев, 1981.
- Corlăteanu – Корлэтяну Н. Лумя ку тоате але ей... Есеуръ, "Литература артистикъ", К., 1988.
- Deşteriev - Дештериев Ю. Д. Языковая политика. - Лингвистический энциклопедический словарь .М., 1990.

Tabelul 1

	1959	1970		1979		1989		Spor absolut față de 1959
	Nr. total	Nr. total	Spor absolut	Nr. total	Spor absolut	Nr. total	Spor absolut	
Moldoveni	1886566	2303916	417350	2525687	221771	27947449	269062	908183
Ucraineni	420820	506560	85740	560679	54119	600366	39687	179546
Ruși	292930	414444	121514	505730	91286	56206	56339	269139

Tabelul 2

Principalele grupuri etnice	Numărul total	Au declarat drept limbă maternă			
		limba nației sale	limba română	limba rusă	alte limbi
Români	2794749	2666643	–	120368	7738
Ucrainenii	600366	369999	9483	220129	755
Ruși	562069	557146	3428	–	1495
Găgăuzi	153458	139906	1733	11365	454
Bulgari	88419	69614	2175	16002	628
Ebrei	65672	17016	514	47872	270
Bioloruși	19608	8397	153	10924	134
Tigani	11571	9486	1558	411	116
Nemți	7335	2283	99	4868	85
Polonezi	4739	458	103	2851	1327
Total	4335360	3854193	21150	446417	13600

Octavian GOGA

VORBEAU
AZI NOAPTE
DOUĂ APE

1812 – 1912

Venea un visor să ne-ngrăape
Și grindina-mi bătea la geam,
Vorbeau azi noapte două ape
Și vorba lor o-nțelegeam.
Își lumina necunoscutul
Cu fulgere, din deal în deal,
Și chiotind prin neguri
Prutul Vorbea cu Murășu-n
Ardeal:

"În taina apelor

afundé

Un țintirim de veacuri port,
Mi-e albul înspușat unde
Mai trist ca giulgiul unui
mort...

Din vreme-n vreme mă
străbate

Un lung îndepărtat fior,
Și-ncheiturile trunchiate
Atîta de cumplit mă dor...
N-auzi cum strigă Basarabii
Blestemul zilelor ce vin,
Cum sună-n bucium pîrcălabii
De la Soroca la Hotin?
Eu simt cum matca mea tre-
sare

De-al amintirilor șuvoi,
Arcașii lui Ștefan cel Mare
Îmi cer azi moaștele-napoï" ...
Așa tulburător de țară
Vuia ne-nduplecătul glas,
Pîn-fulgerele se curmară
Și-o ploaie blîndă-a mai
rămas.

Atunci o întunecoasă
noapte

Pe creasta codrilor cădea,
Și-n plînset lin urzit din
șoapte

Bătrînul Murăș răspunde:
"În valul meu de veacuri plînge
Același vaier stîns și mut,
Mai multe lacrimi decît sînge
Nisipul meu a cunoscut.
Tu-ți plîngi mărirea îngropată,
Eu jalea veche an de an,
Tu ai avut părinti odată,
Eu veci de veci am fost
orfân..."

Așa vorbeau îndurerate,
Sub cerul înnorat și crud,
Bolnave rîuri tulburate.
Și-acum durerea v-o aud.
Nedumerirea mă supune
Cînd rostul patimii v-ascult,
Căci inima nu-mi poate spune,
Pe care să vă plîng mai mult.

COMUNISMUL ȘI SOVIETIZAREA LIMBILOR

Bolșevismul rusesec a neno-rocit atîtea popoare nu numai prin politica economică sclava-gistă pe care a promovat-o chiar din clipa cînd a usurpat puterea, ci și prin ideologia cu care s-a înarmat, ideologia expansionis-tă bazată pe amoralitate politică, minciună, anticeștinism, totalitarism spiritual, violentă, fariseism doctrinar etc. Ca urmare a acestui dezastru au-avut de suferit toate limbile popoarelor bolșevizate. Am preciza în acest context doar următorul moment: limbile popoarelor subjugate din Imperiu, cu excepția limbii ruse, au fost supuse și procesului de rusifi-care, de marginalizare a lor din viața publică, astfel sovietizarea și rusificarea au fost o adevărată tragedie pentru aceste limbi, inclusiv pentru limbă română din Basarabia la care ne vom referi în continuare.

Ideologia comunistă a afec-tat cancerogenic însăși te-meiurile semantice ale limbii române. Minciuna din ideologie și politică putea fi materializată numai printr-o haină lingvis-tică. Această ideologie a avut nevoie de un limbaj esopic pen-tru a camufla adevăratul conținut semantic al limbii sovietice puse în circulație după anul 1917. Ideologizarea și so-vietizarea limbajului urmăreau un scop bine determinat: debili-zarea politică a maselor, inocu-larea "benevolă" a doctrinei comuniste, confiscarea conști-înței naționale. Ca urmare, limba oficială s-a transformat într-un idiom ideologizat și militarizat pus în circulație de

oligarhia de partid și promovat cu credință "în mase" de armata de funcționari ideologici pe care se sprijinea această oligarie.

Într-un asemenea limbaj cuvintele și-au pierdut adevă-ratele lor sensuri primare. Propriu-zis, ideologia comunistă a săvîrșit o lovitură de stat în limbă, substituind sensurile primitive ale cuvîntelor prin altele, menite să justifice doctrina și să-i imprime credibili-tate. Procesul de convertire și degradare a sensurilor se pro-ducea paralel cu cel de cultivare a duplicității morale în socie-tate. Să ne amintim că pînă mai ieri noi ne însușeam relativ bine această algebră a limbajului comunist: la adunările oficiale se vorbea una, iar acasă și în cercul prietenilor apropiatî – alta, cu totul alta. La drept vorbind, societatea practica două limbaje ale unei singure limbi materne – unul pentru uzul de serviciu, limbajul oficial al ideologiei de stat, și altul pentru uzul intern, intim, lim-bajul practicat dincolo de peretii instituțiilor de stat. Morala dublă cultivată prin intermediul ideologiei comu-niste a creat cele mai pertinente condiții pentru apariția și sta-tornicirea unui nou tip de cod verbal comunicativ: limbajul demagogiei sovietice.

Demagogia devine nu o a doua natură, ci însăși esența, e condiția existenței statului bolșevic. Chiar și celor mai lu-cide spirite deseori le venea greu să se dumirească unde se ter-mină adevărul și unde începe demagogia și miinciuna – atît de adînc pătrunseșe acestea în viața socială, în politică, ideo-lo-gie, știință, cultură, inclusiv în viața intimă. Mașina bolșevică măcina temeiurile morale ale societății și odată cu aceasta – limba. Limbajul creat pentru și pus în serviciul acestei ideologii avea contururi semantice bine

precizate și individualizate; cu cât individul urca mai sus pe scara nomenclaturii comuniste, cu atât trebuia să-și însușească și să posede mai bine subtilitățile lexicale ale codului respectiv.

Să luăm bunăoară, una din expresiile centrale ale limbajului dat, a cărei aplicare în practica construcției socialismului s-a soldat cu exterminarea a zeci și zeci de milioane de vieți omenești – *dușman al poporului*. Punerea în circulație a expresiei date a însemnat de la bun început o menținere impertinentă și cinică a ceea ce numim *homo sovieticus*. Cu popoare întregi s-a procedat la un experiment sinistru, experiment aplicat numai șobolanilor: se prinde un șobolan, i se introduce un ac în piciorul din urmă și i se dă drumul înapoi la ai săi. Durerea provocată de acul introdus de experimentator îl face să creadă că este atacat de ai săi și atunci el începe a mușca și a rupe, pînă cînd întreaga colonie de șobolani este atrasă într-un război sîngeros. Ceva similar s-a întîmplat și în imperiul sovietic care pornise să construiască cea mai luminoasă societate: semănînd cu abilitate sămîntă vrajbei și a urii între oameni și popoare întregi, camarila bolșevică sub bagheta lui Stalin a instaurat în societate o atmosferă de suspiciune generală. Într-o asemenea atmosferă era ușor de pescuit dușmani ai poporului. Fariseismul acestei etichete constă anume în faptul că adevărății dușmani ai poporului erau anume ei, cei din vîrful piramidei, ideologia iobăgist-comunistă însă, amestecată măiestrit cu o demagogie deșănată și susținută prin cultul violenței, a făcut din popoare întregi adevărate coloanii de șobolani.

Conștienți de natura utopică a ideologiei doctrinei comu-

niste, autorii și promotorii ei, spre deosebire de apostolii creștini, care promit viață fără moarte și fericirea veșnică pe ceea lume, au promis popoarelor că adevărul rai e pe pămînt și se numește comunism. În plan verbal propagandistic acest rai a fost numit *viitorul luminos al omenirii, visul de aur al omenirii*. Dacă potrivit creștinismului fericirea veșnică a întregii omeniri a fost obținută prin răstignirea unui singur om, conform ideologiei bolșevice raiul pe pămînt poate fi edificat prin crucificarea a milioane și milioane de *dușmani ai poporului*. Calculul era diabolic de elementar: vreți cît mai curînd să gustați din *viitorul luminos* - sacrificati cît mai mulți *dușmani ai poporului*!

Generații întregi au fost intoxicate cu acest limbaj: chiar și astăzi încă nu-s o raritate oamenii din generația în vîrstă care mai cred în *viitorul luminos* promis de bolșevici și în numele acestui viitor sunt gata să pună mîna pe nagan și să pornească în căutarea *dușmanilor poporului*. Magia cuvîntului demagogic și ideologizat, după cum vedem, este fără margini.

O altă fațetă a limbajului respectiv o constituie lozinile fabricate în secțiile ideologice ale partidului. În orice colț al imperiului puteai citi în rusește lozinca "Slava KPSS!" Acest slogan reflecta nu atât setea de adulăție a unor cinovnici mărunți față de boșii nomenclaturii, cît calculul precis al acestora că prin repetarea la infinit a lui vor inocula în conștiința publică ideea că într-adevăr acest partid servește intereselor poporului și merită să fie venerat și preaslăvit. Ideea respectivă era fortificată și susținută teoretic cu un citat din Lenin ce putea fi savurat pe toate gardurile: *partidul e mintea, onoarea și cinstea epocii*

noastre. Imaginea-vă la ce grad de deformare a fost adusă morala publică a societății, cind popoare întregi, de la mic la mare, trebuiau să imnifice un partid care era murdar de sângere pînă la coate, a cărui unică normă de conduită era minciuna, demagogia, corupția, spionomania etc. Limbajul, după cum vedem, era folosit pentru a exprima cu totul altceva decît semnifica realitatea: se confirmă de fapt ideea lui Maiakovski, exprimată încă în zorii erei bolșevice -noi spunem Lenin - subînțelegem partidul, noi spunem partidul - subînțelegem Lenin. Deci, spunem una, dar avem în vedere alta - iată adevărata esență a teoriei și practicii comuniste.

Demagogia ajungea deseori pînă la un cinism arrogант. Să ne amintim de o altă lozincă, extrem de populară pe timpuri: *trăiască blocul de nezdruncinat al comuniștilor și celor fără de partid!* Minciuna se vedea de la o poștă, deoarece partidul, usurpînd puterea, n-a vrut să împartă cu poporul nimic din privilegiile sale. Ocuparea celui mai neînsemnat post de conducere reclama apartenența la partidul comunist, plecarea în străinătate era imposibilă fără carnetul de partid în buzunar, șansele de a face carieră în cultură, știință, economie etc., fără a fi comunist erau practic nule. Cu toate acestea, lozinka despre blocul de nezdruncinat lucra și dădea roade - milioane de oameni cinstiți, îndobitochiți de mașina ideologică a partidului, credeau sincer în această minciună a clasei comuniste stăpînitoare. Un rol nefast în înrădăcinarea acestor minciuni l-a jucat literatura de curte, care pentru câteva oase de la masa stăpinului, a glorificat partidul într-un perfect limbaj demagogic: *de am o bucurie, partidului o spun..., eu îmi iubesc*

partidul și mă mindresc cu el... etc., etc.

Ateiști fiind, comuniștii își dădeau, totuși, prea bine seama că cuvîntul este de la dumnezeu. Conștienti de forța magică a cuvîntului rostit sau tipărit, clica comunistă conducea folosea cuvîntul pentru a camufla, a ascunde de popor adevărata esență a politicii criminale pe care o promova în spatele acestui popor. Creînd un stat supramilitarizat, înarmat pînă în dinti, promovînd o politică agresivă de intimidare prin forța armelor, strangulînd cu cruzime aspirațiile de libertate ale popoarelor frătești din lagărul socialist (invaziile militare din Ungaria, Ceho-Slovacia, Afganistan) partidul avea grija să mintă poporul prin lozinci de o demagogie crasă: *U. R. S. S. -bastionul păcii, Pace în toată lumea, Lumii pace etc.* Asimilate odată cu laptele mamei - în condițiile unei blocări informaționale totale - aceste lozinci au devenit într-un fel credibile. Milioane de oameni credeau sincer (iar unii mai cred și acum) că într-adevăr U. R. S. S. a luptat pentru pace și că meritul nedezlănțuirii pînă în prezent a unui nou măcel mondial îi aparține anume ei. Partidul a știut cum să stoarcă capital politic din această situație. Camuflînd politica militaristă agresivă prin declanșarea unei istorii antinucleare fără precedent, istorie îndreptată împotriva lumii capitaliste, el a reușit să-și mențină parțial popularitatea. Oamenii simpli, departe de politică, judecau cam astfel: *Las' că Brejnev e bun, el luptă pentru pace, că dacă n-ar fi el americanii demult începeau războiul...* În timp ce poporul judeca astfel, *Breznev cel bun* trimitea la moarte mii și mii de feciori ai acestui popor. Sicriile de zinc veneau aproape zilnic la

aeroportul din Chișinău, aeropost împodobit și cu lozinca: *U. R. S. S. – bastion al păcii.*

În treținerea unui stat supramilitarizat, după cum știm, necesită resurse economice și financiare colosale. Aceste resurse pot fi obținute numai prin muncă. Misiunea nobilă de a munci îi revine poporului și nu elitei de partid, fiindcă partidul avea o altă misiune – de a fi conducătorul și însoțitorul tuturor biruințelor. Logica era simplă: vrei pace – muncește, și n-ar fi rău să muncești cam pe degeaba. (...). Mai la vale de Hîncești și acum poți citi, pe un vîrf de deal, scris pe niște coloane de piatră: *mir crepi trudom!*)

Demagogia limbajului ideologic communist afectase toate sferele societății sovietice. Statul sovietic construit ani de zile după modelul cazărmi soldațești, nu putea funcționa în afara unui lexic militarizat, lexic utilizat în cultură, agricultură, sport etc. Astfel, *luptele, bătăliile se dădeau... la orice colț: lupta pentru roadă, lupta pentru securitatea muncii, lupta pentru indici înalți în producție, lupta pentru un mod de viață treaz, lupta pentru înșigătarea în întrecerile socialiste etc.* Această frazeologie avea menirea să camuflzeze inertia economică, indiferența, lipsa de spirit gospodăresc, mistificările și toate celelalte atrăbute ale economiei planificate a socialismului. Acest cancer al limbajului ideologizat a fost sesizat încă în anii stagnării. Îmi amintesc de o caricatură din revista "Crocodil": o construcție abia începută, materiale de construcție aruncate în dezordine în toate părțile, iar alături un grup de constructori joacă cărți și beau vodcă. Se apropie un corespondent și-i întreabă: ce faceți?, la care un muncitor îi răspunde: noi luptăm ca brigada noastră să poarte numele

SOCIOLINGVISTICĂ

de colectiv al muncii comuniste. La aceasta corespondentul le-a răspuns destul cît ați luptat, apucați-vă de lucru!

... Au fost timpuri (au trecut ele cu adevărat?!) când și noi, basarabenii, "am luptat obținând mari succese" pe multe fronturi, inclusiv pe cel al "limbii moldovenești", declarată de savanții-comuniști "egală între egale". Abia acum descoperim cu ce ne-am ales din această "luptă", de aceea mă întreb: n-a venit oare momentul să muncim cu adevărat pe multă pătiminitul ogor al străbunului nostru grai?

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII LIBERTATEA ORICĂRUI POPOR

e bunul lui cel mai înalt; și naționalitatea e libertatea lui cea din urmă. Ce preț mai are viața lui, după ce și-a pierdut tot, care-l face demn ca să mai fie pe pămînt? (...) Să nu ne vindem țara și limba, căci pierzîndu-se odată, nu se mai poate cîştiga; Uniți-vă cu poporul toți, preoți, nobili, cetăteni, ostași, învațăți să vă consultați asupra mijloacelor reînvierii naționale, pentru că toți sănătei fii ai aceleiași mame și cauza este comună; țineți cu poporul toți, ca să nu rătăciți, pentru că poporul nu se abate de la natură; nici nu-l trag străinii așa de ușor în partea lor, cum îi trag pe unii din celelalte clase, care urlă împreună cu lupii și sfîșie pe popor dimpreună cu aceștia; nu vă abateți de la cauza națională de frica luptei; cugetați, că alte popoare s-au luptat cente de ani pentru libertate. Însă cînd vi se va părea lupta cu nepuțință, cînd se vor ridica greutățile asupra voastră ca valurile mării turbate asupra unei văi, cînd va dezlega princepele întunericului pe toți necurații și-i va trimite, ca să rupă legăturile frăției voastre și să vă abată de la cauza și amoarea gîntei noastre la idolii străini, aduceți-vă aminte atunci, cu cîtă însoflețire și bărbătie s-au luptat străbunii noștri din Dacia pentru existența și onoarea națiunii noastre. (...)

Simion BĂRNUTIU
1848

**Marea Adunare Națională.
Lunga 1990.**

TREI NAȚIUNI ÎNTR-O FAMILIE

LACRIMA NEAMULUI

TRANSNISTRIA: ARGUMENTE VECHI ȘI NOI

Iar și iar ne întoarcem cu sufletul și cu gîndul la tine, Transnistrie, și la oamenii tăi. Așa a fost să se întâmpile încît de-a lungul secolelor ai fost o pavăză, ai apărăt suflarea românească de vînturile uneori reci ca gheata, alteleori pîrjolitoare ale stepelor de la răsărit. Zăngănit de arme și nechezat de cai veneau în iureșuri aparent nestăvilitate, dar aici lîngă bătrînul Nistru se potoleau, erau potolite, dispăreau.

Acum se joacă pare-se ultimul act al tragediei transnistriene. Acum dușmanii sănt mai perfizi ca nici odată. Acum ei sănt gata la orice: să lovească în orice mod (se trezește vechiul instinct al nomazilor cotropitorii), să ne pună bețen roate (blockarea căilor ferate etc.) și chiar să dea foc casei (care nu este a lor).

În acest context revista noastră vine cu o serie de materiale inserate la rubrica ce poartă semnificativ titlu Lacrima neamului. Despre durerea asimilării românilor îndepărtați un pic de apele Nistrului vorbește Alexei MARINAT în schița Trei națiuni într-o familie. Pavăza noastră de la răsărit se răreste...

Un argument de forță sănt poezile În amurg (1932) de Trofim SURUCEANU (destinul românilor rămași în "infernal rusesc"), Salutarea mea de Nicolae Turcanu (bucuria unirii cu Patria mamă), Transnistria (1943) de Vladimir BARCARU.

Reproducem integral din revista "Viața Basarabiei" articolul lui Ion DUMITRAȘCU "Un popor care pierde: moldovenii de peste Nistru" (1932) și "Protestul românilor transnistreni înaintat ligii națiunilor" (1934) de către Comitetul Românilor Transnistreni.

"L. R."

Am un verișor de pe mamă, care trăiește la Moscova, demult, din copilărie. Fiind într-o vizită la Moscova, ne-am luat de vorbă:

– Serghei, tu știi că ești moldovean? – îi zisei.

– Cîte ceva am auzit de la tatăl meu, ca prin vis, dar, la mai concret, nu știu.

– Dar că tatăl tău, Maxim Sandulescu, e moldovean get-beget, știi? Si că e frate bun cu mama mea Catrina Sandulescu, știi? Si că sănt fiu și fiică ai lui Ignat Sandulescu, moldovean din talpă, știi?

– Îi țin minte pe bunelul și bunica. O țin minte și pe mătușa Catrina, mama ta. Ultima dată am fost la voi în ospătie prin 1928, la moșie...

– Ei, nu era moșie. Era o gospodărie frumoasă la "nadel", pe timpul NEP-ului.

Inginerul Serghei Sandulescu, locuitor al Moscovei, e mai în vîrstă cu cîțiva ani și e amuzat de amintiri...

– Ții minte cum îți povesteam cum merg tramvaiele la Moscova!...

– Tot ca prin vis. Dar cum ai devenit tu rus?

– Tatăl meu a fost ofițer în armata rusă...

– Aha! Și-a modificat numele, fiind ofițer în armata țaristă și a devenit Sandulov.

– Da. Și naționalitatea și-a schimbat-o, aflindu-se în slujbă la țar!...

– Dar a fost o necesitate să-ți schimbe și ție naționalitatea?

– Cum să-ți spun? Locuiam la Moscova, am învățat la școală, am făcut studiile. Cum crezi: eu sănt inginer de înaltă specialitate, am fost de șapte ori în

expediții în Antartida, ar fi fost posibil oare...?

— Știi ce vrei să spui. Dar copiii tăi știu că sînt moldoveni?

— Deloc! Nici n-au auzit.

— Vasăzică, ești rus, get-beget! Prin tine s-a pierdut un lăstar din neamul nostru, s-a uscat. Dar știi că Sanduleștii se trag din gospodari de viață, din moldoveni nobili?

— Am auzit de la tata.

— De ce nu vrei să le spui și copiilor tăi?

— De a cui nevoie? Ei trăiesc în altă țară, în altă epocă... Sînt convinși că sînt ruși din moșie-strămoși!

— Servesc ca materie primă pentru o altă națiune!?

... Mai am cîțiva verișori de pe mama care trăiesc în Ucraina. Fiind într-o vizită pe la unul din ei, ne-am luat de vorbă:

— Măi, Tudose Sandulescu, tu știi că ești moldovean?

— Fii serios! În primul rînd sînt Sandulenco și nu Sandulescu. Si mă cheamă Feodosii și nu Tudose!

— Dar naționalitatea care o ai?

— Ucrainean!

— De ce ucrainean și nu moldovean?

— Fiindcă trăiesc în Ucraina!

— Si copiii tăi sînt tot ucraineni?

— Ucraineni bineîntelești!

— Dar părinții tăi, tatăl, unchiul Ion, au fost moldoveni. Si mama ta, mătușa Chilia, a fost tot moldoveancă!..

— Da. Dar eu sînt ucrainean...

— Conform căror legi!?

— Fiindcă trăiesc în Ucraina. Si copiii mei au trebuit să învețe în școală ucrainească...

— Si pe unde i-a dus vîntul? Pe unde s-au aciuat?

— Tot prin Ucraina...

— Si măcar știu că sînt moldoveni de naționalitate?

— De unde să știe!?

LACRIMA NEAMULUI

— Si ceilalți frați ai tăi, adică și verișorii ai mei, tot ucraineni săint?

— D-apoi cum!? Odată ce trăiesc în Ucraina!

Vasăzică, aceștia, verișorii mei de pe mamă, moldoveni din tată și mamă, care trăiesc în Ucraina, au devenit ucraineni get-beget!...

Si numai noi, trei frați și o soră, care ne-am mutat cu traiul în Basarabia, am rămas moldoveni, din tot neamul de pe mamă...

... cercul în care se vorbește astăzi limba română dincoace de Dunăre cade tocmai pe hotarele vechii Dacii.

**Heinrich KIEPERT
celebru geograf
german
1878**

Trofim SURUCEANU

ÎN AMURG

Sonor, umil, prelung și jalnic
S-aude-un cînt moldovenesc
Din-tr-un imperiu vast și fal-
nic
Azi devenit infern rusec.

E-o doină... Nistrul ea
strâbate,
Plutind pe valu-i plîngător,
Unde speranțe spulberate
S-afundă în amurg și mor.

E cîntecul ce-ntruna plînge
Durerea bietului Român,
Rămas să-și poarte jugu-n
sînge,
Robit pămîntului străin.

E glasul trist din Ucraină
Ce pribegiește-n taina lui
Din gura celor ce suspină,
Că sunt copiii nimănu...

E ruga ultimă-n durere,
E deznădejdea-n culmea ei,
Căci nu-i un pic de mîngîiere
'N căminul fără de scînteii!...

Si iat-o, doina-ncet se curmă
Pe valea Nistrului hain...
Ascult ecoul ei din urmă,
Ca un prelung, prelung
suspin.

S-ascunde zarea-nsîngerată
În vălul-tristului amurg
Si plopi cu fruntea-ngîndurată
În Nistru lacrimile-și scurg.

1932

Nicolae ȚURCANU

SALUTAREA MEA

Bună ziua deal și vale!
Salut netedă cîmpie!
Bună ziua frați și neamuri!
Salut dulce Românie!

LACRIMA NEAMULUI

Care-mbătrînind în urmă,
Înainte-ntinerești
Care slavă și se-naltă
Din morminte strămoșești.

Azi poetul mic îți vede
Prea seninul cer al tău,
Cum l-au luminat strămoșii
Cum ți-l are Dumnezeu.

Aici doine sînt cîntate
De-o grămadă de poeti.
Aici păsările zboară,
Aici soare mult avetă.

Eu de unde vin... doar norii
Las amurguri pe ruine,
După douăzeci de ierne
Azi doar, primăvara vine.

Salut, dulce Românie!
Frate, soră, mamă, tată!
Noi vă spunem bună ziua,
Dar adio-niciodată!

Vladimir BARCARU

TRANSNISTRIA

O, baștină scumpă, frumoasă
Transnistrie, roabă de ieri,
Îndreaptă-ți spinarea
gheboasă
Si mîndru privește în zări.

O, baștină scumpă, bogată
Transnistrie, săracă ieri
Tu nu-i fi de-acuma prădată
De roadele bunelor veri.

O, baștină scumpă, creștină
Transnistrie, fără lege ieri
Azi clopoțe-n jur sună line,
Biserici se-naltă spre cer.

O, baștină scumpă, iubită
Transnistrie, veștedă ieri
Pe veci de-amu-i fi-nflorită
Si plină în veci de puteri.

1943

UN POPOR CARE PIERE: MOLDOVENII DE PESTE NISTRU

Mai multe cotidiene mari românești, mai cu seamă cele de culoare naționalistă, au adus iar în discuție, în ultimele cîteva săptămîni, problema românilor de peste hotare, descriind, în expresiuni și pătrunzătoare la inima și la sufletul oricărui român, viața și starea culturală, și mai ales, starea morală în care se află astăzi români din Macedonia, din Timoc, din Banatul sîrbesc, din Ungaria și pînă și din Cehoslovacia.

Cu toate tratatele și pactele de amicîtie, cu toate relațiile de bună vecinătate și cu toate asigurările de reciprocitate în ceea ce privește tratarea omenescă a minorităților, - ni se aduc, zilnic, la cunoștință fapte frapante, cazuri indignante, din care aflăm că, pe cînd la noi se întrețin din bugetul Statului școli de toate gradele bulgărești, sîrbești etc. vecinii noștri persecută și distrug la ei tot ce miroase a român, cu scopul de a deznaționaliza cu desăvîrsire aceste crîmpeie ale românismului, pe care soarta și destinul istoric au vrut să-i aşeze cu secole în urmă acolo, în mijlocul străinilor, și care, cu toate acestea au știut să-și apere cu dîrzenie limba și sufletul lor românesc.

Acest tratament dureros pentru noi, români, față de frații din țările vecine, este, în cea mai mare parte, consecința dezinteresării opiniei noastre publice și a neglijării acestei chestiuni din partea guvernelor, care se perindează la cîrma țării și, care, în politica lor externă, se conduc de înalte interese politice internaționale, sacrificînd interesele vitale ale minorităților

românești de peste hotare, spre a nu crea dificultăți în relațiile de prietenie a Statului nostru cu țările vecine.

După concepția guvernelor noastre, pentru interesele României, este mult mai important să avem pacte de amicîtie cu Bulgaria și cu Grecia, trecînd cu vederea situația deplorabilă a minorităților românești din acele țări, decît să avem cu ele relațiuni de veșnică încordare pe o chestie de o importanță discutabilă.

De aceea, toate guvernele noastre închid ochii și-și astupă urechile, făcîndu-se că nu văd și n-aud de lenta și eterna dramă a fraților noștri de peste hotare, care își duc de veacuri jugul lor plin de suferințe.

Dar, dacă guvernele noastre, oricît de bine ar fi ele intentionate, nu pot sau nu găsesc posibil a interveni în această problemă arzătoare, în schimb opinia noastră publică reprezentată prin presa națională este datoare a ține veșnic aprinsă candela la patul suferintelor fraților noștri de peste hotare. Trebuie să constatăm, însă, cu regret, că presa noastră deși se ocupă întrucîntva de români din Macedonia, din Timoc, din Banatul sîrbesc etc... – nu se ocupă aproape deloc de situația tragică și dezastroasă, materială și morală, în care se află români de peste Nistru.

Ori, tocmai români de peste Nistru, cei mai numeroși dintre toți frații noștri de peste hotare, cei mai oropsiți de soartă și cei mai bine păstrați din punct de vedere etnic, – au cea mai mare nevoie de atenția noastră, căci, dacă români din celelalte State cu minorități românești suferă și sint amenințați numai din punct de vedere cultural și național, frații noștri de peste Nistru se află astăzi în pragul pieirii integrale, fizice...

Într-adevăr, stirile ce ne vin în ultimul timp din Republica

Moldovenească confirmă pe deplin temerile noastre de acum cîțiva ani în urmă, cînd, noi, acei care urmărим viața românilor transnistrieni sub regimul sovietic, am început să ne formăm convingerea că Sovietele plănuiesc și realizează, cu o brutalitate și cu o perseverență fără precedent în istoria omenirii, exterminarea moldovenilor de pe partea stîngă a Nistrului prin defrișarea de moldoveni a teritoriului locuit de ei și prin aducerea în locul lor a coloniștilor de alte neamuri, în special a ovreilor, bulgarilor și rușilor.

Nu încape nici o îndoială, că numai din necesitate pur politică Sovietele păstrează și vor păstra și mai departe, cît timp se va mai menține regimul lor, ficțiunea "Republicii Moldovenesti" (după cum de altfel toate "republicele" lor sunt fictive, căci U. R. S. S. în realitate este un Stat unitar dictatorial) cu tot mecanismul ei aparent de "unitate autonomă" și cu toate atribuțiile adecvate acestui scop sfatul comisarilor poporului, organele legislative, instituții și școli moldovenești etc.

Toate acestea însă se păstrează numai pentru ochii Europei, căci peste cîțiva ani în "Repubica Moldovenească" nu va mai rămîne nici un moldovean băstinaș: ei toți vor fi depozietați și de ultimul lor avut mizer, pe care astăzi încă îl mai păstrează, și vor fi exilati, treptat, în Siberia, în lagăre de concentrare, sau în Nordul Rusiei (insula "Solvki" din Marea Albă) la lucrări forestiere, – unde numai cei mai rezistenți supraviețuiesc, iar majoritatea moare, chiar în primul an, de foame, de extenuare și de boli contagioase.

După estimăriile cunoscătorilor, scăpați din infernul Sovietic, în ultimii 4 ani numai din Republica Moldovenească au

fost deportați în Siberia și în Nordul Rusiei un număr de peste 100.000 moldoveni.

Astfel, primul scop al Sovietelor: o Republieă Moldovenească, fără acel popor moldovenesc, inadaptabil comunismului (după afirmațiile presei sovietice înseși, care, în anumite împrejurări, ar putea să le facă mari dificultăți de ordin politic prin izbucnirea unei revoluții naționale moldovenești, va fi curînd atins.

Acum cîteva luni în urmă, Sovietele, în presa lor, au anunțat descoperirea, în Republica Moldovenească, a unui "complot" naționalist-moldovenesc, care ar fi avut ca scop "vinderea Republicii Moldovenești României".

S-au făcut multiple arestări ale "capilor mișcării", pretins implicați în acel "complot". Desigur că acești țapi ispășitori nu vor mai avea multe zile de trăit.

Este inutil de explicat că nici un fel de complot revoluționar antisovietic moldovenesc nu-a existat și nici nu va putea exista în Republica Moldovenească în condițiile de teroare și sclavie în care, în genere, se află toată populația pe întreg întinsul U. R. S. S.

Această descoperire de "complot" însă este un procedeu obișnuit și uzat în Rusia de cînd există acolo Sovietele: atunci cînd conducerea comunistă vrea să scape de unele elemente indezirabile și pe care le bănuiește că au concepții ce diferă de ale lui Stalin, – nu mai este nevoie ca acele elemente să încearcă a pune în aplicare concepțiile lor printr-o acțiune cît de nevinovată, ele, pur și simplu, sănătăturate materialmente de pe arenă, prin mijloace pe cît de simple pe atî de radicale și care sănătătătorește regimului Sovietic...

Al doilea scop al guvernărilor Sovietici - colonizarea

teritoriului Republicii Moldovenești cu elemente fidele comuniștilui, – se urmărește de Soviete metodic și perseverent.

Pentru ca denumirea de "Repubică Moldovenească" sau cum mai obișnuiesc Sovietele a-i zice, – "Moldavia", să fie justificată măcar într-o mică parte, – ele încurajează, prin toate căile colonizarea ei cu acele elemente vagabonde, în cea mai mare parte oameni fără neam, fără patrie și fără morală care în decursul ultimilor 16 ani, de la război încoace, au plecat sau au fugit de la noi, din România, fiind urmăriți de justiția civilă și militară, în urma delictelor de toate felurile făcute la noi.

Este de prisos să spunem, că oamenii aceștia, în 99% de origine etnică străină neamului nostru (în cea mai mare parte ovrei), venind în Republica Moldovenească, se declară dușmani pe față a tot ce este românesc, defăimînd în presa Sovietică și în întruniri publice "oligarhia și burghezia română".

Fideli directivelor guvernărilor Sovietici, – ei se stăruiesc din răsputeri de a scrie și a convinge pe toate căile populația martirizată și lipsită de lumina adevărului, că moldovenii din Republica Moldovenească și cei din Basarabia sunt unul și același neam, iar români "veniți în Basarabia pentru subjugarea ei", – sînt străini, și că Republica Moldovenească trebuie lărgită pînă la Prut pentru a "dezrobi" pe frații basarabeni din ghearele acaparatoare ale burgheziei române.

Sovietele în realitate prepară populația lor tiranizată și terorizată pentru un război care desigur va izbucni imediat ce ele vor socoti că a venit momentul...

Pentru o mai bună reușită a scopului ce și l-au propus, Sovietele acordă străinilor acestora, "noilor moldoveni", tot felul de

privilegii în Republica Moldovenească.

Ei sunt ușor admiși, și fără multe formalități, în cadrele partidului comunist, adică în acea clasă privilegiată care detine toate demnitățile în U. R. S. și pe care se bazează tot regimul sovietic.

Acestor comuniști venetici care își zic că sunt moldoveni li se încredințează astăzi în Republica Moldovenească toate posturile de conducere pînă la cele mai mari, iar în Armata roșie ei comandă regimenter și divizii.

Chiar postul de Președinte al Sfatului Comisarilor Poporului al Republicii Moldovenești (ceea ce corespunde cu postul de Prim-Ministru), este detinut astăzi de "tovarășul Starîi" (numele adevărat Borisov), rus de origine, fost lăcătuș în Atelierele C. F. R. din Tighina.

Postul acesta, câtva timp în urmă, era ocupat de alt "demnitar", – tovarășul Dimitriu, tot basarabean și el.

Acestea fiind scopurile înființării Republicii Moldovenești și mijloacele ce se întrebuintează de Soviete pentru "consolidare" și ne putem ușor da seama, că oricît de fantastice și de irealizabile ar fi aceste uneltiri ale regimului comunist, dar un lucru este în afară de orice îndoială: pentru triumful comunismului și al viitoarei revoluții mondiale comuniste, Sovietele au decis să sacrifice, în toată puterea acestui cuvînt, o populație de 700. 000 moldoveni, căi sînt dincolo de Nistru.

Dispariția de pe fața pămîntului a 700. 000 de moldoveni pentru regimul comunist – nu contează nimic.

Sovietele, de cînd au pus mâna pe destinele fostei Rusii, au reușit acum, după 16 ani de dominație, să transforme o populație de 160 milioane de suflete în sclavi, muritori de foame și îmbrăcați

în zdrențe, iar un număr de 15 milioane de intelectuali, muncitori și tărani (după calculele cele mai bine-voitoare), - au pierit în execuții, foamete și exil.

Aceasta Sovietele o numesc dictatura proletariatului, deși mai potrivită ar fi denumirea de dictatură a mizeriei și a morții.

Menținerea mai departe în fosta Rusie a regimului Sovietic înseamnă cretinizarea și sălbăticirea completă a populației, căci generațiile tinere sovietice nici nu bănuiesc măcar că, în lumea aceasta, un om poate și are dreptul de a mîncă zilnic pînă la saturatie, de a avea un cămin propriu, de a-și crește copiii săi, de a-și iubi părinții etc., etc.

Dar dacă exterminarea aceasta a unei populații atât de numeroase de moldoveni, prin executări, foamete și exil în vecinătatea noastră imediată este un procedeu obișnuit, un lucru de toate zilele în țara Sovietelor, o metodă clasică de guvernare comunistă, dacă guvernele țărilor civilizate din Europa și America, și chiar guvernele noastre, închid ochii și se fac că nă văd nimic din prăpădul de dincolo de Nistrul, pentru binecuvîntatul motiv că Sovietele nu trebuie supărate, că n-avem dreptul de a ne amesteca în "afacerile lor interne" (cu toate că Sovietele organizează și alimentează toate revoluțiile din lumea întreagă), și că în chestiuni de politică internațională nu domină sentimentele ci numai rațiunea calculelor de "ne convine" sau "nu ne convine", dacă toate aceste motive, de a rămîne indiferenți în fața tragediei românilor transnistrieni, pot avea o rațiune politică, fără să o aibă și pe cea umanitară, indiferență însă a opiniei publice românești și a exponentilor ei - presei românești, - nu poate avea nici o justificare.

În fața acestui calvar al moldovenilor din stînga Nistrului

îngroziti de soarta ce îi mai așteaptă, ne punem întrebarea: ce importanță pot avea pentru noi micile supărări ce le au frații noștri de singe din Macedonia sau din Timoc care, de bine de rău, locuiesc în satele și pe locurile lor, dorm în casele lor și-și muncesc în liniște ogoarele lor și cărora doar nu li se dă deplină libertate culturală și națională pentru a putea avea un număr mai mare de școli românești, c importanță au toate acestea cînd aici, la Nistrul, în vederea și în auzul nostru, sute de mii de români nu se gîndesc decît la cum să-și scape cel puțin viață lor și a copiilor lor din ghearele comunismului vandal, căci toate celelalte valori materiale și morale le-au fost zmulse demult?...

Oare plîngerea noastră că frații macedoneni, timoceni și bănațeni n-au deplină libertate națională și culturală nu este o ipocrizie strigătoare la cer, cînd românii transnistrieni n-au nici un fel de libertate și chiar li se răpește dreptul la viață?

Astăzi, cînd Bulgaria mereu ventilează chestiunea conaționalilor ei din Cadrilater, cînd Ungurii cer revizuirea tratatelor, cînd pînă și Germania se ocupă cu multă perseverență de sașii din "Siebenburgen", - ar fi o crimă față de conștiința noastră națională ca noi să rămînem reci în fața problemei arzătoare a românilor de peste Nistrul.

Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare au fost aceia care au pus străjerii moldovenismului dincolo de Nistrul pentru apărarea latinității noastre de năvălirile străinilor.

Vom fi noi oare nedemni de poruncile acelor Domni, eroi ai neamului nostru, de a păzi pe veci româanismul dinspre Răsărit, prin menținerea santinelor noastre pe malul stîng al Nistrului și vom lăsa și mai departe în completă uitare și părăsire pe acei frați ai noștri, fără măcar să

ridicăm glasul, dacă nu biciul nostru, în apărarea lor?.....

A tăcea și a ne face că nu vedem și nu auzim cele ce se petrec dincolo de Nistru ar însemna că noi nu ne dăm seama de gravitatea lucrurilor, iar generațiile viitoare ne vor condamna și ne vor imputa moliciunea și indiferența de care suferim și care, din regret, sănt atât de caracteristice generației noastre actuale.

Lăsăm guvernele să-și facă și mai departe politica lor de oportunism național în raport și concordanță cu angrenajul complicat al politicii internaționale, opinia noastră publică, însă, prin glasul presei naționale, are datoria sfântă să fluture neconțenit steagul românismului integral, incluzând în el pe toți românii de peste hotare și în special pe românii de peste Nistru amenințați astăzi în însăși existența lor.

Dacă pentru guvernele noastre tragedia românilor transnistrieni este o problemă fără importanță, în schimb pentru opinia publică românească această tragedie este și trebuie să fie veșnic o rană sîngerindă care așteaptă să măduire...

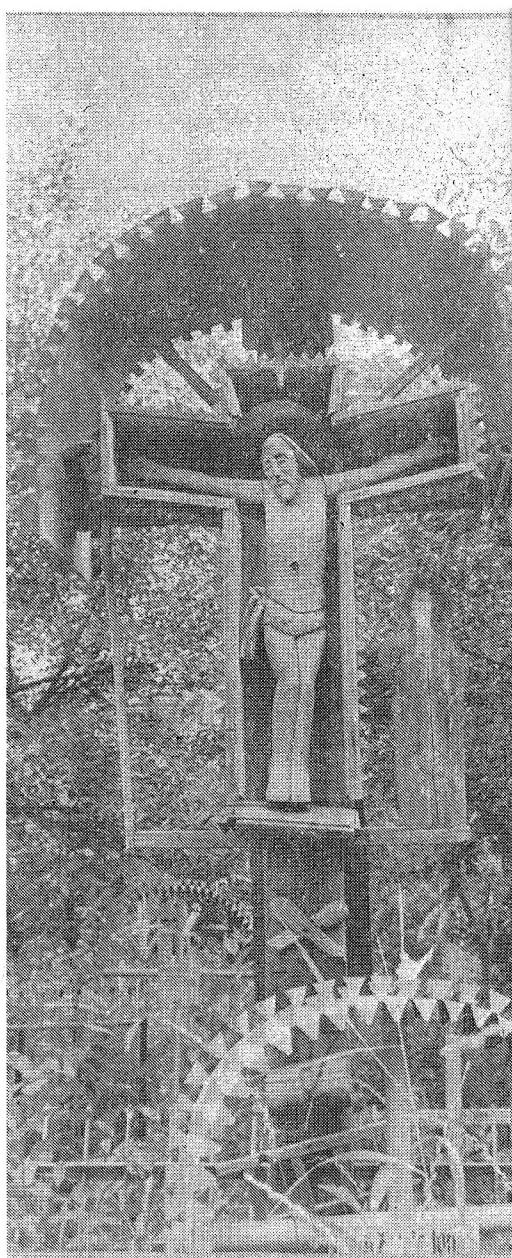
Să nu uităm că românii de peste Nistru sănt trup din trupul nostru și sînge din sîngele nostru și că ei, în urma cine știe căror prefaceri sociale sau politice, vor reveni cîndva sub aripile protectoare ale României întregite, unindu-se pentru totdeauna cu noi.

Acea unire, pe care noi o întrezărim deja în ceața viitorului și care se va face nu prin războaie, nu prin foc și sabie, ci de bunăvoie, printr-o revoluție națională, va fi înfăptuirea unui act de dreptate supremă istorică, simbolizînd în același timp și adevarata întregime a neamului nostru românesc.

**Ion DUMITRAȘCU
român transnistrian**

Viața Basarabiei 1934
nr. 5, pp. 49-56

LACRIMA NEAMULUI

PROTESTUL ROMÂNIILOR TRANSNISTRIENI ÎNAINTAT LIGII NAȚIUNILOR

În ședința Comitetului pentru ajutorarea refugiaților moldoveni transnistrieni, s-a citit un memoriu de protest contra masacrelor în masă a moldovenilor ce voiesc a scăpa din "raiul" bolșevic venind la noi.

Dăm mai jos textul memorialui destinat a fi adus la cunoștința Ligii Națiunilor.

Pe malul stîng al Nistrului, de la Kamenet-Podolsk și pînă la Marea Neagră locuiește o populație de 700.000 români-moldoveni blinzi și umili. Începuturile așezării acolo în preajma stepelor fără sfîrșit ale Europei răsăritene, a acestei frînturi a neamului nostru se pierd în negura vremurilor, existînd indicii istorice, că moldovenii au ocupat acele locuri încă de pe vremurile expansiunii românilor de la munti spre răsărit și a descălecării Moldovei, veacul al XIV-lea.

Acești moldoveni, străjerii românismului la Orient, plugari de meserie, au fost întotdeauna cei mai umili, blinzi și ascultători supuși ai statelor de care erau stăpîniți.

Cu toate că nici odată în cursul veacurilor acești români n-au aparținut vreunei formațiuni politice de stat românești ei au știut să-și păstreze intacte pînă în zilele de astăzi conștiința lor de moldoveni, obiceiurile lor și dulcea limbă strămoșească.

Vicisitudinile istoriei au vrut ca acum 14 ani acești români să fie înglobați în Uniunea Sovietică, iar începînd din 1924 să fie desființați de către guvernanții

acelei Uniuni pentru a forma o pepinieră pentru creșterea și cultivarea unei noi generații de români comuniști cu scopul de a-i arunca apoi la momentul oportun în contra fraților lor din statul român, distrugerea căruia Uniunea Sovietică o urmăreste.

Această pepinieră poartă denumirea de "R. A. S. S. M." sau "Republica Moldovenească", cu capitala provizorie Tiraspol. Potrivit scopului urmărit sovietele au înființat școli moldovenesti, în care se predau copiilor moldoveni doctrinele comuniste într-o limbă stilicită moldovenească de către profesori, adunături de ocazie, căci moldoveni pentru acest scop nu se pot găsi. În același timp sovietele au procedat și urmăresc metodic distrugerea religiei, obiceiurilor și a familiei moldovenilor. Li se confiscă produsul muncii lor, li se sechestrăză avere, oricît de mică ar fi ea, și îi silesc cu forță de a se înscrie în gospodăriile colective "Kolhozuri", unde ei sunt sortiți unei existențe de sclavi, muncind toată viață sub conducerea unor comitete și neprimind în schimb nici măcar atât cît trebuie omului pentru a nu muri de foame.

În modul acesta Sovieta storc toată vлага din populația moldovenească cu scop de a o întrebunța pentru răsturnarea "lumii capitaliste", prin propaganda comunismului în lumea întreagă, organizarea rebeliunilor, crearea dumpingurilor etc.

De la o vreme încocace însă, Sovieta și-au dat seama că truda lor pentru creșterea generației de români, propagatori ai comunismului, nu dă roadele la care se așteptau și că din contra, moldovenii sunt inadaptabili în realizarea doctrinelor comuniste preconizate de Sovieta. Atunci guvernul comunist al republicii a dispus ca mol-

dovenii treptat să fie deportați în Siberia și în regiunea Arhanghelsk din Nordul Rusiei unde nu-i așteaptă decât moarte. De trei ani durează deja aceste deportări, la început în cazuri separate, iar de la o vreme încocace în mase compacte. Toti refugiații scăpați cu viață din R. M. declară, că în ultimul timp moldovenii sunt zilnic imbarcați în vagoane și trenuri întregi și expediati în Siberia, bărbații separati de femeile lor și acestea separat de copiii lor. Nimeni însă în R. M. nu îndrăznește nici măcar prin gînd să protesteze în contra acestor măsuri bestiale întrebuințate de guvernanti, căci contra acestora sunt gloantele revolverelor și mitralierelor. Aceasta nu este decât aducerea la îndeplinire a planului infernal sovietic de a extermina completamente această populație românească neadaptabilă comunismului.

În asemenea împrejurări moldovenii transnistrieni cu evlavie și nădejde își îndreaptă privirile și gîndurile lor spre România liberă, spre frații lor, unde, cu toate accesele grele ale crizei economice, domnește ordinea, legile și libertatea. Neavînd din ce alege, ei își părăsesec pămînturile și căminele lor strămoșești și în disperarea oarbă de a-și salva singura avere ce le-a mai rămas pe lume, darul lui Dumnezeu, viața, se aventurează în fugă peste Nistru, în România. Această disperare oarbă a românilor transnistrieni a ajuns în ultimul timp la gradul cînd ei nu mai au ce alege: ori moartea în Siberia ca sclavi la lucrările forestiere, depărtați de ai lor, ori moartea imediată pe malul Nistrului, avînd totuși în ultimul caz o mică speranță, că vor reuși în întunericul noptii să se furișeze neobservați prin cordoanele grănicerilor sovietici și vor scăpa astfel cu viață.

Sovietelor însă nu le convine să scape de moldoveni în felul acesta, căci, se știe de toată lumea, că orice fugar din Uniunea Sovietică este cel mai infocat și cel mai eficace propagandist contra comunismului.

De aceea Sovietele au înzecit și au însutit numărul grănicerilor la Nistru, înfăptuind astfel un atît de puternic sistem de pază, încît scăparea refugiaților este aproape imposibilă. Și, totuși, cu toate aceste măsuri draconice din partea Sovietelor, moldovenii în disperarea lor fac ultimul efort instinctiv pentru a-și salva viața, și încearcă să fugă în România... Ei au mai fugit și înainte, cîte unul și prin locurile mai adăpostite, acum ei fug în mase compacte, cu zecile și sutele, cu femeile și cu copiii lor...

Numai oamenii care știu sigur că n-au scăpare de la moarte se pot aventura în asemenea treceri, neavînd altă speranță decât aceea, că poate grănicerii se vor îndura de ei, văzînd grupuri de oameni cu femei și copilași mici, fugind, și că de milă se vor face că nu-i văd...

Regimul sovietic, însă nu știe de milă... Si astfel, moldovenii fugari sunt împușcați în masă cu mitralierile, cu zecile, cu sutele, fără nici o cruțare pe tot lungul Nistrului.

Puținii supraviețuitori din masacrul care a avut loc de curînd în pădurea Olăneștilor, de lîngă Ovidiopol, unde grănicerii sovietici au măcelărit într-o singură noapte peste 40 de moldoveni, povestesc despre viața lor în R. M. Iucruri lugubre, care ne însăşimîntă și ne îngro-zesc. Numai cu o noapte mai tîrziu, în dreptul Tighinei au fost masacrați cu mitraliere peste o sută de fugari moldoveni, în ochii mulțimii care de curiozitate s-a adunat pe malul nostru, privind cu groază masacrul de pe malul sovietic,

fără ca măcar unul singur din acei nenorociți să ajungă pînă la malul românesc. Și asemenea tragedii în masă se petrec zilnic la Nistru.

În aceste zile, cînd disperarea tuturor moldovenilor transnistrieni a ajuns la ultima limită, văzînd cum Sovietele își execută sistematic planul lor bestial de exterminare a populației lor românești, noi reprezentanții acestor Români, scăpați cu viață prin refugiu în România liberă, ne adresăm supremului for al popoarelor și vă rugăm ca protestul nostru în contra acestor masacrări în masă să răsune cu glas tare în lumea întreagă spre a se opri cu un ceas mai înainte aceste orori nemaipomenite în istoria lumii civilizate.

În numele celor mai sfinte principii de umanitarism, care întotdeauna în cursul veacurilor au servit drept far înaintea tuturor popoarelor în calea lor spre lumină și civilizație, noi protestăm în contra acestui măcel infernal de pe malul stîng al Nistrului.

În numele principiilor înălțătoare de iubire către noi, astăzi apelăm la toți aceia, care au știut să protesteze cu vehemență și cu îndîrjire în toate cazurile similare de o importanță infinit mai mică.

Unde sunt și de ce tac soldații umanitariști din lumea întreagă care și-au ridicat atît de sus glasurile lor indignate contra executării comuniștilor Sacco și Vanzetti?

De ce o tacere de mormînt domnește astăzi în rîndurile acestora care au știut să protesteze în toate colțurile pămîntului contra împușcării accidentale a celor cinci comuniști de la Soroca?

De ce Camera engleză nu este astăzi sesizată de interpelările indignate ale deputaților puși în mișcare de toți umanitariștii lumii?

LACRIMA NEAMULUI

Unde sunt acei Henri Torres și Henri Barbusse care știu să ridice protestele lor în numele umanitarismului mondial ori de cîte ori cade un păr de pe capul comuniștilor?

Oare să nu fi ajuns încă la ochii și urechile lor strigătele de groază a bieților moldoveni de pe malul Sovietic al Nistrului?

Nu sunt oare zilnic cercetați la noi de către ziariștii străini, moldovenii scăpați cu viață din aceste măceluri?

Noi aşteptăm cu nerăbdare să se producă proteste la Geneva, la Londra, la Paris, la New York în toate camerele de deputați, în toate ligile pentru apărarea drepturilor omului, în toată presa...

Nu putem să ne închidem ochii și urechile, să ne astupăm gurile și să rămînem și muți la țipetele de groază mortală și de ultimă disperare ale moldovenilor transnistrieni care mor cu sutele și miile sub gloanțele mitralierelor și sub loviturile de baionete ale Hunilor din Uniunea Sovietică...

Semnat de membrii "Comitetului Românilor Transnistrieni"

Vîta Basarabiei, 1932,
nr. 3, pp. 59-62

Constantin NOICA

ARDEALUL ȘI SPIRITUALITATEA ROMÂNEASCĂ

S-ar putea scrie o pagină neasemuit de adîncă asupra neamului nostru, pagină al cărei titlu să fie: Somnul în istoria românească. Nu sunt multe neamurile care să fi fost atât de aproape – în rău sau în bine – de odihnă cea mare și de neființă. Fără să vrem, de cele mai multe ori fără să vrem, noi am trecut prin toate modurile somnului, de la marea letargie națională în care am trăit veacuri de-a rîndul pînă să căpătăm conștiința de neam, și pînă la adormirea celor buni din mijlocul nostru. Somnul ne-a mîntuit, adîncindu-ne în noi însine; dar somnul ne-a și paralizat, păstrîndu-ne prea mult în noi însine. Iar în această viață națională, din fericire ca și din nefericire amortită de somn, Ardealul a reprezentat starea noastră de veghe; iată în două cuvinte, rolul pe care i-l descifrăm în spiritualitatea românească.

Fiecare națiune își are un simbure originar de viață. La obîrșia fiecărei colectivități istorice organizate se întîlnește un centru formativ, prin dezvoltarea căruia sau prin alipirea la care se realizează cîte un organism național. Unitatea politică și națională a Italiei se face în jurul regatului Sardiniei, după cum – iar exemplul acesta e încă mai potrivit – ființa Germaniei se întrupează în jurul Prusiei. Ardealul nostru a putut fi considerat o Prusie a României. Știm cu toții că nu în jurul Ardealului ne-am încheiat noi

STAREA DE VEGHE

ca stat național, ci că Ardealul e cel care s-a alipit țărilor românești. Dar dacă așa s-a întîmplat în ordinea de fapt a istoriei, – pe planul spiritualității românești centrul nostru național este în Transilvania, în acea "învățată Transilvanie - spunea cîndva Bălcescu - azil vecinic al naționalității române".

Spiritualitate românească. Cîțiva se întrebă, poate, de ce întrebuițează unii, mai ales cei tineri, termenii atît de răsunători și poate nu tocmai lămuriți, cum e acesta chiar de spiritualitate. De ce spiritualitate și nu viață națională românească, sau orice altă expresie de rînd? Și cum de putem noi spune: în istorie, unirea României s-a făcut prin alipirea Ardealului la patria-mumă, dar în cîmpul spiritualității românești unirea se face prin alipire la Ardeal, de parcă Ardealul ar fi patria-mumă?

Nouă așa ne pare: că, într-un anumit plan, Ardealul e patria-mumă. De la Ardeal am primit și nouă ne trimitea Ardealul tot ce a avut el mai bun; ni l-a trimis pînă la sărăcire de sine. Istorul nostru Xenopol descrie undeva, în **Istoria partidelor politice în România**, un lucru care e simbolic pentru raporturile Ardealului cu țările noastre; felul cum a trecut elementul nobil din Ardeal în țările românești, în secolul al XIII-lea și al XIV-lea, constituind aici nuclee de state, dar văduvind de clase conducătoare locul de unde acel element nobil pleca. Iar în timp ce Ardealul, lipsit de clasă conducătoare, cădea mai lesne sub stăpînire străină, țările noastre se constituau ca unități, pe cît posibil independente, tocmai cu ajutorul grupurilor conducătoare din Ardeal. Prin urmare Ardealul era cel care împingea neamul românesc spre istorie.

Dar cînd spunem spiritualitate, spunem încă mai mult decît

că Ardealul ne împinge către istorie: spunem că el e sortit să țină treaz duhul românesc în istorie. De aceea arătăm că Ardealul reprezintă starea de veghe a românismului: acolo, în laboratorul sufletului ardelean, ni se pare că se constituie tipul viu de om românesc. Și poate că acum suntem în stare să limpezim în ce înțeles vorbim de spiritualitate românească. Cînd un popor se luptă pentru buna lui stare, pentru înfrîngerea tiraniei, pentru unitate sau pentru independentă, el face succesiv: mișcări economice, sociale, politice și naționale. Cînd însă se ridică spre a da, dincolo de toate acestea, și un alt tip de om, un tip autentic de om, atunci face o reformă spirituală. Toate revoluțiile neamurilor, fie că sunt economice, sociale, politice sau naționale, sunt făcute pentru oameni, pentru cei mulți, pentru binele tuturor. Reforma spirituală nu e pentru oameni, ci e pentru om. Ea nu se mulțumește să capete ceva pentru toți; vrea să ceară ceva de la fiecare. Pentru că tipul de om românesc se face în Ardeal, îndrăzneam noi să spunem că acolo e și centrul spiritualității românești.

Dar să luăm un exemplu. "Ascensiunea poporului nostru" spunea cîndva Bălcescu, în studiul său *Mersul Revoluției în Istoria Românilor*- s-a făcut pe mai multe trepte: poporul nostru a pornit de la *rob*, s-a prefăcut în *serv*, apoi în *proletar*, în *posesor* și acum – spune Bălcescu- svîrlile cea din urmă exploatație și este a se face *proprietar*".

Ce se desprinde din cuvintele acestea ale lui Bălcescu? Și un sens pentru lupta socială a românului, desigur, luptă care îi stătea atît de mult pe inimă marelui nostru vizionar. Dar se desprinde mai ales înțelesul unei ascensiuni spirituale. Poporul nostru, din ceasurile

cînd începea să fie popor românesc, pleca de la robie și avea să poarte cîțăva vreme în el stigmantele robiei: devinea apoi serv adică rob cu raporturi contractuale față de națiunea dominantă; ajungea proletar, adică ins fără jug, dar și fără bunuri; devinea posesor, dar fără conștiință și libertățile celui ce posedă – spre a năzui, după gîndul lui Bălcescu, să devină în sfîrșit un proprietar. Și proprietar, a ce? A unor bunuri materiale? Nu numai atît. Ci proprietar, avînd independentă morală și încredere în sine a stăpînului. Aceasta vrea desigur să spună Bălcescu: neamul nostru se ridică de la robie pînă la conștiința de stăpîn, pînă la demnitatea, drepturile și răspunderile stăpînului.

A avea conștiința de stăpîn, – iată ce nu ne-a învățat întotdeauna istoria, în cutremurătoarea ei desfășurare. Un tip de român cu conștiința de stăpîn era năzuința lui Bălcescu. De ce n-am spune? Că este marea noastră năzuință. Spre a avea conștiința de stăpîn, trebuie să fii sigur de drepturile tale și gata să lupti pentru ele: să fii permanent treaz; conștient de o misiune și nemulțumit că nu ești întotdeauna la înălțimea acelei misiuni.

Tipul de român înzestrat cu asemenea conștiință de stăpîn, mai ales Ardealul îl dă, în laboratorul său național. Nu pentru că există, acolo, trufia românească; poate dimpotrivă, pentru că întotdeauna a existat acolo nemulțumire românească. "Marii învățători ai Ardealului – scrie Xenopol în istoria sa, vorbind despre Samuil Micu, Petru Maior și Gheorghe Șincai – marii învățători ai Ardealului trăgeau, din adevărurile pe care le scoteau la lumină asupra originei neamului romînesc, dojenind poporul român pentru căderea lui atît de joasă, cînd el se cobora dintr-o aşa de mare

obîrșie".

Sentimentul de rușine, cum spune Xenopol, acest simțămînt încearcă uneori pe cel cu adevărată conștiință de stăpîn. Cum să nu-l umilească pe românul dojenit de Petru Maior ori de Gheorghe Șincai starea în care îl adusese istoria? Iar ca și Maior sau Șincai, întreg Ardealul a dojenit și s-a dojenit pe sine, luptând, năzuind și răzbind.

Funcția spirituală a Ardealului e de a nu se împăca, de a nu consimți, de a nu se aşterne somnului acelui care acoperă atât de multe etape din istoria noastră. Nu din dragoste oarbă pentru altceva face el aceasta. Dar din conștiință că virtuțile pe care le-a desprins românul dintr-o istorie umilită nu pot fi și cele care să-l însuflețească într-o istorie triumfătoare. Funcția aceasta spirituală a Ardealului ne pare ceva limpede, și anume: omul românesc nu poate rămîne același și cînd e rob, cum spunea Bălcescu, și cînd e stăpîn. Spun unii că românul e o ființă tare înzestrată, – și ei cred că sunt patrioti atunci cînd spun așa. Dar uită că, din zestrea sa de însușiri, istoria noastră aspră nu ne-a îngăduit să desfășurăm decît pe unele; anume pe cele care tin de pasivitate. Așa, anide zile s-a lăudat îngăduința românului. Dar e o toleranță de stăpîn, toleranță, față de ceilalți, a insului care are tăria creștină de a-și iubi pînă și dușmanul? Nu întotdeauna. E și slăbiciunea de a ști că nu te poți lupta cu dușmanul, iar atunci te mulțumești să nu impui tu nimic, spre a nu-ți impune el încă mai mult. Dar luăți cumintenia românului, luăți capacitatea lui de a răbdă și a nădăjdui, sau toate celelalte virtuți lăudate de cei care au interes să le laude, și vedeti cîtă pasivitate, cît somn românesc zace în ele, – dacă nu

le prefacem în virtuți active de stăpîn.

Semnificația spirituală a Ardealului este, pentru noi, cei care nu facem parte din el, ceva determinat: de a traduce pasivitatea românească în termeni activi; de a face pînă și din aşteptarea noastră, pînă și din împăcarea noastră, o formă de luptă. În alte cuvinte: de a preface negativul românesc în pozitiv românesc.

Despre țara noastră, un cronicar, Simion Dascălul, exclama cîndva: : țară mișcătoare și neașezată". El vroia să spună: țară pe care străinii o pot încălca, ale cărei graniță se tot schimbă, care nu se mai aşază odată în albia ei de viață națională. Dar cu cît în afară țara sau țările românești erau mai mișcătoare și mai neașezate, cu atît înăuntru, în lumea spiritului, românul se întepenea mai mult. Ca să poată rezista puhoaielor pe care intruna și le zvîrlea istoria în față, românul a trebuit să se încleșteze și să-și păstreze firea. Țara era mișcătoare și neașezată pe din afară, trebuia să fie așezată și statorică înăuntru.

Așa a trebuit să fie și așa a fost. Dar au venit timpurile și vor mai veni timpurile cînd țara așezată pe din afară va trebui însuflată dinăuntru. De timpurile aceleia va trebui să fim cu adevărat vrednici. Iar învrednicirea românească nu se va întîmpla decît într-o direcție; prin alipirea noastră spirituală de Ardeal.

(Conferință la Radio,
August 1940)

SATE GEMENE

Anatol EREMIA,
candidat în filologie

MĂRTURII ALE VECHIMII SI UNITĂȚII ROMÂNIILOR DE PRETUTINDENI

Săptămînalul "Literatura și arta" din 31 ianuarie 1991 a publicat un vast registru al localităților cu același nume din România și din Basarabia, precum și harta identității toponimice pe care o reproducem și noi în acest număr al revistei. Pornind de la necesitatea intensificării legăturilor de prietenie dintre români de pretutindeni, societatea Limba Noastră cea Română și societatea Ștefan cel Mare din Suceava au lansat în legătură cu această publicație o frumoasă acțiune sub genericul **Sate gemene**, care preconizează stabilirea unor strinse relații de frăție și întrajutorare pe toate planurile între locuitorii satelor cu aceeași denumire aflate la apus și la răsărit de Prut. Inițiativa celor două societăți a fost de bun augur, pentru că în satele noastre s-au găsit mulți doritori de a intra în contact cu frații lor din România pentru a coresponda, a se vizita reciproc și a stabili relații culturale și

OBÎRȘII

economice directe.

Firește, publicația sus-născută și-a atins scopul social practic. Dar o altă concluzie se impune și un alt adevăr apare evident în urma examinării repertoriului de nume și a hărții topografice, și anume – unitatea, identitatea etnolingvistică a românilor de pe întreg teritoriul daco-roman.

Basarabia, această străveche vatră de țară a Moldovei, în pofida "tuturor răutăților" ce i-au stat în cale, și-a păstrat aproape intactă comunitatea etnică românească, care a reușit să se mențină în istorie și n-a permis să se stingă în acest tinut focul găintei latine. Pașnici, trăindu-și obișnuit viața, cind mai grea și anevoieasă, cind mai ușoară și tihnită, păstorind și lucrând pămîntul, românii basarabeni au înaintat în timp și au ajuns să se bucure astăzi, împreună cu frații lor de pretutindeni, de aceeași nemuritoare limbă, de aceleași tradiții și obiceiuri străbune.

Pe plan toponomic, unitatea etnolingvistică se manifestă multilateral și divers: etimologic, lexical, derivational, teritorial.

Sub aspect etimologic toponimia basarabeană se prezintă ca fiind românească în cea mai mare parte (85-90 la sută). Românești sunt considerate numele create pe terenul limbii române și pe baza lexicului și a mijloacelor derivative proprii. Cele mai vechi aşezări românești sunt de Carpați datează de aproximativ două milenii. În nordul Mării Negre români pătrund încă la începutul erei noastre. Prin anii 56 - 57 trupe militare române sunt cantonate în colonia greco-ască Tiras (Cetatea Albă). Numeroase castre de pe Dunăre adăposteau legiuni române care supravegheau flota fluvială și valurile de apărare nord-dunărene. Construcții diferite,

obiecte și ceramică cu inscripții latine, monede romane au fost descoperite în multe așezări vechi (Cartal, regiunea Odesa; Sobari, raionul Soroca și. a.). Valul de pămînt ce se întinde de-a lungul Nistrului, de la Cetatea Albă pînă la Hotin, precum și multe locuri de aici, ca Palanca, Șanțu, Cetatea, Cetățuia și. a. tăinuiesc, probabil, urmele unor fortificații romane. Oricum mărturiiile arheologice ale unei vieți românești sedentare în spațiul carpato-nistrean sunt numeroase și convingătoare. Astfel că teoria migrațională și cea a descălecaturii legendar, susținute și promovate cu insistență pînă nu demult de pseudoistoricii locali, nu rezistă nici celor mai elementare critici.

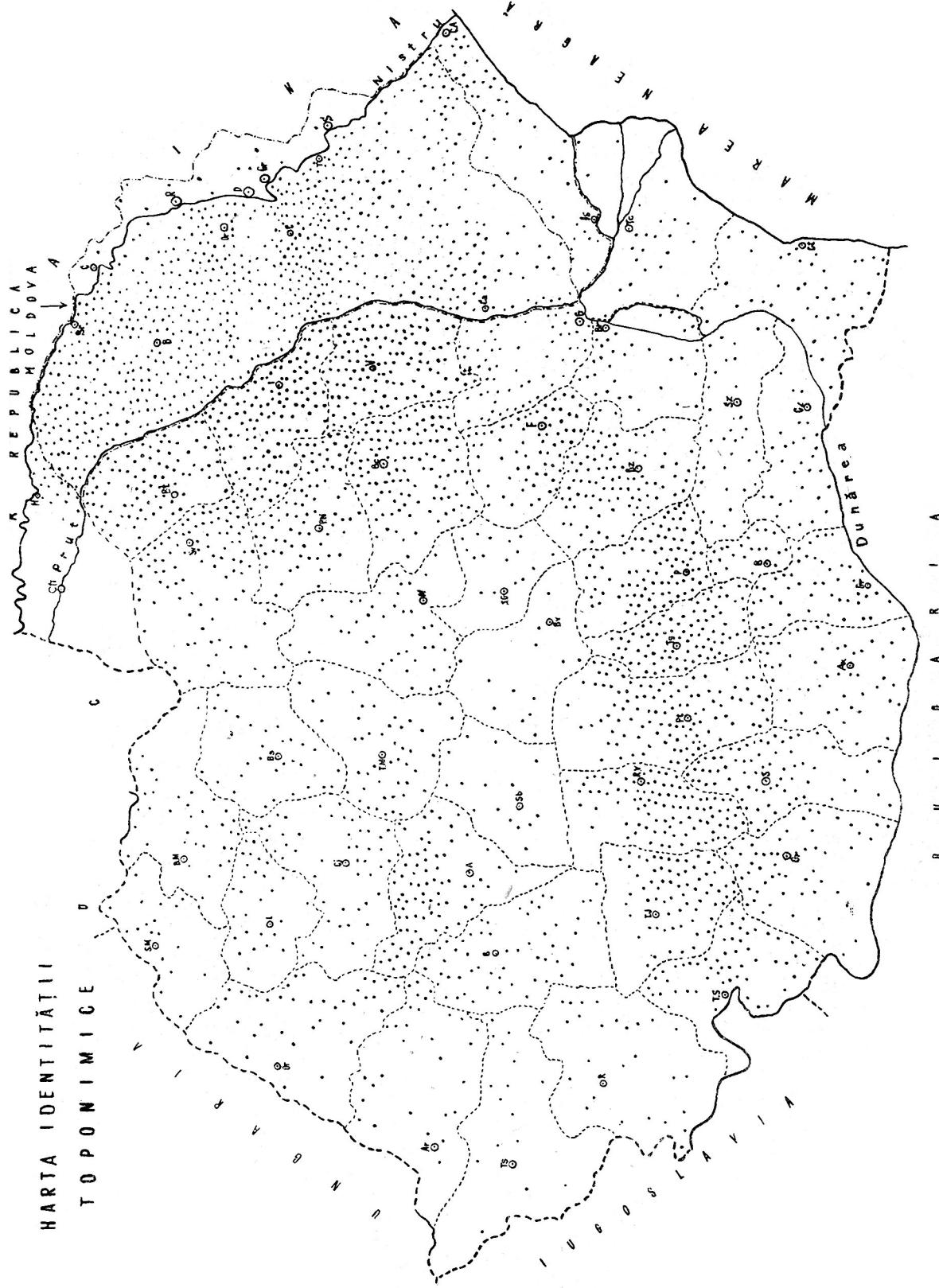
Hidronimele moștenite de la geto-daci-Dunăre, Nistru, Prut, alături de cele din restul teritoriului Argeș, Criș, Mureș, Timiș și. a. reprezentă o trăsătură comună a masivului toponimic unitar. Dintr-un nou punct de vedere trebuie interpretată proveniența acestor denumiri. Astfel, Nistru (lat. *Danaster*, *Danastris*) ar reprezenta nu o denumire iranică, ci o formă ieșită din radicalul **dan** - "apă", comun mai multor limbii vechi (indiană, traco-dacică, iranică), și elementul-**istr** "current de apă, rîu", ambele de origine indo-europeană. Același radical **dan-**, dar cu sufixul getodacic - **re stă și la baza denumirii Dunăre**. În plus, după cum susțin unii lingviști de prestigiu, hidronimele autohtone nu-și pot explica actualul aspect fonetic decât în cadrul lingvistic traco-dac. Deci, numele de rîuri în discuție au fost preluate de români de la autohtonii neinlocit, în mod direct. Or, slavofili zeloși de odinioară și de astăzi au încercat și încearcă să demonstreze tocmai situația inversă, că aceste nume de rîuri își datorează formele actuale anume mediului slav.

Toponimia românească prezintă trăsături comune și sub aspect lexical. Denumirile topografice desemnează prin aceeași termeni particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Unele dintre acestea redau aspectul exterior al obiectelor și locurilor denumite: a) forma - **Cot** (Glodeni) - **Cotu** (Botoșani, Dolj), **Larga** (Briceni, Căinari) - **Larga** (Bacău, Gorj), **Rotunda** (Edinet) - **Rotunda** (Argeș, Cluj, Olt, Suceava), **Strîmbeni** (Hîncești) - **Strîmba** (Vrancea) și. a.; b) dimensiunile - **Mileștii Mici** (Ialoveni) - **Recea Mică** (Sălaj), **Rediul Mare** (Dondușeni) - **Vînătorii Mari** (Giurgiu) și. a.; c) poziția geografică - **Cișlița-Prut** (Vulcănești) - **Negrești-Oaș** (Satul Mare), **Mincenii de Sus** (Rezina) - **Rusenii de Sus** (Bacău, Popești de Jos/Drochia) - **Mileștii de Jos** (Bacău) și. a.; d) însușirile solului și apei - **Arsa** (Cantemir) - **Arsa** (Constanța), **Glodeni** (centru raional) - **Glodeni** (Mureș, Vaslui), **Pietrosu** (Anenii Noi) - **Pietroșica** (Iași), **Recea** (Strășeni) - **Recea** (Bacău, Neamț), **Sărata** (Fălești) - **Sărata** (Botoșani, Bacău, Sibiu) și. a.

Termenii orografici de cea mai mare frecvență în toponimia românească sunt, în general aceiași: **deal**, **hîrtop**, **gură**, **măgură**, **movilă**, **vale** și. a. A se compara numele topice **Gura Bîcului** (Anenii Noi) - **Gura Văii** (Vaslui), **Hîrtop** (Cantemir, Leova, Taraclia) - **Hîrtop** (Neamț), **Măgura** (Fălești) - **Măgura** (Bacău, Buzău, Vrancea), **Schinoasa-Deal** (Chișinău) - **Bursuc Deal** (Iași), **Văleni** (Vulcănești) - **Văleni** (Vaslui, Vrancea) și. a.

Sursele de apă au avut o mare importanță economică în viața oamenilor, servindu-le la irigație, morărit, pescuit, comunicări. Iată de ce locurile din preajma apelor au fost totdeauna mai populate, așezările umane fiind aici dintre cele mai vechi: **Budăi** (Orhei, Telenești) - **Budăi** (Iași),

HARTA IDENTITĂȚII
TOPONIMICE

Bulboaca (Anenii Noi) – **Bulboaca** (Vaslui), **Cișmea** (Orhei) – **Cișmeaua** (Tulcea), **Fântâna Albă** (Edineț) – **Fântâna Mare** (Suceava), **Izvoare** (Florești, Orhei) – **Izvoare** (Galați, Iași, Vrancea), **Lacul Roșu** (Cahul) – **Lacul Mare** (Galați) și a.

Pădurile seculare, crîngurile, dumbrăvile, poienile, luncile, livezile constituie o mare bogătie naturală a ținuturilor noastre. Poporul le-a denumit cu nume dintre cele mai alese: **Braňiște** (Rîșcani) – **Braňiștea** (Argeș, Galați, Suceava), **Dumbrăvița** (Singerei) – **Dumbrăvița** (Ardeal, Brașov, Maramureș), **Frasin** (Dondușeni) – **Frasin** (Dolj, Giurgiu), **Livezi** (Soroca) – **Livezile** (Alba, Vrancea), **Pădurea Moșilor** (Glodeni) – **Pădurea Bradului** (Argeș), **Poiana** (Ungheni) – **Poienița Florilor** (Vrancea), **Zăvoiul din Plopi** (Cahul) – **Zăvoiașul Luncii** (Gorj) și a.

Toponimele antropozonimice ne trimit adesea la vechii conducători ai obștilor sătești (cnezi, juzi, vatamani), la foștii proprietari de moșie, la primii locuitori sau întemeietorii de sate cu nume identice sau similare: **Avrămeni** (Rîșcani) – **Avrămești** (Harghita), **Bânești** (Telenești) – **Bânești** (Arad, Prahova, Suceava), **Brătuleni** (Nisporeni) – **Brătulești** (Galați, Iași), **Călinești** (Fălești) – **Călinești** (Botoșani, Olt, Prahova, Teleorman), **Mălăiești** (Orhei, Rîșcani) – **Mălăiești** (Prahova, Vaslui), **Nicoreni** (Drochia) – **Nicorești** (Bacău, Galați), **Șerpeni** (Anenii Noi) – **Șerpeni** (Bacău), **Todirești** (Ungheni) – **Todirești** (Iași, Suceava, Vaslui) și a.

Din punct de vedere derivational unitatea toponimiei românești de pe întreg masivul daco-roman se manifestă prin modele și tipuri structurale identice. Formanții specifici numelor de localități sunt în fond aceiași: – **eni** / – **ani** și – **ești**. Derivatele

toponimice în **eni** / – **ani** exprimă apartenența locală a populației (**Băcăuanii**, **Cimpeni**, **Codreni**, **Cogilcenii**, **Pruteni**, **Văleni**) și, în parte, cea personală (**Avrămeni**, **Drăgușeni**, **Leușeni**, **Nisporeni**, **Tirzieni**). Temele la care se atașează mai des sufixul – **ești** sunt la origine antropozonime, mai cu seamă nume de familie: **Brănești**, **Costești**, **Grozești**, **Milești**, **Popești**, **Todirești**, **Trifănești**, **Zumbrești**. În calitate de formant apare uneori și articolul feminin hotărât – **a**, și aceasta referindu-se nu la numele substantivale feminine de tipul **Gîrla**, **Movila**, **Târna** și nici la cele provenite din adjective feminine ca **Frumoasa**, **Larga**, **Sărata**, ci la formații cu totul deosebite, cărora în mod obișnuit nu le este specific un asemenea format. De exemplu: **Bolocana**, **Căpriana**, **Crihana**, **Flutura**, **Pîrlîța**.

Derivate în – **arie** / – **erie**, – **iș**, – **iște** se întâlnesc frecvent în microtoponimia tuturor ținuturilor românești: **Cinepăria**, **Humăria**, **Lupăria**, **Stuhăria**, **Iniște**, **Păpușoiște** și a. Ele denumeșc la origine, colectivități de plante, lucruri, ființe etc., precum și locul unde se află asemenea colectivități.

Teritorial tipurile lexicale structurale menționate au o repartiție aproximativ uniformă, cu unele particularități locale ce țin de specificul regiunii în plan lingvistic și geografic. Pentru toponimia basarabeană, de exemplu, caracteristice sunt denumirile provenite de la cuvinte și termeni de circulație locală: **bătag**, **bîrnad**, **ierugă**, **odmăt**, **rănie**, **rogină**, **scruntari**, **șfor**, și a. În regiunea Carpaților ca nume topice apar frecvente lexemele chiceră, crivină, ogaș, plai, plăiuț, runc, tîrnăț și a.

AŞADAR TOPONIMIA
BASĂRABIEI, DUPĂ CUM
S-A PUTUT LESNE OB-
SERVA, PREZINTA SUB

TOATE ASPECȚELE
LINGVISTICE TRĂSĂTURI
COMUNE CU ÎNTREGUL
MASIV DACO-ROMAN,
ÎNCADRÎNDU-SE PRIN
ACEASTA ÎN SISTEMUL
TOPONIMIC GENERAL DE
LIMBĂ SI CULTURĂ
ROMÂNEASCĂ.

OBÎRȘII

Traian DIACONESCU
Prof. dr., Iași

ETNOGENEZA ROMÂNILOR

(Revelația manuscriselor
lui Eutropius)

Istoricul latin Eutropius (316-387 e. n.) a scris un celebру compendiu de istorie romană cu titlul *Breviarum ab urbe condita*, la îndemnul împăratului roman Valens (364-378 e. n.). Autorul sintetizează, în 10 cărți, evenimentele majore din istoria Romei și a provinciilor anexate Imperiului Roman. Acest compendiu a avut un destin excepțional. În Antichitate a fost tradus în grecește, iar în istoriografia modernă, privitoare la etnogeneza românilor, a fost foarte mult comentat.

Relatăriile cele mai importante despre daci apar în patru locuri, anume în carte VIII, 2, 2 (referiri la triburile germanice prezente în Dacia), c. VIII, 6, 2 (relatări despre transformarea Daciei în provincie romană de către Traian), c. IX, 8, 2 (date despre pierderea controlului militar roman asupra Daciei în timpul lui Gallienus) și c. IX, 15, 1 (referiri la retragerea legiunilor și a rețelei administrative romane la sudul Dunării, sub Aurelian).

În rîndurile de mai jos, ne

oprim la fragmentul care relatează transformarea Daciei în provincie romană (c. VIII, 6, 2). Iată textul latin și traducera sa:

"Defuncto Traiano, Hadrianus... statim provincias tres reliquit quis Traianus addiderat et de Assyria, Mesopotamia, Armenia revocavit exercitus ac finem imperii esse voluit Eu-phraten. Idem Dacia facere conatum amici deterruerunt ne multi cives Romani barbaris trode-rentur propterea quia Traianus, victa Dacia, ex tote orbe Romano infinitas eo copias homi-num transluterat ad agros et urbes colendas, Dacia enim diuturno bello Decibali viris fuerat exhausta" (VIII, 6, 2).

"După ce Traian a murit, Hadrian... a lăsat îndată cele trei provincii pe care Traian le adăugase (la Imperiu) și a reche-mat armata din Asyria, Meso-potamia, Armenia și a vrut ca Eufratul să fie hotarul Im-periului. Încercind să facă același lucru în Dacia, prietenii l-au oprit ca nu cumva mulți cetăteni să fie dată barbarilor, deoarece Traian, după ce Dacia fusese învinsă, adusese acolo din toată lumea romană nenumărate mulțimi de oameni pentru a cultiva ogoarele și a popula orașele, căci Dacia fusese secătuită de bărbați în lungul război cu Decebal".

Istoricii români, de la croni-cari la Cantemir și de la Școala Ardeleană la N. Iorga, au cuno-scut acest text și l-au comentat. Interpretându-l *grossso modo*, isto-riografia tradițională a pus în circulație diverse ipoteze ale etnogenezei românilor. Aceste scenarii, bazate pe soarta populației dace după războaiele daco-romane, au două variante principale:

1. ipoteza exterminării populației băstinașe, bărbați și femei, și colonizarea Daciei cu romani din toată Italia. Din acești coloniști ar coborî poporul

român care ar avea o origine exclusiv italică. Varianta de mai sus a fost susținută de istoriografia noastră veche, de la Ureche la Cantemir, precum și de reprezentanții Școlii Ardelene. Prin această teorie, cărturarii români cultivau conștiința romanității noastre și combăteau etichetarea românilor ca națiune inferioară, fără să observe însă interpretarea filologică deformată și rationamentul idilic al acestei teorii.

2. ipoteza uciderii bărbătilor, în vreme ce femeile, copiii și bătrâni au rămas în viață și au conviețuit cu romanii aduși din tot Imperiul Roman. În această perspectivă, interpretarea textului e apropiată de adevăr, dar concluziile trase sunt exagerate. Traian a colonizat Dacia nu numai cu bărbăți care, prin căsătorie cu femei dace, au născut daco-romani, străbuni ai poporului român, ci cu o numerosă populație care a impus, în calitate de pătură conducătoare, limba și civilizația latină. Iстория românească pașoptistă, părăsind ipoteza radicală a cronicarilor, a elaborat un scenariu nou, romantic, bazat pe mezalianță dintre bărbăți romani și fete din Dacia.

La începutul secolului al XIX-lea, istoriografia de curte austro-ungară a pus în circulație ipoteza politică, nonștiințifică, a discontinuității poporului român în hotarele Daciei străbune. În acest scenariu, populația Daciei ar fi fost exterminată succesiv: 1. în războiul cu Traian, 2. de retragerea lui Aurelian, 3. prin năvălirea migratorilor. Teritoriul vechii Dacii, golit de autohtonii, a fost colonizat de romani, iar după părăsirea Daciei de Aurelian, va fi devenit **terra deserta**, pentru că toată populația s-ar fi mutat în sudul Dunării, în Dacia Aureliană. Aici s-ar fi format poporul român, care ar fi imigrat în

nordul Dunării, tîrziu, peste secole, în valuri succese, ocupînd spațiul Daciei străbune. Pe aceste premise false și-au edificat teoria fantezistă istoriografă din Imperiul Austro-Ungar, interesați să acrediteze prioritatea maghiarilor în Transilvania. Cercetările arheologice, numismatice, lingvistice etc., din ultimul secol, au spulberat însă, aceste scenarii desuete cultivate și astăzi, cu scopuri irendentiste, de istoriografi maghiari.

În stadiul actual al editării manuscriselor lui Eutropius, datele furnizate de textul din c. VIII, 6, 2 referitoare la Dacia Traiană trebuie revizuite și răcordate la adevărul istoric.

Ce noutăți ne relevă manuscrisele? În anul 1878, filologul german Heinrich Droysen a tipărit, la Berlin, prima ediție critică a lui Eutropius, cercetînd 8 manuscrise care conțineau cuvîntul *viris*. Peste un secol, în 1979, italianul Carlo Santini a publicat, tot în colecția Teubner, textul lui Eutropius, cercetînd încă 24 de manuscrise. Un grup de manuscrise conțin varianta *res*, alt grup de manuscrise includ varianta *vires* și, în sfîrșit, un grup de manuscrise au varianta *viris*. Iată contextul în care apar aceste variante diferite:

1) "Daciae enim diuturno bello Decebalis *res* fuerat exhaustae" ("căci resursele Daciei fusese să secătuie în lungul război cu Decebal"). Această variantă se află în codicele notate cu siglele E, R, T, Y, W.

2) "Daciae enim diuturno bello Decebalis *vires* fuerant exhaustae" ("căci forțele Daciei fusese să secătuie în lungul război cu Decebal"). Aceste variante se întîlnesc în codicele notate cu Pe și Vt.

3) "Dacia enim diuturno bello Decebalis *viris* fuerat exhausta" ("căci Dacia fusese secătuită de bărbăți în lungul război cu De-

cebal"). Varianta aceasta, prin ediția Droysen din 1878, a devenit o lecție comună în istoriografia internațională.

Analizând comparativ aceste două variante de manuscris în perspectivă cronologică, filologică și semantică, observăm următoarele:

1. Din punct de vedere cronologic **res** apare în manuscrise din secolele IX-XIII și, ceea ce este foarte important, descinde din manuscrisul istoriei universale al lui Paulus Diaconus, care coboară în sec. VIII e. n. Varianta **vires**, derivată, probabil, din **res**, urcă în manuscrise pînă în sec. XIV, iar varianta **viris** apare în manuscrise din sec. IX-XIII. Așadar, varianta cea mai veche este **res**, perpetuată paralel cu forme mai noi ca **vires** și **viris**.

2. Privite din unghi filologic, grafiile **res**, **vires** și **viris** sunt foarte asemănătoare și au la bază un posibil **lapsus calami** al copiștilor, care scriau după dictare. De la varianta **res** s-a ajuns la **vires** printr-o contaminare, dar de la **res** s-a trecut la **viris** numai prin schimbarea funcției sintactice și realizarea acordului gramatical. Așadar, înțîlnim un act voluntar (acordul grammatical) posterior unui fapt involuntar (**lapsus calami**).

3. Din perspectiva semantică, manuscrisele cu **res** și **vires** se coreleză cu datele istorice extraliterare, pe cînd varianta **viris** intră în contradicție cu logica internă a faptului istoric precum și cu izvoarele arheologice, epigrafice și numismatice care atestă continuitatea populației autohtone.

În urma analizei de mai sus, considerăm că Eutropius se referă, prin variantele **res** și **vires**, la secătuirea forțelor militare, economice și politice ale Daciei, iar prin varianta **viris** la istovirea combatanților, nu la extirparea bărbaților. Această secătuire

complexă a determinat apoi o colonizare cu scopul redresării economice și militare a Daciei. În războaiele cu Traian, autohtonii au pierdut mulți luptători, dar nu pe toți, iar populația formată din copii, adolescenți, femei și bătrâni care nu au participat la bătălii a supraviețuit. Așadar, coloniștii romani veniți în Dacia din tot Imperiul nu au sosit într-o terra deserta, cum susțin adversarii continuității noastre, ci într-un teritoriu populat unde, prin convietuire cu autohtonii au dat naștere, peste generații, poporului român.

NOTE

1. Învățatul român care a combătut primul, cu argumente pertinente, exterminarea dacilor a fost B. P. Hasdeu. Acesta, în studiul *Pierit-ai dacii?* (1860), bazat pe izvoare grecesti (Dio Cassius) și pe argumente lingvistice (cuvinte dacice în limba română) a deschis calea recuperării componentei autohtone în etnogeneza noastră, confirmată de cercetările ulterioare (v. C. Poghirc, B. P. Hasdeu, istoric și filolog, București, 1968).

2. Cercetarea continuității românilor în spațiul Daciei străbune nu este numai o problemă științifică, ci și una politică. Aceasta s-a înfiripat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, în urma revendicărilor naționale ale românilor din Transilvania, redactate în *Supplex Libellus Valahorum* (1791). Istoricii români, cum sunt A. D. Xenopol, D. Onciu, V. Fățvan, N. Iorga, C. Giurescu, Gh. Brățianu, C. Daicoviciu, G. Pascu sau filologii români ca Al. Philippide, B. P. Hasdeu, O. Densusianu, N. Drăganu, S. Pușcariu, Al. Rosetti și G. Ivănescu, precum și învățații străini, ca Th. Mommsen, Gino Lupi, E. Gamillscheg, M. Ruffini, Alf. Lombard etc., au dovedit incontestabil substratul neștiințific al acestor scenarii politice. Pentru istoricul problemei v. N. Stoicescu, *Continuitatea românilor. Privire istoriografică*, București, 1980, p. 9-88.

3. Pentru cunoașterea manuscriselor lui Eutropius vezi, îndeosebi, Scivello N., *La tradizione manoscritta di Eutropio*, în "Giornale Italiano di Filologia", 14, 1961, p.129-169 și Malcovati E., *Le traduzioni greche di Eutropio*, în "Rendiconti dell' Instituto Lombardo di Scienze e Lettere", 77, 1943-1944, p. 273-304.

4. *Eutropi Breviarum ab Urbe condita cum versionibus Graecis et Pauli Landolfique additiamentis recensuit et adnotavi H. Droysen*, Berlin, 1878.

5. *Eutropii Breviarum ab urbe condita, recognovit Carlo Santini, Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum*, Berlin, Teubner, 1979.

6. Aceste variante au fost discutate de Gh. Șerban, *Problema continuității în dacia în lumina unei noi interpretări a istoriei lui Eutropius*, în "Istros", V, 1987, p. 187-211.

7. Bibliografia acestei probleme a fost publicată de N. Stoicescu, op. cit., supra nota 2. Selectăm: D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966; M. Macrea, *Viața în dacia Romană*, București, 1969; Iliescu, V., *Părăsirea Daciei în lumina izvoarelor istorice literare*, în "Studii și cercetări de istorie veche" 22, 1971, nr. 3, p. 425-444; A. Bodor, *Împăratul Aurelian și părăsirea daciei*, în "Histria", 1972, p. 3-16; E. Popescu, *Inscriptiile latine și grecești din secolul IV-VIII descoperite în România*, București, 1976; O. Toropu, *Romanitate tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică*, Craiova, 1976; D. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n. Contribuții arheologice și istorice la formarea poporului român*, Iași, 1978 §. a.

8. Traducerile acestei lecțiuni din Eutropius, în limbile moderne, sunt aproximări care nu luminează adevărul istoric. De altfel nici traducerile grecești antice nu clarifică acest pasaj încrucișând rezumă sau parafrazează textul latin (cf. versiunea lui Paenius în Droysen, op. cit., supra, analizat de G. Șerban, op. cit., p. 201-202).

9. C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973. Pentru opiniiile învățătilor străini din Evul Mediu despre etnogeneza românilor v. A. Sacerdoreanu, *Considerații asupra istoriei românilor din Evul mediu. Dovezile continuității și drepturile românilor asupra teritoriilor actuale*, București, 1936 și A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, 1972.

OBÎRȘII

S-a considerat ca o minune a istoriei că români de la nordul Dunării și-au putut păstra nu numai naționalitatea lor peste 1500 de ani, după năvălirile barbarilor, dar încă au avut și puterea să asimileze un lung sir de alte popoare /... / dar dacă limba română a devenit limba de circulație între toate acele neamuri, asta nu e un joc al întâmplării. O astfel de limbă de circulație a fost indispensabilă în răsăritul Europei, la începutul Evului Mediu.

Ernst GAMILLSCHEGG

1940

George BUZNEA

DOINA PRUTULUI

Prutule, apă bătrînă,
Prutule, apă română,
Prutule întunecat
Mîl, cu plîns amestecat!
Prutule, adîncă rană
Peste țara cea ștefană
Tu desparti ca un dușman
Moldovan de moldovan
Grai de grai de la o mamă
Si năframă de năframă,
Unde-i plîns sub cer înalt
Si pe-un mal și pe celalt.
Si desparti de la Carpați
Pînă-n vale la Galați
Brazdă lungă răzăsească
De-altă brazdă românească,
Si pe văi îngemăname
Desparti frate de alt frate,
Si pe-un plai cu aceeași horă
Desparti soră, de-altă soră;
Si prin neguri și prin ceată
Desparti viață de-altă viață.
Si prin ploaie și prin vînt
Un mormînt de alt mormînt,
Că nu e hotar sau carte
Să ne poată-n veci desparte
Cum nu sănt nici frontiere
Să despartă o durere
Decât plînsă în tăcere,
Să se schimbe în putere
Ca să rabde și s-aștepte
Si cel mic hotare drepte.
Prutule cu Siret frate
Si cu Nistrul jumătate.
Prutule care ne-mpartă
Că o să ne mai despartă?
Ca să-mi văd tată și mamă
Că o să-mi mai ceri tu, vamă?
Prutule, care ne frigi
Că și tu ai să mă plîngi
De atîta nedreptate
De la un vecin și frate,
Ieri întru creștinătate
Azi în roșia dreptate?
Măi vecin și frățioare
Ai o țară... căt un soare,

ANTOLOGIA "L.R."

Iar eu una căt o stea
Si mai rupi și tu din ea?
Măi frăține, măi vecine,
Ce-ai avut, ce ai cu mine?
Că din Prutul românesc
Ai făcut și Prut rusesc
Iar din harta prinsă-n slove
Ai făcut două Moldove
Care vin și plîng la Prut
Că azi iar le-ai desfăcut,
Cum desfaci din rădăcină
O tulpină de tulpină.
Ca să-și plîngă apoi soarta,
Una-n stînga, alta-n dreapta;
Si să plîngă totdeauna
Că sănt două-n loc de una;
Două, care au și-n humă
Si-n azur aceeași mumă,
Căt li-e neamul și moșia
Muma noastră România!
România celei care
Iar i-ai pus strîmbe hotare
Din Hotin și pîn-la Mare.
Si din Mare la Hotin
Între noi crește un spin,
Cu tepuse și mai mari
Decât cel sădit de țari;
Că azi frate mi-ai trecut
Si dincoace peste Prut.
Si din țara cea de Sus,
Alte sate mi s-au dus
Cum s-a dus și-o Bucovină
Dulce neamului grădină
De-o plîng toate văile
Si toate potăile
Prin ogrăzi și pe la stîni
Slugăring la alți stăpini.
Că și cînii sunt români
Unde Molda, mama lor
Ne-a fost nașă de popor;
Cum românce-s zînele
Poamele și grînele
Pe sub streșini bîrnele
Si toate fintinile
Care pe drumeți i-adapă
Si cu lacrimi, și cu apă
Prutule, rîu blestemat
Prutule, întunecat.
Face-te-ai pe veci mutat
Lîngă Nistrul însipumat,
Să ne fi acolo hat.

ALTE DOVEZI DE ROMÂNISM ÎN MOLDOVA

Momentul D. CANTEMIR

În comparație cu predecesorii, cu cărturarii conaționali sau cu unii umaniști de talie europeană, în opera căror fuse se abordată și problema originii romane a poporului nostru, adică a românilor autohtoni al acestuia, Dimitrie Cantemir se înscrie pe o treaptă sădită superioară și serios susținută de surse istoriografice de cel mai divers caracter științific.

În primul rînd, el își depășește cu mult precursorii întemeietorii ai cronologiei de expresie națională (Grigore Ureche, Miron Costin și a.) prin orizont și formăție umanistă, prin apelarea repetată la numeroase surse provenind din istoriografia universală, cu referințe frecvente la etnonimele "valah" – "voloh", "roman" – "român" și a. m. d., ajungând la elementara concluzie că Ardealul, Țara Românească, și Moldova fac parte din același areal constituit istoric: Daco-Romania.

Prin urmare, marele nostru umanist duce gîndul lui Miron Costin, (absorbit de vechimea și originea locuitorilor din Moldova) coborîndu-l, în adîncimdea veacurilor, nefiind tentat, ca înaintașul său, a se opri numai la "italienismul" pur al acestora. D. Cantemir datează începaturile și vechimea (antichitatea) romano-moldo-vlahilor cu mult înaintea războaielor dintre Traian și Decebal. Pe parcurs, desigur, antrenat de expunerea tuturor războaielor purtate de Imperiul Roman cu popoarele învecinate, autorul lucrării de proporții Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor detectează pas cu pas, - uneori emîșind ipoteze puțin demonstrabile - "urme" în favoarea teoriei sale despre apariția, încă de la acea vreme, a noțiunilor de "român", "românesc", "românească", denumiri sau etnonime care, de fapt, s-au impus mult mai tîrziu. Astfel încep istoricul sau, mai curînd, vreun copist-grămătic ce transcria, probabil, sub dictarea autorului versiunea românească a acestei opere (concepute inițial în latinește Historia Moldo-Vlahica) confunda adeseori noțiunile: roman-român; romanesc-

românesc, în plină epocă de înflorire a Imperiului Roman. De aici, evident, și exagerările ulterioare ale reprezentanților Școlii Ardelene, ale tuturor susținătorilor "curăteniei romane" a poporului nostru, a originii "strict-române", a "nobleții de stirpe romană" și a. m. d.

Pe de altă parte, ținând cont de puținela tradiții istoriografice ale Moldovei cu privire la originile și începeturile vieții românești pe aceste meleaguri (avem în vedere în primul rînd lucrările lui Miron Costin De neamul moldovenilor, cronică de la 1677 și poemul său lîvresc din 1684) Dimitrie Cantemir folosește din plin argumente de ordin local și național. În concepția istoriografică a lui Dimitrie Cantemir constatăm o evoluție ascendentă în sensul apropierei sale de înțelegerea cît mai deplină a chestiunilor de principiu ce urmau a fi abordate exhaustiv în ultima și cea mai desfășurată operă Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor. Concludentă în acest sens e Descrierea Moldovei întocmită cam la aceeași epocă, cu un caracter enciclopedic-universal, destinată publicului european, inclusiv unor cercuri de savanți ai vremii, operă care, fără îndoială nu ar fi putut cuprinde toate problemele ce țin de istoria și specificul acestui neam, de limba, graiurile acestuia etc.

De altfel, se presupune că atunci cînd a purces la întocmirea acestei Descrierii..., D. Cantemir a scris primul capitol desfășurat, depășind ca volum proporțiile unui simplu capitol. Pe parcurs, dîndu-și seama de disproporție, a preferat să rezume în cîteva pagini acest capitol, restul materialului rămînind a se păstra pînă în prezent sub formă de manuscris cu denumirea Despre numele antice și de astăzi ale Moldovei.

Grație eforturilor depuse de filologul bucureștean Dan Slușanschi, întreg acest capitol a fost reconstituit, tradus în românește și inclus în ediția Opere complete de D. Cantemir (vol. IX, T. 1, Buc., 1983) ca de altfel, și textul în întregime al lucrării latinești Historia Moldo-Vlahica păstrate pînă nu demult în aceeași arhivă moscovită (Ц Г А Д А, fond 181) și inserate în amintita ediție.

Am și vrut să subliniem de asemenea faptul că de la Descrierea Moldovei pînă la Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor, D. Cantemir a parcurs un complex drum de percepere mai adevarată a multor adevăruri, la prima

vedere elementare, poate tradiționale, dar greu de sesizat pentru un ochi neavizat. Clar lucru, una este să afirmi, în stil cronicăresc, cum o făcuseră și alii conaționali ("Locuitorii Valahiei și Transilvanici au aceeași limbă ca și moldovenii...", precum citim în cap. IV Despre limba moldovenilor, în a sa Descriere a Moldovei), și alta este să demonstrezi cu lux de amănunte, identitatea, unitatea istorică, geografică a acelaiași popor de-a lungul veacurilor.

I. DESPRE NUMELE ANTICE SI DE ASTĂZI ALE MOLDOVEI

(variantă a cap. I, partea I a Descrierii Moldovei)

... Așadar, întregul nostru neam românesc se vădește, printr-o tradiție veșnică parcă, a-și trage începutul din cetătenii romani - și se poate și dovedi că atare - și păstrează chiar și astăzi cu tărie vechiul nume al românilor, chiar dacă alte neamuri le-au schimbat numele, așa cum am arătat mai sus.

Inainte de toate, chiar dacă acest neam a fost împărțit în trei ținuturi de căpetenie (despre care se va vorbi mai apoi), totuși toți se cheamă cu același nume de ROMÂNI, disprețuind adică și dind de-o parte numele de VALAHI, care le-a fost dat de către popoarele barbare. Căci românii care trăiesc și astăzi în Transilvania, deasupra fluviului Olt, în ținutul numit Maramureș, nu-și dau numele de VALAHI, ci de ROMÂNI (martori îmi sănt toți locuitorii tuturor națiunilor din Transilvania). Cei din Valahia (pe care grecii din vremuri apropiate îi numesc UNGROVLAHI, iar noi, moldovenii, îi numim MUNTENI - căci au luat în stăpinire mai multe locuri muntoase) își dau și ei la fel numele de români, iar țării lor - ȚARA

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

ROMÂNEASCĂ, adică în latină: TERRA ROMANA. Noi, moldovenii, la fel ne spunem ROMÂNI, iar limbii noastre nu dacică, nici moldovenească (dat fiind că numele Moldovei și al moldovenilor este acordat foarte de curînd, cum vom spune mai apoi), ci românească, astfel că, dacă vrem să-l întrebăm pe un străin de știe limba noastră, nu-l întrebăm: "SCIS MOLDAVICE?" ("Știi moldovenește?"), ci "ȘTII RÖMÂNESTE?" adică, în latină: "SCIS ROMANICE?". Iar dacă aceste neamuri n-ar fi la obîrșia lor romani, cum, mă rog, ar fi putut să-și ia, prin minciună, și numele, și limba romanilor?...

Reprodus după ed. D. Cantemir Opere complete, IX, t. I, Buc. 1983, pp. 63, 65. Tradus din latină: Dan Slușanschi.)

II. ISTORIA MOLDO-VLAHICĂ

Cartea a III-a.

Capitolul 12.

Despre despărțirea domniei românilor (care, sub Ioan Alexius, constă dintr-un singur trup) în două Principate, cel al Munteniei și cel al Moldovei.

Cei care au deosebit domnia Valahiei în două Principate, anume cel al Moldovei și cel al Munteniei... și anume se spune că al Moldovei a fost Ioan Dragoș, iar al Munteniei - Ioan Radul; de la aceștia mai departe istoricii români au lăsat spre tinere de minte, după puterile lor, viețile principilor, faptele celor de un neam cu ei și alte lucruri petrecute în aceste Principate, păstrate la rîndul cronologiei. Cât despre vremea lor însă, atât la scriitorii moldoveni, cât și la cei învecinați, pare a fi nu puțină dezbinare, pe care noi ne vom strădui, după puteri, să o îndreptăm întru adeverirea ei...

... Astfel, către anul 1274 am

hotărît că domnia lui Ioan, a principelui românilor, a fost despărțită în cele două Principate de astăzi, adică cel al Moldovei și cel al Munteniei...

... Dar pentru că țelul nostru a fost ca, în această lucrare, să dezvăluim cronologic, după autorii cei vechi, pentru cei care cercetează istoria, vechimea romano-dacilor, vom încheia aici, adăugînd un capitol despre numele vechi și de astăzi ale Valahiei, iar într-o lucrare următoare ne vom apuca, cu ajutorul lui Dumnezeu, de descrierea Moldovei vechi și a celei noi...

Capitolul 12 bis.

Despre numele cele vechi și de astăzi ale Moldovei și ale Munteniei.

Scriitorii poloni au adeverit că întregul românilor care locuiau în Dacia și în Mysia, prin repetatele năvăliri ale slavilor și ale bulgarilor, s-a preschimbăt în poporul român, aşa cum am mai însemnat noi și aiurea; și cu toate că Leunclavius (la nota 71) pretinde că valahii au fost astfel numiți de către germani, pare totuși mai intemeiată părerea polonilor, de vreme ce în limba slavă *voloh* nu înseamnă decât "italic" sau "roman". Dacă nu cumva ar prefera cineva ca și slavii să fi deprins de la germani că daco-românii au fost numiți *vlahi*, fiindcă Leunclavius susține că sună la fel.

Chiar și ratiunea ne convinge că romanii din Dacia au fost numiți astfel întâia dată de către slavi, pentru că, pe cînd mai înainte neamurile de la miazănoapte auziseră doar de numele romanilor (pe care îi numea pe limba lor *voloh*), după ce au dat năvală către hotarele imperiului roman de pe meleagurile lor cele înghețate și după ce le-a ieșit în cale Dacia, ca întâia provincie a Imperiului roman (căci de acolo aveau ei să treacă Istrul), cu

acest nume de *voloh* i-au întîmpinat ei prima dată pe romanii din Dacia. Oricum ar fi, slavii, fie pe limba lor proprie, fie împrumutîndu-se din cea a germanilor – altfel spus, autorii sănt de acord că în limba amînduror neamurilor *voloh* înseamnă ca atare "roman".

Astfel, astăzi moldovenii, muntenii, valahii transalpini, mysienii, basarabenii și epiroții se numesc pe sine cu toții cu un nume cuprinzător, nu "valahi", ci "români", iar limbii lor neaoșe îi spun "limba română"; iar dacă un moldovean, un muntean, un mysian și a. m. d. l-ar întreba pe un străin sau venetic dacă stie limba lor, l-ar întreba aşa: *Știi românește?*, adică: *Scis românică?*

Prin urmare, este vădit că, fie de la germani, fie de la poloni și de la restul neamului slav, întregul neam românesc se numește "român", după stirpe din care se trage, iar după ținutul de unde a venit – "italic".

Iar neamul românesc și-a păstrat acest nume de obște pînă la despărțirea Principatului Moldovei și al Munteniei de restul neamului românilor; iar cînd anume au fost despărțite aceste Principate, am spus-o în capitolul de mai înainte...

(Reprodus după ed. D. CANTEMIR. Opere complete, IX, tomul I, Buc., 1983, p. 409, 411, 413, 415. Traducere din latină: Dan Slușanschi).

III. HRONICUL VECHIMEI A ROMANO-MOLDO-VLAHILOR

CARTEA A V-a, Capul IV.
Dovedeaște-să, precum numele Dachii bulgarii să-l fie schimbat și precum moldovanul și romanul, în limba lor, tot un nume au.

Cu greșită a voroavei deprindere, "Non usu, sed abusu", s-au

a romanilor într-însa lăcitorii intr-alt nume nou s-au numit, că, precum cu bună dovedă sintem să arătăm, nu mutat numele, ce-ntr-altă limbă tălmăcit să fie, și tălmăcirea deciia să să fie ținut în loc de nume nou, iară amentrele în hirișia sa și Dacia, și romani din Dacia, precum dinceput s-au numit, tot așa și astăzi se număsc. Aflăm dară din hronicul slovenesc, precum cel vechiu a romanilor nume, la limba slovenească să fie chemat: *волов*, carea nume astăzi ni-l dau noaî, moldovenilor (și macar că și muntenii tot supt acest nume să cuprind, însă mai pre urmă li-au zis multeni, de carea mai înainte să va zice), că vrind hronograful slovenesc să scrie, cum au gonit odinăoară romanii pe sloveni de la Dunăre, într-acesta chip scrie: "Волохом же нашедшим на Дунайский словены и съдшим им в них и насилиующим им, словене ж пришедшe, седоша ови на Висле-рече, и прозващаясь по ольяне и проч." Așea aceastaș, cu aceasteași cuvinte, mărturisește și Leatopisețul rusesc cel mare, de pre care și până astăzi cei ce vor să scrie hiriș slovenește, cînd ar vrea să scrie numele romanului și a moldovanului, într-alt chip să le zică nu poate, fără numai și cestuiua, și celuia: *волов*; iară cînd ar vrea nu după limba slovenească, ce după cea latinească să scrie, atuncea *волов* numele hiriș rămîne a romanilor din Dacia, adică din Moldova; iară romanilor din Italia: римляне, de pe numele, adecă, al Romii. De unde decît zările soarelui mai luminos se vede, bulgarii, întîi de romanii din Dacia dînd, pre hiriș numele romanilor, în limba slovenească, lor știută, *volohi* i-au chemat, adecă români, și țara Dachiei, în carea romanii lăcuia: Волоская Земля, adecă țara sau pămîntul romanilor. Acestei socotele neclătite mărturii ne sint toate

neamurile, a căroră limbă pre limba slovenească-maică să cunosc, precum sint: rușii, căzaci, leșii, bulgarii aceștia, slovenii (carii mai pre urmă și ei au vînit în părțile Evropii), boemii, sîrbii, bosnenii și alalte neamuri, carele vor mai fi, toate acestea, după cel vechiu și hîreș nume al romanilor, în limba lor *volohi* ne zic și noaî, și românilor din Italia, care neamuri deciia mari și vestite crăii în Sarmatia, în Misia (căci în Dacia noastră vreun niam de acestea să să fie stăvit, la vre-un istoric, a videoa nu ni s-au tîmplat), în Thracia, în Dalmatia, în Panonia, în Illiria și în Bohemia au pus și au întemeiat (carele tuturor știute fiind, acmu aicea mai mult a le număra nu ne vom zăbăvi), și de la dînsele altele cu vreme de prințindu-să, ca, cum în limba latinească și românească, nou nume ar fi primit, Dachii Valahia și romanilor din Dacia, adică tuturor românilor, cu un nume de obște, *valahii*, li-au zis, iară amentrele numele acesta, după tălmăcirea limbii slovenești căutîndu-să, nici mutat, nici schimbăt iaste; căci *волох* iaste, precum am zis, *roman*, și Волоская земля – Țara romanilor, precum noi singuri și astăzi români ne zicem.

Capul V.

Arată-să, precum numele Valahii, după aceste tîmplări, multă vreme, cu moldovenii, tuturor românilor de obște au fost.

După schimbarea sau, mai adevărat, tălmăcirea numelui Dachiei în Volohia, multă vreme toate trei țările pomenite cu un nume s-au numit, până adecă cînd domnia dintr-una în doai s-au despărțit, pre care vreme partea Valahiei cea mai mare, de pe apa Moldova numele a toată țara mutînd, s-au numit Moldova, singură Țara Românească cu numele Valahiei rămînd. Ce pentru adeverință acestuia luceru, a noastră socoteală într-o

cru, a noastră socoteală într-o parte dind, singure mărturiile gheografilor să aducem și, pentru noi, ei să grăiască. Scrie Iohan Bun din Gloverie -gheograful (preluind): "Lăcuitarii, zice, acestor țări (adecă a Moldovei și-a Munteniei, și a Ardealului) mai denainte au fost gheți, cărora, după socoteala lui Plinie, romanii le-au zis dachi. Iară după aceea s-au despărțit Dacia aceasta înalte nume(re) noaî. Deci, carea demult s-au fost chemind Dacia din Mijloc, apoi s-au numit Transilvania, adecă cum zicem noi: Ardialul. Între aceasta și între Dunăre s-au zis Valahia Mică adecă Tara Muntenească. Între Valahia Mică și între apa Prutului, aşijderea între Prut și între Nistru, pînă la Marea Neagră, s-au chemat Valahia Mare, adecă Moldova." Aşijderea, acelaș gheograf, de Transilvania, cap. 9, zice: "Care țări acmu, cu deosăbite numere să chiamă: Valahia și Moldavia, în vremile mai vechi tot cu-n nume, Valahia, să chêma." Deci, noi mai mult cuvîntul nelungind, pentru acesta a Valahiei de obște nume, cu mărturia streinilor, pre cititorui îndestulit să fie poftim, iară noi vom arăta pricina, cum streinii și megiașii de prin prejur și cînd au început pre acestea țări cu ale sale numere a le chêma.

Selecție și prezentare:
Pavel BALMUȘ

DOSOFTEI: PARIMIILE PRESTE AN

(FRAGMENTE TEOLOGICO - FILOSOFICE)

A recunoaște în Dosoftei (1624 - 1693) numai pe "întemeietorul", prin versificarea Psaltilor, al limbii poetice românești înseamnă restrictiv, ignorarea realelor dimensiuni ale unei personalități uluitoare prin profunzime și polivalență. Adevarat homo *barocus* într-un spațiu și un timp traversate de înnoiri și nesiguranțe, acest autentic far-

al culturii și, deopotrivă al Bisericii românești – unul dintre astăzi de puțini, prin suferință și asumare, demni ierarhi ai Bisericii noastre –, a supus limba română literară, aflată sub fericita zodie auroreală, unui efort de expresie comparabil, pînă în epoca modernă, doar cu cel al lui Cantemir. Considerind relativ mai bine cunoscut rolul său în exersarea stilului beletristic al vechii limbii române literare (prin compilarea și traducerea celor patru masive volume din *Vîața și petrecerea svintiilor*, ca și a celui liturgic (prin traducerea și impunerea celor mai importante cărți de cult *Liturgierul Molitvenicul*), oferim, în paginile pe care le propunem, imaginea, mai puțin cunoscută, a unui Dosoftei de limbaj filosofic.

Textul este selectat din *Parimiile preste an*, Iași, 1683, carte de cult ortodox, dar concepută de Dosoftei ca *opus barrocum mixtum*: imnurile religioase slavone sunt intercalate cu traducerea lor literară într-o română sui generis, fragmentele biblice reclamate de cursul ritualului alternează cu "încurzile", adevărate comentarii teologico-filosofice, originale sau compilate; peste toate, se adaugă poeme în latină, greacă și polonă.

Fundamentarea unui limbaj filosofic original este, la Dosoftei, un act de voință culturală. Poliglosia, tehnica citatului și a parafrazei, adaptarea neologică, utilizarea xenismului, dar mai ales rafinamentul calchierilor semantice sunt elemente ale unei retorici personale, creațoare de limbaj. Să cităm, între întemeierile lexicale abundente în acest text, enunțarea termenilor ontologici primari ființă, neființă, fire, substantivizări esențiale precum nefiind, a fi, purcedere, **împreunăciune**, calculi semantice alternând cu împrumuturi echivalente: stat – față – irostas, cîntătoriu – poetic, persoană, cavă, scopos, osăbiciune (diferență), creații lexicale abstractive: nemilă, neprincipere, neputred, nedumnezeire, neștiință și, mai presus de toate, superba substantivizare a pronumei posesiv al săul său, care trimite cu gîndul la subtilitățile terminologice scolastice, receptate de Dosoftei fie direct în latină, fie prin comentarii grecești.

/94/ Adecă Domnul Hristos, cum s-au situat în ceruri cu doaă ființe, ființă ce se chiamă latinește **substanție**, grecește **usia**, rumânește **ființă**. Ca ființă este un lucru ce este. Deci toată lumea cea sus și ceastă de gios întîi nu era și din nefiind le-au făcut Dumnezeu în ființă, adecă le-au făcut de sănt. Noi încă cînd

meșteșug, de-l facem, el este,
/94/^r de nu-l facem, el nu este.
Sau cuconi de-i facem, ei sînt
ființă, iară de nu-i facem, ei nu
sînt. Însă omul este pre lume
ființă mai de-a hirea, căce că-i
cugetătoriu și cuvîntăret și
cunoscător și volnic a face bine
și slobod. Toate le are de la
Dumnădzău, carele i-au făcu-
tu-i ființă din neființă. Iară
Dumnădzău fiind cu ființă mai
presus de toată ființă, căce că
svinția au făcut toată ființă și
firea tuturor și le-au dat a fi din
ce nu era și le-au dăruit și a trăi.
Acela milostivul Dumnădzău au
împreunat ființă sa cea
dumnădzăiască, cu ființă noastră
ceastă omenească, că s-au născut
svinția sa de s-au făcut om deplin
în ființă îndeplină, în stat și în
fire, și s-au făcut unul statul în
două ființe de firi întreghii. Cu
acele îmbe firi și ființe au zburat
la părintele său ce l-au născut
din ființă sa, părintele fără
maică, nainte de tot(i) vecii și de
toată ființă. La acela au zburat
svinția sa cu slavă, după ce s-au
născut pre pămînt fără tată din
fecioară preacurată și
preasvințită și aleasă din toată
lumea, iubita părintelui, maică
fiului său cel iubit. Si șeade
de-a laturea în scaunul
dumnădzăirii sale cu părintele,
omul Hristos Dumnădzău. (...)

/98/^r Iarăș poetul dzice cum
firea noastră, ce era scăpată și
cădzută de la cinste, acum s-au
rădicat a avea adeca vederat de
să vede, că mai sus decît toate
nalturile și decît toate cinstile
s-au suit și s-au înălțat pentru
Domnul Hristos, că sfintia-sa
s-au podorât de la /98/^v părintele
nedespărțit, de-au venit pre
pămînt născindu-să din sfinta
ficioară, om deplin, firea noastră
cea lipsită și neputincioasă și
slabă și ticăloasă: de lipsă, foame,
sete, osteneală, boală și durere,
streinătate și nemilă, toate acestea
le-au suferit naltul Dumnădzău,
pentru noi, cei căduți(i), că

DIN SCRIPȚURILE ROMÂNE

noi acestea nu le vream avea di
n-am fi greșit. Si încă și-n suflet
eram morț(i), că eram depărtat(i)
de darul lui Dumnedzău. Iară
acmu mai mult ne-au dăruit
Dumnedzău, smerindu-să
svinția-sa cu a noastră neputință
de miserătate. Mai mult ne-au
dăruit, că firea noastră o au suit
de-au pus alăturea în scaun cu
părintele: că svinția-sa s-au dat
firii noastre de iaste hiris firea
noastră, adeca om deplin. Cu
ceea ce este om deplin s-au
rudit cu noi și s-au
înfrățit de-adevărat. Cu ceea
ce-i Dumnădzău deplin ne-au
scos de la cădere și de la sîla
păcatelor s-a puterii iadului și
ne-au dăruit împărătie cu sine în
veața de veci, în cinste de-a
dreapta puterii, unde-i svinția-sa
cu părintele, în cuviința cea
naltă a svinții sale, mai sus de
toate ceriurile. Deci să sărbăram
cu lucruri și cu glas tocmit tot(i)
să strigăm, adeca cumu-i cîntecul
scoposul de-l cîntă mulț(i) o
dată și-l dzic tot(i) o dată și
nu-l gresesc să tragă unul într-o
parte, altul întralta, ce să margă
și viersul și cuvîntul într-o-ntin-
soare nesmintită; într-un gînd,
într-o pravoslovie și credință
curată să dăm chiot bucurîndu-
ne de izbindă ce-au făcut /99/^r
pentru noi împăratul nostru Isus
Hristos, c-au birut de ne-au
izbăvit și s-au proslăvit. Si
ne-au dat și nouă să biruim și să
ne proslăvim. Chiuitul este la
noi într-adîncul inemii rugă și
cintarea cu tăcere, să știe numai
Dumnădzău văschicnovenia
noastră și taina curățăni(i)
graiului sufletesc, fără mîndrie,
cu smerenie bucurîndu-ne, să
săltăm mînile făcîndu-ne svînta
cruce și dînd milostenie. (...)

Lumină din lumină, ce-au
strălucit dintru tot nevinovată,
din tine au răsărit. Si ponegreala
nedurăndăzăirii toată o au
răsipit. Si pre cei în noapte
adormit(i) i-au străluminat.
Pentru aceea pre datorie tine în

veci pururea fericim. TÎLC. Aicea iarăși cîntătoriul către preavînta născătoare de Dumnădzău dzice: O, ficioară preavîntă și curată maică a lui Dumnădzău, fiul tău ce este lumină din lumină, adecă den părintele ce-i lumină. Acela fiil tău Hristos ce era nevădzută lumină, adecă ce nu-s harnic(i) ochii păcătoșilor să o poată vedea. Lumina aceea strălucioasă s-au ivit, s-au născut din tine, ficioară, maică lui Dumnădzău. S-au /99^v/ născut din tine s-au răsărit de-au străluminat în lume s-au gonit s-au risipit tot întunericul și ponegreala păgînătății și nedumnădzăriei. S-au străluminat și pre cei dormiți(i), ce au adormit în noaptea neștiinții, adecă ceia ce era limbi, de nu știa de Dumnădzău și din neprinciperea lor să-nchină idolilor s-au murit aşa, neștiind pre Dumnădzău. Pentr-aceea cării au adormit în noaptea neștiinții. Că neștiința-i ca și noaptea, că nu vede omul noaptea ce face. Așa era mainte de venirea domnului Hristos noapte, adecă neștiință. Că atunci încă erau în lume 2 cete de oameni, cumu-s s-acmu. Că unii iubesc a face bine, alții iubesc a face rău, și acmu ceia ce iubesc a face bine varce fac și cum fac și pentru ce fac. Că știu ce slujesc lui Dumnădzău, făcînd bine pentru viață și împărtăția vecinică. Văd ce fac și cui fac și pentru ce fac: că fac răul și-l fac nepriitorului slujbă, pentru muncă, vecinică; iar atunce era noapte, adecă neștiință. Si ceia ce lubia a face bine nu știa cui i-ar face, că-l făcea idolilor. Deci pre aceiai adormiți în noaptea neștiinții s-au pugorit Domnul Hristos la dînsii în iad, de i-au străluminat și i-au încredințat și depreună cu cei credincioși i-au scos: adecă cu ceia ce avea lege pre Dumnădzău, că deosăbi de păgîni era, și cu lege oameni pre lume era lege din lege, era și lege

DIN SCRIPTURILE ROMÂNE

scrisă. /100^r/ pînă cînd a venit dzua cea luminată, adică Domnul Hristos de-au străluminat preste toate neștiințele, s-au risipit toate întunerecurile, s-au curățit ponegreala păcatelor de pre credincios(i). Pentr-aceea, noi, ca nește datori cu mile ce săntem săvîntii tale, maică blagoslovită a lui Dumnădzău, fiul tău iubit, Isus Hristos, și ficioara blagoslovită și neputredă, în veci te läudăm cu ferice și cu multămită, spăsenia noastră și binele nostru cel vecinic.

/100^v/ Împărat împăratilor, hiriș din hiriș, singur cuvîntul ieșind din părintele cel fără cauză /100^v/, potrivnic de putere al său, duh apostolilor, adevărat trimis-ai ca un bunătățitor, cărora cînt slava puterii tale. Doamne. TÎLC. Adeacă, o, împărate preste toț(i) împărații, fiule și cuvîntule a lui Dumnădzău, tu ești lumină din lumină, tu ești Dumnădzău din Dumnădzău, oios ex oioiu. Iakov iz Iacovajed, cum din cum, sau aşa din toată, sau ihiș din hiriș. Că cumu-i tatăl Dumnăd-

zău, aşa-i şi fiul. Deci fiul a ieşit din trupul ca sine, adeca din părintele. Însă fiul şi duhul svint au cauză pre părintele, că sînt din părintele, iară părintele n-are cauză pre nime, că nu-i născut, nice-i venit de nicăiuri. Iară fiul iaste hîriş născut din părintele, şi duhul svint purcede iară-(s) de la părintele. Şi sînt de-odată cu părintele, ni de-aiurea venit(i). Numai la atîta sînt osăbit(i), că fiul să naşte din părintele, şi duhul svint purcede din părintele. Deci svintia sa, Domnul Hristos, împăratul împăraţilor, asemenea din asemenea singur, cuvîntul ieşind din părintele cel fără de cauză, adeca nenăscut de-aiuri. Şi trimisă duhul său cel svint, cel de-asemine cu puterea şi cu cinstea, şie l-au trimis învolt uciniciilor săi de la /111^r/ părintele, de unde-i şi svintia sa de-acolo au unde-i şi svintia sa de-acolo au luat de la iubitul său părinte de-au dat iubitilor săi ucinici. (...) /125/ Dzice poetul: "O, oamenilor, intru cît(i) v-au suflatu-vă şi vau venită-vă darul cel de Dumnađzău turnat a duhului sfint, deau curs la inemele voastre, de sîntet(i) luminat(i) ca lumina şi ca fulgerul de scripit(i). Mutat(i) din fire pemintească în fire cerească şi premît(i) de gînduri pemintesti şi împodobiş(i) şi scimbaş(i) cu podoaba cuvioasă, dumnađzăiască a svintului botez. Întracea streină, minunată, /126^r/ frumoasă podoabă şi slăvită mutaş(i), adeca schimbaş(i) cu lumina aceasta de-am vădzuţ ş-am cunoscut cu de-adins taina svintei troiţe ce este nedespărţită, că nu să taie, nici să dasparte. Şi este asemene de putere slăvit şi cîntat acea svintă trelucorată, că-i în trei lucruri, adeca trei staturi, ipostase, acea svintă fiinţă şi fire înțaleaptă în trei lucori, în trei sori, şi nevădzuţă şi cu cugetul neagiunsă şi cu mintea necu-

prinsă, slăvîm.

/127^r/ Aicea la mărturia poeticul de la sveati Grigorie bogoslov la cuvintele lui, cum duhul svint era pururea şi este şi fi-va. Adeca duhul sfint şi dumnađzăirea era pururea şi este şi totdeauna va fi şi fîrşit n-are şi, cînd dzice duhul cel svint, mîngîietorul, nici dănaoară nu s-au început, nice s-a mai săvîrşî; ci pururea-i cu părintele şi cu duhul şi să numără şi svintia sa şi să cinsteste de-asemene Dumnađzău deplin ca şi alte 2 fete sau staturi, adeca tatăl şi fiul, numai căce au osăbiciune cu al săul, adeca cum are părintele al săul sau a naşte pre fiul şi a scoate duhul svint, şi cum are fiul al săul său a se naşte din părintele, aşa şi duhul svint are al săul său a purcede din părintele şi a să odihni pre fiul. Aşa li-i osăbiciunea, numai cu cît se osăbesc al săurile persoanelor. Părintele are osăbiciune cu părinţia, şi fiul cu fiia, şi duhul svint purcederea; că părintele naşte, fiul să naşte, duhul purcede. Deci duhul svint este viaţă, da şti tot ce-i în părintele şi în fiul, cum şti sufletul omului tot ce-i în mintea lui şi în cuvîntul lui. Duhul svint este viaţă şi face vietile şi este lumină şi ieş din lumină, din părintele. /127^v/ şi este singur de sine bun şi izvor şi fintină bunătăţii, cu acesta şi pentr-acesta parintele şi crede-să, şi fiul să slăveşte şi să cinsteste şi de toţi să cunoaşte şi să slăveşte, una puterea sîcinstea este a svintei troiţe; una-i împreunăciunea şi una-i închinăciunea şi slavoslovia şi cîntarea nedespărţită.

Selectie, transcriere
şi prezentare
de Eugen MUNTEANU.

Sergiu Victor CUJBĂ

DOINA PRUTULUI

Foaie verde de secără,
Prutule, apă amără,
Ce vii turburat prin țară?
- Cum să nu viu turburat,
Dac-atit am așteptat
Să aștept mereu, mereu,
Să se schimbe rostul meu?
Căci grozav am obosit
La străin să fiu robit,
Eram românească apă
Azi străinii se adapă.
De ostași eu sunt păzit
Să de dinșii ispiti
Să văd de nu se strecoără
Vreun frate înspre țară,
Să se vadă frați cu frați
De același dor mînață.
Iar eu stau și n-am ce face
Nici în luptă-s, nici în pace,
Si de-atîta frămîntare
Îmi sunt apele amare,
Să de-atîtea lacrămi plinse
Să de-atîtea doruri stinse.
O Ștefane, Doamne sfînt
Ce nu ieși tu din mormînt
Să băti aprig din picior
Să-ți aduni al tău popor?
Iar eu mîndru, fericit,
Să curg iarăși lin, tîhnit,
Pentru-un singur neam și-o
țară
Cum a fost odinioară...

Anatol CIOBANU
profesor, doctor
în filologie

NORMELE DE PUNCTUAȚIE ÎN VIGOARE (III)

Neutilizarea virgulei în cadrul frazei

În prezentul articol vom analiza alte cîteva reguli privind neizolarea unor propoziții subordonate în limba română actuală.

V. LA PROPOZIȚIILE SUBORDONATE MODALE

Distingem trei cazuri mai importante de neutilizare a virgulei în cadrul frazelor cu subordonate modale:

1. Cind propoziția subordonată modală are valoare consecutivă, stă în postpoziție și se introduce prin jonctivul de cu sens de "încit".

În asemenea situații subordonata indică derularea pe linie ascendentă a unei acțiuni, stări, calități etc. și de aceea se intersectează oarecum cu modalele de măsură (sau de gradăție) și cu propozițiile consecutive propriu-zise. Iată de ce unii lingviști sunt tentați să trateze subordonatele modale introduse prin de ca pe niște propoziții subordonate consecutive, iar alții – ca pe niște propoziții subordonate **modale consecutive**¹. Oricum le-am denumi, principalul este că asemenea subordonate nu se despart prin virgulă de regentele lor, deoarece reprezintă, de fapt, o continuare a acestora. Cind zicem, de pildă, "Fugea de-i scăpărau călcările", propoziția subordonată sensu stricto nici nu e o propoziție, ci un frazeologism, cu sensul de "foarte re-

pede", "cu o viteză mare" etc. Sub aspect intonațional, fraza e cuprinsă într-o singură respirație, căci după propoziția regentă nu se cere nici un fel de pauză. Curba intonațională e ușor ascendentă și spre sfîrșit suspendată. Să dăm cîteva exemple:

1) Damele rîdeau de leșinău...
2) Înainte de război, cînd plecam la țară, se nimerea cîte un cioclej printre spîtele de la carul cu boi și tot foșnea și tot cînta de-l auzeam pe urmă și prin somn pe prisăpă, noaptea. (G. Meniuc).

3) Clinurile, matrițele, magazia strălucesc de-ți vine să-ți stergi mîinile înainte de a le atinge. (E. Damian).

În toate exemplele constatăm că subordonatele cu valoare consecutivă introduse în cadrul frazei prin de (jonctiv la care, după opinia acad. I. Iordan, "recurge vorbirea populară"²) sunt postpuse și semantic se dovedesc a fi foarte strîns legate de propozițiile regente. Ba mai mult chiar, asemenea propoziții subordonate par să determinative, deoarece eludarea lor ar face ininteligibil sensul regentei și mesajul global al frazei. Si aceasta nu trebuie să ne mire pentru că subordonata de care ne ocupăm aici "sugerează, că și complementul modal consecutiv, rezultatul, sfîrșitul, consecința unei comparații..."³.

Să mai cităm unele exemple fără a le mai comenta pe larg: (1) Dascălul nostru avea obicei să doarmă după amiază și să horcăiască de răsună ograda (V. Alecsandri); (2) Rușinat, feciorul împăratului se întoarse înapoi și împreună cu cel mai mare se puseră pe plîns și plîngeau de tremura și carne pe dinșii (Folclor, "Făt-Frumos și Illeana Cosînzeana"); (3) Moș Nichifor avea o biciușcă cu șvichiul de mătase, cu care pocnea de-ți lăua auzul (I. Creangă). În toate exemplele de mai sus propozițiile

subordonate modale pot fi comprimate în complemente circumstanțiale de mod cu sens cantitativ și de gradăție. După cum bine se știe, asemenea complemente circumstanțiale nu sunt "acampaniate" de semnul "virgula".

2. Cînd propoziția modală e accentuată în mod expres, e plasată înaintea regentei și se introduce prin jonctivul *cum*.

Să observăm exemplele:

(1) Cum m-ai sfătuit tu am procedat.

(2) Cum a vrut mama am spus.

În ambele exemple experimentale accentul logic lovește subiectele *tu* în (1) și *mama* în (2). Dovadă în acest sens ar fi transformările eventuale. Comp.:

(1) Cum m-ai sfătuit tu (și nu altcineva) am procedat și (2) Cum a vrut mama (și nu tata sau fratele etc) am spus. Așadar subiectele propozițiilor discutante apar ca intoneme. Cu toate acestea, ele nu sunt însoțite de pauze mari, pentru că tonul nu coboară prea mult. Dar fără prezența pauzelor respective, nu se justifică virgulele.

În favoarea neizolării unor asemenea subordonate ne vorbește și criteriul semantic: nici propozițiile modale (1), (2) și nici regentele lor, luate izolat, nu au plenitudinea semantică, deci nu pot funcționa în mod independent. Cu alte cuvinte, avem din nou de a face cu niște propoziții subordonate determinative care nu se despart prin virgule de regentele lor.

3. Cînd avem de față o aşa-zisă falsă subordonată modală⁴. În accepția noastră o falsă modală nici nu e propoziție, deoarece reia verbul-predicat al regentei cu scopul de a indica durata acțiunii, un fel de actio continua. În exemple ca "Merge Ivan cît merge..." nu se indică două acțiuni, ci numai una - cea de "a se deplasa în spațiu" cu o

durată de timp nedeterminată. Reluarea verbului reprezintă mai degrabă un mijloc lexico-sintactic de redare a aspectului verbal, și nu două propoziții. Deși în frază e intercalat jonctivul *cît*, acesta nu e apt a schimba tranșa sonoră ușor ascendentă, însoțită de o citire fluentă, a segmentului dat. Cele spuse constituie niște argumente peremptorii în favoarea neizolării aşa-ziselor false subordonate modale.

Iată și exemple atestate:

(1) Pe urmă (lupul) se mai învîrtește cît se mai învîrtește prin casă, doar a mai găsi ceva... (I. Creangă);

(2) Flăcăul nu mergea cum se merge, ci zbura... (Folclor).

Falsele subordonate cît se mai învîrtește (1) și cum se merge (2) formează un corp unic semantic și intonational cu regentele lor, pentru că fluxul sonor nu este întrerupt prin pauză decît doar la finele subordonatelor în discuție. Acest fapt este marcat printr-o virgulă, dar ea nu mai ține de obiectul analizei noastre.

VI. LA PROPOZIȚIILE SUBORDONATE DE LOC

Putem delimita și aici trei cazuri mai frecvente de neizolare:

1. Cînd subordonata de loc este postpusă față de regentă. Este un caz ordinat, căci el se referă și la alte tipuri de propoziții subordonate (completive, atributive, modale și a.). În fraze ca *Merg unde vreau; Trec pe unde pot* etc. nu simțim nici o întrerupere a cursului vorbirii, fiindcă la frontieră dintre propoziția regentă și cea subordonată de loc pauza nu se face. Să cităm și unele proverbe:

(1) Leagă calul *unde* zice stăpinul

(2) Voinicul găsește *unde* fricosul prăpădește

Dacă vom inversa topica

subordonatelor de loc, scoțindu-le în antepozitie, se va produce o schimbare esențială în curba intonației noastre. Comp.: (1) **Unde zice stăpinul** (,) leagă (să legi) calul și (2) **Unde fricosul prăpădește** (,) voinicul găsește. Observăm că s-a schimbat raportul de dependență între subordonată și regentă, fapt care a chemat și o variație a tonului și o anumită pauză – momente importante care au fost marcate în scris prin virgulă. Comp.: Unde nu e cap (,) vai de picioare; Unde nu e pisică (,) șoareci steag ridică.

2. Cînd subordonata de loc e antepusă și accentuată în mod deosebit. E un caz greu perceptibil și mai rar întîlnit. Vom apela la unele exemple experimentale și comentate:

(1) **Unde mi-ai poruncit** mă duc (nu în altă parte).

(2) **Unde ți-am spus** eu ai să pleci (eu, nu altcineva).

În exemplul (1) accentul logic cade pe verbul predicat, iar în exemplul (2) – pe verbul predicat și pe pronumele personal **eu** în funcție de subiect. Intonația în acest caz va fi enunțativă ascendentă cu punctul său culminant pe cuvintele accentuate, dar o pauză sesizabilă între propozițiile subordonate și cele regente nu se produce, pentru că raportul de dependență între elementele componente ale frazelor e destul de mare. Absența pauzei justifică pe deplin și absența virgulei.

3. Cînd subordonata de loc se introduce în cadrul frazei printr-un cuplu corelativ ale cărui elemente sunt intonațional și semantic sudate. În asemenea cazuri cuplul corelativ nu se dezmembrează formal, adică prin virgulă, și nici logic, adică prin intonație și pauză. Să urmărim exemplul:

Dar țăran din moși-strămoși, Bulgăre (,) acolo unde nu-i ajunge credință (,) acolo unde nu-i ajunge răbdare (,) acolo unde nu-i ajunge minte, pune trudă și e veșnic la

drum (I. Druță).

Nu este greu de observat că cele trei subordonate de loc introduse în cadrul frazei prin cuplul corelativ acolo **unde** se deosebesc prin faptul că cer o pauză înaintea lor, cuplul lunecind parcă de sub accent și pronunțându-se împreună cu propoziția subordonată, cu un tempo rapid.

Notă. Configurația intonațională și statul punctuațional sunt similare și la alte feluri de propoziții subordonate circumstanțiale introduse prin cupluri corelativе sudate de tipul **atunci cînd**, **asa (pre) cum**, **deși** totuși, **asa încît** etc. Un asemenea model de fraze se întâlnește des la Ion Druță. Explicația o vedem în tonalitatea generală a frazei maestrului care îi imprimă textului o specifică audiere interioară. Iată și exemplele:

(1) **Cîțiva** (flăcăi) fumau, alții se uitau cum se fumează o țigară (,) atunci cînd ai tutun, și numai un moșneag stătea lîngă poartă. (I. Druță);

(2) **Scoate** (Nuța) din cuptor covrigii, prăjiturile dospite și frămîntate (,) **asa cum a învățat-o bunica** (,) **pe atunci cînd mama avea zece ani.** (I. Druță);

(3) Dar cît de mare ar fi satul și cîți oameni buni de gură ar avea, a drege gluma (,) **asa cum ți-o drege badea Cireș**, nu se află altul pe lume. (I. Druță).

În exemplul (1) cuplul corelativ **atunci cînd** introduce în frază o subordonată temporală, în exemplul (2) cuplul **asa cum** introduce o subordonată modală, iar **pe atunci cînd** – una temporală și, în sfîrșit, în exemplul (3) cuplul **asa cum** conduce iar o subordonată modală. Toate aceste subordonate manifestă niște însușiri foarte apropiate de propozițiile incidente, fiind uneori neesentiale sub aspect informativ și comunicativ. Anume acești factori justifică izolareea lor în cadrul frazei.

VII. LA PROPOZIȚIILE SUBORDONATE TEMPORALE

1. Cînd aceste subordonate sînt plasate în postpoziția regentei urmînd în imediata apropiere de verbul **predicat**:

(1) Zile întregi cutreieram cîmpii pînă ce dădeam de rîu. (M. Eminescu);

(2) Frica î se risipi cînd îi văzu așa de singuri (M. Sadoveanu).

Ca și alte tipuri de subordonate postpuze, propozițiile temporale citate mai sus fac corp comun cu regentele atât sub aspect semantic, cât și sub aspectul registrului tonic.

Notă. Dacă între subordonata temporală postpusă și verbul **predicat** din propoziția regentă sînt inserate diferite complemente indirecte, circumstantiale, elemente predicative suplimentare sau chiar propoziții, atunci înaintea unor asemenea subordonate temporale virgula e obligatorie. Să exemplificăm:

(1) Biata mamă tremura ca un fir de mohor (,) cînd își amintea zorile zilei celea de demult (I. Druță).

(2) Bătrînii răsuflără ușurați (,) ⁵ cînd au văzut-o dusă. (L. Reboreanu).

(3) Vasile Porojan plecă îndată, ca să-și găsească paguba, sărea peste zăplaze, peste garduri (,) pînă ce da de hoți... (V. Alecsandri).

În fraza (1) elementul distanțat e comparația cu funcție de complement circumstantial de mod **ca un fir de mohor**, în fraza (2) apare elementul predicativ suplimentar **ușurați** și în fraza (3) – complementele indirecte **peste zăplaze**, **peste garduri**. E leșne de sesizat că materialul de distanțare cheamă o anumită pauză ce intervene la intersecția regentei și subordonatei, fapt desemnat de virgulă.

2. Cînd subordonata temporală este antepusă și conținutul ei se subliniază în mod special. De exemplu:

(1) Cînd vreau eu o să vin (subînțeles: " nu cînd vrei tu sau altcineva");

(2) Cînd spune tata vom merge (subînțeles: " nu cînd spune altcineva").

Pentru explicații mai detaliate a se vedea mai sus punctul V(2) "Propoziția subordonată modală", unde situația e similară.

Notă. Regula generală cere ca subordonatele temporale antepuse să fie despărțite prin virgulă de propozițiile regente în baza principiului intonațional. De pildă: (1) Cînd leul e mort(,) iepurii îi sar în spinare. (2) Cînd pisica nu-i acasă (,) joacă șoareci pe masă ⁶.

VIII. LA PROPOZIȚII SUBORDONATE CAUZALE

Mai întîi, trebuie să memorizăm regula generală și anume că "propoziția cauzală se desparte de regenta ei prin virgulă, indiferent de locul pe care îl are în frază". ⁷ De exemplu: Nu încercai s-o conving(,) fiindcă afirmațiile ei nu cereau niciodată desmintiri. (M. Preda); Cum prea sfîntul Iosif umbla greu în odăjdi (,) Ștefan Vodă se opri zimbind... (M. Sadoveanu).

Există însă și excepții de neizolare a subordonatelor cauzale: "Dacă ... prin formularea cauzei autorul ține să arate că ea exprimă singura cauză (sau singurele cauze) care justifică acțiunea din regentă, cauzala nu se mai desparte prin virgulă, indiferent de locul ei față de regentă". ⁸

Să apelăm la unele situații concrete.

1. Cînd subordonata cauzală este antepusă, dar vorbitorii ac-

centuează în mod evident cauza realizării sau nerealizării unei activități etc:

(1) Pentru că nu a avut bani de drum n-a sosit la timp (subînțeles: "din lipsa banilor și nu din altă cauză");

(2) Fiindcă nu te-ai pregătit bine de examene m-am supărat ("nu din alte motive m-am supărat").

La lectura unor asemenea fraze, tempoul rostirii este rapid, acompaniat fiind de o intonație ascendentă pînă la intersecția cu regenta, după o pauză aproape imperceptibilă, intonația co-boară. Anume aceste note distințe de ordin continutal și intonațional fac inutilă virgula la propozițiile cauzale în discuție.

2. Cînd subordonata cauzală este postpusă și accentuată în mod expres din punct de vedere logic:

(1) Te cert atît de mult pentru că n-ai învățat lecția (nu pentru altceva);

(2) Nu plîng pentru că mi-e rău (ci pentru că am guturai).

Asemenea fraze sunt cuprinse tonic aproape într-o singură respirație, căci intonația vorbitului se derulează pe o linie ascendentă suspendată, accentul logic lovind ultimele cuvinte din propoziția subordonată cauzală. La intersecția principalei (regentei) și a subordonatei cauzale pauza, în cazurile de mai sus, e neesențială și prin urmare va absenta și marcherul ei grafic – virgula.

Vorbind despre rolul punctuației pentru înțelegerea justă a textului, prof. Mioara Avram subliniază că semnele de punctuație "îl ajută pe cititor să desprindă sensul exact al celor transmise în scris, iar în unele împrejurări este chiar un element indispensabil pentru această înțelegere."¹⁹ În continuare, autoarea notează pe bună dreptate, că "aproape întotdeauna există anumite deosebiri de înțeles

după felul cum este întrebuițată într-un text, dar uneori se poate ajunge pînă la schimbarea totală a înțelesului ... să se compare înțelesul variantelor de punctuație: Nu plîng(,) pentru că mi-e frică (deci nu plîng) și Nu plîng pentru că mi-e frică (ci pentru că sunt bucuroasă -deci plîng)."¹⁰ Exemplul citat de M. Avram se deosebesc și sub aspect intonațional. În "Nu plîng(,) pentru că mi-e frică" după regentă tonul se ridică, vorbitorul dorind, parcă, să-l prevină pe cititor că fraza va continua. Situația aceasta e redată în scris prin virgulă. În "Nu plîng pentru că mi-e frică" vocea, mai exact tonul, nu coboară după propoziția regentă, deci urindu-se pe linie ascendentă suspendată. Așadar, avem de față atît două situații conținutale distințe, cît și două configurații intonaționale diferite.

IX. LA SUBORDONATELE FINALE

Se știe că subordonatele finale arată scopul sau ținta în vedera realizării unei acțiuni (sau stări) din propoziția regentă. Ca sens, scrie Aurel Nicolescu "Scopul arată ținta spre care se îndreaptă acțiunea față de care este întotdeauna posterioară."¹¹ Conform normelor de punctuație în vigoare, subordonatele finale se despart prin virgulă de regentele lor. Dar există și excepții. Ne vom opri la două din ele.

1. Cînd propoziția subordonată finală este postpusă, introducîndu-se în cadrul frazei prin să – marcă a modului conjunctiv în limba română. Iată unele exemple:

(1) Capra se duce prin pădure să-l caute pe cumătru-său... (I. Creangă);

(2) M-am dus la sf. Ion să fac o vizită doamnei Maria Popescu... (I. L. Caragiale)

(3) Oamenii veneau să se spele în lacrimile durerii... (M. Sadoveanu).

În exemplul (3) subordonata e plasată în imediata apropiere de verbul predicat din propoziția regentă și în procesul pronunțării face corp comun tonic cu aceasta. Intonația fiind enunțativă, ea se desfășoară pe o linie ușor ascendent-descendentă. Situația nu diferă prea mult nici în exemplele (1) și (2), unde subordonatele finale sunt distanțate de regentele lor prin complementul circumstanțial de loc prin pădure (1) și prin complementul indirect la sf. Ion (2). Dar această mică distanțare nu e în măsură a modifica simțitor configurația intonațională globală a frazei, ea nepermisind, în principiu, o pauzare între cele două elemente componente ale frazelor citate. Așadar, lipsind pauza, nu avem motive a plasa virgula.

2. Când propoziția subordonată finală este postpusă față de regentă introducîndu-se în cadrul frazei prin jonctivul de cu sens de "ca să", "pentru ca să":

(1) Multă scriitori au nevoie de *au scris rîndul și povestea țărilor...* (G. Ureche);

(2) – *Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale...* (C. Negruzzii);

(3) În toate zilele se ducea la un puț de aducea apă pentru casă. (P. Ispirescu).

În limba română de e polivalent, el introducînd în fraze propoziții subordonate complete, condiționale, atributive, concesive, finale, cauzale, modale, subiective.¹² Atunci cînd introduce o finală, asupra lui de se suprapune și sensul lui "și". Acest amănunt importă, deoarece înaintea lui și copulativ virgula nu se folosește (d. p. Soldații mergeau pe stradă și cîntau). Prin urmare nici propozițiile subordonate finale introduse prin de nu se vor despărți prin virgulă de regentele lor.

GRAMATICĂ ȘI ORTOGRAFIE

• Si încă ceva. Subordonatele finale însotite de jonctivul de cu sens de "ca să", precum și cele introduse prin alte liante, se referă, cu precădere, la propozițiile regente ce conțin un predicat provenit din categoria verbelor de mișcare (verba movendi). Aceste verbe indică ținta spre care se îndreaptă acțiunea cuiva și de aceea parcă se integrează cu celălalt verb din subordonată însotit de jonctivul de. N-ar fi greșit să afirmăm că aici avem două intoneme: una în "persoana" verbului din regentă și alta – a verbului din subordonată. Observați: *au nevoie de au scris* (1), *du-te de mori* (2) și *se ducea de aducea apă* (3). Cele spuse sunt un argument în plus în favoarea virgulei la subordonatele finale introduse în cadrul frazei prin jonctivul de.

Notă. Unii autori afirmă că poate rămîne neizolată și o finală introdusă prin alte jonctive (d. p. ca să...), atunci cînd ea este simțită ca "un element esențial în frază".¹³ Iată exemplele aduse de ei: (1) Veniseră la Califar *ca să-i procopească*. (G. Galaction); (2) *Și reîntră în cupeu trăgind ușa cu multă băgare de seamă ca să nu deranjeze pe negustor* (I. L. Caragiale); (3)

*Din cîmp, de-acasă, de la plug,
Plecătam astă vară
Ca să scăpăm de turci, de jug
Sărmana, scumpă țără*

(V. Alecsandri)

Caracterul "esențial", primordial îl au subordonatele, mai ales cele din exemplele (1) și (3).

X. LA SUBORDONATE INSTRUMENTALE

Acste propoziții subordonate circumstanțiale determină propoziția regentă, arătînd mijlocul în sens larg (lucru, ființă, acțiune) prin care se săvîrșește acțiunea

verbului ei predicat. Există un anumit paralelism între complementele circumstanțiale instrumentale și propozițiile subordonate respective. Deosebirea dintre ele constă în faptul că în practica vorbirii "propoziția circumstanțială instrumentală apare foarte rar și poate fi identificată mai ales prin raportare la circumstanțialul cu care este echivalentă".¹⁴ Ca și complementele instrumentale, propozițiile subordonate instrumentale nu se despart prin virgulă de regentele lor. Ele se pot plasa:

1. În postpoziția regentei:

(1) Harap Alb... găsește un buștihan putregăios, îl scovește **cu ce** poate și-i face urdiniș (I. Creangă);

(2) Învățătorul... îi spuse că oamenii... nu mai pot trăi **din ceea ce** prisosește boierilor (L. Reboreanu).

2. În antopoziția regentei:

(1) Cu **ce** arde acolo știu că ar fi trăit boierește un an de zile tot satul (L. Reboreanu);¹⁵

(2) Dar **cu ce are ea, cu ce ai dumneata...** puteți să trăiti o viață, să rîvnească și împărații la dumneavoastră (I. Al. Brătescu Voinești).¹⁶

În ambele poziții și în toate exemplele citate mai sus propozițiile subliniate ne apar ca niște veritabile instrumente absolut necesare pentru a clarifica **cum**, prin ce instrumente (nume de obiecte sau nume de ființe) s-a efectuat, se efectuează ori se va efectua acțiunea sau starea indicate de verbele predicate din propozițiile regente. Dat fiind faptul că **instrumentul** fusionează cu acțiunea verbului, între aceste două categorii virgula nu ar avea nici un rezon. Așa se face că propozițiile subordonate instrumentale nu se despart prin virgulă de regentele lor.

XI. LA SUBORDONATELE SOCIATIVE

Există nu numai complemente circumstanțiale sociative (tip: se plimbă cu Ion; S-a dus cu mama etc), ci și propoziții subordonate sociative. Acestea "arată" cine însoteste subiectul sau un complement direct al propoziției regente în săvârsirea unei acțiuni.¹⁷ E de observat că în subordonatele de care ne ocupăm aici pot fi implicate atât ființe, cât și obiecte. Să comparăm două exemple:

(1) – Nu fi proastă, Frusino! Du-te **după cine te cere** și iubește **te cu cine-ți este drag** (G. Galaction) și (2) S-o pornim **cu ce-om apuca...** (B. Delavrancea). Este lemn de constatat că exemplul (1) în subordonatele sociative rezidă în topică: ele se plasează, de regulă, în postpoziția regenterelor, nechemind asupra lor nici accente de reliefare, nici efecte retorice și, prin urmare, nici pauze distincte. De aici vine și absența virgulei la intersecția unor astfel de subordonate cu regentele lor. Într-o frază ca "Ne aflăm la un loc **cu cei care petrec cu inima bucuroasă**" (M. Sadoveanu) curba intonațională e ascendent-descedentă fără pauzarea obișnuită la hotarul dintre propoziția regentă și cea subordonată sociativă.

XII. LA SUBORDONATELE DE RELAȚIE

Se numesc de relație "propozițiile subordonate ce indică un obiect sau o acțiune la care se limitează afirmația din regentă".¹⁸ Deci informația cuprinsă în subordonată poartă un caracter limitativ față de o acțiune, stare sau calitate despre care se vorbește. Să urmărim un fragment din celebrul interogatoriu al ingeniosului judecător din anecdota "Cinci pîni" de I.

Creangă:

- Acum ții minte câte bucăți ai avut dumneata?
- Șase bucăți, domnule judecător.
- Dar de mîncat câte ai mîncat dumneata?
- Cinci bucăți, domnule judecător.
- Și câte ți-au mai rămas de întrecut?
- Numai o bucată, domnule judecător.
- Acum să stăm aici în ceea ce te privește pe dumneata și să luăm pe istalalt la rînd...

Propoziția în ceea ce te privește pe dumneata e o subordonată de relație, căci ea limitează acțiunea la o persoană concretă, la un anumit referent. Întrebarea logică ar fi: *referitor la cine? în privința cui?* Subordonata se pretează la transformări prin comprimare. Comp.: în ceea ce te privește pe dumneata – privitor la dumneata – cu privire la dumneata – referitor la dumneata – în privința dumitale – relativ la dumneata etc. Aceste transformări ne vorbesc, pe de o parte, despre virtuala echivalentă a propozițiilor circumstanțiale de relație cu respectivele complemente, adică părți de propoziție, iar pe de altă parte, despre indestructibilă legătură semantică a lor cu regentele respective.

Cele spuse ne îndreptătesc a afirma că anume în baza criteriului semantic prin excelенță se justifică neizolarea propozițiilor circumstanțiale subordonate de relație în cadrul frazei. Neizolarea propozițiilor de relație e recomandabilă mai ales atunci cind ele sunt așezate în postpoziția regentei. A se compara următoarele două exemple experimentale aduse de GLR, II: (1) **Pentru cine coboară de la munte(,)** Sinaia e jos și (2) Regiunea pare săracă pentru cine vine de la șes (pp. respectiv: 321 și 497). În exemplul (1) subordonata de relație este antepusă

și s-a despărțit prin virgulă de regenta ei, iar în exemplul (2) subordonata e în postpoziție și, prin urmare, nu a mai fost marcată punctuațional.

XIII. LA INTERSECȚIA ÎMBINĂRILOR JONCTIONALE

formate din conjuncții coordonatoare și jonctive coordonate de tipul: și dacă, dar dacă, ori că, și cind etc.

Deseori vorbitorii exteriorizându-si gîndul printr-o propoziție subordonată, simt necesitatea de a lega cele comunicate cu informația evocată anterior, de a le opune sau chiar de a le exclude. Astfel au luat naștere liante duble, alcătuite dintr-un jonctiv coordonator și unul subordonator. De cele mai multe ori aceste unități jonctionale ne apar sudate intonațional și de aceea la intersecția lor virgula nu e justificată. Să exemplificăm unele cazuri, grupîndu-le după natura liantului coordonator:

1. Precedate de jonctive copulative, în special și (tip: și unde, și dacă, și fiindcă, și cind, și precum, și pentru că, și măcar că, și după ce, și cum).

Iată unele atestări:

(1) **Și dacă** ochii ce-am iubit
N-ar fi de raze plini,
Tu mă privește liniștit
Cu stinsele lumini
(M. Eminescu)

(2) **Și după ce** am pus la cale
unele ca aceste, pîndim cînd erau
ceilalți duși de acasă și ne apucăm
de făcut poște... **Și fiindcă** pe
Oșlobanu toți aveau ciudă mai
mare, lui i-am făcut pocinog
întîi... **Și cind** l-a ajuns arsura la
os, a sărit din somn răcnind ca
un taur... (I. Creangă).

Marele humuleștean preferă asemenea modele de fraze pentru că ele reflectă specificul lim-

bii noastre populare, oralitatea, iar aceasta din urmă a fost "trăsătura cea mai caracteristică a povestitorului popular."¹⁹

2. Precedat de jonctive adversative, de regulă dar (tip: dar cînd, dar fiindcă, dar dacă, dar cu toate că, dar unde):

(1) Natura de minuni e plină,
Dar cînd în cer nu e lumină,
În umbră zace nevăzută
(V. Alecsandri)

(2) *Dar dacă* ai o inimă aşa stricată, dacă nu eşti în stare să iubeşti precum te iubeşte, pentru ce nu te destăinuieşti ei? (C. Negrucci)

Ar fi cu totul în contradicție cu firea limbii noastre o pauzare la intersecția celor două jonctive, căci avem o tranșă sonoră unică și nu sacadată. Semantica adversativă se combină în mod fericit cu sensul temporal în (1) și cu cel condițional în (2), constituind un tot întreg inseparabil conținutal și punctuațional.

3. Precedat de liante disjunctive sau, ori, ba, fie, etc. (tip: ba că, sau că, fie că și a.).

(1) De sărbători fie că plecam la părinti la țară, fie că vizitam prietenii din oraș. (Din presă)

(2) Moșneagul stătea sus pe stîncă, făcea cuiva semne cu brațele și ori că îl căuta pe dracul, ori că nu-i ajungea o doagă. (I. Druță).

(3) Prezența ceasornicului o simțeam lîngă mine: ba se făcea că duduie trenul în odaie, ba că îmi cîntă pitpalacul din dulapul de cărți, ba că se deapăna către zori o poveste cu niște cai năzdrăvani... (G. Meniuc).

(4) Băbătia lui (moș Nichifor Coțcarul) de la o vreme încoace nu știu ce avea că începuse a scîrții: ba c-o doare ceea, ba c-o doare ceea, ba-i e făcut de năjit, ba că e făcut de Ursită, ba că e făcut de plînsori și tot umbla din babă în babă cu desîntece și oblojele, încît lui moș Nichifor acestea nu-i chiar veneau la

socoteală... (I. Creangă).

Spre deosebire de celealte liante coordonatoare, disjunctivele în cazul nostru au ca "parteneră" pe conjuncția universală că. Avînd un corp fonetic redus, ea își pierde independența tonică, "scapă" de sub accent și se sudează cu elementul coordonator, formînd un tot indivizibil sub aspect semantic și punctuațional. Așa se face că în interiorul îmbinărilor jonctionale discutate aici nu e nevoie a insera virgula. Aceasta își are justificare doar înaintea îmbinării conform regulilor privind semnele de punctuație la propozițiile coordonate.

* * *

Pînă aici am discutat cîteva din cele mai frecvente cazuri de neutilizare a virgulei în cadrul frazelor cu diferite feluri de propoziții subordonate. În continuare vom analiza regulile privind utilizarea obligatorie a acestui semn de punctuație în cadrul frazei

(Va urma).

N O T E

1. Vezi: Mătcaș N. și alții. Limba moldovenească literară contemporană. Manual pentru facultățile de pedagogie, Chișinău "Lumina", 1987, p. 365. Limba moldovenească literară contemporană. Sintaxa. Sub red. lui A. I. Ciobanu. Chișinău "Lumina", 1987, p. 382 - 383; Coteanu I. Gramatica de bază a limbii române. Ed. "Albatros", Buc., 1982, p. 308; Idem. Gramatică. Stilistică. Compoziție. Ed. Științifică. Buc., 1990, p. 52-53.

2. Iordan I. Limba română contemporană. Buc., 1956, p. 715.

3. Coteanu I. Gramatică. Stilistică. (op. cit.), p. 53.

4. Termenul "falsă subordonată" se întîlnește și în Gramatica limbii române. Vol. II, Buc., p. 332-333.

5. Acest particiipiu adjективizat poate

fi considerat și ca un atribut predicativ circumstanțial, termen preferat de "Limba moldovenească literară contemporană, Sintaxa" (op. cit.) p. 154 "Notă".

6. Vezi: Gheorghe Gabriel. Proverbe românești și proverbele lumii românce. Buc., Ed. Albatros. 1986, p. 160-163.

7. Vezi: Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație. Buc., 1965, p. 64; Norme ortografice, ortoepice și de punctuație ale limbii române. Chișinău, 1990, p. 76.

8. Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație. Buc., 1965, p. 64.

9. Avram Mioara. Probleme ale exprimării corecte. Buc., 1987, p. 200.

10. Avram Mioara. Ibidem, 200.

11. Nicolescu Aurel. Probleme de sintaxă a propoziției. Buc., 1970, p. 142.

12. Ciobanu A. I. Sintaxa frazei în cl. VIII. Chișinău, "Lumina", 1984, p. 22.

13. Vezi: Gramatica limbii române. Vol. II. Buc., 1966, p. 469; Popescu Ștefania. Gramatica practică a limbii române. Buc., 1983, p. 545-546.

14. Nicolescu Aurel. Op. cit., p. 151.

15. Apud: Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație (op. cit.), p. 65.

16. Apud: Nicolescu Aurel, Op. cit., p. 151.

17. Gramatica limbii române. (Op. cit.), p. 319.

18. Gramatica limbii române. (Op. cit.) p. 320.

19. Iordan I. Limba lui Creangă - Limba literară. Craiova, 1977, p. 223.

CUVINTE ȘI SENSURI NEOLOGICE

Se pare că ne-am convins să ne convingem în fiecare zi că limba nu este domeniul care se însușește cel mai ușor. Dar, dacă totuși suntem un pic mai perseverenți, lucrurile merg. "Merg" atât de departe, încit începem să constatăm la un moment dat că dintr-o muncă anevoieasă, activitatea de inițiere în universul limbii materne devine tot mai pasionantă și, ca orice muncă făcută fără impunere, tot mai... plăcută. Mai ales cînd e vorba de însușirea unor cuvinte, expresii, sensuri inedite. De fapt, limba însăși e "nostimă". Ba chiar "ironică". În acest sens îmi-amintesc de-o inscripție făcută cu litere de-o șchioapă pe frontispiciul unui magazin alimentar cu puțin înainte de trecerea la grafia latină: **Posuda-Veselă**. Ambele cuvinte fiind scrise cu litere rusești și mai fiind aranjate într-un fel anumit, efectul era surprinzător. Era de fapt efectul incompatibilității grafice. Dar ce ati zice de sintagma **activitate medalistică**? Raportată la expresia precedentă, pare și ea ușor "amuzantă". Nu este însă aberantă, cum am fi tentați să credem, ci e absolut firească și se referă la un domeniu mai puțin cunoscut: la "elaborarea, confectionarea, studierea medaliilor, distincțiilor în general".

Epruvetă – eprubetă. O simplă eroare și ea hazlie? Că e hazlie – da, dar nu este o eroare. Sunt cuvinte cu sensuri autonome și pe deplin justificate de uz. Epruveta (de la francezul epruver – "a încerca") este o "piesă de probă dintr-un anumit material

ce urmează a fi supusă unor teste de încercare pentru determinarea proprietăților materialului". E ceea ce numim în mod curent "corp de probă". **Eprubetă** nu are nevoie de explicații...

Făcînd această introducere mai mult pentru a incita cititorul, să revenim la subiectul abordat deja în materialul precedent (vezi "L.R.", nr. 2) -cuvinte și sensuri neologice. Citeam zilele acestea un material de curiozități din lumea filateliei-mai exact din cea a aerofilateliei. Inițial, am avut impresia că se are în vedere un nou tip de timbre. În orice caz, nu părea să fie vorba despre timbre cu subiecte aeriene. Pînă la urmă am constatat că se viza un domeniu filatelic specific și anume mărcile "par avion", adică cele emise pentru poșta aeriană...

Alertă. Este folosit și izolat ("Alertă!"), dar mai ales în expresia **stare de alertă** cu sensul "stare de alarmă". De aici nu este greu să ghicim și ce se are în vedere cînd spunem că "alertăm pe cineva": îl grăbim aşa cum i-am grăbi, fiind comandanți, pe niște subordonăți treziți "pe alertă".

Kassa bukv dă deștulă-bătaie de cap celor care ar vrea să-i găsească un analog românesc. Nu avem un asemenea cuvînt? Ba îl avem: **alfabetar** (prin analogie, de exemplu, cu *ierbar*). Să fim atenți la plurál: nu e **alfabeturi** și nici **alfabetaruri**, ci **alfabetare**. Și fiindcă veni vorba de "avem - nu avem" și mai ales în legătură cu aceste alfabetare: țin să semnalez cît de "șmecheri" putem fi atunci cînd în loc să spunem lucrurilor pe nume o facem pe diplomații de două parale. Astfel am putut constata în vînzare la noi un tip de alfabetar care avea specificarea "Litere și cifre moldovenești"...

Unui specialist în algebră îi vom spune **algebrist** ("eminental **algebrist**"). Deși neintranț în circulația curentă, termenul e

totuși perfect valabil.

Aptitudinal – un adjecțiv pe care e bine să-l avem în bagajul nostru lingvistic profesional, pentru a putea discuta fără poticneli la anumite aspecte legate de aptitudini ("calități aptitudinale", "performanțe aptitudinale").

Un cuvînt cu caracter terminologic ce poate fi luat cu ușurință drept o eroare este **areic**. Elevii și cadrele didactice îl pot întîlni în legătură cu anumite realități geologice. E franțuzism și înseamnă "teren (sol) lipsit de apă, arid". Pentru termenul rusesc apropiat ca sonoritate "**ariiskii**" dispunem de un alt termen decît "areic" și anume **arian** – **arieni**.

Atehnic. Poate fi referit la un corp confectionat, ce înglobează un minim neglijabil de tehnologie. De regulă însă se referă la aptitudinile tehnice (atehnice) ale unei persoane. Mai exact la totala lor lipsă...

Apropo de domeniul tehnic. Am fost curios să aflu care sunt diferențele dintre **piesă** și **mecanism**, dintre **mecanism** și **mașină**, **mașină** și **agregat**, **agregat** și **instalație**. Dacă o pornim de la textele care circulă la noi, sferele semantice distincte ale acestor cuvinte sunt mereu încurcate. În bună parte faptul se datorează confuziilor existente în limba ruso cînd, de exemplu, **oborudovanie** poate fi și **utilaj**, și **echipament**, și **dispozitiv**, și **mecanism(e)**. De fapt nu e cazul să dăm viña pe cea care, practic, nu are nici o vină, adică pe limbă. Dacă dorim – ne descurcăm și singuri. Luăm mai multe dicționare – de specialitate și de uz mai general și ne lămurim. Numai să nu ne plîngem că nu avem dicționare. Vă recomand două pe care, deși au fost editate în tiraj mic cu circa șapte ani în urmă, le mai putem găsi în librării.

Dicționar politehnic rus-moldovenesc și **Dicționar politehnic explicativ**. Le deschidem și sta-

bilim că, de exemplu, piesa este elementul (în limbaj pur tehnic un "organ" prin asociere cu un organism viu) de mașină unibloc (monobloc) care formează un tot dinstinct și complet. **Piesa de schimb** va semnifica deci piesa destinată înlocuirii pieselor defecte sau uzate. **Dispozitivul** este deja o grupare de organe de mașină cu un anumit rol (dispozitivul de aer, carburatorul, filtrele de aer etc.). **Mecanismul**, spre deosebire de dispozitiv, ale cărui elemente (piese) componente sunt relativ statice, presupune o grupare de organe care, în virtutea necesităților impuse de destinația ansamblului, au o anumită mișcare determinată în raport cu un element sau cu mai multe. Altfel spus, mecanismul urmează să transmită o mișcare sau să transforme o formă de mișcare în alta. De exemplu, mecanismul bielă-manivelă. **Mașina** e deja sistemul tehnic în care își află sens, ca să folosim un limbaj mai puțin tehnic, și piesele, și dispozitivele, și, evident, mecanismele. **Agregatul** va reuni mai multe mașini...

Cu inundațiile catastrofale din vară a intrat pe neobservate în uz curent și cuvântul **calamitate**, aproape lipsă din limbajul general. Sigur, nu e un motiv de bucurie, dar s-a putut vedea și cu acest prilej, din interviurile de la radio și TV, cum se decantează sensul și forma corectă a unui termen. Înțial se vorbea de **calamități** deși se produsese una. Apoi s-a trecut la singular dar cu oscilații nesigure între **calamitate și calmitate** (cu același unic sens). La două săptămâni cei care rosteau involuntar calmitate pentru calamitate se corecțau imediat...

Cîteva noutăți lexicale legate de "disc": **disc-jokey**, **disco**, **disc-lectie**, **discofil**, **disc-recital**, **discotecă**. **Disc-jokey** se pare că e ceva mai cunoscut, cel puțin dintr-o rubrică din "Tinerimea" de altă

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

dată. E vorba de persoana cu o anumită pregătire muzicologică prezentând și comentând muzica de pe discuri într-o sală de divertisment; **disco** e muzica specifică de dans din discoteci; mai lentă sau puternic ritmată; **disc-lectie** sau **lectie-disc** (după o logică elementară corect ar fi totuși **disc-lectie**): disc avînd imprimată o lectie, sau mai multe, de înșușire a unei limbi străine; **discofil** – amator de muzică înregistrată pe disc; colecționar de discuri; **disc-recital** nu e nici el o simplă găselniță verbală, căci desemnează o realitate concretă și specifică: disc conținînd muzică cu caracter de recital, adică susținută, interpretată de o singură persoană.

Cunoscutul lingvist Al. Graur ne atrage atenția asupra modului de folosire a unui cuvînt cu vechi state de serviciu, dar reintrodut de curînd într-o necesară utilizare curentă. Este vorba de **doamnă**. Așadar, după opinia sa cît se poate de avizată, doamnă se utilizează corect (conform etichetei și nu din punct de vedere lingvistic) numai cu numele de familie (de obicei, al soțului). Se poate spune izolat ca adresarea **doamnă**, **doamna** ("Doamna, ce zice?") dar se exclude folosirea în alăturare cu prenumele ("Doamna Maria"). Probabil că e vorba de o anumită nepotrivire între oficialul **doamnă**, (**doamna**) și aerul de familiaritate pe care îl implică orice prenume. Nu credem că eticheta modernă e atât de rigidă, încît să considere orice deviere de la această regulă un adevărat sacrilegiu și totuși e mai bine să urmăram perceptul respectabilului lingvist. De altfel, e necesar să precizăm că a existat totuși o perioadă când prenumelui i se alătura **doamnă**. Dar e vorba de o perioadă îndepărtată și privea soțiile domnitorilor, însenînd nu altceva decît "soție" (evident, cu respectul cuvenit pentru "soția

domnului").

Tot Al. Graur ne atrage atenția asupra caracterului greșit al expresiei **escaladarea războiului** în care **escaladare** înseamnă ca sens primar "depășirea, trecerea peste un obstacol". Academicianul făcea această precizare cu cîteva decenii în urmă. Limba, sub influența permanent activă a uzului, are însă mereu tendință de a modifica, de a dezvolta anumite nuante de sens. Pornindu-se de la ideea de "depășire de barieră", prin asociație cu "depășire a unui nivel", în prezent sintagma nu mai poate trezi, credem, obiecții prea grave...

Luat izolat, un termen recent ca **esențialitate** poate fi considerat ca neobligator. Dar imaginați-vă că dorîți să vă referiți la "ceva esențial", la "partea esențială" a unui lucru, fenomen etc. și atunci veți vedea că eleganța și precizia unui termen sintetic sunt preferabile unor sintagme din două sau chiar din trei cuvinte.

Acum, odată cu trecerea, sau mai exact cu intenția de a se trece la economia de piață circulă tot felul de termeni noi. Printre aceștia (cu un aspect sonor ușor paradoxal) e și **eurodolar**. Ar putea să pară că e vorba de o monedă, de bani specifici. În realitate nu este decât același dolar S. U. A. dar care circulă, este folosit în bănci având sediul în Europa.

Pe unele (sau pentru unele) preparate medicale există precizarea **extemporaneu** (lat. *extemporaneus*). Se are în vedere că medicamentul respectiv se prepară și se administreză imediat, neîntîrziat. Prin extindere termenul poate fi întîlnit însă și cu referire la alte obiecte sau sfere de activitate. Nu există nici o specificare anume. Singura precizare care se cuvine s-o facem pentru orientare este că el are statut de adjecțiv și ține de

sfera stilului lingvistic. Deci: atenție la armonizarea cuvîntului cu contextul în care îl folosim.

O precizare de ordin pur gramatical: la neologisme alternanța de singular-plural a lui **a** în **ă** de regulă nu funcționează, valabilă fiind varianta intactă. Dar nu funcționează nici la cuvinte mai vechi. În acest fel, de exemplu, **fabrică** va fi corect la plural **fabrici** și incorrect **făbrici**. Alte exemple le putem găsi fiecare. Evident, în comunicarea concretă...

(Va urma)

Alexei PALII,
candidat în filologie

CONSECINȚELE "IMBOGĂȚIRII" LIMBII

Dat fiind faptul că pînă în prezent aspectele negative ale contactelor dintre limba română din Republica Moldova și cea rusă au fost în mare măsură trecute cu vederea, am dorî ca în rîndurile de mai jos să aducem cîteva exemple care să demonstreze sărăcirea limbii noastre sub influența limbii ruse. Termenul **sărăcire** e folosit în opozitie cu termenul **imbogățire** a limbilor vehiculat intens în literatura lingvistică.

Se știe că interferența limbilor menționate duce nu numai la apariția unor noi mijloace de exprimare în limba română, ceea ce numim **imbogățire**, dar și la dispariția, nejustificată, a unor mijloace de exprimare, ceea ce ar trebui să numim **sărăcire a limbii**. Dar o limbă poate influența asupra alteia nu numai prin ceea ce are ea în arsenalul ei, ci și prin

ceea ce nu are. Avem în vedere faptul că "locurile goale" ale unei limbi pot genera "locuri goale" în altă limbă. Vom ilustra această teză.

În limba noastră cuvintele *bade*, *lele*, *moș*, *mătușă*, *unchi*, *tanti* denumesc persoane înrudite, fiind folosite și ca adresări respectuoase față de anumite persoane. Ele posedă o bogătie întreagă de sensuri și nuanțe semantice care le determină funcțiile stilistice și de aceea nu au echivalente în limba rusă. Elementele lexicale rusești *дядя* și *тетя* exprimă doar o mică parte din ceea ce exprimă seria menționată mai sus și sunt departe de a echivala cu această serie. Constatăm deci în limba rusă anumite "celule goale" în poziție simetrică cu "celulele pline" din limba română. Anume aceste "celule goale" din limba rusă au influențat asupra limbii noastre și, ca urmare, cuvintele românești *lele și bade*, *mătușă și moș*, *tanti și unchi* astăzi se folosesc foarte rar, rămînind de fapt la periferia vocabularului. În foarte multe cazuri aceste diamante neaoșe sunt înlocuite în vorbire prin cuvintele *teotea* și *deadea*.

Tot în urma influenței ruse o serie de cuvinte își îngustează sfera semantică, trec la fondul arhaic sau pur și simplu dispar. Așa s-a întîmplat cu lexemul *tîrg*, care mai înainte denumea localități de tipul Strășeni, Telenești, Rîșcani etc. Această denumire frumoasă și motivată reflectă de fapt cauzele istorice ale apariției localităților respective și a multor localități în general. Desigur, de-a lungul anilor aceste localități au evoluat sub toate aspectele și cineva ar putea spune că astăzi cuvântul *tîrg* nu se mai potrivește pentru ele. Credem că acest argument nu rezistă, deoarece împreună cu realitatea evoluează și cuvântul. Dacă termenul *tîrg* ar fi

funcționat în uz, sensul lui ar fi evoluat deoarece el a fost îngheșuit de o expresie – calc din stilul administrativ *аශеzаре de tip оrășенесc*, fabricată după modelul formației rusești *поселок городского типа*. Dacă se consideră totuși că lexemul *tîrg* e arhaizat și nu mai poate fi folosit, credem că pentru localități de tipul acesta se potrivește de minune cuvântul *орășel*.

În sfîrșit, ca urmare a influenței ruse unele cuvinte se utilizează cu sens deformat, creîndu-se confuzii în vorbire. Drept exemplu ne poate servi cuvântul *a consulta*, care în mod normal se folosește ca în limba franceză, de unde a fost împrumutat (*consulter*): *a consulta un dictionar*, *a consulta un medic*.

În limba rusă cuvântul *консультировать* în unele situații are un sens diametral opus față de lexemul francez *consulter* și, respectiv, față de românescul *a consulta*. Bunăoară, dacă în română și în franceză e normal să spunem că bolnavul îl consultă pe medic, în limba rusă e tocmai invers – medicul îl consultă pe bolnav. Ca urmare a contactelor cu limba rusă, la ora actuală în uzul limbii române din Republica Moldova *a consulta* se folosește atât ca în limba franceză (*bolnavul îl consultă pe medic*), cât și ca în limba rusă (*medicul îl consultă pe bolnav*). Pentru a evita confuziile, mulți vorbitori recurg la expresiile *a da consultații și a lua (a primi) consultații*.

Alexandru ALICI

AUTORUL VINE PE TAPET

Nimic din cele ce urmează nu vă este necunoscut. Fiecare dintre noi e autor al unei fapte, frumoase sau urîte, numai că nu ne revendicăm paternitatea în termeni astăzi de pompoși. De obicei, ne mulțumim să zicem că am făcut cutare sau cutare lucru, dar asta nu schimbă esența. Zilnic și la fiecare pas comitem cîte ceva, dacă nu în faptă, în vorbă, ceea ce uneori e și mai rău, nu degeaba se zice: nu-i cu păcat să bagi în gură, ci ceea ce ne zboără de pe buze.

Așadar, săntem autori. Sîi în această ordine de idei cuvîntul AUTOR poate avea cele mai diverse calificative, atrbute, epítete, dacă vrei. Probabil e greu să găsești un adjecativ în limba noastră căruia nu îi s-ar potrivi, să zicem, "verde". De "ageamiu" nici nu mai vorbim. Urmează... la discreția Domniilor voastre.

Primul autor a fost Creatorul, și, oricît de mare ne-ar fi pietatea, am putea să-i formulăm numeroase critici, dar asta ne-ar duce în hățișuri de netrecut, or, noi trebuie să-o scoatem, totuși, la capăt.

Iată și alte soiuri de autori, precum ne dictează ordinea alfabetice a cuvintelor: creator, izvoditor înv., singraf înv. (-ul romanului în discuție e un începător); creator, făuritor, plăzmuitor (-ul acestel frumușeți este demn de amintirea noastră); creator, realizator (-ii spectacolului, filmului au cules... în funcție de valoarea lucrării); făptuitor, pricinaș pop. (trebuie

CUM VORBIM, CUM SCRİEM

să-l găsim pe -ul acestei infracțiuni, ar zice un om al legii), făptuitor (se înțelege Nicușor era -ul tuturor răutăților); făptuitor, înfăptuitor, realizator (dumnealui a știut să-și facă loc printre -ii restructurării); izvoditor înv., scriitor (- de sonete, adică sonetist); pană fig., scriitor (-fecund; puteti adăuga oricare alt epitet: afurisit, îscusit, înveninat etc.), scriitor (un - îndrăgit de copii).

Autor de anale - analist, autor de cronică, cronicar, izvoditor înv., letopisă înv. (la fel zice și - de la curtea leșească);

autor de antologii - antologator, antologist (nu confunda d-ta un - cu un compilator);

autor de apolođii - apologist (un - e primul grad de angajare remunerată, totdeauna insuficient);

autor de balade - baladist (- sînt mulți, veritabili mai puțini);

autor de basme (de povestă) - povestări înv. și pop., povestaș înv. și pop., povestitor (cîți - cunoașteți?);

autor de biografii - biograf (era un - neîntrecut în sulimenieli)...;

Sar peste douăzeci de autori (am în vedere doar ceea ce cunoșc eu), pentru a poposi la:

Autor moral - animator, însuflareitor, suflet fig. (- al acestor acțiuni pînă mai deunăzi era... cine era? Da, aveți dreptate!);

de autor (locuțione adjecți-vală) - auctorial livr. (drept - ; care la noi mai ține de domeniul doleanțelor).

În orele de răgaz încercați să vedeați cîte feluri de autori cunoașteți...

Alexandru GROMOV

ABERATII SI REVELATII

- Cu dînsul m-am răscituit ! mă anunță, ușurat, interlocutorul. Surprinzindu-mi privirea contrariafă, se corectă pe loc:

- Adică m-am răsplătit...

O întreagă realitate lingvistică se reflectă în aceste două propoziții: da, pînă mai ieri nă explicam într-un dialect păsăresc, ducă-se pe pustii, dar s-a isprăvit, gata, de acum înainte știm noi cum se vorbește!

În cazul dat, s-a făcut simțită o confuzie aproape impercepțibilă—verbul tranzitiv **a răsplăti** s-a transformat într-un impropriu reflexiv. Însă, totodată, este și o eroare tipică, defel întîmplătoare — preluat dintr-o altă limbă, calapodul se suprapune mecanic, orbește, nici nu mai observi cît e de straniu.

O fac, din păcate, nu numai aceia care manipulează cu inima ușoară verbe de tipul **a se răscutui sau a se poscolzui** (ghici ghicitoarea !). Nefastele tipare se cuibăresc în expresii pretins savante, emise de la tribune și catedre, perpetuate prin televizor.

"Nu în ordine de propunere, dar..." ne asigură vorbitorul, punîndu-ne în derută— oare ce-o fi căutînd aici ordinea? O fi vrut să spună, probabil, nu cu titlu de..., în calitate de ... Calapodul însă, omniprezent și neadormit, îi servește imediat soluția: odată ce în cancelaristica ușuală se spune **v poreadke**, poftim și ordinea...

Apropo de cancelaristică. Vocabularul "instantelor" își avea cuvintele preferate și, în egală măsură, altele blamate, proscrire. Lungă vreme în capul listei negre figura substantivul **satelit**. Vedetă dumneavastră,

CUM VORBIM, CUM SCRDEM

în lexicul oficial el se asocia cu **acolit**, cu o unealtă docilă, de exemplu, stat satelit. Iar întrucît odioasa propagandă burgheză avea imprudență să califice astfel regimurile din Europa de Est, riposta era promptă — să nu se mai audă cuvîntul ! Există **sputnik**— și atît, vă ajunge. Dar dacă respectivul nu e rus, ci, ferească sfîntul, american? Păi să învețe și dumnealui rusete!

Din aceeași categorie făcea parte și **intervenția**. Nu ștîți ce-i aceea. E atunci cînd Antanta și alte state imperialiste atacă tînără republică a sovietelor. Iar voi umblați cu **intervenție chirurgicală**! Sau scrieți că tovarășul cutare a **intervenit** în discuție. Nu cumva, ha-ha, vreți să ziceți că-i **intervent** ? (Cuvîntul **interventionist**, firește, era și el în afara legii.)

N-aș reaminti aceste anecdotice mostre, dacă ele n-ar continua și astăzi să-și facă efectul. Străbătător și îndîrjit, "lexicul internaționalist" pe de o parte mai ține sub interdicție numeroase elemente de vorbire, iar pe de alta își impune semantica și frazeologia. În terminologia militară, bunăoară, există o dispoziție strictă—nici un fel de cuvinte românești, cum ar fi **trupe**, **locotenent** sau **caporal**. Să nu ne mirăm deci descoperind în paginile cotidienelor și, mai ales, în fluxul verbal al invitațiilor la televiziune **oștiri** și **coifuri**, plus cîte un **leitenant**...

Stereotipul mai dictează o condiție: să fie tradus (anume tradus) fiecare cuvînt, fară cea mai mică excepție. De exemplu: **lăcașul de reparare a utilajului**. Mă rog, odată ce astfel sună formula "de bază". Dar de ce nu **reparator**? Reparator de utilaje, automobile, sisteme electrice... Ba nu, aşa nu merge, lipsește ceva! Dar cîte absurdități implică **proizvodstvennoie upravlenie**! În majoritate covîrșitoare, funcția productivă a instituției respec-

tive se înțelege de la sine; "de producție"-artificial și obtuz, opune rezistență, nu se lasă introdus în construcție, -dar cum să-l omiți? Nu mai vorbesc de opitno-experimentalni, nonsens clasic. Faraonii "fidelității", zău, ar fi dispusi să scrie pe firmă experimentalo-experimental.

Deducția ar fi că, pe lîngă atîtea, ne lipsește și maleabilitatea. E prea puțin să asimilezi și chair să pui în circulație o sumă de termeni, - trebuie să-ți cultivi libertatea de manevră. Abia atunci limba își va manifesta din plin neasemuitetele virtuți.

Se face remarcată în ultimul timp tendința de a forma verbe derivate din substantive sau adjective. Apreciați-le și dumneavoastră supletea și expresivitatea: **a laconiza**, **a sensibiliza**, **a agrementa**, **a vernisa...** Le găsim și în presă, și (o relev cu deosebită satisfacție) în emisiunile radiofonice - deci în vorbirea spontană, improvizată, în direct pe antenă. E tocmai acea maleabilitate de care vorbeam, aptitudinea de a mlădia cuvîntul, conferindu-i plasticitate și energie.

Trecînd prin stadiile televizor în culori (atestat fără prea mare inspirație de către "Dicționarul politehnic rus-moldovenesc") și televizor color s-a ajuns pe aceeași cale a elasticizării, la **telecolor**, fără îndoială cea mai fericită soluție. În genere, atunci cînd ne detașăm de formele calchiate, refuzăm împrumuturile transplantate, avem numai de cîștigat. Pentru ce să spunem am inclus televizorul? -doar prin analogie cu văliuciti, cînd există a deschide, a aprinde, plus antonimele a închide, a stinge. Acest a include aproape că a monopolizat noțiunea, pe cînd, la o fugativă enumerare, avem a pune în priză, a face contactul, a conecta... Iată însă vreo cîteva soluții terminologică:

CUM VORBIM, CUM SCRIM

в аварийном состоянии -preavariat
аврал -manevră cu întreg echipajul
автогонщик -pilot de curse
музыкальный автомат -tonomat
рекламный агент -agent publicitar
алмазный инструмент -sculă diamantă

брачный аферист -croc sentimental
Iar în încheiere o mică lectie-din cele pe care numai viața știe să le dea.

Invit acasă un instalator de apă, cu intenția de a înlocui un fitting astupat. Vine băiatul, impetuos, sigur de sine, se duce drept la bucătărie, ciocănește, răsucescă, apoi conchide; "Da, îi sluj cu sgonul ista! " "Sgonul", fulgerător mi-a luat piuittul.

S-ar fi cuvenit, desigur, să-l corectez, dar mi-am zis că nu e cazul, te pomenescă că se supără meșterul... Pedeapsa nu s-a lăsat așteptată. Scoțînd-o la capăt, surise și mă asigură: "De-amu nare să mai căpăiască!"

Asta e , oameni buni: dacă zăbovim, ne codim, o lăsăm de azi pe mîine, să vedeti cum are să "căpăiască" la tot pasul.

Meșterului, la despărțire, i-am întocmit o mică agenda a limbajului de breaslă.

A venit, în sfîrșit, în viața noastră, a profesorilor de limba română, o revistă de specialitate la care nici n-am îndrăznit să visăm. Am sorbit-o ca pe un căuș de apă de izvor, cînd te chinuie setea. Apoi am încercat să revin selectiv asupra unor materiale, dar a fost imposibil. **Fiecare titlu e o revelație, o problemă, un indemn la neliniște.**

Maria ZARINSCHI,
profesoară de limba română la
școala medie
Bobeica, Hîncești.

ORTOGRAFIA LIMBII ROMÂNE: TRECUT, PREZENT, VIITOR

În zilele de 7-8 noiembrie în vechea capitală a Moldovei s-au desfășurat manifestările științifice prilejuite de "Zilele academice ieșene". În cadrul acestei acțiuni de anvergură, sub egida Institutului de Filologie Română "A. Philipide", Facultății de Litere a Universității "Al. I. Cuza", Comisiei de istorie și cultivare a limbii române de la Filiala din Iași a Academiei Române, Ministerului Științei și Învățământului al Republicii Moldova, Institutului de Lingvistică al Academiei de Științe din Chișinău, Facultății de Filologie a Universității din Cernăuți, Societății de Științe Filologice din România, Filiala Iași, inspectoratului școlar al județului Iași a avut loc o masă rotundă cu tema "Ortografia limbii române: trecut, prezent, viitor". Participanții la masa rotundă au adresat conducerii Academiei Române următoarea

MOTIUNE

Organizarea acestei dezbatere a fost determinată, cu mult înainte de invitația lansată în acest sens de Academia Română, pe de o parte de scrisoarea adresată de domnul acad. Mihai Drăgănescu Guvernului României în legătură cu necesitatea introducerii unor modificări în actuala ortografie a limbii române, pe de alta de punerea în act, în chiar unele publicații ale Academiei ("Academica"), a unei variante de scriere care contrazice normele ortografice neabrogate; poziția aceasta nu creează numai derută și haos în întrebuintarea în scris a limbii române, dar, ceea ce este extrem de grav, subminează însăși autoritatea științifică a Academiei Române, chemată, ea înainte de toate, să respecte normele în vigoare ale ortografiei limbii române ca limbă modernă de cultură.

Este în afara oricărei îndoielii că un sistem ortografic nu rămîne neschimbăt în timp. Dar este la fel de neîndoienic că nici un

sistem ortografic nu este arbitrar. Sistemul ortografic al unei limbi este rezultatul armonizării reciproce a unei laturi convenționale cu una rațională în strînsă dependență de raportul dintre natura limbii și expresia ei scrisă, precum și cu raportul dintre limbă, cultură și societate.

În funcție de dinamica celor două raporturi și a interdependenței dintre ele, se desfășoară și procesul constituirii și evoluției sistemului ortografic. Orice ortografie este perfectibilă, dar numai printre adincă cercetare din partea specialiștilor și prin identificarea unor principii care să se așeze la baza normelor ei.

Ca orice ortografie, și ortografia actuală a limbii române poate fi îmbunătățită dar numai în urma reanalizării ei de către specialiști și numai într-un moment oportun. În faza de tranziție în care se află țara noastră, cu tensiunile politice interne și cu dificultățile economice cunoscute, considerăm că o reformă a ortografiei actuale, fie chiar minimală și prezentată sub forma unor "îndreptări", este total inopportună. O asemenea reformă ar trebui să fie opera unei perioade mai calme, favorabilă unor opțiuni pur științifice care să nu poată fi suspectate de motivații conjuncturale și a unei perioade mai prospere care să-și permită cheltuielile de difuzare și de aplicare a noilor reglementări (editarea de lucrări normative și de manuale, executarea inscripțiilor de orice fel etc). Pe de altă parte, lucru extrem de important, această reformă în acest moment ar fi total împotriva intereselor naționale, deoarece prin ea ar însemna că ignorăm implicațiile negative pe care lear putea avea asupra situației din R. Moldova unde s-a revenit la scrierea cu alfabet latin abia din 1989, adoptîndu-se ortografia românească în vigoare atunci și acum, precum și asupra situației din nordul Bucovinei și sudul Basarabiei, unde bătălia pentru

reintrarea în drepturile firești a limbii române și a alfabetului latin este în plină desfășurare. În spiritul adevăratului patriotism și al adevărului istoric și științific nu trebuie periclitată prin nimic unitatea culturală abia restabilită a românilor.

Semnalarea unor soluții nesatisfăcătoare, a unor inconsecvențe și chiar erori, precum și propunerea unor reguli noi dacă acestea sănt mai raționale, sănt orițind binevenite dacă sănt corect fundamentate, asemenea acțiuni însă se întreprind sub forma unor discuții critice, temeinice, menite să pregătească o decizie normativă ulterioară. Pînă la adoptarea oficială a unor modificări, însă, nici o propunere în acest sens, chiar dacă ar fi justificată în sine, nu poate fi aplicată nici măcar de autorul ei.

Din această perspectivă, săntem de acord cu organizarea de debbateri în cadrul instituțional – cum este cea de fată, cu stimularea cercetărilor asupra ortografiei românești și cu publicarea cît mai multor rezultate ale acestor cercetări, dar considerăm că:

– discuțiile și cercetările aferente nu trebuie limitate la perioada de un an sau doi ani (1991-1992), așa cum se vorbește în hotărîrile Academiei Române din 31 ianuarie și 27 septembrie a. c.

– discuțiile și cercetările nu trebuie influențate de orientarea deliberată spre anumite modificări pentru care există preferințe personale ale unor factori de conducere sau mituri întreținute în cercuri mai largi;

– pînă la revizuirea de către specialisti a întregului sistem ortografic actual și a oglindirii lui în lucrările normative care îl impun, trebuie să râmînă în vigoare normele statuate în 1953 cu modificările ulterioare introduse prin edițiile succesive ale **Indreptarului ortografic, ortoepic și de punctuație** (ultima ediție a acestuia este din 1983), cea mai importantă modificare datînd din 1965.

Tolerarea coexistenței a două

CONGRÈSE. CONFÉRENCE. SEMINARE

feluri de scriere, chiar restrînse la cele două puncte controverse de care se vorbește în Hotărîrea din 27 septembrie a. c. a Academiei Române (î/ă și sînt/sunt), echivalează cu legiferarea anarhiei și deschide calea spre încălcarea și a altor reguli, pentru unii la fel de controversate.

Modul în care au fost publicate cele două hotărîri din acest an ale Academiei Române a produs în același timp dezinformare și derută: dezinformarea pentru că Anexa nu aferă regula scrierii î/ă în forma definitivă adoptată la 25 mai 1932 și cuprinsă în toate îndreptarele apărute între 1932 și 1953, inclusiv în cel al lui S. Pușcariu și I. Naum, ci într-o variantă anterioară neoficială din 1929 (regula 14 din Regulile ortografice adoptate în 1932 stabilește menținerea lui î în formele flexionare și în derivele verbelor cu infinitivul în î, deci scrierea coborînd, coborîre, coborît, coborîtor, nu coborând, coborâre, coborât, coborâtor!); derută, pentru că textul Anexei conține și alte elemente ale vechii ortografii (apostroful din într'o, inițiala majusculă din Român și scrierea iegeată dela), despre care nu se înțelege dacă sănt și ele acceptate acum.

Coexistența a două (sau chiar a mai multor) (orto) graffi nu avea nevoie să fie consacrată printr-o hotărîre academică. Ea se constată peste tot în publicistica noastră actuală ca o manifestare de libertate greșit înțeleasă cu consecințe reale asupra întrebuintării în scris a limbii române. Academia ar fi trebuit să se opună acestor tendințe, cerînd respectarea normelor unice în vigoare pînă la înlocuirea lor dacă va fi cazul, cu alte norme, tot unice.

În orice caz, dualismul ortografic este de neconceput în învățămîntul preuniversitar. Academia Română și Ministerul Învățămîntului și Științei trebuie să adopte de urgență o poziție explicită în sprijinul respectării în școală a ortografiei oficiale în care sănt scrise și

manualele aflate în uz, multe dintre acestea întrebuintate deja și în școlile din R. Moldova și din Ucraina.

Pentru întregul curs al discuțiilor referitoare la ortografia limbii române ni se pare important să declarăm că:

– Trebuie să se reinstituie principiul că în fiecare domeniu specific specialiștii trebuie să aibă nu numai primul cuvînt, dar și cuvîntul hotărîtor, dacă punctul lor de vedere este argumentat;

– Trebuie evitată imixtiunea criteriilor extralingvistice, ortografia urmînd să fie judecată în conținutul ei;

– Modificările trebuie să continue direcția de simplificare a ortografiei și în nici un caz să nu reintroducă unele complicații acolo unde s-a realizat în timp o simplificare;

– Atenția trebuie îndreptată spre dificultățile reale ale ortografiei românești și nu spre false probleme, reactualizate.

Astfel, considerăm că revenirea la scrierea cu două litere a vocalei /i/, conform poziției în cuvînt, deci la scrierea cù à în interiorul cuvintelor este un anacronism inaceptabil prin care se subminează deopotrivă principiul fonetic, principiul etimologic, precum și conștientizarea caracterului sistemic al limbii (a coborî, dar coborât!). Adevarate probleme spinoase care merită să fie reanalizate sunt altele:

- scrierea cu inițială majusculă/minusculă;
- scrierea cuvintelor compuse (cu blanc ori cratimă);
- scrierea toponimelor românești;
- scrierea neologismelor;
- precizarea folosirii apos-trofului și a cratimei;
- scrierea cu s/z, ea/ia etc.

Problema principală este însă asigurarea respectării normelor ortografice unitare, actuale și viitoare, ceea ce reprezintă un criteriu al civilizației unei națiuni. Pentru îmbunătățirea situației constatațe pînă acum, este necesară precizarea caracterului lor oficial:

- Pe de o parte, trebuie sta-

bilit cine și cum va sancționa și "implementa" eventuala reformă/îndreptare a ortografiei realizată de Academia Română, căci este evident că o simplă hotărîre a Academiei nu poate fi suficientă;

– Pe de altă parte, este necesar ca Academia Română – prin comisia de cultivare a limbii sau/ și secția de filologie, literatură și arte – împreună cu Ministerul Învățămîntului și Științei și cu Ministerul Culturii să întocmească baremuri cu care să se poată testa competența ortografică la absolvirea unui ciclu de învățămînt sau la admiterea în alt ciclu, precum și la ocuparea prin concurs în anumite funcții din sistemul administrativ sau din domeniile poligrafic și editorial.

Considerăm de la sine înțeles că ortografia trebuie să fie una și aceeași în toate teritoriile limbii române. Discutarea ortografiei și pregătirea unei *revizuiri* trebuie să se facă de către specialiștii din România împreună cu cei din R. Moldova, din Ucraina și din alte părți care au experiență alcătuirii recentelor lucrări normative privind ortografia noastră comună.

Propunem reorganizarea comisiei de cultivare a limbii și îndeosebi a subcomisiei de ortografie și ortoepie prin lărgirea lor cu specialiști lingviști care să reprezinte institutele de profil ale Academiei Române (din București și din alte orașe ale țării) și ale Academiei de Științe a R. Moldova, precum și institutele de învățămînt superior.

Paralel cu reluarea în studiu a problemelor ortografiei, lingviștilor li se va crea posibilitatea de a informa corect opinia publică asupra adevărului despre ortografia românească și despre istoria ei, pentru a se înlătura actualele suspiciuni și prejudecăți determinate de necunoaștere.

CONGRÈSE. CONFERINȚE. SEMINARE

CONFERINȚA NAȚIONALĂ IAȘI-CHIȘINĂU

In 28-30 august, la Iași și Chișinău, a avut loc Conferința națională de filologie cu tema "Limba română azi", organizată de Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea "Al. I. Cuza" din Iași, societatea "Limba noastră cea română" din Republica Moldova și Societatea de Științe Filologice din România. E profund semnificativă desfășurarea acestei manifestări științifice de prestigiu în răstimpul dintre cele două sărbători naționale ale românilor din Moldova de Est: Ziua independenței Republicii Moldova, 27 august, și Ziua Limbii Române, 31 august.

Circa 30 profesori universitari și cercetători din Chișinău, Iași, București, Timișoara, Cernăuți, Ujgorod, Voivodina (Iugoslavia) și-au axat comunicările pe următoarele obiective majore: (1) cum se simte limba română pe ambele maluri ale Prutului, în celelalte regiuni ale României, pe alte meleaguri populate de români; (2) ce trebuie să facă de urgență profesorii, cercetătorii, ziariștii, oamenii de cultură ca "stăpîna noastră", "însăși floarea sufletului etnic al României" (M. Eminescu) să renască aidoma mitologiei Fenix, să-și vindece rănilor pricinuite de ideologia comunistă, politica lingvistică pseudointernațională, lenea noastră intelectuală ajunsă de pomină, condițiile vitrege în care au fost impuși să-și ducă existența românilor din Basarabia, Nordul Bucovinei, Banatul iugoslav etc.

Referatele prezentate în cadrul celor trei ședințe de comunicări (două la Iași și una la Chișinău) au vizat diverse comportamente și aspecte deo-

CONGRÈSE. CONFERINȚE. SEMINARE

potrivă de actuale ale limbii române moderne: Ce limbă vorbim? (Dumitru Irimia), Limba literară și conștiința națională (Ioan Oprea), Aspectul vorbit al limbii române din Republica Moldova în perioada postbelică (Anatol Ciobanu), Politica lingvistică a U. R. S. S. și destinele limbilor naționale (Ion Dumeniuk), Formarea cuvintelor în limba română actuală (Mioara Avram), Toponimie și istorie (Anatol Eremia), Cifrul secret al limbajului politic românesc (Flora Șuteu), Normă și uz în limba română actuală (Vasile Țira), Devierea de la normă ca factor stilistic (Vitalie Marin), Revalorificarea lexicului pasiv (Ion Melniciuc), Neologisme, barbarisme, xenisme (Petru Zugun), Termini tehnici și neologisme în procesul comunicării (Stelian Dumistrăcel), Ideea de "a vorbi" în lexicul expresiv al limbii române (George Rusnac), O relicvă latină în graiurile din Transilvania (Vasile Frățilă), Elemente dialectale în limbajul artistic (Mihail Purice), Tradiție și inovație în graiurile din nord-estul Moldovei (Ion Nuță), Substanțivul în graiuri: între derivare și împrumut (Vladimir Zagaevschi), Probleme ale ortoepiei românești (Ion Florea), Adaptarea ortoepică a numelor greco-latine (Eugen Munteanu), Greșeli de limbă în presa curentă (Dumitru Nica), Limbajul emisiunilor radiofonice la postul de radio Chișinău (Irina Condrea), Construcții emfatice în titlul de ziar (Maria Graur), La doi ani de la adoptarea legii cu privire la limba de stat (Alexei Palii), Limba română în școlile din Chișinău (Maria și Ion Mărcușan), Unele aspecte lexicoco-sintactice în procesul cultivării limbii române în Voivodina (Ștefan Popa), Limba română în școlile din regiunea Cernăuți (Dochița Manoil), Limba

română în Transcarpatia (Ştefania Isac) s. a.

Un viu interes au suscitat asistenței cele două dezbateri tematice: Limba - barometru al culturii și civilizației unui popor. Starea actuală a limbii române (în 28 august, la Iași, moderatori: Mioara Avram și Ștefan Munteanu) și Unitatea limbii române (în 30 august, la Chișinău, moderatori: Flora Șuteu și Stefan Dumistrăcel).

Materialele Conferinței marchează o nouă etapă în procesul de renastere și integrare a lingvisticii și filologiei române, proces care va căpăta o ampioare tot mai mare în viitorul apropiat ca urmare a contactelor mai strâns dintr-oamenii de cultură din cele două state românești.

L. R.

REZOLUȚIA Conferinței Naționale de Filologie **LIMBA ROMÂNĂ** AZI (Iași-Chișinău, 28-30 august 1991)

Desfășurarea lucrărilor Conferinței a pus în lumină, încă o dată, prin comunicările prezentate și dezbateri, că politica de deznaționalizare în Basarabia, Nordul Bucovinei și în alte regiuni românești s-a întemeiat, între altele, și pe falsă teorie că ar exista două limbi romanice în această parte a Europei: limba română și limba moldovenească.

În legătură cu aceasta, Conferința consideră absolut necesar să afirme încă o dată adevărul axiomatic, demonstrat definitiv de știința limbii, cu argumentele lingvisticii generale, ale lingvisticii romanice și ale celei românești, că românii toți, indiferent unde ar locui, vorbesc

una și aceeași limbă: limba română.

Idiom al unuia și aceluiași popor, poporul român, semn distinctiv al uneia și aceleiași nații, națiunea română, această unică limbă romanică vorbită azi în Sud-Estul Europei, trebuie numită peste tot, și în Constituția Republicii Moldova, cu singurul glotonim îndreptătit: limba română.

Urmare a politicii de deznaționalizare, limba română a ajuns în Basarabia și Nordul Bucovinei, precum și în alte regiuni într-o stare de degradare funcțională și structurală. Totodată, mai ales în legătură cu impunerea în toate domeniile vieții spirituale a unei ideologii comuniste totalitare, limba română a cunoscut în România un proces de alienare funcțională.

Pornind de la această situație, Conferința Națională de filologie reafirmă principiul că învățămîntul de toate treptele trebuie să-și reia rolul fundamental în readucerea limbii în situația de a-și putea îndeplini în condiții socio-culturale optime toate funcțiile sale, deopotrivă în România, Republica Moldova, Nordul Bucovinei și în celealte regiuni locuite de români. Acest principiu va putea fi pus în practică prin: - asigurarea condițiilor ca toți copiii români să aibă la dispoziție școli în limba maternă; - întemeierea învățămîntului preuniversitar pe programe unice de limbă și literatură română; - crearea posibilităților de folosire în România, Republica Moldova, Ucraina, în alte regiuni locuite de români a același manuale de limbă și literatură română; - dezvoltarea de raporturi strînsă între unitățile de învățămînt din România, Republica Moldova, Ucraina etc... prin schimbul de învățători, profesori, studenți, elevi, prin cursuri de reciclare etc..

Pentru a găsi mijloacele cele mai potrivite în vederea dezvoltării permanente a limbii române în toate componentele sale funcționale, Conferința consideră necesar:

- continuarea și adîncirea raporturilor de colaborare științifică între cele două universități, între societatea "Limba noastră cea română" din Republica Moldova și Societatea de Științe Filologice din România, precum și extinderea acestei colaborări la alte universități;
 - stabilirea unor raporturi strînse de colaborare între revistele editate de Ministerul Științei și Învățământului al Republicii Moldova, societatea "Limba noastră cea română" și Societatea de Științe Filologice;
 - statuarea Conferinței cu această temă ca formă de manifestare științifică organizată anual, cu un plan tematic bine precizat pentru viitoarele ediții.

Adoptată unanim,
la Chișinău,
în 30 august 1991.

Vasile HUTAN

ÎNSTRĂINAREA NOASTRĂ

În țara codrilor de fag
Din vremuri legendare,
Măntore din drumul meu
priveag
Plîngînd ca la-ngrăpare.
Cunosc un drum necunoscut,
Ce-n sat la noi coboără,
Acolo unde cei rămași
Au dreptul doar să moară.

**Stau stilpi de piatră la hotar
Pe brazda cea stră bună,
Din ușa sfîntului altar
Un glas străin răsună.
Doar vr-un moșneag la zile
mari,
Proptit în vechea strană,
Se roagă-n graiul strămoșesc
La sfîntul din icoană**

În țara codrilor de fag
 Eu nu sănt doar decât un mag-
 Spre culmea muntișor
Carpați,
 Veniți voi frați înstrăinați!
 Să tune-n zări glas de norod
 Spre Dunărea albastră,
 Să știe un neam și-un
Voievod
 De-nstrăinarea noastră.

"ABIA AICI AM DESCOPERIT ANUMITE FRUMUSETI ALE LIMBII ROMANE..."

(*Dialog cu Mihai-Eugen AVADANEI, Director al Serviciului Scoli Medii de Specialitate, Colegiu și Liceu al Inspectoratului General Republican afiliat Ministerului Științei și Învățământului al Republicii Moldova*)

Domnule Mihai-Eugen Avădanei, exercitați de vreun an de zile.... funcția de consultant în probleme de învățămînt pe lîngă Ministerul Științei și Învățământului al Republicii noastre, de profesor de limbi moderne (engleză, franceza, italiana), de translator.... Ce v-a determinat să activați în acest domeniu de iluminare a basarabenilor?

- Prima oară am călcat dincoace de Prut în februarie 1990, cînd am adus o ofertă din partea conducerii Liceului Internat "Costache Negruzi" din Iași, de școlarizare a unei clase de elevi basarabeni (trebuie să precizez că liceul nostru are cel mai mare număr de elevi din partea aceasta de țară aflați acum la Iași). A urmat perioada organizării împreună cu Gheorghe-Gavrilă Copil a Podului de flori de la 6 mai, de data aceasta ca membru al Societății Culturale București-Chișinău, și a obținerii de burse pentru elevii și studenții de aici doritori să studieze în România... În zilele de 30 iunie și 1 iulie am participat la Congresul al II-lea al Frontului Popular din Moldova și, practic, de atunci lucrez la Chișinău, mai întîi ca redac-

TANGENȚE BASARABENE

tor la ziarul "Tara", apoi ca profesor de limbi moderne în cadrul Centrului de Lingvistică "ABC-dava" și al asociațiilor "AGO" și "Oferta", ca profesor de engleză la Liceul "Vasile Alecsandri"... Așa că factorul determinant a fost faptul că era nevoie de mine, că mă simțeam necesar, că mi s-a acordat încredere în dorința mea sinceră de a pune umărul la redresarea culturii și învățămîntului pe meleagurile unde tatăl meu și-a făcut primele studii universitare.

- Știm că activitatea pedagogică nu este de loc dulce și cel care î se consacră e conștient că arde ca o luminare pentru alții. Dumneavoastră ați instruit în această perioadă și oameni maturi. Care v-a fost satisfacția spirituală (dacă ați avut-o)?

- Într-adevăr, am ținut cîteva cursuri de franceză, engleză și italiană cu "elevi" ceva mai vîrstnici. Am întîmpinat la fiecare grupă rezistență, la început, datorită metodei de predare diferite de cele aplicate aici, dar pe parcurs lucrurile au mers pe făgășul normal. Satisfacția a constat în aceea că o mare parte din cursanți au dobîndit la un moment dat capacitatea de a gîndi direct în limba străină respectivă. Una dintre cursante predă în prezent, cu succes, la Liceul româno-italian din Chișinău.

- Starea de degradare în care se află limba română, în Basarabia de 5 decenii este bine cunoscută. Ca specialist, n-ați avut senzația că în timpul aflării în Republica Moldova, în mediul nostru lingvistic ați pierdut ceva din eleganță comunicării?

- Nicidecum. Trebuie să menționez aici faptul că dumneavoastră sunteți de admirat pentru că, în pofida presunilor exercitate atâtă vreme și a politiciei sălbaticice de deznaționalizare, v-ați păstrat limba, așa cum este ea vorbită în

Basarabia. Mai mult, pot spune că abia aici am descoperit anumite frumuseți și subtilăți ale limbii române, anumite asociieri de cuvinte și întorsături de frază pe care poate le foloseam dar nu mă oprisem asupra lor. Aș da ca exemplu sintagma "cîine hoinar", care sună mult mai plăcut decât cea folosită dincolo, "cîine vagabond". Am vorbit toată viața mea limbă română și numai trăind aici am înțeles ce înseamnă a își se interzice folosirea limbii materne.

- Având experiență pedagogică atât în România cât și în Basarabia, ce le-ați putea recomanda profesorilor de română de la noi și tuturor doritorilor de a-și corecta vorbirea, ținând cont și de faptul că în prezent afluxul de literatură artistică și metodică din România este vizibil?

- Nu le pot recomanda altceva decât să citească și iar să citească; și nu numai literatură scrisă dincolo, ci și scrierile unor adevărați meșteri în minuirea limbii române de talia unei Leonida LARI, a unui Grigore VIERU, a unui Ion HADÂRCĂ, a unui Nicolae DABIJA (a cărui carte Pe urmele lui Orfeu, ar trebui să-o citească tot românul!)... Să asculte radio București și Iași, să urmărească emisiunile Televiziunii Române... Pentru perfecționarea într-o limbă, unul dintre elementele esențiale este "baia lingvistică". Degeaba cunoști regulile gramaticale dacă nu ești în stare să le aplici corect. O recomandare specială: scrierile lui Mihail Sadoveanu, izvadite într-o limbă românească ieșită din comun, cu toate nestematele ei vizibile sau ascunse, și accesibilă, fie-mi iertat patriotismul local, mai cu seamă nouă, moldovenilor... de pretutindeni! - Tinând cont de realitățile noastre basarabene, de gradul de clișeizare lingvistică, de cel al mancuitării unei părți a populației, cum vedeti eventual-

TANGENTE BASARABENE

ala folosire a unei programe unice pentru elevii din România și Basarabia?

- Acest aspect poate constitui o cotitură radicală în procesul de renăștere a învățământului basarabean. Cred totodată însă că o simplă copiere a programelor școlare din România nu ar avea rezultatul scontat. Unificarea programelor, fie școlare, fie universitare, trebuie să fie bilaterală, în sensul că o programă unică - sau un manual unic pentru literatura română, bunăoară, urmează să includă cele mai valoroase opere create pe ambele maluri ale Prutului. Or, aceasta presupune o căt mai strânsă colaborare a specialiștilor din cele două state românești.

- Dacă ați intra în sala clasei a IV-a a unei școli dintr-un județ basarabean, cu ce ați începe? Ce le-ați spune copiilor la prima lecție?

- Aș începe cu prezentarea limbilor românice, după care le-aș vorbi, pe înțelesul lor, despre nașterea limbii și a poporului român, despre cele patru dialecte ale limbii noastre (aromân, meghenoromân, istro-român, dacoromân) și despre graiurile sau, mai exact, subdialectele dialectului dacoromân, accentuind că acesta este vorbit de la Tisa pînă dincolo de Nistrul! Si aş încheia recitînd din Eminescu și Mateevici: **La steaua și Limba noastră**.

Interviu realizat
de Valentin ERHAN

UN BASARABEAN LA PARIS

Paul Goma s-a născut la 2 octombrie 1935 în satul Mana, județul Orhei. După război s-a refugiat împreună cu părinții peste Prut. În 1953 absolvențul liceului din orașul Făgăraș. Din 1956 pînă în 1963 se află în detenție. Volumul său de debut Camera de alături apare în 1968. În 1977 Paul Goma cere azil politic în Franța, în urma persecuțiilor din țară. Începînd cu anul 1974 apar în strînatate cărțile: Ușa, Ostinato, Culioarea curcubeului, Garda inversă, Patimile după Pitești, Din calidor etc. În prezent trăiește în Franță.

Figură reprezentativă a desidenței românești, apreciat mult pentru talentul și curajul său în occident, Paul Goma continuă să fie tratat cu anume rezerve (ca să nu spunem altfel!) în unele cercuri literare (!) românești, chiar și după 22 decembrie 1989.

Năvalnic și necruțător, în luările sale de atitudini, îndiferent despre cine e vorba, caută să pună în lumină adevărul. Consideră, de exemplu, că intelectualii și în primul rînd scriitorii nu și-au făcut datoria (doar la trecut?) față de popor. În momentele de răstîrite ce au survenit după cel de al doilea război mondial, scriitorii români, marca lor majoritate, – afirma într-un interviu temerar condier, "și-au spus aşa noi facem literatură, noi facem cultură, noi scriem romane, poezii, eseuri, nu facem politică... Așa au zis aceștia, nu facem politică, pentru că politică... murdărește. Politica maculează. Ei au confundat politică, domnul meu, cu etica. Și asta a fost o greșeală capitală". Altfel spus, și din cauza intelectualilor, a pasivității lor reprobabile am suportat cu umilință și supușenie oarba dictatură comună, iar acum ne-am pomenit la periferia procesului de democratizare a Europei răsăritești. Acum constatăm cu dezolare și tristă resemnare că cei care au împărtășit împreună cu noi urgiile lagărului socialist-sovietic – ungurii, polonezii, cehoslovaci, nemții răsăriteni, bulgarii – fiind "pregătiți" de noile metamorfoze social-politice, ne-au luat-o cu mult înainte. "Și uite, aşa din cauza noastră, a scriitorilor, – precizează Paul Goma, – care nu ne-am făcut datoria – și nu uita un lucru: scriitorul trebuie să fie întotdeauna acolo unde sunt cauze pierdute – poporul nostru din punct de vedere politic este analfabet. A-nal-fabet!"

Evident este stigmatizat nu numai trecutul, ci și prezentul imediat ce se consumă cu dramatism sub privirile noastre neputincioase. Această manieră de a șficiu totul laolaltă, fără dis-

cernămînt, vădind tendința continuă de a descoperi și oglindi adevărul și numai adevărul, constituie caracteristica dominantă a lucrărilor sale. "Paul Goma, – susține un cunoșător al operei lui, – este primul scriitor român, care, rupînd tăcerea și sustragîndu-se complicității panromânești cu Puterea, a îndrăznit să sfîșie, cu un gest hotărît și ireversibil, vălul minciunii totalitare, riscîndu-și libertatea și viața, dar dovedind că sistemul îmbrobodirii și anihilării individualului nu era inexpugnabil și că o breșă în el era, totuși, oricără posibilă. Mai mult, scriitorul a cam încercat marea cu degetul, dînd pe față, prin cărțile și actele sale publice, taman ceea ce Putearea ținea mai ascuns: securitatea și închisorile, "brațul înarmat al revoluției" și țintele ei. Într-un cuvînt sistemul de represiune".

O predilecție ostentativă a lui Paul Goma este datoria memoriei. Cărțile sale au în epicentru anume această temă - "memorie, cum observa încă în 1972 Monica Lovinescu, pentru tot ce s-a petrecut în spațiul țării în toți acești ani, nu numai în rău, dar și în bine". Se facea referință la primul roman al acestui Soljenițin al românilor, Ostinato, apărut în apus după care au urmat altele, în total 13 cărți, al căror spectru tematic variază, în centru rămînînd subiectul primordial: noi și prezentul, noi și trecutul, adică noi și istoria. Axată în jurul istoriei și povestirea Din calidor, scrisă din dragoste și suferință pentru Basarabia. Cine citește cartea vede și înțelege altfel destinul acestei multpătimite părți a Moldovei, descoperă o lume, un popor îndrîjtit, aspiru, care, în posida tuturor intemperiilor, a știut să găsească forță și rezistență pentru a supraviețui. În 1983, când despre Basarabia nu se vorbea nici în Răsărit, nici în Apus, Paul Goma vine cu această vibrantă narativă care e mai mult decât un strigăt de durere, decât un ecou al dramatismului fără precedent al basarabenilor. Despre această originală și neobișnuită operă artistică Georges Dupoy consemna la Paris: "Din calidorul casei din Mana, calidor al memoriei, al nostalgiei și al iubirii, Paul Goma ne oferă o povestire inspirată, răscolită de emoții, de prospețime, de fantezie și tandrețe. Dincolo de amintirile copilăriei, revine o țară (un ținut), cu obiceiurile și oamenii ei peste care istoria și politica au trasat hărți. Mulțumită lui, Basarabia rămîne reală și vie..."

Când oare editurile noastre vor pune la dispoziția cititorului basarabean această lucrare a pămînteanului nostru, Paul Goma, care a tras clopoțele pătimirii noastre atunci când mulți dintre noi credeam că nu mai aveam putere să reînviem. Din calidor este o lucrare despre și pentru noi basarabenii, și nu avem dreptul să-o neglijăm...

DIN CALIDOR

(Fragment)

FĂRĂARABIA

-Ia să-mi spui tu mie...

Învățătorul de tata. Încă nu știu ce-mi cere să spun, dar știu: nu e examinare, ci predare, toti învățătorii își încep noua lecție prin recapitularea precedentă. De data asta mă înșel, fiindcă tata:

- ... de ce străinii, ne-români rostesc, scriu: Be-sarabia și nu Ba-sarabia, ca noi, Români, ca noi, Ba-sarabenii?

- Din același motiv pentru care noi, ne-bulgarii, rostim-scriem: Bulgaria nu Bălgaria - ca ei, Bulgarii; pentru care noi, ne-francezii, rostim-scriem: Burgundia, nu Bourgogne...

- Ei, uite că nu, zice tata. Nu din același motiv. Cînd noi rostim-scriem: Bulgaria, Burgundia, o facem pentru că aşa au fost numite în latină și pentru că aşa îi vine la... îndemînă limbii române. Pe cînd, în cazul Basarabiei... Ascultă-mă pe mine: cînd rusul a luat de la marii cartografi germani și francezi forma: Bessarabia, el i-a dat un anume înțeles, fiindcă avea în cap un plan de cucerire.

- Serios? Chiar aşa?

- Aşa cum îți spun. Spre deosebire de ceilalți cuceritorii ocupanți, Rusul are suflet mare-mare, cît roata carului; Rusul nu-i rus, dacă, înaînte de a-ți băga cuțitul în dos, nu te pupă pe față, nu-ți explică de ce-i el, bietul, silit; condamnat, blestemat să te... aşa, oleacă și numai de ochii lumii - tu să fii sigur: cel care o să îndure chinurile iadului el este, pe el l-a ales Dumnezeu pentru o treabă ca asta: să te ajute pe tine, să te elibereze, să te învețe, să-ți dea cămașa de pe el, azi, fiindcă ieri

cămașa aceea era a ta, pe tine...

- Nu crezi că ne îndepărțăm de ...?, îndrăznesc.

- Ba ne cam, dar numai cît să ne aducem aminte că Austriacul, Turcul, Neamțul n-au pierdut niciodată vremea, explicînd, justificîndu-se față de ocupat, cel mult ziceau: "Eu sănăt mai tare, eu am dreptate" - punct. Rusul însă n-ar mai fi rus, dacă înaînte de a te păpa tot, nu te pupă-n bot, nu-ți bagă limba-n gură, nu-ți cere iertare, el știe, pentru ce-o să-ți facă, tîie el: "Iartă-mă, suflețel, tătucă, sunt un ticălos, un vierme - ia vinavaaaat..."

- Nu crezi că am ajuns la Dostoievski? Nu crezi că e timpul să ne întoarcem la... Ba contra Be? - Ba da, ba be, ne-ntoarcem, după ce mai adăugăm că Rusul e un tîlhar care ține morțiș să fie luat de binefăcător; un ocupant care te roagă, te obligă să-i spui: liberator; un diavol care nu te lasă, pînă nu-i zici: îngeraș - iar dacă nu vrei, mare păcat vei face, tu... În 1812 cînd ne-a furat jumătate din Moldova, n-a fost o întimplare norocoasă, nooo! a fost un ciștig trudit, binemeritat, pentru care el a asudat din greu, mult și mult înaînte de... bătălie, a tras ca-n jug la formularea explicației pe care avea s-o dea, după, s-a pregătit de cuvintele ca o mare bătălie...

- Care fiind cuvintele? Explicația?, îl ajut eu.

- Care să fie: că lucrul acela pe care-l furase nu era de furat, Doamne ferește, era... de-găsit, îl găsise el, prin colb, pe uliță. Boje moi, cum să fure el?, cum să smulgă el o halcă din Moldova?

- aşa ceva nu se face - și cui: aliatului, protejatului, gazdei? A, nu, astea-s zvonuri dușmănoase! El, dacă a luat ceva, nu l-a hrîștit de la Moldovean, l-a primit ca pradă de război - de la Turc! Uite-ășa! îi zici: "Dar bine, măi Ivane: pămîntul ăsta e al

nostru, românesc, oamenii pământului ăstuia sunt români, bă! dacă Tara Moldovei nu era liberă-liberă, era doar vasală Turcilor, nu ocupată, ca Grecia, ca Bulgaria, ca Serbia, chiar Ungaria, o vreme, pașalic; și de data asta ai venit la mine ca prieten, ca ocrotitor; și de data asta mi te-ai așezat ca la tine-acasă, mi te-ai tolănit pe întreg pământul meu, al Moldovei; și de data asta te-ai pornit cu armia întru apărarea creștinătății – de data asta, numai de șase ani mă mulgi și mă storci și-mi cotrobăi prin hambar și prin ocol și prin chiar asternut – îi dai nas lui Ivan, și se suie pe... pe unde-i hazaica... și la spartul tîrgului, după ce se-nțimplă să-l bați pe dușmanul nostru, Turcul, tu pe mine mă vămuiesc! Mie-mi iezi jumătate din țară?

- Simtă intrebare – dar ce răspunde Ivan?

- Ivan? Ca Ivan: "Tătucă, frățioare, prieten scump al sufletului meu zbuciumat, dar cum rostești tu asemenea vorbe grele care, uite cum mi-au singerat inima... Vasăzică eu mă ostenesc, în numele lui Hristos, să te scap de pagin, să te scap de sub jugul Turcului blestemat și tu, nerecunoscător ce ești..." – și plînge Ivan, plînge cu lacrimi căpearja... Tu, moldovan-cap-debou-oamenos te simți nu-știu-cum, că l-ai amărit pe creștin... Dar faptu-i fapt și raptu-i rapt, aşa că nu te lași împrobodit: "Te-ai ostenit, dar nu de dragul meu, ci de-al Țarigradului, ăsta-i visul tău, nu creștinătatea nerușilor de sub Turci! De peste un veac voi doi vă tot chișcați, îmbrînciți, dați pumni și picioare pe sub bancă – dar numai pe pămînturile noastre, ale nenorocițiilor pe care te lauzi că-i scapi de jugul paginului – da ia mai du-te-n mă-ta, pe pămîntul lui tat-tu, în mlaștina de sub mesteacănum argintiu și-n stepa fără haturi! Ori luăți-vă de mînă și duceți-vă

la celălalt, pe coclaurile Anatoliei, acolo scărmănați-vă, scoateți-vă ochii! Pînă la Judecata de Apoi, cînd o să se arate pădurarul și-o să vă trimîtă acasă, la făcut lectiile pe mîne!"

- Dacă-ai fi pădurar cum ai mai face istoria!

- Cu varga, cu rigla la palmă să face-o – ce, n-ar fi bună istoria mea?

- Și ce i-ai mai zice – ca să zică odată povestea lui Ba și-a lui Be? - L-aș întreba ce fel de om e – Tu ești creștin, mă? Și încă ortodox?

- Creștin-rus, zic. Tot creștin și tot rus, în 1878, cind, ca mulțumită pentru ajutorul nostru dincolo de Dunăre – spun: ajutor, pentru că ei l-au cerut – ne-au ciupit județele din Basarabia, recăpătate după războiul Crimeii. Oricum, ei au zis că neau dat, în schimb, nu numai... independența, dar și Dobrogea!

- În schimb! Dar, domnule, în-schimb dai ceva de-al tău, nu tot de-furat și tot de la mine furat! Să fi dat în-schimb, Novgorodul, de-o pildă, nu Cahulul, Ismailul, adică adevărata Basarabie!

- Ne-am întors?

- Ne-am. Zic: "De unde-ai scos tu, Ivane, panglica asta cu Basarabia? Eu știu – și știu mai bine decât tine care, pe vremea aceea umblai în patru labe prin turbă și pupai poala Hanului... – eu știu, zic, de o Basarabie, între Cotul Dunării, după Galați și Gura Prutului – în mare, Cahulul și Ismailul – aşa i s-a spus, o vreme, locului, după numele lui Basarab I-ul, domn al Țării Românești, care l-a luat de la noi, de la Moldova..."

- L-a luat... A trecut și el pe acolo și, ca tot creștinul, și-a sriss numele pe-o salcie, cu briceagul...

- ... dar asta s-a întîmplat, hăt, în secolul al XVI-lea și nu pentru multă vreme. Noi, moldovenii, nu vorbeam de Basarabia, Moldova avea o Țară de

Sus, acolo, sus, fără să se țină seama de Prut, la fel, jos, Prutul nu conta, nu împărtea Tara de Jos... La urma urmei, bucătica ceea căreia i s-a zis Basarabia – alții i-au zis și pentru scurt timp – dacă avea 5.000 kilometri pătrați, dar tu, Ivane-Bolovane, tai Moldova de nord-sud, pe albia unui rîu interior, Prutul și botezi aproape 50.000 kilometri pătrați: Bessarabia: Cum aşa? De ce?

– La care ce răspunde Ivan?

– Ivan: "Tătucă, frățioare, suflețel: Dar nu-i deloc adevărat că numele ținutului ar veni de la un Basarab de-al vostru-de care nici n-am auzit. Să-ți spun eu de unde vine numele pământului pe care noi, Rușii, l-am cucerit de la păgânul Turc, stropindu-l cu sînge de-al nostru, rusesc: pe drept se cheamă Bessarabia, fiindcă noi i-am alungat, cu sabia, pe Arabia – că aşa le mai zicem noi păgînilor Turci și Tătari. După ce n-a mai rămas picior de Arab, i-am zis ținutului cum se cuvine, adică: "Bez-Arabia, cum ar veni în limba voastră: Fără-Arabi(a)... " Ei, ce zici de asta?

– Ce să zic?, zic. De unde-ai scos teoria?

– Dintr-o carte, răspunde tata. Ce, nu ți se pare adevărată?

– Chiar de n-ar fi, ar putea să fie. Eu știam altă anecdotă...

– Dar nu-i anecdotă! Adevărul istoric!

– Bine, atunci eu știam alt adevăr istoric în legătură cu Moldova la 1812: ai noștri protestează, cer explicații – vorba ta: "Bine, frați Ruși, voi ați zis că ne liberați de Turci și cînd colo, ne zmulgeți jumătate din țară?" La care Rușii vin cu exemplul... Se pare că ei nu pot explica direct, trebuie să recurgă la parabolă – e și poetic și trece timpul (în favoarea lor, bineînteles), iar păgubașul poate să se laude că hoțul i-a făcut onoare să stea îndelung de vorbă cu el... Deci, Rusul răspunde:

TANGENTE BASARABENE

"Ziceam că voi erați oaia; ziceam că Turcul era, negreșit, lupul – buuu... Ce se-nțimplă? Ce să se-nțimplete: fiara sălbatică de lup înhăță biata oaie, o înghită pe jumătate. Cu cealaltă jumătate, oaia behăie, cere ajutor – de la cine? Cum de la cine: de la noi, Rușii, totdeauna gata să ne vârsăm singele pentru libertatea altora – fiindcă noi o ducem și-așa... Dar cum zmulgi oaia, pe jumătate aflată în gura împuțită a spurcatului de lup? Cum altfel, decât apucînd-o bine de cealaltă jumătate, cum se mai spune: stăpînind-o...?"

– Așa au făcut! Taman aşa! Ce conta că adevărul istoric zicea că, în acel moment, Turcul-Lup nu mai avea dinți în gură, cu-un dos de mînă-l puneam jos? Ce conta că Lupul nu înhățase oaia-moldovoiaia, Ursul a chiar înghițit jumătatea dinspre el – cea care, pasămite, striga după ajutor...

– Însă în 39, Lupul-Neamț chiar hăpăise mai bine din oaia poloneză, cînd i-a sărit în ajutor Ursul – în ajutorul Neamțului, firește oii șoptindu-i la ureche... că numai intru binele ei...

– Astă-i Lupul – fie ei turc, austriac, fie ca în 39, Hitler – n-a pretins niciodată că salvează, liberează, dreptul lupului, al celui mai tare. Însă fratele nostru, Rusul... Culmea e că, repetînd minciuna cu ajutorul, pusă la cale de diplomiati de meserie, o crede și Rusul de rînd... În lagăr, la dracu, dincolo de Cercul Polar, stau de vorbă cu un profesor -nu mujic, nu militar, nu diplomat, nu activist de partid – ci profesor; ucrainean pe de-asupra. Adevărat, doar de liceu, dar profesor de istorie! Din vorbă-n vorbă, vine vorba despre Tările Baltice. Zic: "De ce le-ați ocupat, în '40?" Răspuns: "Nu le-am ocupat, le-am liberat". Zic: "De cine le-ați liberat, doar nu erau ocupate". Fii atent ce-mi răspunde: "Încă nu erau. Dacă nu ne-am fi grăbit noi să le

liberăm, le-ar fi cotropit Hitler!" - îți place logica? Pe mine m-a turtit. Am adus vorba de Polonia, zic: "Cum de-atî putut voi să loviți Polonia, din Răsărit, după ce fusese bine-bine strivită de Nemți dinspre Apus? " Se supără foc profesorul de istorie: Nu-ți permit să spui aşa ceva! N-am lovit-o, am liberat-o - din păcate, nu în întregime, adică pînă la Elba... "

- Ai vrut să spui: pînă la Oder? Sau pînă la Vistula...

- Taman aşa l-am întrebăt și eu - ce să caute pînă la Elba? Discuția o aveam prin 42, Elba era... la Volga... știam eu că Slavii, la începuturile lor, por-niseră și spre apus, îmi aduceam aminte ceva de Carol cel Mare, care poruncise să se facă un val de apărare, un limes, îi zicea "sorabicus" - de la: Sîrbi, frații sau verii Sîrbilor noștri...

- Bine, dar asta se întîmplase demult, înainte de creștinarea lor...

- Ce are creștinarea... cu expansiunea? Dovadă: descreștinații de acum, sovieticii visează nu numai la Bizantul creștin, dar și la... "pînă-la-Elba".

- E prima oară cînd aud...

- Acum, că ai auzit, pune mîna și citește! După ce ai să știi puțin istorie... de demult, n-ai să te mai miri, azi, cînd ai să te uiți la Harta Europei și ai să vezi Cortina de Fier. Nimic nou sub soare: tîlharul de Gruzin a împlinit visul Slavilor: dacă te uiți pe hartă, vezi că Lagărul Comunist ocupă, azi, ceea ce ocupaseră Slavii, pînă la Otto cel Mare, adică, aproximativ, pe linia Kiel - Triest - cu o excepție care nu-i chiar excepție: Austria, care s-a... neutralizat, dar sub controlul Rușilor. Crezi tu că de florile mărului au bătut toba Rusiei cu Elba, cu întîlnirea-de-pe-Elba, cu granița-la-Elba? Nu, domnule! Nu de florile mărului și nu întîmplător, ei consideră, în continuare, Elba

ca graniță naturală între ei, Slavii și... neslavii. Să recunoaștem: au respectat... adevărul-istoric, s-au opri la Elba, deși ar fi putut împinge pînă la Rin; pînă la Atlantic - cine să-i oprească? Americanii?

- Ai uitat altă excepție: Iugoslavia...

- Dacă tu îți închipui că Iugoslavia a rămas pe din afară, pentru că Tito nu i-a lăsat pe Ruși să o... libereze... Nu sănătății Ruși în Iugoslavia - dar e comunism? Să ce e Tito, dacă nu un Stalin mai mititel, în ceartă cu Stalin cel Mare? Dar n-am uitat adevărata excepție: Grecia. Fiindcă, slavă Domnului, și Grecia a fost ocupată de Slavi - adevărat, numai două veacuri și ceva, dar de-ajuns ca s-o prefaçă într-un ogor - ce vrei, erau agricultori, oameni-de-sat, tot ce era oraș, cetate, dacă n-a fost distrus, dărîmat, din voie, s-a ruinat de nevoie; băstinașii care n-au fugit în vîrful muntelui, ori în Italia, în Sicilia s-au... descreștinat, s-au analfabetizat, s-au, într-un cuvînt: slavizat. Grecia, da, singura înfîringere suferită de Stalin...

- Ne întoarcem la profesorul de istorie?

- Ne întoarcem. Despre "ajutorul" dat Poloniei... După ce regretă că, tot liberind-o, n-a ajuns pînă la Elba, zice: "Am liberat pămînturile noastre din Bielorusia și Ucraina, cele pe care trușașul Leah ni le răpise!"

- Si despre Basarabia?

- "Da cu Basarabia cum a fost? ", îl întreb. Zice: "Ce-i cu Basarabia? E a noastră, pămînt rusesc, e-hei, de cînd... "E-hei, de cînd?", zic: din 1812 pînă la 1918 și acum, din 40, iar ați pus laba pe ea". "Era după ce ați răpit-o", zic: "ați ocupat pămînt românesc, cu locuitori români, vorbitori de limbă română..." "Limba moldovenească, nu română!", face el "iar Bessarabia a fost, este pămînt rusesc,

locuit în mare majoritate de Ucraineni! Voi, Români, ați răpit-o în '18, profitând de slăbiciunea trecătoare a tînărului stat sovietic, ați atacat pe la spate, în mod mirșav, ați ocupat cu forța armată o parte din trupul patriei sovietice..." Zic: "Ia ascultă, tăvarișci prafiesăr - în plus, de istorie: știi mai bine ca mine că, după ceea ce voi numiți Marea Revoluție din Octombrie, guvernul sovietic a adoptat o Declarație asupra Dreptului popoarelor care îngăduia auto-determinarea-pînă la-separare - lege de care a profitat Ucraina dumitale, care s-a proclamat republică independentă la 11 ianuarie 1918; lege de care au profitat și Români mei din Basarabia, proclamînd la 24 ianuarie, tot în 1918, Republica Moldovenească - hotărîre luată, nu cu forța armată, cum zici, dar cu votul; nu numai al Românilor majoritari, ci și al minorităților ucraineni, evrei, germani, bulgari, polonezi; iar prin Parlamentul ei, Sfatul Țării, la 27 martie a cerut unirea ei cu România! "Nu-i adevărat!", sare profesorul, "burghezia și marele capital, monarhia reacționară și moșierimea antiprogresistă a profitat de slăbiciunea temporară! a tînărului stat sovietic și au răpit un teritoriu ucrainean!" Zic: "Hotărâște-te tăvarișci profiesăr: pămîntul Basarabiei - hai să zicem: Bessarabiei - este rusesc, ori ucrainean?" După ce a dat o vreme din pleoape și din buze, în gol a zis: "Oricum, nu-i al vostru, al mămăligărilor!" - așa ne zic ei, marii mîncători de pîine-albă: mamalijniki... și mai zice Ucraineanul meu: "Bine am făcut, în '40, cînd l-am recuperat! E pămînt sovietic!"

- Logic!, rîd eu. Te-a mirat, surprins?

- Adică da. Mă gîndeam: Bine, domnule, dar discuția asta avea loc în lagăr; profesorul ajunsese acolo - căpătase 20 ani

TANGENȚE BASARABENE

pentru "activitate antisovietică"; antisovieticul era profesor de istorie, nu ca mine, învățător de tară; și în plus, ucrainean! Păi, să-mi spună el mie... Dar ia să-mi spui tu mie... (tata a redevinut învățătorul meu), care a fost motivația diktatului din 26 iunie '40, prin care rușii cereau restituirea Basarabiei ?

- Motivația? De pildă: "unitatea seculară a Basarabiei cu Uniunea Sovietică liberatoare"; de pildă: "Basarabia populată în principal cu Ucraineni"...

- Nu asta, nu astea - astea-s molotovisme, Molotov, ca bun ciocănă, le-a bineciocănit... Mama lui de javră, nu-i ciocănă-proletar, e nobil și e neam cu un mare compozitor, Strawinski parcă... Sau poate Skriabin... Eu altceva am întrebat: nu motivul, scris; motivația neserisă, transmisă oral prin cel mai bun prieten al Rusului, Neamțul... Vorbesc de băiatul lui Hitler la București, Fabricius...

- A, da! "Orașul Odessa aflindu-se prea aproape de frontieră sovieto-română, pe Nistrul, un oraș neputînd fi mutat mai la adăpost, să fie mutată frontieră mai depărtîșor - de oraș..."

- Asta-i, mama lor! Nu era nouă motivația, o folosiseră și cu Finlanda, în 39: "Frontiera sovieto-fineză e mult prea aproape de orașul-simbol ce poartă numele lui Lenin și cum nu putem muta Leningradul mai încoace, dați-ne Karelia, ca să împingem frontieră mai încolo!"

- Logic...

- Asta-i logica fraților de la Răsărit... Nu pot spune că am cunoscut "poporul rus", dar în lagăr m-am frecat de Ruși anticomuniști. Poate că n-am avut noroc, nici timp... Dar aşa s-a întîmplat: n-am dat măcar de un anticomunist, antisovietic-rus, care să nu fie rus-rus, rus-șovin, rus-expansionist... A

suferit, de i-a ieșit prin urechi, suferă și azi ca Hristos dar cum vine vorba de Rossia, de lătirea Imperiului, de liberarea" altor țări – ca pămînt, ca popoare – atunci ultimul Ivan, colhoznic ori muncitor, soldat semianalfabet ori, mai grav: deținut, adică victimă a regimului, gîndește... pînă la Elba, vede cum vedea țarii, cum vedea Stalin...

– Cred că exagerezi, spun eu.

– Uite ce e: Nădăduiesc din toată inima că exagerez – dar ia să-mi spui tu mie... pe ce fapt, doavadă te rezimi cînd îmi ceri să nu exagerez. Deie Domnul să mă însel – că ce sănătatea, că ce sănătatea? Un biet învățător de țară, cititor de cărți de bibliotecă școlară... Dar faptele, domnule? Din păcate, faptele Rusului... Drept, după 45 n-a mai "liberat" și alte nefericite țări, alte biete neamuri – dar faptu-i fapt: ce ocupă Rusul ocupat rămîne. Cînd e vorba de kilometri pătrați, nu se sfîrșește să "apere" cu tancurile ceea ce a ocu... pardon "liberat" – ai exemplul Berlinului, al Budapestei, or să mai fie, vai și altele...

Vai (sau nevai), tata a murit în 1967, nu a mai apucat "și altele": Praga, Kabul...

Bietul tata: nădăduia din toată inima că exagerează atunci cînd spunea ce spunea despre Rus...

Luminița FASSEL, Tübingen

LIMBA ROMÂNĂ – "LIMBĂ INTERNATIONALĂ" ÎN BASARABIA?

Acesta este titlul celui mai semnificativ capitol, după părerea noastră, din carte, nu demult apărută în America, despre Drepturile românilor asupra Basarabiei, după unele surse rusești, semnată de Anton Crihan¹. Interogația ne aparține, invitînd la un răspuns – dezbatere. Aflăm din prefața lui Ilie Smulteanu că autorul s-a născut în Singerei, fostul județ Bălți, în 1893. Atras de domeniile economiei și politologiei, și-a început studiile superioare la Odesa, dar le-a terminat la București. A fost profesor la școala politehnică din Chișinău, apoi la Universitatea din Iași, iar, după 1945, s-a stabilit în S. U. A. S-a aflat de timpuriu și în viața politică, angajat în obținerea și apoi apărarea autonomiei pămîntului natal. Comandant al "Cohortelor Moldoveniști", deputat în Sfatul Țării, membru în comitetul executiv al Partidului Național Țărănesc, deputat în Parlamentul Român, membru în delegația română la conferința româno-rusă de la Viena (1924), subsecretar de stat în Ministerul Agriculturii (1932 – 1933) din guvernul Vaida - iată funcțiile oficiale pe care le-a deținut. Principiile politice, la care nu a renunțat nici în perioada de exil, Anton Crihan și le-a expus în mai multe scrieri referitoare la "problema basarabeancă", ultima fiind cea pe care am menționat-o mai sus și de la care ne propunem să pornim la o discuție mai largă.

Cartea este dispusă în 22

capitole, destul de concise, astfel că lectura curge ușor. Problema este bine organizată și clar anunțată în titlurile de capitulo. Firul este cel cronologic. În parte, autorii ruși menționați au fost discutați și în alte scrimer românești (mai ales la P. Cazacu, P. Gore, Alexandru Arbore, Ioan Pelivan, I. Nistor, Șt. Ciobanu), dar nicăieri nu se află cuprinsă această informație rusească, bine sistematizată și aproape exhaustivă, ca la Anton Crihan. În afară de aceasta, datele culese și comentate sunt aici mult mai exacte decât în alte publicații. Vom da un exemplu: lucrarea statistică a lui Peter Koppen de la 1852² este citată ca apărută în 1858 de Ion Frunză³, iar înainte de el, la P. V. Cazacu și Pavel Gore⁴, ea este datată la 1853. P. Cazacu singur⁵ trece anul 1855.

Desigur, obiectivul principal al cărții este exemplificarea prin autori ruși în special – nu rare sănt, însă, și referințele la autori francezi, belgieni, români – a motivelor istorice, politice, etnice etc. pentru care Basarabia este pămînt românesc. Dincolo de aceasta, însă, cartea vine cu informații care ating și alte teme, asupra căroră însă nu s-a spus ultimul cuvînt și anume: a) rusificarea (1812-1918) a fost un proces diferențiat pe naționalități; b) în afara unei rusificări organize, perioada 1812-1919 înregistrează și un fenomen spontan de românizare; c) Basarabia, în sensul ei generalizat, este un ținut plurietnic, care formează o punte de trecere de la un continent la altul.

Vom încerca, atât cît ne permite spațiul, să ne referim la fiecare din cele trei probleme implicate în cartea lui Anton Crihan.

a) Vom proceda la comparația a două grupuri etnice, cel românesc, autohton, și unul din grupurile alogene, adăugate de administrația țaristă în Basara-

bia, coloniștii germani. Din capul locului, precizăm că poziția noastră pe care ne-am mai exprimat-o în scris⁶ este că implantarea și evoluția rapidă a culturii materiale și spirituale germane în Sudul Basarabiei mai ales – a constituit un fapt pozitiv pentru viața întregii provincii, atât din punct de vedere economic, dar și social, cultural și chiar politic. Este adevărat că privilegiile acordate de țarul Alexandru I au fost un bun punct de plecare pentru viața coloniștilor. Pe de o parte, însă, acceptarea dreptului de colonizare s-a făcut numai în situații bine précisate, în baza unor condiții sociale determinante, astfel încât nu orice aventurier s-ar fi putut atașa unui convoi. Pe de altă parte, privilegiile, chiar și cele acordate "pentru vecie", au fost restrînse treptat, pînă la anulare, de succesorii lui Alexandru I; astfel că, dacă la 1918 diferențele de statut între populația germană și cea moldovenescă persistau, în contradicție cu însăși legislația rusă, aceasta s-a datorat și unei rezistențe nu numai individuale, ci mai ales sociale, bine organizate, în care biserică a jucat rolul primordial la comunitățile germane basarabene. Pe lîngă aceste fapte pe care noi le-am mai discutat, trebuie să spunem că rusificarea țaristă a avut și ea un caracter diferențiat, vizînd în special slăbirea etnică a autohtonilor moldoveni. Cel mai bun exemplu este însuși procesul colonizării, în ansamblul lui, despre a cărui istorie Alexandru Boldur scria în 1927⁷ că este "peu étudier encore". Cercetarea acesteia este importantă fiindcă ea demonstrează o politică administrativă specială, pe care istoricul român o numea printr-un termen propriu, "alogenizare". Prin acest cuvînt, Boldur înțelegea un proces mascat de slăbire a populației locale, vizînd neutralizarea ei progresivă. Așa cum am mai

semnalat, din păcate, asemenea cercetări nu au fost făcute și mai ales lipsesc considerațiile comparative, atât de obișnuite în cîmpurile plurietnice.

În afara "alogenizării", rusificarea directă a fost, aşa cum am afirmat mai sus, și ea diferențiată. Dacă este să ne referim doar la domeniul școlii și al bisericii, avem deja un argument convingător. La 1918, în Basarabia funcționau 1084 școli primare rusești și nici una românească. După 1870, atât în școli cât și în biserici, limba română a fost înlocuită cu limba rusă⁸. Doar în sudul Basarabiei, în cei 22 de ani de revenire la România, prin tratatul de la Paris (1856-1878), se înființaseră 2 gimnazii, 4 școli primare urbane și 121 școli rurale în limba română, rusificate integral după 1878. Cât privește școala germană din Basarabia, situația anterioară anilor 1827⁹, era următoarea; din 135 de colonii, 120 aveau școli primare proprii cu limba de predare germană. Introducerea limbii ruse ca limbă de predare a fost legiferată aici 20 de ani mai tîrziu decît în școala română, și anume în 1891 cînd se dispunea ca 2/3 din orele săptămînale în școlile germane să se facă în limba rusă¹⁰. Școlile acestea fiind de format confesional, cu învățători care, în parte, făceau și pastorat și erau plătiți de populație, au putut opune o mai eficientă rezistență, din lipsa de cunoștere suficientă a limbii ruse de către aceste cadre de predare. Biserica germană, avantajată de ritul ei luteran sau catolic, nu a intrat niciodată în discuția unei substituții a limbii materne ca limbă de cult. Spre deosebire de aceasta, biserică ortodoxă română a putut fi mai ușor rusificată¹¹, cu consecințele știute în rîndul populației. După revoluția din 1905, procesul rusificării s-a înăsprit și pentru populația germană, care, mai

ales odată cu primul război mondial, a trăit o adevărată dizgrație oficială. Cursul evenimentelor ar fi putut lucea forme dramatice, de prevăzut, dacă nu se producea actul Unirii cu România, dar asemenea speculații istorice depășesc sfera celor propuse de noi aici.

b) Dacă rusificarea țaristă a îmbrăcat haina oficială, mai strîmtă sau mai largă după împrejurări, de la etapă la etapă, de la neam la neam și chiar de la caz la caz (date fiind deficiențele acestei administrații), românizarea unor grupuri alogene se situează în afara oricărei programe prestabilite. Faptul este concentrat de Anton Crihan în titlul unui capitol din carte sa, *Limba română – "limbă internațională" în Basarabia*¹². Autorul, oprindu-se la o formulare-șoc, să ar putea spune, se sprijină pe citate din materiale rusești. Astfel, B. N. Butovici, care fusese director al învățămîntului din Basarabia și inițiator al unor anchete etnografice¹³, scria în 1916 că, și după o sută de ani de administrație rusă în Basarabia, "această limbă exercită nu știu ce atracție asupra reprezentanților acestor diferite națiuni. Încît acestea cu inimă ușoară înlocuiesc propria lor limbă cu română, pe care o vorbesc chiar și în familie. Și în felul acesta, foarte repede se transformă în moldoveni. Pe calea aceasta, procesul de deznaționalizare a lor merge foarte repede. "Fenomenul a fost înregistrat în special la rutenei din nordul Basarabiei, cît și la găgăuzii din sud. Într-o din lucrările sale asupra Basarabiei¹⁴ cunoscutul geograf rus L. S. Berg scrie chiar că "rutenei hotineni, acolo unde vin în contact cu moldovenii, se romanizează. Astfel, Colencăuți e locuit de rușnaci românizați.

Ascendentul numeric al românilor era firesc să aibă

consecințele semnalate de un L. S. Berg și de alții. Totuși, formularea lui Anton Crihan, pe care noi am ales-o drept titlu, trebuie înțeleasă în proporțiile ei reale. Mai ales colonizarea de tip organizat, alogenizarea, cum a fost cea germană, în teritoriile continue și în comunități închise, prefigura, aşa cum am mai afirmat¹⁵, din capul locului tipul de vieți paralele și numai ocazional, în special în cadrul economiei de schimb, contactele etnice au cauzat influențe lingvistice inerente. Într-o scriere memorialistică despre satul german Mariental (rom. *Regina Maria*), Ernst Kruger¹⁶ istorisește printre altele, momentele din preajma evacuării forțate din anii 1940: "Și acum, în aceste ultime zile, acești oameni ne-au stat alături. Oameni complet străini nouă veniră, își luară râmas bun, plinseră". Erau moldoveni din vecinătate: Mariental, ultima localitate germană fondată în 1925, se află în plină zonă românească. Cuvinte din limba germană a coloniștilor, citate de acest autor, ca Harbusen, Poppeschehauser "porumbar", Maslinen și a., vin din limba română, mărturie a unor relații de-a lungul timpului.

Ambianța multinațională în Basarabia a fost bine surprinsă de P. V. Ștefanucă¹⁷, în forma ei enclavică: Toate aceste neamuri trăiesc în satele lor deosebite; fiecare neam cu obiceiurile și tradițiile lui, aşa cum le-a apucat din bătrâni și aşa cum le-au adus o dată cu vatra familiei din culturile de lume de unde au fugit, sau au fost smulși și aduși și colonizați în Bugeacul pustiu. În zilele de tîrg, se întîlnesc, cumpără și-si vînd unul altuia produsele muncii lor, tîrguindu-se cînd în limba unui neam, cînd în limba altui neam și de multe ori fiecare în limba lui, dar înțelegîndu-se de minune".

Fără îndoială, după reveni-

rea Basarabiei la patria-mamă, limbajul oficial-administrativ românesc a influențat în mare măsură lexicul populațiilor alogene. Formularea lui Anton Crihan poate – pentru această perioadă – să-și afle o acoperire totală în realitățile basarabene.

c) Înțintul din stînga Prutului a fost din vechime un pămînt de conglomerat de neamuri, diferențe și în spațiu, și în timp. Asupra prevalenței românești nu s-a îndoit nici un cercetător serios, de aceea nici nu este cazul să mai discutăm un fapt îndestul dovedit istoric și istoriografic. Similar din mai multe puncte de vedere, ținuturile Basarabiei și al Dobrogei au suscitat un interes particular: "Tout ce païs est un magnifique laboratoire d'ethnologie", scria la 1920 Eugen Pittard¹⁸. Alexandru Arbore¹⁹ se lăsa, la puțină vreme după acesta, atras și el tocmai de mirajul poliform al provinciilor respective și a întreprins o cercetare comparată, rămasă din păcate, singulară. Spunem din păcate, fiindcă Alexandru Arbore însuși atrăgea atenția asupra importanței speciale pe care o avea o astfel de investigație: "Avînd un asemenea material etnologic și etnografic, unic în Europa, este de cel mai mare interes ca știința românească să procedeze la studiul lui amănuntit și sistematic, pentru a nu se mai repeta și aici greșeala ce s-a făcut aiurea și altă dată la noi, de a fi contribuabilitii acestei științe străine, cunoșcîndu-se astfel Tara și realitățile din ea prin mentalitatea și munca altora"²⁰.

Teritoriile plurietnice și plurilingvistice ridică probleme speciale nu numai în viața de zi cu zi, ci și în abordarea lor științifică. Ele reprezintă veritabile "laboratoare magnifice de etnologie", cum le numea Eugène Pittard, iar interesul și cunoașterea reciprocă trebuie să fie principiul guvernator. Chiar

dacă unele elemente ale vietii în comun au dispărut cu totul din ambianța respectivă (cum e cazul coloniștilor germani) sau chiar dacă s-au produs prefaceri însemnate în structura altora, sătem datori să căutăm, să culegem și să folosim orice mărturie, orice urmă materială sau spirituală, pentru a reconstitu ceea ce a fost.

În tot acest mozaic, a existat și o notă comună: conștiința de apartenență la aceeași patrie, precum și acordarea primatului istoric populației românești. Scările germane basarabene, chiar și cele întocmite în deceniiile care au urmat după evacuare, rămân constante în privința acestor atitudini, dar aceasta constituie o altă, eventuală, temă. Dintr-o asemenea perspectivă, afirmația că limba română a fost o limbă internațională a Basarabiei, nu e lipsită de temei.

NOTE

1. University Graphic Services. Humboldt State University Arcata, California, 1990, 120 p.
2. Despre harta etnografică a Rusiei europene. Petersburg, 1852.
3. Bessarabien. Rumänische Rechte und Leistungen, Bukarest, Die Dacia Bücher, 1941, p. 27.
4. Populația Basarabiei pe naționalități. După izvoare oficiale rusești (Extras), București, Soc. Anonimă de Editură Câmpineanu, 1919, p. 5.
5. Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918, Iași, Viața românească, S. A. (1924), p. 72.
6. Die Bessarabiendeutschen, în "Südostdeutsches Vierteljahresblätter", München, 38 Jg. /1989, Folge 3, p. 221-228; Ethnische Kontakte in Bessarabien. Rumänische Auberungen über die Bessarabiendeutschen, ibid., 40 Jg. / 1991, Folge 2, p.127-150.
7. La Bessarabie et les relations russe-roumaines. La question basarabienne et le droit international, Paris, Gamber, 1927, p.192.
8. Onisifor Ghibu, Cu gîndul la Basarabia, Editura Librăriei diecezane, Arad, 1926, în special capitolul

TANGENTE BASARABENE

9. Cf. Otto Matt, Die Deutschen Schulen Bessarabiennes. Inaugural Dissertation. Urach (Wurtt.), Fr. Bühlerschen Buchdruckerei, 1933, p.12-15.
10. Ibid., p. 23.
11. Ion Frunză, Bessarabien. Rumänische Rechte und Leistungen, Bukarest, Die Dacia Bücher, 1941, p. 27 urm.
12. Op. cit., p. 97. Extinderea limbii române asupra unor populații alogene este, însă, discutată în mai multe capitulo din carteau lui Anton Crihan.
13. Materjali dlja etnografieskoi karti Bessarabii, Kiev, 1916, p. 28 (apud Anton Crihan, p. 97).
14. Bessarabia, Petrograd, 1918, p.121 (apud Anton Crihan, p. 90).
15. Cf. Ethnische Kontakte in Bessarabien, p.128.
16. Heimat am Pruth. Erinnerungen an Mariental Bessarabien. Mit Beiträgen von Albert Wutzke, Eduard Klotzbücher und Emmanuel Kramer, Wolfenbuttel, Roco-Druk, 1990, p.149-150.
17. Relațiile dintre moldoveni și ruși, în "Viața Basarabiei", 1932, Nr.12, p. 57.
18. Les peuples des Balkans, Paris, 1920 (apud Alexandru Arbore, Colonile germane din Basarabia și din Dobrogea: cîteva precizări, în "Analele Dobrogei", an II, nr. 4, p. 66.)
19. Art. cit., p. 66.
20. Cf. și articoul nostru Ethnische Kontakte in Bessarabien. Rumänische Auberungen über die Bessarabiendeutschen (II), ibid., în curs de apariție.

Ion COCÎRLĂ – LEANDRU
 (1882-1912)

CELOR VENIȚI

Pe pămîntul vostru astăzi nu
 mai cade din cer mană,
 C-ați lăsat părinții-n țărna și-ați
 plecat să cătați hrana
 Primitoare glia noastră cu
 umbroasele-i poiene,
 Că v-ați oploșit pe dînsa, voi,
 flămîndelor hiene.
 Cine poarta țării noastre v-a
 deschis să treceți voi,
 N-a deschis-o să nu mergeti
 niciodată înapoi.
 Și dacă părinții noștri v-au lăsat
 în ea pe plac,
 N-au crezut, ca să ne faceți voi
 din țara noastră jac
 Umiliți, trecurăți poarta, umiliți
 trăiți în ea,
 Nu faceți voi pe stăpînii pe
 pămîntul altuia!
 Nu gîndiți, hieni flămînde, că
 dac-ați venit la noi
 Cu pâlmașii veți ucide ale noastre
 vechi nevoi.
 Le susțin cu luciul sapei și cu-a
 fierelor de plug
 Azi destule guri flămînde, cari
 de ploi și soare fug.
 Din cîmpii slăbiți de muncă,
 cînd se-ntoarnă cei uitați,
 Dați în lături, și în față lor cea
 arsă vă-nchinăți!
 Dați în lături și priviți-i, către
 casă cum se-ndreaptă,
 Unde hrana prunci nevrîsnici de
 la dînsii o așteaptă!
 Acelor e viitorul, lor cuvini-li-se
 pîne,
 Căci în sufletul lor crește visul
 neamului de mîne,
 Și nu vouă, hoți hrăpareți, cari
 din umbră, din tufiș.
 Așteptați să răpiți rodul unei
 veri de seceriș
 Dați în lături și n-atingeți, ce
 din țărna lor culeg,
 Căci blestemul vă așteaptă-n
 arma unui neam întreg!

1911

Bucovina

Albina DUMBRĂVEANU,
 candidat în filologie

SĂ NE CUNOAȘTEM NUMELE (3)

* E – M *

Ecaterina este un prenume frecvent la noi și răspîndit în toate limbile europene. Devine popular în onomasticonul creștin pornind de la forma greacă *Ekaterine*. Acest prenume are mai multe tălmăciri, însă la răspîndirea numelui a contribuit o etimologie populară veche (explicație potrivită pentru un prenume creștin), adică își are originea în adjecтивul *katharos* "pur". Multimea de variante, derivate antroponimice ale acestui prenume sporește și consolidează menținerea lui în lista de prenume utilizate de români. Sînt cunoscute următoarele hipocristică, diminutive, etc.: *Catarina*, *Caterina*, *Catrina*, *Tina*, *Trina*, *Catina*, *Caterinca*, *Catrînă*, *Catrînica*, *Catrău*, *Catrinel*, *Caticu*, *Catinca*, *Catincu*, *Cati*, *Cătelu*, *Tica*, *Ticu*, *Ticușoara*, *Tinca*, *Tincu*, *Tiușa*, *Tinel* și a. Multe dintre aceste forme pot deveni nume independente: *Tinca*, *Catinca*, *Catina*, *Trina* și a.

Elena este un nume extrem de frecvent și are o răspîndire totală în onomastică noastră. Provine de la grecescul *Helene* (care la rîndul său se trage din cuvîntul *helane* "torță, făclie") și e considerat prenume cult, laic. Forma neaoșă *Ileana* a fost în ultimele decenii oarecum ignorată. Azi însă ar trebui să revenim la ea, înregistrînd-o drept prenume și în actele oficiale. De la Elena și *Ileana* s-au creat mai multe derivate și forme trunchiate: *Elena*, *Lina*, *Leana*, *Ilenu*, *Lealea*, *Lelicu*, *Lenișoara*,

Lenuța, Lenuca, Lenuța, Lenutica, Leanca, Leanta, Lenta, Lili, Lilica, Nuța, Nuțica, Nutel, Nuțuca, Nănuca și multe altele.

Eleonora. Este un nume vechi de origine arabă. În această limbă înseamnă "El este lumina mea", El fiind numele unui zeu la vechii arabi. Acest element (*el*) e prezent în mai multe prenume: Elisafra, Eliodor, Elvira etc. Iată cîteva dintre diminutivele și formele trunchiate: Lionora, Lora, Nora, Lionorica, Lionuța, Lorica, Loriciuța, Noriva, Noricuța, Norița etc.

Emil, Emilia. În antroponimia noastră aceste nume circulă sub cîteva variante: Emil, Emilia, Emilian, Emiliana. Ele corespund numelui vechi gentilic roman *Aemilia* și își au explicație în grecescul *aimylos* "duios, blînd". Unii specialiști-etimologi susțin însă că acest prenume ar face parte din fondul lingvistic preroman. Derivatele și formele trunchiate în majoritatea lor sunt comune pentru ambele genuri: Emilaș, Emiliuță, Milu-Mila, Milică-Milica, Miluță-Miluță, Milușcă-Milușca și a.

Eugen, Eugenia, reproduc numele personal grecesc *Eugenios* (fem. *Eugenia*) care conține elementul *eu* - "bine" și radicalul verbal *gen* - "a zâmisli, a produce", avînd sensul general "de neam bun, nobil". Au fost înregistrate mai multe diminutive și forme trunchiate: pentru Eugen - Geni, Jenu, Eugenus, Euginică, Jecu, Jecuțu, Jecuță, Jenel, Jenica, Gigi, Gicu, Gică, Jenișor și a; pentru Eugenia - Ivdenia, Ovidenia, Unghenia, Vighenia, Videnea, Ghenea, Ghina, Jenea, Venea, Veghea, Jenică, Jenuța, Jenicuță și a.

Felicia. Este un prenume modern de origine romanică. Provine din lat. *felix*, *felicis* "fericit". De la acest prenume avem puține diminutive: Felicica, Cica, Cicuța.

Filomela. Este un prenume

rar întîlnit în antroponimia noastră - provine din grecescul *Philomela* compus din filo "drag, iubitor" și melos "cîntec". Au fost fixate unitățile antropomîmice Filonea, Filomia, Filea, Filica, Filușa și a.

Florea, Floarea. Aceste prenume sunt comune cu variantele Flor, Floarea, Florin, Florian, Florentin, Flora, Florica, Floriana, Florentina. Toate provin din latinescul *flos, floris*. Ele au o răspîndire diferită și se includ în lista prenumelor moderne.

Gabriela. Prenume modern, apărut în antroponimia noastră în ultimele cîteva decenii sub influența antroponomiei europene. Provine din ebraicul *Gabriel*. Etimologiile multiple se reduc la sensul de "a fi bărbătos, a fi puternic".

Gheorghe, George, Georgeta. Numele Gheorghe este unul dintre cele mai răspîndite prenume masculine nu numai la români, ci și la multe alte popoare. Semnificația lui este strîns legată de grecescul *georgos* "lucrător al pămîntului, agricol". George reprezintă o variantă a prenumelui tradițional Gheorghe. De la această variantă s-a creat prenumele feminin Georgeta, destul de frecvent în antroponimia contemporană. Fiind prenume mult apreciat și foarte frecvente, ele au creat un număr considerabil de variante populare diminutive, hipocoristice: Gheorghită, Gheorghel, Gheorghies, Gheorghilaș, Jorj, Georgel, Jojcă, Joja, Jijel, Ghiță, Ghițisor, Gicu, Gică, Gicuță, Gicușor și a.; Geta, Getuță, Ghergica, Gicuță și a.

Iolanta. Este un prenume modern, răspîndit în toată Europa și corespunde unui prenume vechi francez *Iolans*, *Iolant*. Specialiștii etimologi în domeniul onomastică îl apropiu de substantivul *viola* "viorela". Am putea spune prin urmare că este "sinonim" cu prenumele

românesc Viorica.

Ion, Ioana, Ionela. Primele două sunt prenumele noastre vechi, tradiționale, al treilea – Ionelă – este de dată recentă. Toate provin din numele ebraic Iohanan având "la origine o formulă de mulțumire adresată divinității care a favorizat nașterea unui copil mult așteptat de părinti". Fiind un prenume cu tradiții vechi, e firesc să aibă un număr mare de diminutive, hipocoristice: Ionaș, Ionel, Ionică,, Ioniță, Ionuță, Nelu, Neluțu, Neluș, Nică, Nicuță, Onaș, Onel, Onicuță, Onică, Oniță, Nuțu, Nutel, Ică, Cică s. a.; Oana, Ionică, Ioniță, Ionușcă, Ionuță, Nica, Niță, Oniță, Neluță, Oneluță, Luță s. a.

Iuliu, Iulian, Iulia, Iuliana. Prenumele Iuliu, Iulia sunt frecvente în antroponimia contemporană. Ele provin de la vechile nume gentilice romane *Iulius*, *Iulia*. Sunt legate de semnificativul "lumina cerului". Aceste prenume sunt preferabile pentru copiii născuți în luna iulie. *Iulian* și *Iuliana* sunt niște variante ale acestora și au o frecvență sporită în ultimii ani în onomastica noastră.

Larisa. Privitor la etimologia acestui prenume există mai multe presupuneri. Din lucrările grecești stiam că *Larisa* era un toponim în Grecia și ar fi însemnat "ceitate, fortăreață". Alți cercetători apropie acest nume de cuvântul grecesc *charis* "grație", sau *charissa* "grațioasă, plăcută". Această ipoteză e considerată nu mai mult decât o etimologie populară. Numărul considerabil de hipocoristice și diminutive (Larisel, Larisica, Lora, Lara, Larica, Lorica, Larunea, Lorunea, Loricuță, Loruță, Sica, Siciuță, Sirica, Luța, Luțica s. a) dovedește că este un prenume mult apreciat și cu o frecvență mare la noi.

Laur, Laurențiu, Laurian, Laura, Laurenția. Toate sunt

ONOMASTICĂ

prenume independente și sunt frecvente în antroponimia contemporană. Se presupune că ar proveni de la prenumele *Laurus*, folosit de romani, care are la bază substantivul *laurus* "laur".

Lidia (Lida). Este un prenume cunoscut de multă vreme în antroponimia noastră și reproduce prenumele grecesc *Lydia*. Proveniența sa este legată de istoria veche unde întâlnim toponimul *Lydia* în Asia Mică. Cîteva hipocoristice, diminutive etc.: Liduța, Liduș, Lidușa, Lidușcă, Lidaș, Lidișoara, Duța, Dușca etc.

Lilia, Liliana, Lilian. Prenume răspândite la noi în ultimele decenii. Se presupune că ar avea afinități cu cuvântul latin *lilium* "crin". Se include deci în lista prenumelor provenite de la denumiri de flori și plante. Au fost înregistrate: Lili, Lilica, Lica, Licuța, Lilenuța, Lilenuță, Lilica, Liluță, Liuță, Lileana, Lealea, Liliuță, Liliță, Lilișoara, Luta s. a.

Livia, Liviu. Provin din latinescul *Livius*, *Livia*, și au o etimologie neclară. Se presupune că aceste pronume ar proveni din *Lividus*, "livid, albăstrui". Diminutive și alte unități antroponimice: Livicu, Livișor, Liviaca, Livicuță, Livișoara, Livi s. a.

Lucia, Lucian. Aceste prenume provin din *Lucius*, unul din cele 18 prenume clasice romane. *Lucius* este explicat prin verbul *lucio, lucere* "a face lumină" și substantivul *lux* "lumină".

Marcel, Marcu, Marcian, Marcela, Marciana, Marcelina. Toate aceste prenume, azi devenite nume de sine stătătoare, provin de la vechiul nume romanic *Marcus*. La origine este un derivat de la Marte – zeul războiului. Se obișnuiește că prenumele *Marcu* să se dea copiilor născuți în luna martie. (De notat că tot în luna martie este și ziua sfintului *Marcu*). Astăzi *Marcu* este inclus în lista

prenumelor arhaice, iar variantele create de la el se bucură de o popularitate tot mai mare. Diminutive și alte unități antroponimice: Marcelus, Marcelică, Marcicuț, Celu, Celuțu; Marcelica, Marcelușa, Maricica, Lușa, Cica și a.

Margareta. Prin asociere cu denumirea de floare "margareṭă", acest prenume a devenit foarte frecvent în ultima vreme. În realitate însă etimologia lui este legată de numele personal latin Margarita care provine din cuvîntul *margarita* "perlă" "mărgărit". Diminutive și alte unități antroponimice: Areta, Greta, Marga, Reta, Rita, Mărguța, Margareṭica, Gretuța, Luta, Retuța, Cica și a.

Marian, Mariana. Aceste prenume moderne sunt derivate de la prenumele biblice *Maria*, *Miriam*. După cum se știe, Maria este un prenume foarte frecvent la majoritatea popoarelor, având un număr impunător de diminutive. Multe din ele sunt comune și prenumelor Marian și Mariana, devenite azi independente.

Mior, Mioara sunt prenume românești noi cu frecvență mică la noi în Republică. Au la origine cuvintele mior, mioară, miorită.

Mircea, acest prenume tradițional la români, e răspîndit și la alte popoare, mai ales la bulgari, sîrbi, ucraineni. Este de origine slavă, avînd în compoziție sa elementul "lume", "pace" și sufixul -cea. Diminutive: Mircel, Mircelu, Mircică, Mircișor, Mirciunea, Cică, Celu și a.

Mihai NEBUNU
Prof., București

MANUALUL DE LIMBĂ ȘI LITERATURĂ ÎNCOTRO?

"Cartea de citire" a națiunii

Vocatia unei mari culturi rezidă în manualele școlare de calitate. Ca un privilegiu în plus, față de restul manualelor școlare, manualului de limbă și literatură i se pretinde însă și un statut aparte: el trebuie să fie "CARTEA DE CITIRE" a națiunii. Adică memoria cinstită a limbii, fără idei preconcepute (politice, lingvistice, morale sau estetice). Rostul său e să asigure coeziunea culturală a națiunii, într-o epocă în care ideea de stabilitate este tot mai mult amenințată de contradicții de tot felul (războiul claselor sociale, diviziunea muncii, automatizarea informației); să invite la dialog, la comunicare, într-un moment în care criza lor e acut resimțită; să instruiască asupra valorilor "clasate", perene, dar subminate de kitsch și subvaloare, să deschidă, în fine, epura unor noi și vaste experiențe ale spiritului.

Eminescu și, desigur, clasicii gîndeau că afirmarea identității naționale se realizează, în primul rînd, prin limbă – ca forma cea mai importantă a culturii unui popor – și prin literatură – ca formă plastică a modului său de a gîndi și simți. Așa ne explicăm de ce, iritat de orizontul îngust al unor publiciști și de miopia culturală a unor guvernanți, poetul nostru "nepereche" emitea, cutremurat de indignare, această

amară judecată îndreptată împotriva ignoranței și cinismului: "Datu-și-a organul guvernamental cîndva seamă de ceea ce este o carte de citire (...), o carte în care se cuprind descrierii ale tării proprii, istorisiri din trecutul ei, caracterizarea personajelor mari ale poporului, bucăți de literatură populară și de arte? O carte de citire nu e numai o enciclopedie națională (...); ea inspiră la zeci de mii de cetăteni viitori aceeași iubire pentru trecutul și brazda pămîntului lor; ea preface după o justă observație o masă de indivizi, ce se întîmplă a trăi pe aceeași bucată de pămînt, într-un popor ce menține o țară: Si e de necontestat că aceste reflectii lapidare, pe care "croitorii" nepriceputi de cultură le-au răstălmăcit altfel decît în literă și spiritul lor, conțin adevăruri ce nu și-au pierdut actualitatea.

În cultura română a funcționat și continuă să funcționeze, cu diferite înțelesuri, manualul tradițional de limbă și literatură. El se limitează, cel mai adesea, la o retrospectivă hieratică asupra literaturii, privită – pentru a ne folosi de o metaforă – ca un fluviu idealist ce curge, dincolo de timp, într-o mare abstractă a geniilor pure. E desigur să ne gândim, spre a da un pur exemplu, la cum a fost posibilă perpetuarea uneia și aceleiași imagini despre un Eminescu mitizat în absolut, utopic, pierdut în vis și meditație, păstrată în linia condiției hyperionice pe care i-o hărâzise, încă de la sfîrșitul secolului trecut, T. Maiorescu. Biografi avizați au relevat, în schimb, existența profund agitată, contorsionată și activă a poetului, discursul său gazetăresc implicat, de un spirit critic deosebit de acut, din care crește imaginea unui alt Eminescu, demitizat și demisticat, ancorat cu toate simțurile în miezul vremii sale. Aplicate și

vaste cercetări moderne (Al. Oprea, D. Vatamaniuc, M. Ungheanu și alții) accentuează acest aspect care ar fi trebuit să modifice perspectiva, dar – în ciuda lor poetului continuă să i se refuze, în școală, acestă față neștiută.

De returnându-se, pe de altă parte, istoria, nu a putut fi ocolit răul pe care o critică ideologică, dogmatic comunista, l-a adus literaturii, obligînd-o să devină o jucărie de mîinile puterii. Au fost, astfel, denunțate cu o vehemență furibundă turnurile "de fildes" ale artei și ale creatorilor ei. Manualul, la rîndul său, e și el condamnat să mutileze proutian ieșirea din serie a spiritului lui. Se știe în ce purgatoriu al suspiciunii au putut fi ținuți unii dintre clasici, în frunte cu Alexandru și Eminescu, în ce infern au putut fi aruncați alții (L. Blaga, I. Barbu, H. Papadat-Bengescu, V. Voiculescu). Aceluiași manual i s-a putut reproşa că împinge în umbră creatorul popular; generațiile ar fi, din această cauză, private de perspectiva "colectivistă". Si, în curînd, clasa muncitoare e omniprezentă ca obiect și subiect – în literatură, ca și în manual, mai îndărâtnică și conservatoare, tăranimea se mulțumește cu o imagine caleidoscopică; de o parte, e "prisma" autorilor burgheji (L. Reboreanu), de cealaltă e "unghiu" partinicilor (Z. Stancu), cînd, în fine, nu i se dezvăluie drama (M. Preda).

Metoda "bucătîilor alese"

Epocile distințe pe care se vede silit să le parcurgă manualul în discuție, ca urmare a diferitelor reforme ale pămîntului, se reflectă și în planul metodei pedagogice. O incontestabilă supremăție a deținut-o și continuă să-o dețină, în parte, și astăzi metoda "bucătîilor alese", altfel consacrată ca metodă di-

dactică de o întreagă ideologie scolară, indigenă și europeană. Este însă violent contestată și ea, în favoarea istorizării, sociologismului vulgar, rezumării aseptizante și politizării. Cu toate acestea, ea supraviețuiește, dincolo de circumstanțe, din motive de praxis didactic, dar și ca mod de gîndire a actului artistic (fragmentul este "simptom" al scrierii). Nu-i pot fi trecute însă cu vederea și unele scăderi: citarea abuzivă și neselectivă, izolare textului de context (și subtext), divinizarea imaginii autorului-geniu, abstract din spațiu și timp etc. Care este, să zicem, imaginea de manual a lui Al. Macedonski? Pentru că poetul ne apare în chipuri diferite în funcție de textele selectate adusum puerorum: cînd romantic, prin orgoliul nemăsurat, de tip pamphletar din ciclul *Nopților*; cînd clasic, prin intonarea acelui imn de slavă închinat purității și frumuseții naturii din *Noaptea de mai* și prin Rondeluri; cînd simbolist și romantic ori parnasian în același timp (în *Noaptea de decembrie*). În realitate, Al. Macedonski trebuie încadrat unei formule estetice mai complexe, care este barocul și care exprimă într-un mod mai adecvat spiritul contradictoriu al poetului (A. Marino și E. Papu). Dăr cum să poată fi făcut original acest concept, dacă textele nejudicios alese împiedică intuiția stilului aparte, atît de strălucitor și încărcat, al acestui original poet.

Mînuită simplist, aceeași metodă conduce în alte împrejurări și împotriva scopului educativ, la inocularea exagerată a unei admirări nefirești, maladive față de momentul sacru, considerat intangibil. Or, dacă vrem cu adevărat ca literatura să devină umană, eliberatoare de tirania mediului, a injustiției, urîtului și angoasei, a puterii și a limbajului stereotip, va trebui să considerăm că îi revine textului

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

aptitudinea de a incita pe beneficiari la reflectie, iar manualului – obligația să explice tehniciile de creație, limba și stilul, evoluția unor genuri și specii, ca forme preexistente ale unui mod specific de expresie. Asemenea oricărei arte, înainte de a fi idee, literatura e formă. Menirea manualului constă, în fond, în cultivarea dorinței de a investiga forma scrierii, de a dezvolta capacitatea de a o face. Nu este bineînțeles, vorba de a accepta textul literar ca un dar sacră ezoteric, intangibil spiritului mediocru, ci de a instaura democratizarea gestului creativ, ceea ce înseamnă pentru neinițiat, în primul rînd, o posibilitate de acces la mecanismul creației, la exercițiul lui, prin imitație ori (re) creație. Se justifică, în mod evident, cerința ca textul să fie provocator, să nască o multitudine de acții și reacții, demonstrînd ce bogată și diversă e limba, de ce resurse inepuizabile dispune ea în jocul cuvintelor, cît de "vinovată" este sau ar putea fi ea de tot ceea ce se întîmplă în această lume.

Sigur că suntem nedrepti dacă nu recunoaștem metodei "bucătîilor alese" un merit categoric în raport cu discursul biografic ori monografic, cu rezumarea (fie ea și în sensul diegesis-ului aristotelic) ori cu dianoia (dezvoltarea temei).

Comentariul literar

Nici modul în care ar trebui efectuată exploatarea concretă a textului literar nu a putut fi apărut de ambiguități și controverse. Unele cercetări de date recentă, încercînd să analizeze conceptul de metodologie didactică modernă "din perspectiva incidentei lui la limbă și literatură" constată, și nu fără temei, că manualele în uz forțează, într-un mod nepermis de exagerat, variabila "comportament scris"

în detrimentul celei de "comportament oral". Dacă prin comentariu se înțelege, cum încearcă a se accredita un model de analiză "prefabricat", oferit ca atare spre însușire și reproducere mecanică, atunci orice posibilitate de întâlnire a "logicii textului" cu "logica oralității" este exclusă. Complementaritatea nefiind posibilă, actanții relației pedagogice sunt puși în situația de a nu putea converti acțiunea didactică în realitate comunicabilă. Deși definit în protocolul programei de limbă și literatură drept "o strategie didactică specifică studierii aprofundate a limbii și literaturii", deformarea înțelesului noțiunii de "comentariu" i-a determinat pe unii metodicieni să îl substituie cu o hermeneutică de tip didactic al textului literar, pentru motivul că aceasta ar fi mai "fecundă" prin valențele sale activ-cognitive, formativ/axiologice și prin "inefabilul metodologic" pe care l-ar aduce. Adevărul este că, în ciuda acuzei principale (model prefabricat), comentariul nu poate fi înlăturat din practica manualului școlar. Argumentul principal ar fi că această formă a comunicării cu opera literară convine, obiectiv vorbind, particularităților psihofizice ale adolescentului. Apoi, trebuie combătută o eroare de natură semantică: prin "comentariu" se înțelege, după cum se deduce din orice dicționar explicativ, altceva decât "model prefabricat"; este o explicare de text, ca urmare a contactului nemijlocit cu forma scriiturii; altfel spus – o nevoie imperioasă de a reacționa în planul expresiei lecturii. Că un cititor mai avizat este posibil să dovedească o experiență mai vastă decât altul în raport cu textul nu înseamnă că el "fabrică" numai decât, ci că încearcă să ofere un răspuns la text, modelul propriu de expresie, în fond o altă perspectivă mai

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

potrivită, probabil, dintr-o mie posibile. Să deducem de aici că modelul nu are utilitate? Dar sînt teorii întregi care au judecat dezvoltarea (îndeosebi în faza de început) prin efectul imitației (v. Gabriel Tarde, *Les Lois de l'imitation*). Concluzia e că modelul stimulează fondul propriu. Faptul e verificabil la nivel de individ (multi creatori au plecat de la modele), și la nivel de fenomen cultural (v. E. Lovinescu și teoria sincronismului). Nu se poate merge pînă acolo, cum s-a mai întîmplat, încît să se susțină că importantă în învățare (și în învățămînt) ar fi doar bogăția raportului socratic. Aceasta a constituit deja o modă, cînd se credea că este îndeajuns să se invoke figura Magistrului din Atena pentru ca elevii, scuturați puțin, să mărturisească dintr-o dată știință, fără a mai fi nevoie de "modele", de manuale chiar. Modelul, dacă nu este impus cum se întîmplă de obicei – și acest lucru e de condamnat – nu instituie interdicția afirmării personalității. Fiind vorba de opțiunea comentariului literar și, mai ales, în situația de a nu avea pretenția unui model, prevalînd sugestia –, rezultă că un revers metodologic adevarat nu poate decât să pregătească impactul cititorului cu textul, să adinicească o experiență și nu să limiteze expansiunea spirituală. Dimpotrivă, exercițiile de transpunere mecanică, generate fie de comoditatea îndrumătorului, fie de sistemul rigid de evaluare a performanței duc la infirmitățile metodei. A recurge la interpretarea hermeneutică pentru a se contracara infirmități imputabile inabilității de lucru seamănă cu a arunca copilul odată cu apa din baie. Exercițiul hermeneutic presupune (ba chiar impune) – ceea ce nu se întîmplă decât rar – ca subiecții să se afle deja în posesia unor deprinderi de analiză ipotetico-

deductivă, inferențială, să dispună de un fond de cultură generală și o bază în specialitate. Fiind condiționată de un fond achizitiv (pre) dat, metoda hermeneutică nu e în măsură să îngăduie întâlnirea fericită, în plan didactic, dintre cititor și text. Numai comentariul, având în vedere statutul său epistemologic, permite dobândirea acestui fond, ca urmare a contactului nimijocit al cititorului cu realitatea textului, dar și al raportării la "modele", în sensul perfecționării deprinderilor de a comenta. Știința (cunoștințele) nu sunt cauza metodei ci consecința ei. Comentariul e – cum s-a mai spus – o formă didactică a lecturii, diferit și de interpretarea hermeneutică, și de ceea ce, în cazul specialității, semnifică "analiza literară". Apartinând recuzitei criticii, aceste din urmă metode realizează explorarea de adîncime a textului literar, în întreaga sferă a cuprinderii sale (artistică, culturală, spirituală etc.), în sensul de a identifica relații, sensurile primordiale ale scrierii. Nu este, se înțelege, cazul comentariului literar; prin intermediul său se încearcă doar funcționalizarea datelor teoriei, stilisticii și istoriei literare, simplificîndu-se, dacă se poate spune așa, ca detaliu și temei actul hermeneutic însuși.

Vom conveni, în altă ordine de idei, că este util să atragem atenția asupra faptului că ambiguierea valorii metodice, generată de absența unei liniile clare de demarcare între actul hermeneutic (ca demers critic) și comentariul literar (ca demers didactic) ar putea avea consecințe neașteptate asupra poziției pe care o abordăm în raport cu cititorul în formare: profesor sau critic și istoric literar? Dacă e vorba de o atitudine pedagogică, atunci nu trebuie să se uite că dincolo de valoarea sa semantică (faptul de a transmite

cunoștințe) trebuie să primeze latura educativă a manualului, și nu neapărat în sensul ei demonetizat, consacrat prin uz (moral-patriotică și estetică), ci și – lucru, poate, cu totul neglijat pînă acum ca educație a scrierii, prin care să li se asigure subiecților o intimitate reală cu întrebunțările limbii. Nu se pune, desigur, problema de a forma cu tot dinadinsul scriitorii sau critici profesioniști, ci de a accepta ideea că, măcar în punctul de pornire, mijloacele și știința, culezânța de a le valorifica, sunt egale pentru toți. O democratizare reală a limbii, implicit a gestului creativ, va trebui să rezulte ca o consecință a acestei considerații.

Nevoia de dialog al artelor

Destinația manualului impune ca el să dobîndească și un stil anume: stilul didactic, spre deosebire – dar în interferență cu celălalt stil, stilul critic. Criticul lucrează, în primul rînd, cu criterii axiologice (selecție, apreciere, ierarhie), indiferent de consacrarea /neconsacrarea operei, în timp ce profesorul își cere să minuiască îndeosebi criterii educative, vizînd mai ales forța modelatoare a valorii instituite, clasate de analiză și de timp. Din această cauză, manualului își cere să aibă (să deosebească) un rol decis în ceea ce priyește finalitatea; altfel, își subminează poziția. Neputind intra în competiție cu studiul critic impunător, cu monografia ori istoria literară, rôstul său nu este să supraîncarce prin informație, ci să interogheze conștiința, ajutîndu-le să devină nu neapărat ceea ce este el, manualul, ci ceea ce ar putea fi ele însese. Pentru ca să atingă această orgolioasă întărire, punem în sarcina manualului obligația de a fi el însuși literatură, creație,

calitate în care să chemă și să refuze în același timp forma scrierii, în folosul a ceea ce, probabil nu a putut fi încă rostit. În raport cu un atare deziderat, manualele în uz nu au putut depăși un anume stadiu de collage (modeste studii, comentarii, medalioane ori contextualizări de istorie literară), de compilații mai mult sau mai puțin reușite. Dacă s-a mizat pe ideea că cei chemați să facă din manual o carte de căpătii pot fi induși în eroare, atunci nu-i decât o dezamăgire. Nu a putut fi învinsă, după cum nu-i greu de constatat, nici acea optică tradițională care supune de câteva decenii încăzăce, cu o perseverență demnă de o cauză mai bună, opera literară aproape acelorași judecăți, de valoare. Astfel de judecăți, deși incontestabile în esență lor, reflectă în exclusivitate unghiul de sensibilitate al criticii tradiționale. A le prelua și a le vehicula, în continuare, stereotip și împotriva "spiritului" epocii înseamnă a întrona asupra prezentului tirania umbrelor, falsele ierarhii. Problema e să fie statuată libertatea unui mod de a gîndi și de a simți valorile consacrate prin raportare la mentalitatea curentă. Nu toate generațiile gîndesc și simt la fel, iar manualul nu-și poate aroga rolul de arbitru de conștiințe, sitându-se deasupra lor și obligîndu-le să intre în serie. E o poziție care nu ține seama de nivelul receptării și evaluării critice, ca să nu mai vorbim de eventualele restructurări pe care le-ar impune alte moduri de a privi materia disciplinei. Rezultă că, în viitor, manualul de limbă și literatură va fi eminentamente forțat să depună deosebite eforturi pentru a se elibera de aceste tare, între care și unilateralitatea în analiza fenomenului literar. Deși, se pare că, în această privință, grele prejudecăți nu vor putea fi

încă escaladate, ca limite și inconveniente ale unui învățămînt strict compartmentat, de secole, pe ramuri și discipline. Într-un secol al nostru, caracterizat ca al "limitelor cunoașterii și al teoremelor de limitație", gîndirea încearcă să forțeze frontierele particulare dintre discipline, printr-o abordare sistemică și progresivă, cu ajutorul inter- și trans-disciplinarității. "Forțează" e un fel de a spune, pentru că, în realitate intenția este de a revendica o integritate pierdută a spiritului, de a prezerva într-un efort aproape disperat, prin diferite strategii și proceduri compensatorii, o forma mentis inexorabil amenintată. Jules Michelet scria odată: "Va veni timpul cînd veți căuta să surprindeți această impunătoare armonie a științei omenești". La rîndul său, J. Piaget, a cărui întreagă epistemologie genetică ne oferă un model concluzionant de gîndire disciplinară, nu întîrzie a preconiza chiar o dezvoltare mentală a copilului în funcție de o creștere globală a cunoașterii. Tot astfel, cunoscutul psiholog american Jerome S. Bruner sugerează necesitatea unui logo-catharsis (logo-terapeutic) care să vindece aceste vicii ale gîndirii. Problema necesității gîndirii integrale îi preocupă și pe filozofii moderni (H. Phoenix, în *The Realms of Meaning*).

Într-adevăr, în planul formăției intelectuale, vedem că personalitatea umană este cel mai adesea dezintegrată. Unitatea gîndirii și a comprehensiunii este din ce în ce mai zbuciumată, după cum și unitatea imaginii lumii, oglindită în spiritul nostru. Sistemul școlar existent nu poate să nu fie vinovat de accentuarea acestui proces. Diversele informații sănt, în principiu, realizate izolat, iar cînd este vorba de artă se învață ca și cum nu ar fi decât arte separate, uitându-se că arta există pur și

simplu, ca totalitate, dincolo de frontiere artificial instituite. Ceea ce înseamnă că fiecare informație devine valabilă numai dacă este raportată la ea însăși, rare săt cazurile în care săt puse în relație reciprocă diversele informații și, mai ales încercările de a considera aceste relații în raport cu ființa umană. Consecința – dezastroasă - este că, în această situație, omul este, într-un anumit fel, invadat de cantități uriașe de informații separate, ale căror sens și logică, dacă nu cumva îi scapă, îi apar ca dificil de descifrat. Apare aşadar, ca absolut necesară, o "pedagogie a unității" care să pornească de la străvechiul "enkyklios paideia", înțeles ca tur de orizont al disciplinelor în ordine intelectuală. Telul este formarea unei conștiințe interdisciplinare. Aceasta ar urma să se bazeze pe ideea de comunicare, pe o logică a descoperirii și a deschiderilor reciproce, transgresând granițele unei zone între care, cu siguranță se întregesc nebănuite și invizibile semnificații. Or, dintr-un atare punct de vedere, probabil că nici un alt domeniu de activitate a spiritului uman, precum limba și literatura, nu angajează atîtea corelații interdisciplinare, fie cu categoria artelor conexe (arta plastică, muzica, cinematograful, arta spectacolului), pe de o parte, fie cu disciplinele conceptuale (filosofia, psihologia, istoria, sociologia etc.), cu științele naturii chiar, ori cu cele socotite "exacte", pe de altă parte. E cunoscut faptul că științele artei și-au dobîndit metodele de investigație în afara obiectului lor; ele au devenit științe ale artei "după ce se vor fi exersat și încercat pe alte obiecte în funcție de care și-au stabilit "metoda" (Mikel Dufrenne). Ne aflăm, aşadar, într-o situație care, din acest motiv, a generat atîtea nedumeriri, atîtea discuții și polemici de-a lungul istoriei doctrinelor

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

estetice, provenite fie de la teoreticieni, fie de la creatorii însăși, încît, din antichitate și pînă astăzi, nu s-a putut ajunge, cu toate acestea, la concluzii definitive în ce privește măsura în care artele se pot apropiă ori distanță între ele, pot comunica, pot institui un "dialog". Manualul de limbă și literatură n-ar trebui să rateze nici el această nevoie de dialog al artelor, o perspectivă cu totul neglijată pînă acum; aspirația sa ar fi în parte îndeplinită dacă el va reuși să redea omului modern acest sentiment al sincretismului originar al artelor, pierdut prin dezintegrarea unității initiale, să reinstaleze o convergență, o axă a cunoașterii, dincolo de o anume dezordine epistemologică. Degajarea "unității" va trebui să vină nu din afara disciplinei, ci din interiorul ei, din ceea ce este propriu artei (disciplinei) literaturii, urmînd ca după aceea să se ajungă la un punct de vedere capabil să surprindă totalitatea. Direcțiile ar putea fi: stabilirea de analogii între operele literare și cele plastice ori muzicale integrabile acelaiași ansamblu de tendințe artistice (mișcare, curent, școală), în virtutea faptului că principii estetice comune generează configurații artistice înrudite sub raportul sensibilității; transferul de tehnici de creație dinspre opera plastică sau muzicală spre literatură; ilustrarea operei literare cu ajutorul unor opere plastice ori muzicale (pretext, sugestie de efect ori celălalt termen al comparației).

Trecînd dincolo de domeniul strict al artelor conexe, în imediata apropiere a literaturii se află filosofia, psihologia, istoria și sociologia. E greu de închipuit că înțelegerea procesului de creație, de situare în timp și de geneză a operei, investigarea personalității creațoare a artistului, a concepțiilor sale despre lume și viață, a felului în care

s-au format și au evoluat diferitele doctrine literare s-ar putea întreprinde în afara unor concepte și contexte teoretice de natura celor mai sus amintite. Există firește, o serie de practici legate de comportamentul celor care produc sau celor care receptivează ori judecă opera literară. Studiul nu neapărat profund, dar în orice caz concret, al literaturii pretinde raporturi dintre cele mai complexe cu științele naturii (mobilizate de artist pentru creația sa ori de către cercetător pentru studiul creației artistului), precum, și nu mai puțin, cu cele din categoria celor așa-zise "exacte". Distanțele dintre domenii nu exclud, cum am fi tentați să credem, ci, dimpotrivă, implică (includ) confruntările, în ideea aceleiași unități originare a spiritului; mai mult chiar, efectele se anunță cu atât mai surprinzătoare, cu cât termenii sunt mai depărtați, iar analogiile mai neașteptate. Din păcate, însă, nu numai manualul, dar și exgezele întreprinse stricto sensu de pe pozițiile culturii umaniste suferă, în această privință, de o deplorabilă penuria de informație. Există, nu-i vorbă, o "prăpastie culturală", inaugurată de Napoleon, odată cu reorganizarea Universității franceze, care separă în mod arbitrar cultura umanistă de cultura științifică, astfel încît fiecare dintre ele a trebuit, după aceea, să sufere de un viciu fundamental. Însă o atare sciziune nu mai poate continua. Aneantizarea ei presupune tocmai ieșirea din marginile impuse. Studiul segregat al unor personalități literare complexe (Blaga-poetul și Blaga-filosoful; Barbu-poetul și Barbu-matematicianul; Hasdeu-istoricul și Hasdeu-literatul etc.) nu mai satisfac. El ar trebui să fie ghidat de o dimensiune epistemologică comună, care să evite dispersia gîndirii, în schimbul unei percepții de tip holistic

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

a datului lor spiritual. Nu sunt ei însiși, acești creatori, conștienți de hybris-ul lor intelectual atunci cînd, bunăoară, unii dintre ei o și declară răspicat: "Sînt contemporanii lui Einstein care concurează pe Euclid în imaginarea de universuri abstrakte, fatal trebuie să facem și noi concurență demiprgului în imaginarea unor lumi probabile" (I. Barbu). Este limpede că în astfel de cazuri avem de - a face cu manifestări mai mult sau mai puțin independente ale aceluiasi mod de a concepe universul. Există și situații în care literatura e adeseori sincronică cu un întreg mod de a gîndi, în filosofie, psihologie sau în alte domenii ale cunoașterii. Ne vine, din nou, în minte exemplul lui Eminescu. Dincolo de poezie, sau prin ea însăși, poetul român regîndește ontognoseologia kantiană, escaladându-i limitele. În plus, sedus de îndrăzneala de cuget a unor savanți ca Rudolf Clau-sius, însetatul poet de abisuri ontologice percepse, în felul său propriu, dar aproape de necrezut, marile categorii ale științei și filosofiei moderne: contracția timpului, cuanta, curba în infinit a spațiului s. a. m. d. Eminescu aspira chiar să stăpînească o "teorie a ecuațiunii universale". Nu mai puțin ne gîndim la Blaga pentru care Poemele luminii nu pot să nu fie în legătură cu discuțiile controversate din fizica cuantică a sec. al XX-lea în jurul naturii misterioase a fotonului. În consonanță cu asemenea dezbateri trebuie pusă, desigur, înțelegerea următoarelor versuri din Liniște: "Atîta liniște-i în jur de-mi pare că aud / Cum se izbesc în geam razele de lună". Alte versuri ca cele din Scrisoare, de pildă: "Sînt mai bătrîn de cît tine, mamă, / Ci tot aşa cum mă știi; adus puțin de umeri/ și aplecat peste întrebările lumii" se află și ele în dependență de preocupările poetului-filosof

pentru teosofie (Rudolf Steiner), dar, îndeosebi, de cele pentru biologie și genetică, psihanaliză și parapsihologie. Blaga intuia, încă de atunci, prin puterea premonitorie a metaforei, posibilitatea deschiderii spiritului spre sinele ancestral, pe spirala genetică, în căutarea propriului Karma, provocată de experiențele unor cercetători moderni (Bridel Murphy, Arnall Bloxham, Denis Kelsey, dar îndeosebi Thorwald Detlefsen). Este deci posibil ca sufletul copilului să poată fi, în mod paradoxal, mai bătrân decât al propriilor săi părinti, iată un rezultat instaurat, deopotrivă, de metaforă, dar și de știință. Și, evident, că Eminescu și Blaga sînt departe de a fi în sensul arătat, niște cazuri particulare.

Perpetuarea unei viziuni moniste în înțelegerea literaturii, într-un manual impenetrabil la deschideri prin care se neutralizează semnificațiile și se occultează toate ieșirile, ni se pare extrem de pagubitoare pentru idealurile cunoașterii moderne, care nu mai poate accepta imaginiile deteriorate prin unilateralitatea disciplinelor ale unor dintre personalitățile complexe ale literaturii noastre. Dificultatea implementării conexiunilor interdisciplinare nu poate invoca faptul că elevii s-ar afla în fața unor noțiuni, concepte și teorii neîntîlnite de ei în școală, din moment ce ei sunt prea bine familiarizați cu ele în cadrul unor discipline de profil. Nici impedimentul timpului bine chibzuit, care ținea, în trecut de o anume concepție mutilatoare asupra formației intelectuale a individului, nu mai are, acum, vreo rațiune. Remediul trebuie căutat în altă parte. E, mai întîi, nevoie imperioasă a reorientării programei școlare într-o direcție care să permită "integrarea cunoștințelor, abordări și limbaje comune", în măsură să dea

naștere unor serii de schimburi conceptuale și metodologice. Mai presus de orice, dar și mai greu de înfăptuit, rămîne însă înlăturarea imaginii monodisciplinare a pregătirii profesorului, care ar trebui să dea dovadă de tot atîtea competențe cîte discipline pune să coopereze, iar dacă nu, să accepte măcar o "instantă" care să implice, dincolo de specialități și specialiști puncte de vedere diferite apte să exprime o opinie demnă de fi numită o sinteză interdisciplinară. În unele țări au și fost închipuite programe de formare a unor asemenea cadre, în acord cu idealurile de învățare a școlii viitorului și cu achizițiile spiritualui modern.

Spații culturale

Un manual de limbă și literatură, construit în consens cu exigentele noi ale gîndirii, nu poate face abstracție nică de ceea ce, poate, cu o formulare mai puțin inspirată, s-a putut numi "geografie literară". Ca metodă (sau disciplină) complementară de investigare și înțelegere "pe orizontală" a fenomenului literar, ea nu mai este demult o "utopie" în practica manualului european de literatură. H. Dieuzeido, unul dintre remarcabili pionieri ai metodei, în planul didacticei, nu-și putea imagina cum profesorii de odinioară reușeau să explice operele unor Du Bellay, Lamartine, Renan, Musset, Hugo sau Chateaubriand în afara contextelor de spațiu care i-a produs. Goethe spunea doar: "Cine vrea să-l înțeleagă pe poet să meargă în țara lui".

Cu diferite acceptări e privit conceptul de "geografie literară" de cercetătorii și filosofii culturii. Violette Rey, de exemplu: crede că un spațiu geografic este și un spațiu cultural, că între spațiu și spirit se instalează relații de solidaritate. Într-un punct de

vedere, acela al morfologiei culturale, F. Braudel face distincție între fapte, împrejurări și dominante de spațiu. Conceptul își depășește obișnuita semnificație categorică și atunci cînd apare în construcții de tipul "geografie politică" (J. Ancel) sau geografie istorică (G. East). La noi, T. Maiorescu își reprezentase, la rîndul său, profilul aparte al literaturii române, ca izvorî dintr-un complex de factori, între care și cel de spațiu cultural. Nu mai puțin pentru Eminescu spațiul și timpul erau "ursitori" a tuturor germanilor aruncați de mîna naturei". Aportul provinciei literare, ca "fragmente" structurate ale unui întreg cultural mai vast, iar pe de altă parte, relevat de G. Ibrăileanu, E. Lovinescu și, îndeosebi, G. Călinescu. Celui din urmă îi datorăm și primele reprezentări pregnante ale unei perspective geoliterare în studiul literaturii și definirea specificului național, pornind dinspre un "centru geografic", în proximitatea căruia gravitează asa-numitele "zone de specificitate". Nici unul dintre cercetătorii menționați nu a privit studiul literaturii în corelație cu principiul geografic ca pe o primedie în stare să amenințe unitatea monolică a culturii noastre. Cu toate acestea, și în ciuda unei atari deschideri, criticii și istoricii literari de la noi, deși vorbesc de "provincii", "regiuni" sau "zone" literare se raportează destul de sporadic la contextul spațial, mizînd predominant (și mai la îndemînă) pe o perspectivă istorică, închipuită a ființei în afara determinării spațiale, literatura consumîndu-se exclusiv în durată. Faptul nelipsit de consecințe, i-a determinat pe experți și, asemenea lor, pe autori de manuale școlare de literatură să ocbolească relația complexă dintre topos și spirit, dintre

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

spațiu geografic și produsul său cultural-artistic; nu neapărat în sensul în care toposul modelizează spiritul, fapt mai frecvent întîlnit, ci și în acela în care spiritul lucrează asupra toposului. Or, este știut că există un "timp istoric", indeterminat și abstract, căruia îi se adaugă și o componentă obiectivă a "timpului geografic", un fel de agent preformatoare și factor de sediment matriceal prin care emerg formele sensibile ale cadrului psihosocial remanent, de adîncime, decisiv în morfologia unei culturi. Nu alt sens îi atribuia L. Blaga impunătoarei sale construcții teoretice cu privire la "spațiu mioritic", recunoscînd conformațiilor reliefului un rol determinant în configurația orizontului sufletesc al omului. O disociere subtilă a raportului dintre topos, istoric și spirit pornește de la premisa că influența spațiului (mediului) asupra operei nu este liniară. Cînd textul literar devine o realitate (o altă realitate) de sine stătătoare, numai cu greu structurile sale particulare mai pot reconstitui ecurile venite dinspre contextele inițiale. Rămîn a fi decantate la nivelul referentului generator, modelul sensibil, profund matriceal (partea nevăzută a aisbergului) ce dă seamă de freamătușul subteran al spiritualității, mai mult ori mai puțin regionale, forțele permanente, dar greu sesizabile, apte să ilustreze (sau să dovedească) unitatea în diversitate a fenomenului literar. Sesizarea factorilor diferențiatori, prin creația reprezentativi, culti ori anonimi, născuți și formați sub pecetea unei tradiții, asumîndu-și un Weltanschaung imprimat de specificul regional, cultivă stilul ca element de modulație, codificînd esențele responsabile de chipul reflectării în spirit a condiției umane.

Constantin PARFENE,
Prof. dr., Iași

**"PREDARE"
ȘI "ÎNVĂȚARE"
SAU
"RECEPTARE"
ȘI "STUDIERE"
A LITERATURII?**

Termenii "predare" și "învățare" sunt la tot pasul folosiți, atât în studiile de pedagogie cu caracter teoretic cît și în practica vie a școlii, aceasta chiar și în contextul actual al preocupărilor privind modernizarea procesului de învățămînt. Faptul se explică prin marea putere a obișnuinței, consolidată timp îndelungat prin teoria și practica didactică tradițională, care, cum foarte bine se știe, punea mare preț pe prezentarea ("predarea") cunoștințelor de către profesor unei mase de elevi. Aceștia nu trebuia decît să asculte, în liniste, șirul cunoștințelor predate de profesori și, apoi, să rețină în memorie, "să învețe" cele predăte. Așadar, termenii "predare" și "învățare", în accepțiunile de comunicare de cunoștințe și, respectiv, de memorizare a lor, sunt strîns legați de o anumită practică didactică, pe care astăzi o considerăm depășită, practică în care accentul se plasa pe activitatea profesorului, elevului rămînîndu-i doar un rol pasiv, de înregistrator docil de cunoștințe. În viziune didactică modernă, în virtutea căreia relația profesor-elev apare radical schimbată, elevul devenind autorul propriei sale instrucții, iar profesorul avînd rolul de ghid, de factor care pune elevul în situația de a se instrui, educa și forma-

prin efort propriu, termenul "predare" (în sens de transmisie, comunicare, prezentare de cunoștințe ex *cathedra*, sub forma unui torrent de date, fapte, evenimente, noțiuni, judecăți etc.) nu-și mai poate, în nici un fel, justifica prezența în vocabularul de specialitate al școlii, ca, de altfel, nici cuvîntul "învățare", în sensul de memorizare și înmagazinare pasivă de cunoștințe. Precizările de mai sus sunt valabile pentru teoria și practica școlii în general, vizînd deci toate disciplinele, nu numai teoria și practica didactică în care este implicată literatura. Ele sunt însă cu deosebire valabile în cazul acestei discipline.

Obiectul literatură implică în aria sa o suită de opere literare, a căror ordine diferă, în funcție de criteriile ce le stau la bază (cronologice, tematice, formale etc.) și repere teoretice de ordin estetic-poetic (cu privire la specificul estetic al creațiilor literare ca modalitate particulară de cunoaștere, limbaj etc), precum și repere de alt ordin: social, istoric etc. Odată precizat conținutul disciplinei, ne putem întreba: se poate "preda" o operă literară? Apoi, se poate "învăța" o operă literară? Desigur, cînd avem în vedere poezii, care, de obicei, au dimensiuni mai reduse, (La steaua de M. Eminescu, Plumb de G. Bacovia) ele pot fi "învățate" (memorizate) și nu e deloc rău ca elevii să știe, pe de rost, capodopere de acest gen din literatura națională, însă conștient memorizate. Dar cînd este vorba de opere precum Răscoala de Liviu Rebreanu, sau Frații Jderi de Mihail Sadoveanu? Cum pot fi "predate" și, apoi, "învățate" aceste opere? Fără îndoială că a menține termenii incriminați în contextul procesului didactic în care sunt implicate opere precum cele citate înseamnă a înnota într-o uriașă mare de paradoxuri. Ceea ce se

poate "preda" și, apoi, "învăța", în cazul unor opere ca Plumb de G. Bacovia, sau **Frații Jderi** de Mihail Sadoveanu, e un volum de observații critice (impresii de lectură, judecăți de valoare), sau de observații cu caracter descriptiv (temă, motiv, limbaj poetic; subiect, personaje și comportamentul lor etc.). Dar ale cui pot fi aceste observații? Ale unor critici mai mult sau mai puțin cunoscuți, ori ale profesorului. Se știe, însă, că fiecare operă reprezintă o creație individuală unică, concretizată într-un anumit limbaj. Se mai știe, de asemenea, că limbajul poetic (limbajul literaturii beletristice, în general) nu se pretează, datorită **ambiguității** sale structurale, la operația de transpunere a lui în alt limbaj, fără riscul de a distrugă integritatea însăși a operei. Și atunci, ceea ce "se predă" nu este altceva decât un discurs prozaic (prozastic) despre operă, o "traducere" a sa, un metadiscurs și nu discursul poetic în sine, opera ca atare. Se mai știe, apoi, că o operă de artă impune, ca o condiție de neeludat a însăși existenței sale, contactul nemijlocit al ei cu publicul. De la această condiție nu se abate nici opera literară. Atât timp cât stă în raftul bibliotecii, textul literar e un obiect neinsufletit, ca oricare altul. El se împlinește, ca operă, în contact direct cu cititorul, are, cu întreaga sa conștiință (sensibilitate, gîndire, imaginație, experiență de viață și cultură), face să se împlinească, într-o măsură mai mare sau mai mică, virtualitățile textului literar. Numai prin contactul direct cu opera literară cititorul poate trăi, intens, complexul de stări afectiv-intelective care se numește **emoție estetică**. Această emoție nu poate fi trăită prin intermediari. În cazul aşa-zisei "predări" a unei opere, cineva transmite cuiva impresiile, trăirile și aprecierile valorizatoare strict personale,

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

subiective, ale sale sau ale altora, impunîndu-le - ceea ce e absurd din perspectiva procesului receptării artistice - ca adevăruri estetico-poetice valabile și pentru alții. Este ca și cum cineva, flămînd fiind, s-ar simți, subit, sătul, ascultîndu-l numai pe altcineva relativăt cît de gustoase au fost bunătățile îngurgitate la masa de la care tocmai s-a ridicat. Oricită imagine am avea, de oricât de mare putere emblematică am dispune, nu ne vom putea "imbăta" de miroslul persistent al crinilor decât în contact direct cu corolele lor immaculate. Pentru ca elevul să poată fi sensibilizat de "adevărurile" operei literare, el trebuie să fie pus în contact direct cu textul operei, trebuie să citească, în intimitatea procesului lecturii, opera, să se lase sedus, prin intermediul limbajului ei, de universul vrăjit ce i se reveleză. În procesul lecturii, trăim, mai întîi, o primă impresie de desfătare, un fel de "extaz" admirativ, o stare de pură contemplație, din care, cum spune T. Vianu, în *Estetica* sa, nu lipsește "conștiința surdă a unor modificări organice" (acelerarea bătăilor inimii, a circulației singelui etc.). Ne întrebăm: cum poate fi "predată" această stare de pură contemplație, care se instalează în conștiință, pe parcursul lecturii, cuiva care n-a citit opera despre care se vorbește? Procesul receptării operei se continuă, după prima impresie de desfătare și bucurie sufletească, îmbo-gățindu-se treptat, prin intervenția cu care întimpinăm arta, prin clarificarea progresivă a cuprinsului intelectual al operei, prin conturarea treptată a atitudinii critice și a actelor valorizatoare. În această etapă a lecturii, cînd se conștientizează primele impresii, senzații și trăiri printr-un demers intelectual, starea de "extaz admirativ" se atenuează, dar se instalează o

stare de jubilație spirituală, îscăță din jocul liberei reverii, al perindării succesive de asociații, apoi, din cristalizarea acestora într-o intuiție, din sentimentele estetice și extraestetice ce se conturează. Acuma se instalează **starea de bucurie dezinteresată**, pe care numai arta e în măsură să o producă, **starea de uimire** în care sentimentul revelării valorilor sensibile ale operei se împletește cu **intuitia originalității** (a stilului) și cu efectul special al **motivației** (al estimării oportunității diferitelor detaliu ale operei, felului înlățuirii și coordonării lor pentru producerea efectului final). Toate aceste elemente ale **bucuriei estetice** sunt efecte strict subiective, care apar în conștiința receptorului, în contactul lui intim cu opera, o urmare fireasă a interacțiunii dintre operă și cititor, gradul lor de intensitate fiind diferit de la un cititor la altul. Cum s-ar putea, oare, "preda" **starea de uimire** provocată de operă, atitudine a conștiinței, strict personală, unică și insubstituibilă? Ea poate să fie numai **trăită**, personal, de fiecare cititor, pe măsura receptivității sale.

Așadar, opera literară nu poate fi "predată", ci **receptată**, prin implicarea personală, directă, a cititorului într-un proces de comunicare intimă cu ea și, în consecință, nu poate fi "învățată", pentru că nu e de natură conceptuală, nu se prezintă ca o sumă de informații și cunoștințe logice, ci ca un complex **emoțional-imaginativ** implicat într-un limbaj ambiguu și, ca atare, deschis unor interpretări multiple. Opera literară se **receptează** și se **studiază** în contextul determinărilor sale subiective și obiective. Pot fi "predate" observațiile critice acumulate, succesiv, de-a lungul timpului, despre operele literare, dar în asemenea situație nu mai putem vorbi de lectura operelor literare ca un eveni-

ment al cunoașterii și autocunoașterii, ci de istoria modului cum au fost ele receptate, ceea ce, de-acum, e cu totul altceva, e o altă disciplină, parte integrantă a unei sociologii a culturii.

Spuneam, mai înainte, că literatură, ca disciplină școlară, cuprinde, pe lângă o suiată de opere (din literatura națională sau universală), și repere teoretice de ordin estetic-poetic, alături de alte repere de ordin social, istoric. Asemenea repere alcătuiesc instrumentele auxiliare necesare procesului receptării literar-artistice. Stăpînirea lor asigură conștientizarea impresiilor personale născute în procesul lecturii, orientează cititorul în identificarea elementelor constitutive ale operei, în stabilirea funcționalității lor estetice intratextuale, în interpretarea semnificațiilor operei, în formularea aprecierilor critice valorizatoare. De aceea, insușirea lor este absolut necesară în procesul formării receptivității literar-artistice. Dar nici aceste probleme de teorie literară, de istorie și sociologie a literaturii nu e bine să spunem că se pot "preda". Cum am văzut, cuvîntul "predare" presupune o situație didactică în care cineva care deține toate informațiile privind un subiect anumit le transmite, de-a gata, unor auditori, cu intenția de a-i informa și instrui. În viziune didactică modernă, elevii sint chemați să joace un rol activ în procesul instructiv-educativ, să participe, prin efort propriu, la descoperirea cunoștințelor, la analiza fenomenelor, pentru că cercetările moderne din domeniul psihologiei învățării demonstrează că ceea ce se cunoaște nu din auzite, ci prin efort cognitiv propriu (văzînd, analizînd și făcînd) se reține mult mai bine și mai durabil. Este vorba deci de necesitatea asigurării participării active și conștiente a elevilor la

procesul descoperirii și însușirii noilor cunoștințe. Pentru realizarea unei asemenea participării, didactica modernă impune ca și cunoștințele de teorie literară, cunoștințele de istorie și critică literară, care alcătuiesc instrumentarul necesar unei lecturi complexe a operei literare, să nu se "predea", ci să se studieze prin activizarea elevilor, prin implicarea lor în rezolvarea de situații-problemă, pentru că, numai așa procedind, cunoștințele astfel dobândite vor fi conștient însușite, temeinice și durabile.

Un rol deosebit în procesul receptării textului literar în perspectiva menționată revine profesorului de literatură, al cărui statut profesional se modifică radical. El nu poate fi decât un **profesor creativ**. Receptarea literaturii în școală, astăzi, nu de tipul **magister dixit**, care și etalează, gălăgios, eul, are nevoie, ci de **magister docent**, care îndrumă elevul să citeasă literatură, adică să simtă, să trăiască, să se îndoiască, în relație cu adevărurile umane ale operelor. Profesorul de literatură autentic trebuie să fie (și este în multe din școlile noastre) un **profesor de îndoială** (nu de îndoiala acră, sterilă și cîrcotașă a ratatului și a semidoctului - cum remarcă unul din eseștii noștri-, ci de îndoială care incendiază ignoranță). În consecință, în context didactic activizant, profesorul de literatură devine **ghid și participant egal**, în procesul comentării operei literare, un generator de discuții, care pune în temă, face observații incitante, apoi se retrage și ascultă, cu discreție, conformîndu-se principiului: "il găsești cînd îl cauți și se face uitat în restul timpului". Numai astfel procedind, el poate stîrni interesul liber de constrîngerî, le poate da elevilor **bucuria** de a avea o **părere, placerea** confruntării ideilor. Dar o dezbatere în care

pot apărea asemenea stări devine un **act de creație**, nu numai sub aspect pedagogico-didactic, ci și sub aspect literar, căci ea realizează ceea ce putem numi **dimensiunea estetică** a lectiei, concretizată în acea emoție pricinuită de o **surpriză**, în stare să fixeze atenția.

Formulînd sintetic, în concluzie, răspunsul la întrebarea din capul rîndurilor de mai sus, vom spune că **literatura**, ca disciplină didactică specifică, se **receptează și se studiază**, în cadrul unui proces cognitiv **sui generis**, în care metodele didactice moderne pot și trebui să-și subordoneze și alte modalități, fie că este în cauză lectura operei literare, fie că este vorba de cunoașterea unor probleme de altă natură. Concluzia se cuvine să fie subliniată apăsat, cu atît mai mult cu cît continuă să se vorbească, frecvent, în plină acțiune de modernizare a învățămîntului, de "predarea" și "învățarea" literaturii.

Oferim, în încheiere, un exemplu.

În **Abecedarul** editat de Ministerul învățămîntului și Științei din România (ed.1990), printre textele poetice de la sfîrșit, se află și o mică fabulă, intitulată **Cîți ca voi!...**, scrisă de G. Topîrceanu, pe care o reproducem:

"Sus, pe gardul dinspre vie,
O găină cenușie
Si-un cocoș împintenat
Ş-au suit și stau la sfat:
– Ia te uită, mă rog tîie,
Cît de sus ne-am cocotăt!
Si deodată, cu glas mare,
Începură amîndoî
Să cotcodăcească-n soare:
– Nimeni nu mai e ca noi!
Dar de sus, din corcodus,
Pitulîndu-se-ntre foi,
Mititel și jucăuș,
Le-a răspuns un pițgoi:
– Cîți ca voi!
Cîți ca voi!..."

La clasă, s-ar putea proceda în felul următor:

După o foarte scurtă discuție pregătitoare (întemeiată pe observațiile copiilor privind cele ce se află într-o oglindă săracă), învățătorul citește, cît mai expresiv, poezia reprodusă mai sus, cu scopul de a crea printre elevi o stare plăcută, de bună dispoziție, de bucurie, prin interpretarea "rolurilor" (a vorbelor povestitorului și ale personajelor). După această lectură sensibilizatoare, elevii ar trebui să fie lăsați un timp să trăiască emoția stîrnită de acest prim contact cu textul (fără să cîștiorele întrebări de felul: V-a plăcut poezia? De ce? §. a.).

Ar urma o discuție despre cîteva cuvinte și expresii precum: împinenat, stau la sfat, cocotat, cu glas mare, să cotcodăcească-n soare, pițgoi, mititel și jucăuș, cîți ca voi!, insistînd ca elevii să le explice, cu vorbele lor, înțelesul, prin actualizarea cunoștințelor lor despre natură, despre comportamentul vietăților observate de ei, comparativ cu comportamentul personajelor poeziei. Procedînd aşa, se conturează, în mod implicit, sensul general al fabulei, fără a fi formulat explicit, ca "învățatură" (morală), cum se obișnuiește, adesea, în practica didactică. Toată această discuție, e de dorit să se desfășoare în aceeași notă de bună dispoziție, prin încercarea de a se transpune cu totii (învățător și elevi) în situația evocată de poet, cu alte cuvinte, în rolul găinei și al cocoșului cocotați pe gard și al pițgoiului "mititel și jucăuș". Se evită, astfel, moralizarea cu orice preț, considerînd că dacă elevii trăiesc emoția pricinuită de istoria relatată de poet, ei surprind, în mod indirect, și sensul instructiv educativ al textului.

În continuare, elevii sunt invitați să citească poezia, cu scopul de a-i exersa în lectura

expresivă a textului, de a-i învăța să interpreze (prin pauze, acente, ton, debit verbal) diferențele tipuri de relatare (indirectă, directă).

După exercițiile de lectură expresivă pe parcursul cărora elevii au fost corectați și puși să citească în concordanță cu sensurile textului, în încheiere, clasa poate fi antrenată într-un concurs de lectură pe roluri, gen de activitate agreat de elevi, indiferent de ciclul de învățămînt, dar mai ales de elevii din ciclurile primar și gimnazial.

După o asemenea modalitate de implicare a elevilor în procesul lecturii, dominată de plăcerea de a fi transpusi în universul imaginari al poeziei, cu întreaga lor sensibilitate, experiență de viață, imaginație și reflexivitate, ei ajung, fără efort, am putea spune jucîndu-se (arta nu e, oare, un "joc" al ficțiunii, cu serioase semnificații general-umane?), să rețină în memorie întregul text, iar noi, educatorii, să fim încredințați că elevii au "recepitat" poezia și că nu au audiat comentariile sau impresiile de lectură ale altcuiva.

A CITI ȘI A FACE LECTURĂ

Orice tip de comunicare se structurează într-o schemă acțională cu cinci elemente: un emițător, un receptor, un mesaj, un canal și un cod. Această schemă stă la baza oricărui procedeu de transmitere a unei informații. În cazul comunicării orale, emițătorul și receptorul se înscriu într-o realitate și-si comunică unul altuia impresii printr-un sistem de semne, fie în direct (canalul e atmosfera, spațiul de aer care-i desparte), fie prin intermediul unor mijloace tehnice în care caz canalul nu mai este un mediu natural, ci unul artificial.

În cazul comunicării scrise emițătorul și receptorul comunică printr-un sistem de semne vizuale, canalul fiind hîrtia, cartea etc. Scrisul reprezintă acțiunea de emitere, iar cititul, lectura este, în toate cazarile, un fenomen de receptare. Înscriindu-se în acest proces, lectura devine act de comunicare cu sens unic, iar cartea - suportul material, un instrument de comunicare cu sens unic.

A citi nu înseamnă a face lectură, ci a transpuie unele semne vizuale în semne auditive. Este vorba de un transfer de sens care se realizează la toate nivelurile. Acest tip de activitate socială se însușește în sistemul de învățămînt, de la grădiniță pînă la terminala sistemului. Copilul învață scrisul pornind de la vorbirea orală. El învață să citească, învățînd să oralizeze. Sistemul de învățămînt utilizează pentru predarea citirii sistemul de corespondențe grafem-fonem.

Lectura este o practică so-

cială care îndeplinește o funcție de comunicare. Învățarea lecturii prin sistemul școlar este o realitate socială, dar învățămîntul lecturii păcătuiește pentru că se bazează pe o concepție despre lectură stabilită nu pe criteriul unei analize a actului citirii, ci al analizei obiectului asupra căruia se răsfringe această acțiune - limba scrisă. Învățămîntul nu se definește prin întrebarea "ce este actul citirii?" ci prin întrebarea "ce este limba scrisă pe care o citim?" Așadar, abordarea lingvistică, retorică, stilistică a limbii scrise primește o importantă secundară în raport cu cea orală și apare deseori ca o transcriere, un codaj al limbii orale. Astfel devine posibilă învățarea lecturii la asimilarea limbii scrise și însușirea limbii scrise la stabilirea corespondențelor cu limba orală pentru a ajunge în cele din urmă la definirea învățării lecturii ca învățarea corespondențelor între limba orală și limba scrisă.

În ultima vreme s-a încercat o abordare mai specială a cititului ca acțiune. S-a inițiat, astfel, o acțiune de antrenare efectivă a copiilor de grădiniță în lectura unui cod pe care ulterior nu-l vor mai folosi. Copiii lucrează cu pictograme și ideograme atunci cînd sensul sau cuvîntul se traduce printr-un desen convențional, simbolizare. Scrisul reprezintă un mod de codificare a vorbirii orale. S-a ajuns la un acord asupra a ceea ce constituie învățarea mecanismului: copilul trebuie să asocieze sunete cu semne scrise pentru a le transforma în semne orale din care se degajă o semnificație. Copilul învață prin exersarea unei activități într-o situație funcțională, adică într-o situație în care se reunesc toate condițiile pentru exersarea activității.

Așadar, copilul învață să scrie pornind de la vorbirea orală, el învață să citească, învățînd să

oralizeze. Pentru a se explica modul în care comportamentul final învățat, corespondența grafem-fonem evoluează pentru a deveni comportamentul final al lecturii se dau unele modele. Pierre Lefavrais susținea că fiecare semn, fiecare literă, silabă sau cuvînt este un stimul care provoacă mișcarea unui efector (organul fonator). Cititorul aude ceea ce a formulat auzul și provoacă evocarea de imagini și diferite percepții. Aceste percepții îl conduc pe cititor la ideatic și emoție. Durata acestui proces este foarte scurtă. Cînd cititorul a auzit ce a formulat se află în situația unui receptor. Așadar, oralizarea continuă. A citi înseamnă a atinge semnificația scrisului transformîndu-l în vorbire. Tot ce se știe însă despre actul lecturii infirmă teza menținerii oralizării în comportamentul final.

Un alt model ar putea admite diferențe de natură între ceea ce învăță un copil și ceea ce va face ulterior și explică trecerea care va avea loc la un moment dat. Se pot distinge două tipuri de activitate lexicală: actul lexical al celui ce învăță să citească și cel al cititorului format. Diferența nu este de grad ci de natură. Este vorba de metamorfoză, de o transformare profundă.

Plasat în fața semnelor scrise care compun un mesaj, cititorul coordonează mișările ochilor pentru a urmări rîndurile și această mișcare se interpune de mai multe ori pentru a permite ochiului să perceapă un ansamblu de semne. Această activitate perceptivă îl face pe cititor să dea o semnificație textului scris asociind între ele elementele percepute și să păstreze o amintire sub formă de impresii, judecăți, idei. Lectura este în toate cazurile o transmitere și o receptare de informație, iar ceea ce variază de la o situație la alta este scopul în care se folosesc

aceste informații.

Atare situații apar însă mai tîrziu, în momentul în care avem de-a face cu un cititor format. Odată învățat cititul, este necesar să se capete deprinderea de a citi și necesitatea lecturii. În acest moment a citi înseamnă ce spunea Mialaret: "a fi capabil să transformi un mesaj, adică, a fi capabil să-l judeci, să-i simți valoarea estetică". De la descifrare la interpretare, iată distanța dintre a citi și a face lectură. Cititorul fiind elementul principal activ al lecturii, are o motivație în toate fazele procesului. În învățare el are o motivație cognitivă, care se manifestă de la nivelul preșcolar. Mediul familial influențează motivația copilului în învățarea cititului, precum și motivația adultului pentru lectură.

Cărțile sunt foarte diferite unele de altele, iar motivația și capacitatea cititorilor de asemenea. Biblioteconomia știe destule lucruri despre cărți, dar nu și despre cititori, și despre procesul de comunicare în care sunt implicați. Ea a avut în vedere în special, cartea ca obiect și conținut, mai puțin psihologia și sociologia cititului și a lecturii, absente în majoritatea programelor de învățămînt și cu o bibliografie săracă. Receptorul și emițătorul unei comunicări aparțin unui grup social care le influențează profund comportamentul și motivația. În cazul autorilor ei nu sunt, în general, din același grup social. În plus, comportamentul lor are o determinare psihologică. Percepția, atitudinea față de lectură și de mesaj, selecția sunt ancorate puternic în psihic. Prin urmare, o abordare sociologică controlează influența grupurilor și claselor sociale asupra cititorului, iar un punct de vedere psihologic cercetează condiționările care incită sau depărtează de lectură, ușurează sau îngreuiază înțelege-

rea. Mesajul literar, de pildă, este receptat în diferite ipostaze psihice ale cititorului.

Conceptul de cititor acceptă în această categorie persoane care, în mod obișnuit, citesc cărți sau periodice. Pentru a fi cititor de carte, trebuie ca un individ să conceapă lectura ca pe o obișnuință, ceea ce presupune o înțelegere mai mult sau mai puțin complicată a mesajului conținut. Se vorbește despre influența familiei în învățarea lecturii. Fiii celor care au făcut studii superioare, sau pur și simplu citesc cu regularitate (și care au cărți în casă) învață să citească mai repede și posedă un vocabular superior celor cu ambianță familială indiferentă sau refracțiară cititului. Aceasta se explică prin încercarea copilului de a se integra în ambianța familială în care învață să vorbească.

Cititorul nu este un produs natural ci unul social. Copilul poate fi încintat de lectură mai întâi în familie, apoi în școală. Dar nu întotdeauna școala și familia sunt medii prielnice pentru a deștepta și plăcerea lecturii.

Școala poate crea, la băieți în special, atitudini pozitive sau negative față de carte. Pentru unii lectura în sine va fi o sursă de satisfacție, pentru alții – o sarcină mai mult sau mai puțin ingrată sau indiferentă, dar necesară; pentru alții va fi cauza unor eforturi fără nici o utilitate practică. Aici intervine rolul psihopedagogului care trebuie să-l pună pe copil să trăiască situații în care recurgerea la lectură este necesară, naturală și nu are caracterul obligatoriu al programei, profesorul neatrăgându-i permanent atenția asupra efectelor negative ale nesocotirii ei. Dacă aceste situații vor fi bine create, atunci obișnuința lectutii va fi făcută cu succes. O importanță foarte mare o are îndrumarea lecturii. Puțini părinți cumpără cărțile potrivite vîrstei,

gusturilor și intereselor lor. Ei se lasă conduși adesea de faima unor autori sau titluri. Multe cadre didactice cad în aceeași greșală, recomandînd elevilor cărți care, după credința lor, trebuie să fie citite, iar nu cele care îi atrag pe elevi. În această dilemă, între utilitatea pe care o caută profesorul și satisfacția pe care o dorește elevul se pierd foarte mulți cititori. Pentru toate acestea un bun remediu ar trebui să fie biblioteca școlară și publică. Bibliotecarii ar trebui să facă abstracție uneori de necesitatea scolastică sau de mîndria familiei și să ofere copilului și chiar să-i recomande cărți care să-l pasioneze, să mu aibă legătură directă cu ceea ce învață el la școală. Bibliotecarii școlari ar trebui să colaboreze mai mult cu profesorii pentru a stabili modalitatea de îndrumare a lecturilor. Personalul bibliotecilor școlare sau publice pentru copii trebuie să fie competent și eficient, să cunoască gusturile variate ale elevilor, formația lor intelectuală și caracteristicile personalității lor și să-i poată orienta spre lecturi adecvate acestor cerințe individuale. Este ciudat ca lectura să fie făcută cu un singur scop. Cititorul se poate distra informîndu-se sau se poate informa și forma din pură distractie. În acest sens avem de-a face cu două tipuri de motivații, una intrinsecă și una extrinsecă.

A încerca, de fapt, să cunoaștem procesul lecturii înseamnă a ne hazarda într-o suită de abordări mai mult sau mai puțin aleatorii. Lectura poate fi concepută ca un sistem constituit prin raporturi mutuale între două realități de natură diferită: pe de o parte, textul tipărit, de cealaltă – cititorul. Avem de-a face cu un ansamblu variabil, care poate lua forme și semnificații multiple. Prin motivațiile lor, lecturile pot

LIMBA ȘI LITERATURA ROMÂNĂ ÎN ȘCOALA NAȚIONALĂ

cuprinde o gamă foarte variată care merge de la studiul de bază prin consultarea manualelor, trecând la cărți citite în scopuri de consultare sau de actualizare a cunoștințelor din motive profesionale sau de interes particular sau nemijlocit, până la cartea folosită ca simplă distracție trecând prin ceea ce numim lecturi formative. Toate lecturile, indiferent de tipul lor, au caracter educativ amplificînd cunoștințele, creează motivații și atitudini, transformă eul individual, influențează și determină comportamentul social.

COMENTARII LITERARE

Timofei ROȘCA

POEMUL "NUNTA ZAMFIREI" DE G. COŞBUC

Scris în spirit baladesc, Nunta Zamfirei este un poem despre bucurii și fericire, despre marea dragoste de viață.

Acest poem e o capodoperă. Cu vigoarea talentului său, autorul a străbătut spații neexplorate încă, a depășit limitele reprezentării, a ocolit praguri și temple de inspirație poetică recunoscute și a ieșit în largul universului său artistic, nestin-gherit de nimeni și de nimic.

Ineditul revelator descinde dintr-o considerație sufletească ce se arată cugetului nostru ca o oază fără margini, unde toate se văd și te încîntă, dar niciodată nu vei fi în stare să le și cuprinzi cu mintea și fantzia: ele se re-varșă în niște priveliști încîntătoare și te fac prizonier propriei tale uimiri. Există în practica asimilării poezii greu de pătruns din cauza unui ermetism inten-tionat, alteori "stilizat" ori chiar

inspirat, care de altfel nu lipsea nici pe vremea lui G. Coșbuc. Dar există și poezii sau poeme care te fascinează de la prima vedere, și nu ești în stare să spui despre ele tot ce simți, nu pentru că se închid supapele spre conceptualitatea lor, ci pentru că toate sunt deschise; din "cauza" luminișurilor de gînd și de sens, de forme și armonii, de proporții neașteptat de potrivite ce te ademenesc mereu. Este cazul cînd poezia te atrage și te încîntă prin democratismul "comunicativității" ei. Nunta Zamfirei face parte din această categorie de opere.

Ne interesează, firește, factorii care au determinat originalitatea poemului: timpul și împrejurările în care a fost el scris, premisele angajării poetului într-o investigație artistică de acest gen și de această structură, concepția și viziunea lui asupra lumii și vieții, modul de însușire a surselor de inspirație, caracterul lirismului, tehnica scrisului și altele.

La fel în plan metodic: cum să ne apropiem mai lesne de această originalitate? Care sunt criteriile de apreciere a operei în cauză, ce principii teoretice și emotiv estetice să aplicăm la însușirea "comunicativității" artistice a poemului?..

Un răspuns exhaustiv ar fi acesta: ca să vorbim despre farmecul poeziei Nunta Zamfirei, trebuie să trăim momentul zâmplirii operei, să ne transpunem în starea de efervescență creatoare pe care a cunoscut-o poetul, ceea ce e aproape imposibil din simplul motiv că nu suntem artiști, nu suntem dotați cu talentul respectiv. Nobila ambienție de a asculta glasul poeziei, de a-i intui condiția, de a ne apropiua cît mai mult de funcțiunea artistică – o asemenea tendință e pe potriva mai multor împătimiți ai cuvîntului inspirat. Si de fiecare dată această apropiere va fi alta,

în dependență de sensibilitatea noastră, de gradul de cultură etc., de aceea și interpretările pot fi diferite.

Poemul *Nunta Zamfirei* a văzut lumina tiparului pentru prima dată la Sibiu, în revista "Tribuna" (nr. 108, 12/24 mai 1889), condusă de Ioan Slavici, fiind retipărită mai apoi în influenta revistă "Con vorbiri literare", în fruntea căreia se afla exegetul Titu Maiorescu, ca după aceea să fie găzduită de toate edițiile *Baladelor și idilelor* coșbuciene.

Două momente subliniem întii de toate, atunci cînd vorbim de o operă ce reprezintă întreaga creație literară a lui G. Coșbuc: unul – că G. Coșbuc era reprezentantul "celor mulți" și al doilea – că cei mulți reprezentau satul și neamul unde se statornicise și suferința, și veșnicia poporului român. Prin soarta sa poetul se simțea obligat să găsească o formulă poetică în stare să exprime și să explice sublimul antinomic al acestei contaminări. "De cînd am început să scriu, se confesa poetul, m-a tot frămîntat ideea să scriu un ciclu de poeme cu subiecte din poveștile poporului și să le leg astfel, ca să le dau unitate și extensiune de epopee". G. Coșbuc avea o vizionare epopeică asupra conceputului de viață și de destin omnesc, indiferent dacă se referea la răsăritul acestuia sau la apusul lui. Centrul jînduitei epopei avea să devină tocmai corelația dintre cele două stări apogeice de existență umană nunta și moartea – exprimate în poemele *Nunta Zamfirei* și *Moartea lui Fulger*.

Însuși timpul în acceptia istorică (dar și artistică) a cuvîntului cerea concursul cugetelor treze și robace. "Literatura de atunci, scria Octavian Goga, referindu-se la personalitatea lui G. Coșbuc, apare ca un apostolat. Scriitorul credea în misiunea lui de reprezentant ales al unui

neam, el se ivea pe arena de luptă de cîte ori o mare problemă preocupa mulțimea."

În acest sens G. Coșbuc a fost un militant.

Atunci cînd după trecerea lui M. Eminescu în eternitate, la 1889, "înguirea unanimă ... năpădise literatura", cîntărețul de pe Valea Someșului trecea munții și venea să reînvie prin poemul său glasul literaturii, iar prin ea – și marile sensuri ale vieții: bucuria și durerea, elanul și dispariția. G. Călinescu observa în legătura cu concepția filozofică a lui G. Coșbuc că acesta "... are "filozofia" lui... care este absența oricării dialektice, supunerea împreună cu poporul la datinile ce simbolizează impenetrabilitatea misterului".

G. Coșbuc nu s-a ridicat la înălțimile viziunii universale eminesciene, deși, după cum observa același G. Călinescu, "... avea de fapt simțul sublimului cosmic, dar fiind lipsit de putința reprezentării lui de sus, se mulțumea a-l sugera în orariul terestru".

Așa dar, G. Coșbuc este un teluric. El caută să dea răspuns la complexele întrebări ce-l frămîntă, reieșind din microcosmosul său, și pe baza lui să se înalte spre marile sensuri. Iată de ce ritualul pentru el nu e doar prilej de încintare, de prevenire sufletească, dar și un microstudiu ce îl ajută să se apropie de mister, făcîndu-ne și pe noi să intuim pe această cale absolutul, vecia.

La temelia poemului *Nunta Zamfirei* se află ritualul nunții, o nuntă țărănească transilvăneană cu toată strălucirea datinilor ei, transpusă în lumea feerică a basmului. Poetul nu se mărginește, bineînțeles, la o reproducere, fie și idilizată, a spectacolului nunții, iar funcțiile mijloacelor feerice sau de basm nu contribuie numai la "zugrăvirea

unor obiceiuri din viață satului". Menționând numai atât, am reduce mult din greutatea specifică a operei. Să nu uităm că poemul **Nunta Zamfirei** e pus alături de, sau în raport cu, celălalt poem – **Moartea lui Fulger** - și reprezintă împreună două momente esențiale ale vieții omenești – înflorirea și ofilirea.

Din unghiu de vedere structural și compozițional poemul se supune în fond canoanelor clasice. Lucrarea se plasează pe un subiect concret – desfășurarea unei nunți ardelene cu toate datinile ei. Cadrele se perindă cinematografic la fel ca în filmele documentare. Poemul e alcătuit din 28 de strofe, fiecare având cîte șase versuri: cinci versuri a cîte opt silabe, iar ultimul – de patru. E modelul metric preferat de G. Coșbuc pe tot parcursul creației sale poetice. Tonul poemului este cel baladesc, nelipsind accentele idilice și fabulești. Modalitatea de bază este evocarea și descrierea poetizată la maximum deși uneori aceasta trece în mod justificat în naratiune.

Dintre celelalte procedee poetice frecvente se impun formulele de poveste cu care se încep multe strofe – portretizările, enumerările, exclamațiile, mai rar interogația. Sînt active comparația, metafora, hiperbola, onomatopeea, eufoniile, rarele dar sugestivele epitete, numeralele, diminutivele...

Poemul are un întreg sistem de personaje. Unul din ele este însuși "scriitorul" care ne molipsește prin felul său de a se încînta. Cu și prin ochiul lui magic le urmărim pe toate celelalte personaje: Zamfira, Viorel, Penes-împărat etc.

În cadrul analizei poemul ar putea fi împărțit și interpretat după mai multe fragmente, capituloase, conform datinilor ceremonialului de nuntă pe care autorul le prezintă cu cea mai

mare strictețe: petițul, vestirea nunții, "ajunul zilei de nuntit", sosirea oaspeților, sosirea mirelui "cu socii mari și cu nuntăși", stărostirea, "ieșirea" miresei în "mers istet", cununia, ospățul și veselia propriu zisă, momentul distractiv, închinarea și urarea de bine pe viitor.

Fiecare din aceste capituloase, fiecăreia datină reprezintă peisaje psihologice inspirate și plasticizate la maximum. Chiar dacă mijloacele poetice (metafora, simbolul și celelalte) lipsesc uneori, poezia se reabilită din contul atmosferei generale de gajate a poemului, din fondul lui inedit.

Primele două strofe ne "introduc" în timpul, spațiul și condiția fenomenului vieții – nunta. Coordonatele sunt lăpidares. Trăim, de fapt, un început de basm: "E lung pămîntul, ba e lat, /Dar ca Sägeată de bogat / Nici astăzi domn pe lume nu-i. / Și-avea o fată, fata lui – / Icoană-ntr-un altar s-o pui/ La închinat... ". În continuare cauzele, acțiunile și efectele se intensifică vertiginos ca pe o peliculă cinematografică. Autorul evită date, biografii, informații suplimentare: pe el îl preocupă esența fenomenului, drept care ne aduce pe ecran doar ceea ce este cumulativ. Iată de ce poemul este pe cît de viabil, pe atît de concentrat. Realitatea (acțiunile, faptele, impresiile) sunt hiperbolizate, exagerate. Nu cu alt scop decât acela de a sublima sentimentul de bucurie și fericire. Fiecare cadru de nuntă e ca o aşchie ruptă din mit cu traiectul ei pe cerul destinului uman (și al poemului totodată), cum este, bunăoară, vestea despre nuntă: "Și s-a pornit apoi cuvînt! / Și patru margini de pămînt / Ce strîmte au fost în largul lor, / Cînd a pornit s-alerge-n zbor / Acest cuvînt mai călător / Deçît un vînt! " Vestea e de natură să nu încapă în cele "patru margini de pămînt",

pentru că nu începe nici în spațiul sufletului, ea se cere lansată în nemărginire și poetul nu întîrzie să încerce.

Spectacolul nunții se impune printr-un dinamism specific, menit să denote în ultimă analiză, în cadrul condiției umane, reacția conștiinței neamului, atitudinea și răspunderea, grija și datoria fiecărui de a participa la sărbătoarea devenirii noastre în timp și istorie.

Despre aceasta aflăm după felul cum se gătesc de plecare și cum se prezintă la solemnitate nuntașii de pretutindeni: "Si atunci din tron s-a ridicat / Un împărat după-mpărat / Si regii-n purpur s-au încins / Si doamnele grăbit au prins / Să se gătească dinadins, / Ca niciodat". Fiece detaliu vorbește de pietatea față de eveniment, strălucește în mod deosebit și cu înțeles: "Si alții, Doamne! Drag alint / De trupuri prinse-n mărgărint! / Ce fete dragi! Dar ce comori / Pe rochii lungi țesute-n flori! Iar hainele de pe feciori / Sclipseau de-argint.

Poetul nu este un simplu admirator și nici interpret cu dispoziții romantice. El e mai înții de toate artist. Când voiește să sublinieze acest lucru, îl face cu prisosință: "Voinicii cai spu, mau în salt; / Si-n creasta coifului înalt/ Prin vulturi vîntul viu vvia / Vrun prinț mai tînăr cînd trecea / Cu-n braț în șold și pe prăsea / Cu celălalt". Imaginile onomatopeice din acest fragment sunt de o rară originalitate, ele vorbind și despre tehnica versificației lui G. Coșbuc. Ea se manifestă din plin și în tabloul horei, în timpul cununiei, cînd: "S-a-ntins poporul adunat /Să joace-n drum după tilinci: / Feciori, la zece fete, cinci, /Cu zdrîngăneii la opinci /Ca-n port de sat".

În cazul dat remarcabil este nu atât "mecanismul" jocului propriu-zis, prea bine cunoscut în detaliu, cât, mai ales, înșufletirea

lui, "dotarea" lui cu o sensibilitate grăitoare. Mișcarea și gestul în poemul lui G. Coșbuc vorbesc în limbajul eternității. Aici hora și nunta se completează reciproc. E actul încuvîntării celor ce se cunună, iar dansul devine ritmul parabolic și exteriorizează prin mișcare, gest și ritm bucuria, sărbătoarea sufletului. Momentul este psihologizat la maximum. Despre acest lucru ne vorbesc nu numai adjectivele de tipul "linișor" sau "ușor", și tempoul dansului. El respectă un tact moderat, corespunzător actului divin al cununei: "Trei pași la stînga linișor / Si alți trei pași la dreapta lor, / Se prind de mîini și se desprind, / S-adună cerc și iar se-ntind, / Si bat pămîntul tropotind / În tact ușor..."

Deși e un poem epic, Nunta Zamfirei este și o parabolă "liberă" în felul ei, fără a avea pretenții insisteante de generalizare, ca operele poematice moderne. Însă prin atitudine și gest, prin observații și detalii, prin întreaga arhitectonică coregrafică autorul favorizează un cîmp al intuiției, o dispoziție afectivă, oferindu-ne șansele să simțim și să ne dăm seama de plenitudinea condiției omenești.

În timpul dansului, supravegheat de ochiul ager al poetului, se fac și caracteristici psihologice directe. Ele sunt pe cît de scurte și concise, pe atît de precise și concludente. Astfel "Copilele de împărat, /Frumoase toate și întrulpi" mai sunt și "cu ochi șireți ca cei de vulpi". Tot astfel în cazul cînd, în sfîrșit, se prind în joc și "bărbosii regi / cu sfetnicii-nvechiți în legi" – moment strategic ce denotă că nunta e în toi, cînd toate cîte au fost să fie s-au orînduit, cînd se trăiește plenar bucuria și fericierea.

Dinamismul pronunțat al poemului nu se reduce la efectul exterior, ilustrativ. Există în

poemul lui G. Coșbuc și un dinamism psihologic ce asigură sau completează fondul afectiv al operei. Acesta desăvîrșește, de fapt, caracterul și fizionomia personajului colectiv care este Nunta.

Autorul a căutat cele mai alese mijloace poetice și pentru individualizarea mirilor și, în primul rînd, a Zamfirei.

Fără doar și poate că atunci cînd scria poemul *Nunta Zamfirei* autorul avea în față poemul lui M. Eminescu *Călin* (file din poveste).

Spre deosebire de Eminescu, autorul poemului analizat are o altă fire poetică, una "tărănească". Poezia lui se sprijină mai întîi pe realitatea concretă, pe senzație, pe simț, pe instinct chiar. Fata de împărat a lui G. Coșbuc e "tărancă", dar e prezentată printr-o viziune a eului poetic dedublat, adică printr-o "viziune complexă", care spulberă impresia de rusticism îngust, despre care vorbea V. Streinu în cartea sa *Clasicii noștri* (a se vedea bibliografia selectivă). Coșbuc nu încearcă fantezii pentru că nu e dotat în felul lui Eminescu. El contează pe impulsul sufletesc, pe imaginea unică și cumulativă, pe fiorul psihologic în stare să stoarcă lacrimi. Portretul Zamfirei este schițat în cîteva trăsături de penel chemate să țină "pe umere" întreaga povară afectivă. De pildă: "Și-avea o fată, – fata lui / Icoană-ntr-un altar s-o pui/ La închinat".

Comparația citată fascinează, în primul rînd, prin obligativitatea ei. Ea e angajată aici să reprezinte multul sugestiv, afectiv și cel conceptual. Zamfira a fost comparată cu icoane, dat fiind că ea semnifică sacralitatea condiției umane, prin ea se consfințește un început de destin. Zamfira apare pe fundalul lumenii dalbe, ca o ființă îngerească de care se încintă lumea. Pasul ii

este ușor, paradisiac (ca și la M. Eminescu), deși frumusețea ei "toată-n tot" e pămîntească. Ea (acea frumusețe pămîntească) se cuprinde între două imagini cumulative: "gînd răzleț" și "trandafir în vâi".

Mirele, Viorel, e schițat în linii mai puține. El nu e un "idol" ca la M. Eminescu, ci un "prinț frumos și tinerel" de la țară, care "a venit / dintr-un afund de Răsărit". Autorul nu ne prezintă multe informații concrete despre virtuile lui morale, spirituale, fizice. Acestea capătă greutate fiind mai bine tăinuite, mai bine zis închipuite de "mîntea" poetului și a cititorului, care contează pe idealul Zamfirei, doar: "... Dintr-al printilor șirag, /Cîți au trecut al casei prag, /De bună seamă cel mai drag / A fost ales". Limbajul poemului este rustic, accesibilitatea și simplitatea strategică fiind scopurile de seamă ale poetului care asigură "comunicativitatea" mesajului acestui preafrumos poem despre viață, bucurie, în limitele unui eveniment crucial al vieții omului – Nunta.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- Coșbuc, George. *Moartea lui Fulger*, Chișinău, Editura Hyperion, 1990;
Călinescu, George. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Editura Minerva, 1986;
Micu, Dumitru. *George Coșbuc, București*, Editura tineretului, 1966;
Repere istorico-literare: G. Coșbuc. *Poezii*. București, Editura Minerva, 1976;
Streinu, Vladimir. *Clasicii noștri*, București, Editura tineretului, 1969.

"Coșbuc, George (1866-1918) poet clasic român. S-a născut în satul transilvănean Hordou (azi George Coșbuc)..."

... Continuând tradițiile progresiste ale literaturii clasice creația sa a îmbogățit tematica poeziei românești și versificația românească. Opera poetică a lui Coșbuc cuprinde într-o sinteză originală și de profund umanism, măreția morală a oamenilor din popor, optimismul, ura neîmpăcată a poporului român împotriva aspirației naționale și oprișărui sociale. Prin poemele sale Coșbuc a creat o adevărată epopee, al cărei erou este poporul însuși..."

Dicționar enciclopedic român, Vol. I,
București,
Editura politică, 1962.
p.184-185.

George COŞBUC

NUNTA ZAMFIREI

E lung pămîntul, ba e lat,
Dar ca Săgeată de bogat
Nici astăzi domn pe lume
nu-i,
Si-avea o fată, - fata lui
Icoană-ntr-un altar s-o pui
La încinat.

Si dac-a fost peștiță des,
E lucru tare cu-nțeles,
Dar dintr-ai printilor șirag,
Cîți au trecut al casei prag,
De bună seamă cel mai drag
A fost ales.

El, cel mai drag! El a venit
Dintr-un afund de Răsărit,
Un prinț frumos și tinerel,
Si fata s-a-ndrăgit de el.
Că doară tocmai Viorel
I-a fost menit.

Si s-a pornit apoi cuvînt!
Si patru margini de pămînt
Ce strîmte-au fost în largul
lor,
Cînd a pornit s-alerge-n zbor
Acetă cuvînt mai călător
Decît un vînt!

Ca ieri, cuvîntul din vecini
S-a dus ca astăzi prin străini,
Lăsînd pe toți din cît afund
O mie de crăimi ascund,
Toți craii multului rotund
De veste plini.

Și-atunci din tron s-a ridicat
Un împărat după-mpărat
Si regii-n purpur s-au încins,
Si doamnele grăbit au prins
Să se gătească dinadins,
Ca niciodat'.

Iar cînd a fost de s-a-mplinit
Ajunul zilei de nuntit,
Din munți și văi, de peste
mări,
Din larg cuprins de multe
zări,
Nuntași din nouăzeci de țări
S-au răscolit.

De cum a dat în fapt de zori
Veneau cu fete și feciori
Trăsnind rădvanele de crăi,
Pe netede poteci de plai
La tot rădvanul patru cai,
Ba patru sori.

Din fundul lumii, mai din
sus,
Si din Zorit, și din Apus,
Din cît loc poți gîndind să
bați
Venit-au roiuri de-mpărați
Cu stemă-n frunte și-mbrăcați
Cum astăzi nu-s.

Sosit era bătrînul Grui
Cu Sanda și Rusanda lui,
Si Tîntes cel cu trainic rost,
Cu Lia lui sosit a fost,
Si Bardeș cel cu adăpost
Prin munți silhui.

Si altii, Doamne! Drag alint
De trupuri prinse-n mărgărint
Ce fete dragi! Dar ce comori
Pe rochii lungi țesute-n flori!
Iar hainele de pe feciori
Sclipeau de-argint.

Voinicii cai spumau în salt;
Si-n creasta coifului înalt
Prin vulturi vîntul viu vuia,

Vrun prinț mai tînăr cînd
trecea
C-un braț în șold și pe prăsea
Cu celălalt.

Iar mai spre amiazi, din
depărtări
Văzutu-s-a crescînd în zări
Rădvan cu mire, cu nănași,
Cu socri mari, și cu nuntași,
Și nouăzeci de feciorași
Veneau călări.

Si ca la mîndre nunți de crai
Ieșit-a-n cale-ales alai
De sfetnici mulți și mult popor
Cu muzici multe-n fruntea
lor,
Si drumul tot era covor
De flori de mai.

Iar cînd alaiul s-a oprit
Si Paltin-crai a stărostit,
A prins să sună sunet viu
De trească și trîmbiți și de chiu
Dar ce scriu eu? Oricum să
scriu,
E ne -mplinit!

Si-atunci de peste larg pridvor,
Din dalb iatac de foiosor
Ieș Zamfira-n mers istet,
Frumoasă ca un gînd răzleț,
Cu trupul nalt, cu părul creț,
Cu pas ușor.

Un trandafir în văi părea;
Mlădiul trup i-l încingea
Un brîu de-argint, dar
toată-n tot
Frumoasă cît eu nici nu pot
O mai frumoasă să-mi socot
Cu mintea mea.

Si ea mergînd spre Viorel,
De mînă cînd a prins-o el,
Roșind s-a zăpăcit de drag,
Vătavul a dat semn din steag
Si atunci porniră toti, şireag
Încetinel.

Si-n vremea cît s-a cununat
Ş-a-ntins poporul adunat
Să joace-n drum după tilinci
Feciori, la zece fete, cinci,
Cu zdrîngăneii la opinci
Ca-n port de sat.

Trei pași la stînga linișor
Si alți trei pași la dreapta lor;
Se prind de mîini și se
desprind,
S-adună cerc și iar se-ntind,
Si bat pămîntul tropotind
În tact ușor.

Iar la ospăt! Un rîu de vin!
Mai un hotar tot a fost plin
De mese, și tot oaspeți rari,
Tot crai și tot crăiese mari.
Alăturea cu ginărari
De neam străin.

A fost atîta chiu și cînt
Cum nu s-a pomenit cuvint!
Si soarele mirat sta-n loc
Că l-a ajuns și-acest noroc,
Să vadă el atîta joc
P-acest pămînt!

De-ai fi văzut cum au jucat
Copilele de împărat,
Frumoase toate și întrulpi
Cu ochi șireți ca cei de vulpi,
Cu rochii scurte pînă-n pulpi,
Cu păr buclat.

Si principi falnici și-ndrăzneti,
De-al căror buzdugan istet
Pierit-au zmei din iaduri scoși!
De-ai fi văzut jucînd voioși
Si feță-voinici, și feti-frumoși,
Si logofeti.

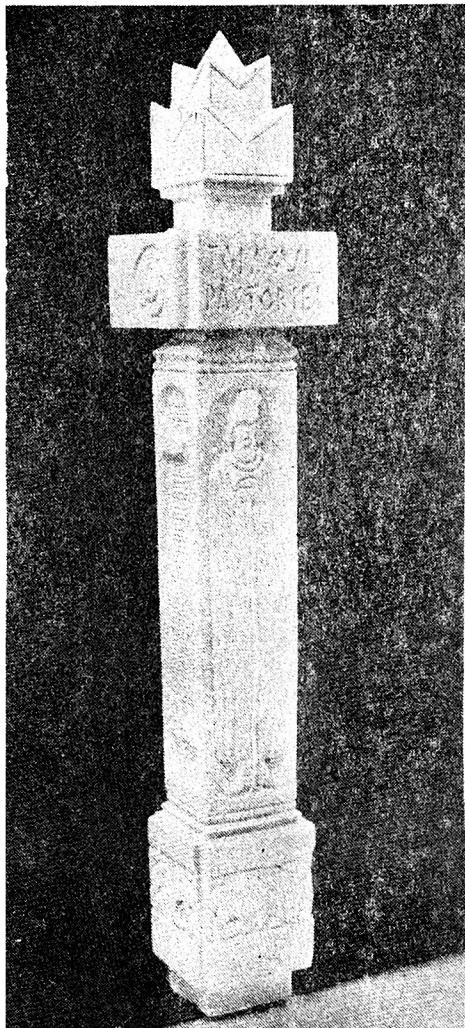
Ba Peneș-împărat văzînd
Pe Barbă-Cot, piticul, stînd
Pe-un gard de-alături
privitor,
L-a pus la joc! Si-ntre popor
Sărea piticu-ntr-un picior
De nu-și da rînd!

Sînt grei bătrînii de pornit,
Dar de-i pornești, sînt grei
de-oprit!
Si s-au pornit băboșii regi
Cu sfetnicii - nvechiți in legi
Si patruzeci de zile-ntregi
Au tot nunit.

Si vesel Mugur-împărat
Ca cel dintîi s-a ridicat
Si, cu paharul plin în mîini,

Precum e felul din bătrâni
La orice chef între români,
El a-nchinat.

Şi-a zis: - "Cît mac e prin
livezi,
Atîția ani la miri urez!
Şi-un print la anul! blînd şi
mic,
Să crescă mare și voinic,
Iar noi să mai jucăm un pic
Şi la botez!"

I. DUMENIUK, N. MĂTCĂS: COLOANA INFINITĂ

A GRAIULUI MATERN

În sirul de cărți a căror lectură nu încetează să prezinte interes, un loc aparte ocupă culegerea de articole Coloana infinită a graiului matern, care cuprinde luările de atitudine ale domnilor Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș din perioada cea mai fierbinte a luptei noastre pentru dreptul la limba maternă și la alfabetul latin. Domniile lor au activat permanent și fructuos în cadrul Comisiei interdepartamentale create de prezidiul Sovietului Suprem al R. S. S. Moldovenești pentru studierea istoriei și problemelor limbii, Nicolae Mătcaș îndeplinind chiar funcția de secretar al acesteia. Intervențiile celor doi profesori la ședințele Comisiei au fost întotdeauna concrete, argumentate și convingătoare. Chiar atunci cînd anumite rapoarte au fost prezentate de alții lingviști, contribuția lor n-a lipsit definitiv, ei manifestîndu-se ca factori coordonatori ai eforturilor tuturor celor încadrați în bătălia (din păcate, nu este o metaforă) pentru Limbă. Articolele lor *La ce-i trebuie moldoveanului... limba moldovenească*, *La ce-i trebuie moldoveanului alfabet latin, în ce limbă a scris Eminescu?*, *Abecedar și nu abevegar*, apoi toate celealte (inclusiv și în cartea de față) au avut ecouri puternice la ora publicării dintii, menținînd spiritul luptătorilor și trezindu-pe acela al oamenilor indiferenți la început, determinîndu-i pînă la urmă să se încadreze – și ei – în procesul de făurire a victoriei în problemele limbii. Ecourile articolelor domniilor lor s-au

vădit și în replicile (scrise, dar mai cu seamă orale) de care s-au învrednicit la timpul respectiv.

Un aspect imposibil de trecut sub tacere al activității lui Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș îl constituie verva polemică. Prezentă în majoritatea articolelor și replicilor, aceasta e deosebit de sclipitoare în lucrările orientate în mod special spre combaterea opiniiilor eronate lansate de pseudosavanți ca Ceban, Borșci, Iacovlev, Stati, Grosul, Antoseak etc. (a se vedea, bunăoară, – dintre replicile incluse în carte – *Știința limbii și alfabetul, O istorie cu istorici, Istoria se repetă? Buda infailibil?* etc.).

Dar prea pe neprins de veste am trecut la cartea în cauză. Cele cîteva caracteristici pe care le-am făcut pînă acum autorilor se confirmă pe deplin la lectura articolelor cuprinse între copertele acesteia. Cartea are un nivel propriu-zis științific înalt, conținînd informație referitoare la originea, specificul, apariția și dăinuirea limbii române pe teritoriul nostru actual, la folosirea alfabetului latin ("înlocuit" în anumite perioade de cel slavon, apoi de cel ruseasc), la teoria lingvistică de căre am avut parte sau – în alte rînduri nenoroc de-a lungul secolelor. Drept exemplu în acest sens poate fi numit articolul *Decisiv este argumentul științific*. Deși în presă fusesseră deja publicate o seamă de intervenții referitoare la limba și alfabetul nostru și la problemele stringente (la acea oră) ale vieții spirituale a poporului nostru, lupta continua, ba chiar se întecea. "... Își permit să intervină (în problemele limbii și alfabetului) nu numai unii istorici, ci și persoane ce nu au nimic cu științele umaniste în genere; nu numai purtătorii limbii moldovenești, pe care problema în discuție îi privește direct, ea

fiind un drept constituțional inalienabil al lor, ci și reprezentanții altor popoare conlocuitoare din Republica noastră, care în mod normal ar trebui să fie indiferenți față de veșmîntul pe care îl re-vendică moldovenii pentru limba lor maternă" – astfel stînd lucrurile, Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș se simțeau chemați (de demnitatea lor de cetăteni și specialisti) să-și activeze cercetările, să caute și – principalul – să găsească dovezi imposibil de tăgăduit în favoarea limbii noastre naționale, de mult îndreptățită, ba chiar obligată să-și ocupe locul de cinste la bastina noastră (și a ei), și a alfabetului latin. Drept care apar constatări ca aceea că "nu putem neglija proprietățile de ordin intrinsec, intern, precum și caracterul adecvat sau mai puțin adecvat al unui sistem grafic față de altul, eficiența ortografică și ortoepică (și, deci, didactic-instructivă) mai mare sau mai mică a cutării sau cutării alfabet". Si – dovezile concrete: *Calitățile de ordin intrinsec și Calitățile ce decurg din corelația fonem-grafem* (în interiorul cărora distingem "aspectul foneticofonematic, aspectul morfolologic, aspectul articulatoriu, aspectul ortografic-orthoepic, aspectul teoretic"). Nu reproducem informația, interpretarea și concluziile autorilor, ci spunem răspicat că profesorul, studențul, elevul din clasele superioare, iar de altfel și alte categorii de cititori, găsesc aici o adevărată bogătie de fapte lingvistice necesare constituirii (și consolidării) unei conștiințe filologice a concetățeanului nostru de azi și, mai ales, de mîine.

Alt exemplu este articolul *Noțiuni elementare privind scrierea cu caractere latine* (coautori A. Dîrul și A. Ciobanu). Pentru cei neinițiați sau puțin inițiați informația cuprinsă aici este

de-a dreptul indispensabilă și astăzi. Nu putem admite ca ceva normal absența acestei cărți de pe masa de lucru a vreunui profesor de limba română (iar de altfel nu numai de această disciplină de studiu) ori a vreunui student la filologie.

Am zis, mai înainte, de verva polemică a autorilor. Acum precizăm că Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș nu fac metafore sau, în orice caz, "creații" cu orice preț. Ion Dumeniuk îl "prinde" pe pseudosavantul pseudomoldovean A. Borșci cu ocaua mică și își spune opinia. "Recurgînd la spusele unor academicieni români, profesorul A. T. Borșci socoate (fără a aduce argumente cît de căserioase) că simbioza etnică romano-slavă ar fi fost "însotită de bilingvismul de masă" slavono-român, inclusiv de "bilingvismul scris", citează el. Argumentul împotriva unei atare afirmații putea avea forma discursului savant (și n-ar fi fost rău), dar Ion Dumeniuk recurge la o interogație plină de ironie: "Despre ce caracter de masă al "bilingvismului scris" poate fi vorba în evul mediu, cînd scrisul în țările balcano românice, ca și în celealte țări europene, nu devenise încă un mijloc de comunicare frecvent, cînd chiar domnitorii și boierii nu știau a se iscăli?" (Argumentul propriu-zis științific nu lipsește definitiv. A se vedea citatul din P. P. Panaitescu, în nemijlocită continuare: "Cu atît mai puțin cunoșteau scrisul membrii claselor neprivilegiate ținuți în ignoranță de săracia lor și de apăsarea feudală".)

Ca să împăcăm cumva pe toți cititorii cărții *Coloana infinită a graiului matern* (și, eventual, ai acestei prezenteri), spunem că pe alocuri Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș argumentează prea stăruitor, prea abundant; chiar

lucruri bine știute și unanim acceptate de cercetătorii de prestigiu sunt explicate de ei amănuntit, încît ar putea scandaliza cititorii cultivați, între care și pe unii profesori de limba română. Or, cel puțin în atare situații concrete, acesta nu este un cusur; mai bine să aflăm a zecea oară unele adevăruri, să ne formăm o conștiință clară și justă asupra lor, decât să nu le aflăm deloc sau, citindu-le altă dată altundeva, să nu ni le împrospătăm la lectura acestei cărți.

Venind vorba despre aspectele oarecum discutabile ale cărții prezentate, avertizăm cititorul că ea este un produs al anilor 1988-1989: peste tot autorii scriu "limba moldovenească", deși din multe afirmații ale lor ne este împedite că o atare limbă nici nu există, iar în activitatea ulterioară ei au demonstrat cu prisosință că noi suntem români, limba noastră fiind... română.

Nu lipsesc referințele la V. I. Lenin, cu toate că ambii savanți dispun de informație solidă din somități lingvistice universale.

Pe ici-colo ei se referă la... partid, la politica leninistă, la hotărîrile C. C. și P. C. M. etc.

Toate acestea sunt niște tributuri care nu puteau să nu fie plătite la ora respectivă. Cititorul este invitat să înțeleagă just contextul istoric, social-politic și cultural al timpului și să facă – la fel ca autorii (în activitatea lor de după apariția cărții), la fel ca toată intelectualitatea de creație (tributară, și ea, "teoriilor", "modelelor" și "somitătilor" în vogă atunci), la fel ca toți oamenii receptivi la înnoirile substantive, survenite în ultimii 2-3 ani.

Că s-au strecurat și unele greșeli de tipar, e de asemenea un semn al epocii: ele adeveresc greutățile și neajunsurile perioadei respective.

Dincolo de aceste chestiuni, asupra cărora ne-am simțit datori să poposim, cartea *Coloana infinită a graiului matern* este repetăm – de o utilitate neîndoioelnică. Ea pune în valoare o seamă de calități ale savanților Ion Dumeniuk și Nicolae Mătcaș, luptători harnici, competenți, curajoși pentru cauza care între timp a biruit; din paginile cărților domniilor lor apar în fața noastră niște făuritori ai izbînzii din 31 august 1989, cînd sesiunea a treisprezecea a Sovietului Suprem al R. S. S. Moldovenești (acum fostei) a adoptat istoricele hotărîri în problemele limbii noastre. Pentru oricine se interesează de istoria luptei și victoriei noastre în problema limbii și alfabetului, cartea *Coloana infinită a graiului matern* se prezintă ca o sursă de informație serioasă și instructivă. Mai presus de toate stă însă valoarea ei de instrument de lucru în mîinile tuturor consînjenilor noștri, cu deosebire în mîinile profesorilor de limba română, studentilor și elevilor îndrăgostiți de graiul străbun.

Ion CIOCANU

PREZENTĂRI SI RECENZII

acest fel este constituit de expresiile înaripate, unități frazeologice stabilite, avînd o origine mitologică, biblică, istorică sau științifico-filosofică, care ulterior sunt frecvent întrebuiantate în literatura beletristică și social-politică din diverse perioade.

Selectarea, explicarea și exemplificarea expresiilor de acest fel în cadrul unui dicționar este o sarcină actuală a lexicografiei didactice românești contemporane și de aceea este foarte binevenită apariția cărții docentului Ilie Popescu de la Universitatea din Cernăuți "Cuvinte înaripate" (Chișinău, Cartea Moldovenească, 1991. 163p.). Lucrarea este un prețios îndrumar pentru studierea fondului frazeologic de acest tip la diferite niveluri de instruire.

Actualitatea și necesitatea studierii de acest fel a fost bine determinată încă de prof. I. Berg, care a spus că necunoscind exact punctul de pornire al expresiei, ne putem rătăci, deci, în călătoria ei scrisă sau vorbită, pe drumuri lăuntrice, parțial sau cu totul străine de direcția exactă, de sensul adevărat.

Cartea include 350 de cuvinte și expresii, selectate de autor după următoarele criterii:

- a) interesul crescînd al cititorului față de aforisme;
- b) circulația lor;
- c) valoarea clasică a expresiilor corectate de verdictul timpului.

Materialul lexical este grupat din punct de vedere tematic, ținînd cont de originea acestor unități lexicale. Într-un capitol aparte au fost incluse idiomurile de origine românească: folclorice, istorice și literare.

Fiecare cuvînt și expresie formează un articol aparte care este structurat după schema următoare:

- 1) originea (făcîndu-se o mică expunere a mitului, legendei, împrejurărilor istorice, culturale

ILIE POPESCU: CUVINTE ÎNARIPATE

Limba noastră este un fenomen perpetuu și se îmbogățește neconitenit. Acest proces se manifestă nu numai prin crearea unor cuvinte și expresii noi, dar și prin actualizarea, revalorificarea și folosirea unor expresii mai vechi, deja existente în vocabularul limbii. Un fond lexical important de

în care a apărut cuvântul sau expresia dată);

2) semnificația simbolică a acesteia;

3) sensurile ei contextuale. Iată un exemplu al unui astfel de articol: Insula lui Calypso.

"Calypso, nimfă marină în mitologia greacă, fiică a lui Okeanos, locuind în insula Ogygia din preajma "Coloanelor lui Heracles".

În urma unui naufragiu Odysseus nimerește pe insula nimfei Calypso, care vroia să îi facă soț, promițându-i nemurirea...

"Nimfa măreată-l oprea, minunată zină Calypso-n/Peștera cea boltită, rîvnind de bărbat să-l aibă..." (M. Eminescu. Din *Odissea*, v. 11, p. 428)...

Expresia "Insula lui Calypso" are sensul de părăsirea unui loc plăcut și singuratic, ori izolarea unei persoane (cu sens impropiu), adică numai printre cărți, tablouri și lucruri agreabile".

Pentru cuvintele și expresiile de origine latină sunt date explicații suplimentare, privind ortografia și sensul originar al expresiei în latină. Iată un exemplu: *Et nunc, erudimini!* această frază se scrie în latină: *Et nunc, reges, intelligite; erugimini qui indicatus terram* (Acum dar, împărați, purtați-vă cu înțelepciune! Luati învățatura, judecătorii pământului) (*Biblia*, Psalmii 2:10). De obicei, fraza apare simplificată – *et nunc, erudimini!* (și acum, învățați!) – cu sensul de a trage învățăminte din experiența altora, mai ales atunci cînd de hotărîrea noastră depinde soarta unor semenii.

În calitate de sugestie pentru o eventuală nouă ediție aş propune includerea în ordine alfabetică a tuturor cuvintelor și expresiilor analizate. O astfel de listă ar înlesni cu mult folosirea acestei cărți, ce contribuie la studierea teoretică a frazeologiei românești și constituie un prețios

îndrumător practic în predarea frazeologiei la diferite niveluri de instruire.

Gheorghe JERNOVEI,
docent, Cernăuți

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Să dăm în mîinile poporului și mai ales în ale generațiunilor care ne succed nouă, istoria patriei, a națiunii și bisericii, scrisă de bărbați nu numai erudiți, ci și pătrunși de amoarea pentru adevăr, prin urmare și nepărtinitori, care adică disprețuiesc minciuna și țin de una crimă rușinătoare a lingușii sau pe un individ, sau pe un popor întreg, ci din contra, după cum unul sau altul a făcut bine sau rău și aplică criteriile moralei curate și ale dreptății, și aşa îl judecă. Din ziua în care se va da poporului istoria sa scrisă bine, el va și începe a învăța din ea spre mintuirea sa și a patriei sale (...)

George BARIȚIU

Vladimir ZAGAEVSCHI,
candidat în filologie

DESPRE LIMBILE ROMANICE ȘI SUBDIVIZIUNILE TERITORIALE ALE LIMBII ROMÂNE

Moto: "Să ne ținem
de neamuri!"

Trezirea conștiinței naționale în Basarabia, Bucovina și Transnistria (de altfel ca și în Republicile Baltice, Armenia, Georgia și.a.), reîntoarcerea la izvoarele neamului, la istoria noastră a Românilor, la limba noastră cea Română cu veșmîntul firesc, grafia latină, la tradițiile și obiceiurile strămoșești etc – toate acestea implică o bună cunoaștere a limbii noastre românești cu originea ei latină ["Vin din muntii Latiniei"... (Gr. Vieru)], cu locul ei în arborele genealogic al Romanității, cu epoca și locul de plămădire și de formare a ei, cu subdiviziunile ei teritoriale, adică cu dialectele și subdialectele ei.

Limba latină ca limbă indoeuropeană a dat naștere la o întreagă ramificație de limbi, numite *limbi romanice*. Acestea sunt: *româna*, *franceza*, *spaniola*, *portugheza*, *italiana*, *provensala* (vorbită în sudul Franței), *catalana* (răspândită în partea de est a Spaniei și pe insulele Baleare din Marea Mediterană), *sarda* (vorbită pe insula Sardinia), *retoromana* sau *ladina* (folosită în sudul Elveției și nordul Italiei), *dalmata* (limbă moartă azi, vorbită cîndva pe țărmul de est al Mării Adriatice, în partea de vest a Iugoslaviei de azi, dispărută de la finele secolului al XIX-lea,

fiind asimilată de slavi). Așadar, în total sunt cunoscute *zece limbi românice*.

Limbile romanice sau neolatine sunt niște continuatoare ale latinei populare vorbite în primele secole ale erei noastre în diferite provincii ale Imperiului Roman: *în Galia* (Franța de azi), *în Iberia* (Spania de azi), *în Italia*, *în Dacia* etc. Ca limbi surori, provenite de la aceeași limbă mamă (latina), limbile romanice se aseamănă foarte mult între ele, ceea ce face ca vorbitorii limbii române să-și însușească în școală ca limbă străină, mai lesne, o limbă romanică (franceza, spaniola sau italiana), decît o limbă germanică (engleză sau germană) sau o altă limbă. În același timp între limbile romanice se înregistrează și anumite deosebiri, mai ales în fonetică și lexic, lucru explicabil prin mai mulți factori. De menționat că toate limbile romanice s-au plămădit și s-au constituit dintr-un amestec de trei elemente:

1) *Substratul*, adică limbile băstinașilor, ale popoarelor autohtone, care în diverse regiuni (provincii) ale Imperiului Roman erau diferite: *în Galia* – limbă galilor sau celtilor, *în Iberia* – limbă dizeritelor triburi, printre care iberii, basci, ligurii; *în Italia* – limba etruscilor, a umbrilor și a popoarelor sabelice; *în Dacia* – limba triburilor trace*, căroră grecii le spunău geti, iar romanii – daci; *în muntii Carpați* trăiau carpii etc.

* "Tracii au fost unul din cele mai mari popoare ale antichității. La mijlocul secolului al III-lea î.e.n. se întindeau pînă la Vistula și în Ucraina, ei locuiau apoi toată România de azi și dincolo de Dunăre în Bulgaria pînă în Macedonia, în regiunea rîului Marica, regiune care și azi se numește Tracia, și peste Bosfor aveau însemnate așezări în Asia Mică. Înspite apus se mărgineau cu un popor întrusiv înrudit cu ei, Ilirii, așezati pe coastele Mării Adriatice, în Dalmatia și Albania de azi". (P. P. Panaiteanu, *Istoria Românilor*, București, 1990).

2) *Elementul lingvistic roman* care a venit și s-a impus ca limbă a cuceritorilor în urma expedițiilor militare ale romانilor, a lui Caesar în Galia, a lui Traian în Dacia etc. De menționat că după destrămarea Imperiului Roman (a. 476 e. n.), elementul roman comun, adică latina populară vorbită, care avea același aspect în diferite provincii ale Imperiului, atât la apus, cât și la răsărit, cu timpul începe să se diversifice în diferite regiuni, încît un cuvînt ca *pane* din latina populară (lat. cl. *panis*) devine în română *pâine*, în franceză *pain*, în spaniolă *pan*, în italiană *pane*, etc;

3) *Superstratul*, adică elementele lingvistice ale popoarelor migratoare barbare aduse de năvălitori de-a lungul Evului Mediu, care s-a sedimentat peste elementul neolatin, schimbînd într-o măsură oarecare fizionomia limbilor romanice. Astfel, în *Galia* acești bărbați au fost francii (de origine germanică), de la care a rămas și denumirea poporului francez; în *Iberia* au fost vizigoții și vandali (și acestia de proveniență germanică); în *Italia* – ostrogotii și longobarzii (popoare germanice); în *Dacia*, dintre toate popoarele barbare care au trecut prin aceste locuri, o influență mai adîncă au lăsat-o popoarele slave.

Lumea romanică se întinde pe o bună parte a teritoriului lingvistic al Europei, cuprinzînd un spațiu imens de la Nistrul (sau chiar de la Bug, din Ucraina) pînă la oceanul Atlantic.

Limbile romanice (mai ales cele apusene: franceza, spaniola, portugheza) sunt folosite azi și pe teritoriul altor continente ale globului, spații nu mai puțin vaste decît cel european, vorba fiind de *Romania nouă* (America, mai ales America Latină, Africa, Asia și Oceania), formată ca rezultat al descoperirilor de noi pămînturi, al cu-

ceririlor și colonizărilor, începînd cu secolul al XVI-lea, de către unele state europene neolatine. Acest fapt a făcut ca, în familia de limbi indo-europene, limbile romanice să aibă cel mai mare număr de vorbitori (circa 800 milioane, dintre care peste 500 milioane aparțin României noi, inclusiv aproape 421 de milioane de oameni vorbesc limbi române în America Latină, adică în America de Sud și Centrală).

Limba română s-a format și ea, ca și celelalte limbi romanice, cu care este înrudită îndeaproape, pe baza limbii latine populare, vorbită neîntrerupt în primele cinci-șase secole ale erei noastre în partea de nord-vest a Peninsulei Balcanice în provinciile romanizate atît în Sudul, cât și în Nordul Dunării pe o întindere teritorială mare: în Dacia, în Panonia de sud-est (Iugoslavia de azi, Serbia) în Moesia Superioară și în Moesia Inferioară (Vestul Bulgariei și Estul Serbiei) și în Nordul Macedoniei.

Pe parcursul Evului Mediu, asupra pămînturilor locuite de români năvălesc diferite popoare barbare cuceritoare (hunii, goții și. a.). În secolul al VI-lea – al VII-lea, de la nord, din bazinul superior al Elbei și al Niprului, are loc o strămutare masivă spre sud, în Balcani, a slavilor migratori care inundează teritoriile aflate în posesia populației romanizate.

La venirea slavilor în Balcani limba română era de acum constituită. Cîteva secole la rînd slavii au conviețuit cu populația romanizată atît în Nordul, cât și în Sudul Dunării. Cu timpul slavii din Dacia s-au romanizat, pierzîndu-și treptat limba și obiceiurile și adoptînd limba și obiceiurile românești. Se presupune că despre o asimilare totală a slavilor din nordul Dunării se poate vorbi de abia prin secolul al XII-lea.

În Sudul Dunării, dimpo-

trivă, românii au fost asimilați de către slavi, aceștia din urmă fiind mai numeroși. Elementul românesc s-a păstrat totuși în Sudul Dunării datorită păstorilor transhumanți care, grație ocupației lor, au putut evita viața feudală bine orînduită și, prin urmare, o influență slavă directă. Între sfîrșitul sec. al VII-lea și cel al XIII-lea în Balcani iau naștere și se cimentează două state feudale slave, Bulgaria și Serbia. Acest eveniment, precum și slavizarea românilor din Sudul Dunării (proces încheiat în sec. al XI-lea) duc la ruperea legăturilor dintre păstorii români din Sud și românii din Nordul Dunării. Această scindare a dus la formarea celor patru dialecte ale limbii române: *dacoromân* (în Nordul Dunării) și *aromân* (sau *macedoromân*), *muglenoromân* și *istroromân* (în Sudul Dunării).

De menționat că delimitarea definitivă a dialectelor limbii române nu s-a făcut dintr-o dată, ci treptat, timp de mai multe secole. Astfel, unii români, părăsind vechile lor așezări, au emigrat la sud, spre părțile muntoase din centrul Peninsulei Balcanice, așezîndu-se în Macedonia (cunoscuți azi sub numele de macedoromâni sau aromâni) și la nordul golfului Salonic din regiunea Meglen (numiți azi muglenoromâni). Alți români s-au îndreptat spre nord peste Dunăre, din care o parte a trecut mai tîrziu, la începutul secolului al XVI-lea, imigrînd în urma cuceririi otomane, spre capătul de nord-vest al Dalmăției, în peninsula Istria (istoromâni de azi).

Dialectul aromân s-a desprins primul de la limba română comună, adică de la celelalte dialecte ale limbii române (cel tîrziu prin sec. al X-lea). De aceea acest dialect este considerat și cel mai arhaic, apropiat de structura limbii române comune. Se susține că aromâna

ar forma o punte de trecere între romanitatea apuseană și cea răsăriteană.

Dialectul aromân (numit și macedoromân) este, printre celelalte dialecte sud-dunărene ale limbii române (muglenoromân, istroromân), cel mai important, avînd o răspîndire largă în Peninsula Balcanică, dispersîndu-se în grupuri mai mari sau mai mici de sate și orașe în mai multe țări (Grecia, Albania, Iugoslavia, Bulgaria, România, mai ales în Dobrogea, precum și, în comunități izolate, într-o serie de alte țări europene, apoi în Canada, S. U. A., Australia, America Latină); înregistrează cel mai mare număr de vorbitori (după datele mai recente ale Mioarei Avram – circa 500.000; după date mai vechi: Ion Coteanu cca 300.000 de oameni; Sextil Pușcariu, citîndu-l pe Th. Căpidan, prezintă o cifră aproximativă de 300.000 de oameni, dintre care 150.000 trăiesc în Grecia, 100.000 – în Iugoslavia, 40.000 – în Bulgaria și 65.000 – în Albania).

În dialectul aromân s-a dezvoltat o literatură cultă, există o literatură scrisă din secolul al XVII-lea; pot fi evidențiate subdiviziuni dialectale, graiuri aromâne: fărserot, gopesean-muloveștean, grămostean, moscopolean, muzachear, olimpiot, pindean. Majoritatea aromânilor sunt bilingvi, în relațiile oficiale întrebînțînd limba statului în care trăiesc.

Dialectul meglonoromân este considerat, după dialectul aromân, cel de-al doilea dialect sud-dunărean, care, aproximativ prin secolele al XII-lea al XIII-lea, s-a separat de limba română comună. Particularitățile dialectale, în bună parte asemănătoare cu cele ale dacoromânei, l-au determinat pe Ov. Denissianu să considere meglenoromâna un subdialect al dacoromânei, opinie care nu a

fost însă acceptată de specialiști, fiind chiar combătută de Al. Procopovici și, mai ales, de Th. Capidan.

Meglenoromâna este vorbită azi în enclave cu mediu alogen (sate și orașele), răspândite în Grecia (în special, în regiunea Meglen, de unde și numele de meglenoromân sau meglenit), în Iugoslavia (mai ales în Macedonia), în Turcia, în România (în comună Cerna din Jud. Tulcea) și – în comunități izolate – în Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria și U. R. S. S. Numărul vorbitorilor este de circa 5.000 (după date mai vechi – între 12.000 și 26.000). Meglenoromâni nu au un trecut cultural, sănătatea printre români de religie mahomedană, oficial vorbesc limba statului din care fac parte, de aceea sănătatea pe cale de dispariție (totuși, într-o măsură mai mică decât istororomâni). Meglenoromâna este un dialect al limbii române, având o istorie mai puțin cunoscută din cauza lipsei atestărilor unor faze mai vechi.

Dialectul istororomân al limbii române este ultimul ce s-a despărțit de restul românei comune. În privința datei izolării există, însă, păreri diferite: secolul al X-lea (după Ov. Densusianu) și secolul al XIII-lea (după S. Pușcariu).

Dialectul istororoman este vorbit în numai câteva sate (după I. Coteanu – în 9 sate) în Peninsula Istria (partea de nord-vest a Iugoslaviei) de un număr mic – circa 1. 500 vorbitori (conform datelor mai vechi – între 1. 600 și 6.000), prezintându-se, astfel, ca cea mai redusă ramură de români.

Istroromâni nu au avut un trecut cultural, oficial vorbesc sărbo-croata, limba maternă întrebunând-o doar în familie, de aceea dialectul istororomân este pe cale de dispariție.

Dialectul nord-dunărean,

numit **dacoromân**, cu care se identifică, în sens restrâns, limba română, numără peste 25 de milioane de vorbitori (după Mioara Avram) în Romania, Republica Moldova, Ucraina, Rusia, Kazahstan, Kirgizstan, Republica Georgia, Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, S. U. A., Canada, Australia, Israel.

Dacoromâna se împarte în cinci subdialecte: muntean sau de sud, moldovean sau de nord-est, bănățean sau de sud-vest, crișean sau de nord-vest și maramureșean sau de nord. Această delimitare în subdialecte a fost făcută pe baza unor trăsături specifice de ordin fonetic, lexical, morfolologic etc.

Conturarea celor cinci subdialecte ale limbii române s-a concretizat în rezultatul unor investigații sistematice și meticuloase de către mai multe generații de dialectologi de-a lungul deceniilor. Pe parcurs au fost editate câteva serii de atlase lingvistice, generale și regionale, numeroase volume de texte dialectale, glosare regionale, monografii, studii etc.

Astfel, lingvistul ieșean Alexandru Philippide, nefiind dialectolog, ci un specialist erudit în istoria limbii române, prin cercetări minuțioase și îndelungate, a intuit, după anul 1927, existența a numai două subdialecte, cel de tip muntenesc și cel de tip moldovenesc, ceea ce-i permitea să-și argumenteze teoria celor două valuri de migrație a românilor din sud spre nord-de Dunăre.

Primul dialectolog, care a încercat să divizeze masivul lingvistic dacoromân în arii dialectale, a fost învățatul german Gustav Weigand, autor și al primului atlas lingvistic al teritoriului dacoromân (apărut în anul 1909). Bazându-se pe criterii exclusiv de ordin fonetic, Gustav Weigand stabilește trei arii dialectate întinse, trei sub-

dialecte (sau "dialecte", cum le numea el însuși): moldovean, muntean și băňăteam. De subliniat, că G. Weigand nu a conțurat în mod special ariile dialectale ale subdialectelor crișean și maramureșean ceea ce aveau s-o facă mult mai tîrziu, nu numai pe bază de particularități fonetice, ci și lexicale și morfológice, alături lingviști-dialectologi. Totuși învățatul german a obseruat, că pe teritoriul lingvistic ardelean, în două regiuni, în Bihor (Crișana) și în Maramureș, se întreazăresc anumite trăsături de pronunțare (inclusiv altă nuanță accentuală, tempo, intonație), care ar permite proiectarea a două subdiviziuni lingvistice, dar ele, după Weigand, nu puteau fi numite subdialecte ("dialecte").

Abia după apariția *Atlasului lingvistic român* (partea I, 1938; partea a II-a 1940), în anul 1941 Emil Petrovici, pe temeiul trăsăturilor specifice lexicale și morfológice (nu numai de ordin fonetic, cum a făcut-o G. Weigand) susține că în partea de nord-vest a teritoriului lingvistic român poate fi delimitat al patrulea subdialect al dacoromânei – cel crișean. Mai tîrziu Romulus Todoran și D. Urițescu susțin cu noi șapte lingvistice această nouă structurare dialectală a dacoromânei.

Observațiile făcute de predecesori (G. Weigand, K. Jaberg și E. Petrovici), cum că în nordul masivului lingvistic dacoromân, în Maramureș, se reliefază o unitate lingvistică aparte, îi permită lui R. Todoran, susținut de asemenea, de Ștefan Giosu și de Magdalena Vulpé, să ateste existența subdialectului maramureșean, alături de celelalte patru. Individualitatea celui de-al cincilea subdialect însă nu este recunoscută de către unii cercetători (Petru Neiescu).

Ion Coteanu îl consideră un grai de tranziție între subdialec-

tul crișean și cel moldovean, numindu-l graiul din Maramureș.

Transilvania, după părerea unei întregi pleiade de lingviști-dialectologi (G. Weigand, S. Pușcariu, S. Pop, Em. Petrovici, R. Todoran și alții) nu constituie un subdialect aparte, cele patru (cinci) subdialecte se întind, însă, spre centrul ei: dinspre sud – cel muntean, dinspre est – cel moldovean, dinspre sud-vest – cel băňăteam, dinspre nord-vest – cel crișean și dinspre nord -subdialectul maramureșean.

Pentru ca cititorii să-și poată forma o imagine mai amplă asupra extinderii (expansiunii) teritoriale a subdialectelor limbii române, vom contura în cele ce urmează ariile lor, raportându-le la împărțirea teritorial-administrativă după regiuni, județe, raioane etc.

Subdialectul moldovean al dialectului dacoromân al limbii române este răspândit în Basarabia, Bucovina, Transnistria, precum și în enclavele din Ucraina de est (regiunile: Nicolaev, Kirovograd, Dnepropetrovsk, Zaporojie, Donețk, Lugansk), din Rusia (ținuturile Krasnodar, Primorie și reg. Omsk), din Kazahstan (reg. Aktiubinsk), din Kîrgîzstan, din Republica Georgia (R. S. S. A. Abhază), apoi în România: provincia Moldova (Județele: Botoșani, Iași, Vaslui, Galați, Suceava, Neamț, Bacău, Vrancea), nord-estul Transilvaniei (Jud. Bistrița-Năsăud, Mureș, Harghita, Covasna), nord-estul Munteniei (partea de nord a județelor Buzău și Brăila), nordul Dobrogei (partea de nord a jud. Tulcea).

După cum vedem, subdialectul moldovean (moldovenesc) este vorbit pe un teritoriu destul de întins: din centrul coroanei carpatice, adică din inima Ardealului (de la Tîrgu Mureș, Bistrița, Năsăud – baștina lui G. Coșbuc), cuprinzînd versantul Carpaților Orientali, apoi rîul

Prut, fluviul Nistru, pînă la Bug și, prin mai multe enclave risipite în Ucraina, Rusia etc., pînă la Oceanul Pacific. De menționat că unii lingviști sovietici (M. V. Sergievski, "V. F. Sîsmariov și a.), delimitau în acest spațiu lingvistic, după criterii "lingvistice", adică artificiale, aşa-numita limbă moldovenească (de la Prut spre est), această pseudolimbă nefiind recunoscută, însă, și de alți romaniști sovietici (S. B. Bernstein, R. A. Budagov, V.A. Lisițki, R. G. Piotrovski, V. M. Solnțev și a.).

Subdialectul moldovean, impunîndu-se prin contribuția incontestabilă a marilor cărturari și scriitori (Varlaam, Dosoftei, Gr. Ureche, M. Costin, N. Milescu-Spătarul, I. Neculce, V. Alecsandri, M. Eminescu, I. Creangă, M. Sadoveanu, I. Druță, Cr. Vieru și a.), a contribuit substanțial la stabilirea normelor literare ale limbii române.

Subdialectul muntean este vorbit în partea de sud a României pe un teritoriu cuprins, de la vest spre est, între zona "Porțile de Fier" (orașele Orșova și Turnu-Severin) și Marea Neagră (orașul Constanța) și, de la nord spre sud, din Ardeal, de la Sibiu și Brașov, îmbrățișând versantul Carpaților Meridionali, pînă la Dunăre și chiar peste fluviu în partea de nord a Bulgariei. Conform împărțirii teritorial-administrative acest areal include Muntenia (jud. Argeș, Dâmbovița, Prahova, Olt, Teleorman, Giurgiu, Călărași, Ialomița, sectorul agricol Ilfov și municipiul București); Oltenia (județul Mehedinți, Gorj, Vilcea, Dolj); Dobrogea (jud. Constanța și partea de sud a județului Tulcea); partea de sud a Transilvaniei (jud. Sibiu și Brașov); partea de nord a Bulgariei.

Deși subordonat subdialectului muntean, graiul (grupul de

UNITATEA NAȚIONALĂ: ARGUMENTE LINGVISTICE

graiuri) oltean ocupă oarecum o poziție deosebită, uneori fiind considerat ca un grai cu statut aparte sau chiar un nou subdialect (răspîndit în Oltenia: jud. Dolj, Gorj, Mehedinți, Vilcea, județul Olt; apoi partea de nord-est a Iugoslaviei și anume Valea Timocului). Este lucru cert că graiul oltean formează o zonă de tranziție de la subdialectul muntean spre cel bănățean.

Subdialectul muntean, începînd din secolul al XVI-lea, prin concursul celorlalte subdialecte, în special al celui moldovean, constituie baza limbii române literare.

Subdialectul bănățean este vorbit în partea de sud-vest a României, cuprinsă în arealul plasat teritorial în Banat (jud. Timiș și Caraș-Severin), în sud-vestul Transilvaniei (partea de sud a județelor Arad și Hunedoara), precum și în partea de nord-est a Iugoslaviei (Banatul iugoslav).

Subdialectul crișean este răspîndit în partea de nord-vest a teritoriului lingvistic dacoromân, în Crișana (jud. Bihor, Sălaj, Satu Mare), partea de vest a Transilvaniei (partea de nord a județului Arad și Hunedoara, județul Cluj și partea de nord-vest a județului Alba), precum și în partea de est a Ungariei.

Subdialectul maramureșean este vorbit în partea de nord a României (în Maramureș), precum și în Ucraina de Vest (în sudul regiunii Transcarpatice, mai ales în raioanele Teacev și Rahov).

* * *

Iar acum reproducem, în mod special, un citat întreg din lucrarea fundamentală **Limba română** (București, 1976) a eruditului lingvist Sextul Pușcariu, pentru ca împreună cu cititorul să medităm încă o dată asupra noțiunilor de "limbă" și "dialect". Iată citatul: "Pe cînd na-politanul nu prîncepe pe venețian,

nici bavarezul pe hamburghez, nici chiar germanul din Dorna pe cel de la Bistrița, românul din Banat și cel din Basarabia se înțeleg ușor, deosebirile între graiurile lor fiind mai mult lexicale. Moldovenii stabiliți după Unire la Cluj mi-au mărturisit de multe ori că aveau impresia că limba din centrul Transilvaniei e plină de "moldovenisme".

Deosebiri mari, care făc ca o înțelegere reciprocă să fie foarte anevoieasă, există numai între dialectul dacoromân și dialectele aromân, meglenoromân și istroromân. Deși structura celor patru dialecte române este aceeași; faptul că ele s-au dezvoltat de multe veacuri despărțite unele de altele prin mase de neamuri străine sau în regiuni fără comunicație, a produs aceste deosebiri între ele" (S. Pușcariu, Limba română, București, 1976, p. 216-217).

Acum să cugetăm. Dacă napolitanul și venetianul, vorbitori ai diferitor dialecte ale limbii italiene, neînțelegindu-se între ei, nu vorbesc totuși limbi diferite, ci aceeași limbă - italiana; dacă bavarezul și hamburghezul, locuitori ai diferitor regiuni și orașe ale Germaniei (respectiv, de sud și de nord) și, prin urmare, vorbitori ai diferitor dialecte ale limbii germane, neînțelegindu-se între ei **, nu vorbesc totuși limbi diferite, ci aceeași limbă - germană; dacă dacoromânul, aromânul, meglenoromânul și istroromânul, vorbitori ai diferitor dialecte ale limbii române, aflându-se de mai multe veacuri despărțiti unii de alții, prin mase de neamuri străine, în regiuni fără

* Datorită sărăimișării statale a Germaniei pînă în sec. al XIX-lea, între dialectele limbii germane sunt deosebiri atât de mari, încît adesea vorbitorii de dialecte diferite nu se pot înțelege între ei, mijlocul comun de înțelegere fiind limba literară, pe care o învață la școală". (A.I. Graur, Introducere în lingvistică, București, 1965, pag. 246).

comunicație, înregistrînd astfel deosebiri mari în vorbirea lor, încît o înțelegere reciprocă devine foarte anevoieasă, - cu toate acestea ei nu vorbesc limbi diferite, ci numai dialecte ale limbii române; în sfîrșit, dacă românul din Banat (mai adăugăm: din Crișana, din Oltenia, din Muntenia, din Maramureș, din Ardeal, din Dobrogea) și cel din Basarabia se înțeleg ușor, apoi oare cum și cui ai mai putea să-i dovedești și să-l convingi, că basarabeanul vorbește "limba moldovenească" (aşa numită), iar bănățeanul (adăugăm și celelalte neamuri din celelalte provincii ale arealului lingvistic românesc) – limba română? Cum să-ți imaginezi că moldovenii din provincia Moldova (România), din dreapta Prutului, vorbesc limba română, iar moldovenii din Republica Moldova, din Stînga Prutului, vorbesc o limbă de sine stătătoare - aşa zisă limbă moldovenească? Aceste întrebări și altele care eventual s-ar mai putea pune sănătătoare desigur retorice. Ele nu cer răspuns. Iar dacă ar fi să dăm totuși un răspuns, apoi el ar fi următorul, unic și sigur: *moldovenii din provincia Moldova (România) și cei din Republica Moldova nu numai că nu vorbesc limbi diferite, dar nici chiar dialecte diferite, nici chiar subdialecte diferite. Ei vorbesc graiuri sau grupuri de graiuri diferite care se subordonează aceluiași subdialect moldovean, al aceluiași dialect dacoromân, al aceleiași limbi române, unice pentru românii de pretutindeni.*

BIBLIOGRAFIE

1. Caragiu Marioțeanu, Matilda. Compendiu de dialectologie română, București, 1975.
2. Coteanu, Ion. Elementele de dialectologie a limbii române, București, 1961.
3. Curs de gramatică istorică a limbii române. Red. V. Marin, G. Rusnac, Chișinău, 1991.

4. Densusianu, Ovid. *Istoria limbii române*, Bucureşti, 1961, Vol. I.
5. Enciclopedia limbilor române. Colectiv de autori: Mioara Avram ş. a. Coordonator: Marius Sala, Bucureşti, 1989.
6. Macrea, D. *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, 1961.
7. Panaiteanu, P. *Istoria Românilor*, Bucureşti, 1990.
8. Petrovici, Emil. *Studii de dialectologie și toponimie*, Bucureşti 1970.
9. Puşcariu, Sextil. *Limba română. I. Privire generală*, Bucureşti, 1976.
10. Todoran, Romulus. *Contribuții de dialectologie română*, Bucureşti, 1984.
11. Tratat de dialectologie românească. Coordonator: dr. Valeriu Rusu, Craiova, 1984.

REFLEXE ALE ETERNITĂȚII

Organizația de astăzi a favorizat fuga de muncă; ea a ridicat elemente, care n-au nimic, în fruntea statului, ca să trăiască sau să se imbogățească din avereua lui și tot organizația aceasta a făcut alte clase să creadă, că, numai prin politică poți ajunge la ceva. Astfel profesorii de universitate, în loc să-și caute de treabă, fac politică; profesorii de licee și de școale primare asemenea; ingineri, medici, scriitori, muzicanți, actori chiar – toți fac politică, pentru a parveni. Si acesta e răul cu desăvîrșire mai mare; căci realele actuale ar putea fi trecătoare, dar corupindu-se însuși nervul vieții oricărei societăți, iubirea de muncă, nu mai e nici măcar speranță de îndreptare. Armata noastră poate cîștiga bătălii, Alessandri poate scrie versuri nemuritoare, un ministru de externe poate conduce politica în afără cu ne-maiînțină dibăcie; toate acestea împreună vor forma luxul istoric al existenței noastre, dar acest lux nu va opri descompunerea singelui nostru social, pieirea noastră prin pieirea muncii.

M. EMINESCU

Ioan OPREA,
Cercetător, dr., Iași

LIMBA LITERARĂ ȘI CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ

Limba a fost dintotdeauna mijlocul cel mai simplu și mai sigur de constatare a apartenenței indivizilor umani sau grupurilor de oameni la un anumit popor cu trăsături etnice specifice. O asemenea apartenență nu era apreciată însă numai din perspectiva folosirii unui idiom ca mijloc de comunicare (de bază), ci și prin anumite trăsături psihice și comportamentale, trăsături apreciate deseori ca decurgînd tocmai din specificul idiomului respectiv. S-a creat astfel curînd opinia că există o legătură nemijlocită între limba vorbită de o anumită comunitate umană și particularitățile care caracterizează comunitatea în general și ori de cîte pri s-a încercat determinarea acestor particularități s-a pornit în primul rînd de la observarea trăsăturilor limbii. Din faptul că limbile prezintă atât însușiri comune (asa-numitele universalii), cît și însușiri care le diferențiază s-a ajuns la concluzia că numai acestea din urmă stau la baza specificului etnic. Astfel se explică faptul că asemenea trăsături au fost identificate cu ceea ce este netraductibilă într-o limbă, aşa cum făcea Mihai Eminescu, care era de părere că numai "această parte netraductibilă a unei limbi formează adevarata ei zestre de la moșstrămoși, pe cînd partea traductibilă este comună gîndirii omenești în genere". Opinia a avut o mare răspîndire, iar un mare lingvist ca Andre Martinet notează, în concordanță cu mediul structuralist al valorificării opozițiilor, că "nu este lingvistic cu adevărat decît

ceea ce poate dифe ri de la o limbă la alta"². S-a conturat astfel în cadrul unor concepții lingvistice principiul potrivit căruia ceea ce nu este specific în limbă (sau scăpă determinismului comunitar) este supus determinismului referențial (sau este internațional) și, ca atare, nu participă la istoria propriu-zisă a limbii. Într-o asemenea situație, istoria limbii conține numai ce este strîns legat de istoria comunității care o vorbește, limba însăși devenind nu numai mijlocul specific de a comunica, dar și mijlocul specific de a cunoaște și interpreta lumea. Fiind mijloc de denumire a obiectelor și fenomenelor (și participând astfel direct la procesul cunoașterii), precum și mijloc de comunicare și de organizare a cunoștințelor, limba ne impune un anumit mod de manifestare în cadrul acestor procese. Dar fiind în același timp și corespondentul unor structuri psihice și logice umane, limba devine o componentă și o dominantă a spiritualității.

În acest sens, John Lyons³ arată că omul este determinat în viziunea sa asupra lumii atât de o ierarhie motivată biologic a distincțiilor perceptuale și conceptuale posibile, cât și de un mediu cultural în cadrul căruia limba reflectă caracteristicile de bază. Se poate conchide de aici că limba participă nemijlocit la formarea conștiinței umane, între faptele de conștiință și faptele de limbă manifestîndu-se deseori relații observabile. Aceasta este esența a ceea ce A. Philippide și G. Ivănescu au numit **bază psihologică** drept o cauză a schimbării limbii. Constatăm aşa dar, că necesitatea acceptării unei noțiuni de rang categorial în explicarea faptelor de limbă specifică prin factori psihici, logici și cognitivi nu poate fi pusă la îndoială.

Întrucît este expresie și mijloc de comunicare pentru cunoaștere

(concepută atât cantitativ, ca însumare de fapte cunoscute, cât și calitativ, ca nivel de prelucrare a cunoștințelor și ca grad de pătrundere în esență realităților), limba intrunește în ea însăși particularitățile proprii comunității care o vorbește. Pe această bază, Kent Baldingher arată că interpretarea conformației conceptuale a unei limbi poate să ne ofere informații "despre modul și maniera după care este divizată lumea în comunitatea lingvistică corespunzătoare"⁴. Dar, această diviziune a lumii este direct legată de formarea noțiunilor, căci procesele mentale notionale și judicative se sprijină tocmai pe delimitările stabilite pe baza generalizărilor și abstractizărilor. Este motivul pentru care Eugeniu Coșeriu vorbește despre existența unor sisteme conceptuale diferite de la o limbă la alta⁵. Se constată ușor că asemenea fenomene au o răsfrîngere directă la nivelul conștiinței, încît vorbitorii unei limbi au aceeași grilă de bază în modul de a vedea și interpreta lumea. Trebuie de aceea admise opiniile după care majoritatea fenomenelor culturale ale unui popor poartă pecetea specificului limbii. Aceasta este consecința legăturii dintre limbă și gîndire, care explică corespondența dintre limbă și spiritualitate sau implicarea limbii în determinarea "stilului" specific al unui popor. Fără a adera la opiniile extremizante care subordonează filosofia, arta sau logica față de limba în care au fost scrise operele, trebuie admis că aceste manifestări spirituale sănătățile profunde marcate de specificul limbii în care și-au găsit expresia originară. Rolul limbii în asumarea informației (sau a cunoașterii), a moralei sau a logicii (ca reguli sau ca structuri mentale) îi conferă statutul de mijloc în contextul relațiilor (inter)umane ce nu pot fi

conștientizate și comunicate decât ca relații lingvistice.

Discuția de pînă acum a avut în vedere limba sub aspectul ei popular; aceasta, împreună cu realizările spirituale de același nivel, alcătuiește cultura populară care fundamentează conștiința etnică și conferă lantul ce unește membrii unui popor și elementul principal de diferențiere față de alte etnii. Limba cunoaște însă pe lîngă acest aspect popular și aspectul literar, forma cultivată, rațional articulată și legiferată prin norme. Filosoful Lucian Blaga arăta că într-un spațiu etnic se realizează de obicei două nivele culturale: o cultură minoră, care cuprinde creația populară strîns legată de istoria și particularitățile unui popor și o cultură majoră, corespunzătoare creației științifice, filosofice și artistice elevate. Pornind de aici, G. Ivănescu⁶ a arătat că limba populară corespunde culturii minore, iar limba literară se aplică culturii majore. Dar, atât Blaga, care se referea la cultură, cât și Ivănescu, care avea în vedere limba, deși au stabilit diferențe cu trăsături distinctive între cele două aspecte (minor și major), nu au neglijat faptul că ele reprezintă realități cărora nu le pot fi contestate, numeroasele puncte de convergență. Din acest motiv, trăsăturile de bază ale limbii populare își vor găsi reflexul la nivelul limbii literare, deși nu întotdeauna în aceeași formă. Cert este, însă, că o limbă literară, indiferent de modul în care a fost alcătuită (pe baza unui dialect, din mai multe dialecte sau graiuri, pe baza unor faze mai vechi ale limbii), conține și elemente pe baza cărora se realiza conștiința etnică. Aceste elemente sunt integrate de data aceasta în structuri psihice și cognitive de alt tip, corespunzătoare atît imperativului reali-

zării unei identități comunitare, cît și unei mai largi deschideri spre comunicarea spirituală cu alte comunități.

Epoca modernă se caracterizează în general prin apariția sau restructurarea vechilor concepții privitoare la societate. În acest context, dacă limba populară corespunde națiunii de "popor" și participă la formarea conștiinței etnice, limba literară corespunde aceleia de "națiune" și este principalul component al conștiinței naționale. Se explică astfel de ce Renașterea națională a fost întotdeauna însotită de lupta pentru crearea limbii literare sau pentru recuperarea funcțiilor ei în cadrul organizării social-statale. Obiectia care s-ar putea naște că și înainte de constituirea națiunilor moderne au existat limbi literare, unele cu o tradiție foarte îndelungată și cu mari realizări culturale poate fi contracarată de menționarea statutului diferit pe care îl aveau limbile literare vechi în raport cu masa mare a poporului, în condițiile învățămîntului și circulației ideilor de atunci. De asemenea, existența mai multor națiuni care se slujesc de aceeași limbă literară nu infirmă principiul enunțat în măsura în care acesta nu este privit în perspective absolutizante.

Componența spirituală a limbii populare, care aşa cum am văzut a fost numită bază psihologică, se manifestă diferit la nivelul limbii literare, în sensul că de data aceasta nu se mai dă expresie culturii minore fundamentate în mare parte pe cunoașterea comună corespunzătoare particularităților istorico-etrnice, ci culturii majore care a integrat cunoașterea științifică și filosofică cu ample posibilități de comunicare cu alte culturi, cu alte experiențe etnice, și caracterizată prin organizarea logică riguroasă a cunoștințelor. În cazul

aspectului literar limba va trebui să-și revizuiască criteriile și mijloacele de clasificare și exprimare a cunoștințelor în concordanță cu transformările cerute de trecerea din natură în cultură. Când devine posesorul acestui aspect al limbii, vorbitorul ei nativ se convertește în purtător de civilizație cu forță civilizatoare și în partener de dialog de nivel superior cu reprezentanți ai altor culturi. De aceea, a nu poseda limba literară, cu terminologiile, normele și variantele ei funcționale înseamnă pentru epoca modernă a fi numai parțial purtătorul unei etnii sub aspect cultural lingviștic. Imposibilitatea exprimării fluente pe terenul științei, filosofiei, tehnicii etc. și apelarea la mijloacele altrei limbi pentru suplinirea unor deficiențe în cunoașterea aspectului literar al propriei limbi materne certifică pentru un vorbitor existența unei înstrăinări accentuate față de poporul din care face parte și în ultimă instanță a unei înstrăinări față de apartenența la o entitate etnică istoricestă determinată. Dacă un vorbitor cultivat al unei limbi nu este în măsură să folosească aspectul literar al ei și apelează la o limbă străină, el se află de fapt într-o situație paradoxală: conștiința lui etnică poate rămâne neatinsă, dar conștiința națională este infirmă. Pe de o parte, el nu poate primi toate posibilitățile naționii sale pentru a se angaja în actul creației specifice bazei etnice, pe de altă parte, el nu poate asimila toată forța limbii literare străine pentru a se afirma în cadrul ei, lipsindu-i filonul etnic corespunzător acestei limbi. Este explicabil în acest mod de ce popoarele supuse presiunilor deznaționalizatoare prin limitarea funcțiilor limbii literare înaintează cu mare greutate pe calea progresului cultural și social, fiindu-le pericolită, în

ultimă instanță, existența. În asemenea condiții, efortul însușirii și întrebunțării limbii literare nu constituie o gratuitate și oricât de mare ar părea acest efort pentru indivizi sau pentru grupuri sociale ori dialectale el este justificat prin beneficiul realizat în desăvîrșirea personalității umane și în progresul cultural și științific al persoanelor sau al grupurilor.

Dacă folosirea și cultivarea propriei limbi literare și neacceptarea formării propriei culturi majore cu concursul altelui limbii este un imperativ evident în măsura în care se tinde spre cristalizarea conștiinței naționale, trebuie subliniat că limba literară proprie nu-și poate îndeplini cu adevărat menirea decât în măsura în care este unitară. După cum este știut, au existat încercări în unele provincii românești aflate sub ocupație de a se acreda ideea unei limbi literare deosebite de cea românească și chiar crearea unor surogate în care limba română era împiestrițată cu xenisme sau fenomene specifice graiurilor locale, dar neacceptate de limba comună. Tinând cont de influența accentuată a limbii de cultură asupra limbii populare, se poate deduce că de mult se submina astfel nu numai conștiința națională, ci și conștiința etnică. Nu întâmplător G. Ibrăileanu nota la începutul secolului că "silința de a avea aceeași limbă coincide cu silința de a avea o unitate sufletească și culturală"⁷. Lipsa de unitate a limbii literare sau încercarea de a eluda normele ei în favoarea unor variante ce nu-și au un temei istoric sau sistematic reprezentă o mare scădere pentru cultură, un aspect al absenței progresului cu reflexe importante la nivelul întregii vieți spirituale. Numai pe terenul culturii majore și a limbii literare influența altelui culturi sau limbi nu produce

deznaționalizarea, căci contactul se produce în acest caz de la egal la egal.

Unitatea nu presupune totuși imposibilitatea existenței unor variații pe terenul limbii literare. Este deci în primul rînd o unitate "de esență", care presupune respectarea întocmai a structurilor de bază și care admite o variabilitate "fenomenală" mai ales sub raport stilistic. O problemă deosebită o pune limba literară vorbită care admite la rîndul ei chiar păstrarea unor particularități de grai fapt ce nu împietează unitatea. În acest mod, utilizarea limbii literare nu presupune imitarea servilă a vorbirii dintr-o anumită zonă sau dintr-un anumit centru, ci necesitatea numai respectarea corectitudinii în raport cu o formă vizată de normele unui aspect al limbii care să permită creația și expresia la nivelul culturii majore. De aceea este de preferat însușirea limbii literare simultan cu însușirea cunoștințelor din diferite domenii științifice și profesionale, iar nu sub forma unor reguli abstrakte și formale ce pot fi ușor asociate dogmelor sau închisătării. Folosirea lucrărilor normative (gramatici, dicționare, îndreptare etc.) devine astfel un sprijin în perfecționarea exprimării, iar nu o memorizare de forme sără conținut, căci exercițiul limbii literare este cel mai bun mijloc de a o însuși.

Realizată prin efortul mai multor generații de cărturari, limba română literară modernă prezintă astăzi toate mijloacele care să-i permită să dea expresie unei culturi înalte. Fiind creată pe baza contribuției tuturor graiurilor dacoromâne, însușirea și folosirea ei nu pune probleme deosebite vorbitorilor, indiferent de zona geografică în care trăiesc și indiferent de nivelul lor cultural. Din același motiv și influența limbii literare asupra

graiurilor e foarte mare, efortul de a renunța la particularitățile de grai fiind minime.

Cât privește dialectele sud-dunărene, deși au existat încercări de a realiza pentru unele o formă literară, chiar în cazul în care aceste tentative ar fi reușit, evenualele limbi literare nu s-ar fi putut dezvolta suficient și n-ar fi rămas decât dialecte ale limbii române literare. De aceea, nu este normal în zilele noastre să se mai depună eforturi pentru formarea de dialecte literare, existența lor nemaiind caracteristică epocii actuale. În aceste condiții, singura posibilitate de a contribui la păstrarea tradițiilor vorbitorilor dialectelor și graiurilor românești de dezvoltare a culturii lor și de fortificare a conștiinței naționale este însușirea limbii române literare, purtătoare a unei culturi de nivel european și mijloc pentru exprimarea ideilor din orice domeniu de activitate. Pentru romanitatea est-europeană, limba română literară rămîne singura posibilitate de păstrare a identității etnice, de dezvoltare culturală științifică și de progres în condițiile păstrării depline a tuturor valorilor spirituale naționale.

Note

1. Mihai Eminescu, *Opere*, vol. IX, București, 1980, p. 487.
2. André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 40.
3. John Lyons, *Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, 1977, vol. I, p. 247-248.
4. Kent Baldinger, *Teoria semantica. Hacia una semántica moderna*, editiones Alcalá, Madrid, 1970, p. 105.
5. Vezi E. Coseriu, *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în *Actes du Première Colloque International de linguistique Appliquée*, Nancy, 1966, p. 181-187.
6. G. Ivănescu, *Storia delle parlate popolari e storia delle lingue letterarie*, în "Philologica", II, 1972, p. 19.
7. G. Ibrăileanu, *Opere*, vol. VII, București, 1979, p. 115.

Anton COSMA,
Tîrgu - Mureş

SCRIITORUL ŞI "MISTERUL NEAMULUI"

Literatura basarabeană de după războiul al doilea mondial este străbătută de un discret filon tragic, care se relevă cititorului uneori ca o tensiune dramatică infrastructurală, alteori mai direct, ca transfigurarea, în diferite înfățișări, a aceluia unic sentiment, atât de românesc, care e jalea. Timbrul elegiac-vaticinar, copleșitor la poeti ca Grigore Vieru, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Arcadie Suceveanu, nu lipsește nici din proza unor Vladimir Beșleagă, Serafim Saca, Nicolae Esinencu, cum nu lipsește nici, mai ales, din proza și din teatrul lui Ion Druță. Pe un anumite plan, cititorului român "din țară" care descoperă (abia!) acum literatura românească de dincolo de Prut și se prezintă tentația de a aprobia această literatură de aceea a Transilvaniei din preajma și de după primul război (Goga, Cotruș etc.) care trecea printr-o sfîșiere similară între imperativul național social și cel estetic, între tradiție și modernitate.

Ion Druță poate fi socotit scriitor reprezentativ pentru această literatură și prin faptul că și-a asumat condiția eroică și dramatică a unei relative "desincronizări" europene (sau, poate, mai precis spus, a unei sincronizări conservative), într-o epocă - deceniile 6-7-8 - cînd în România bunăoară, se miza dimpotrivă pe sincronizarea, chiar radicală, la ritmul european (atîta cît permiteau condițiile regimului comunist, desigur). Relativă (de)sincronizare asumată de scriitorul din Basarabia era dic-

tată de necesitatea vitală de a păstra "tot ce avem mai sfînt", de a menține legătura vie cu diaconia etniei sale în circumstanțele vitrege ale epocii.

De fapt, termenul "desincronizare" poate fi folosit în context doar pentru a fixa o marcă stilistică, știut fiind că arta, întrucît e artă, este etern sincronă. Ion Druță vizează, cum declara într-un interviu din 1981, "cel mai greu lucru în artă, a porni de la un petec de cer concret, cunoscut și apoi a vedea cerul în întregime". El pornește de la "situațiile dramatice din mica mea patrie, Moldova", conducîndu-se după ideea că "artistul trebuie să se scoale odată cu poporul său, altfel pecetea zilei trăită doar parțial o să stea pe întreaga sa activitate". Ca atare, crede scriitorul, arta are menirea "să consoleze", dar mai ales să întoarcă poporului ceea ce i-a furat focul, istoria prin care a trecut, să-i redea demnitatea și identitatea.

Tonalitatea predominantă a literaturii lui Ion Druță este în mod explicabil, aceea retro, potrivită evocării și reconstruirii unei entități social-umane ce păruse la un moment dat amenințată cu destrămarea și dispariția istorică.

Primele povestiri ale lui Ion Druță au apărut în anii 1951 - 1952. Erau bucăți inspirate din viața satului moldovenesc, amintiri din copilaria și adolescența scriitorului, evocări luminos-sentimentale ale oamenilor și întîmplărilor dintr-o lume care și apără cu încăpăținare substanță și patina tradițională, în ciuda istoriei, care o asalta ostilă, amenințând să o strivească. "Proza moldovenească, prin anii cincizeci, cînd și-a făcut apariția Ion Druță în literatură, scrie Ion Constantin Ciobanu, în prefata ediției de *Scrieri* în patru volume ale lui Ion Druță (Chișinău, 1989), era încă fără Negruzzii,

fără Creangă, fără capodoperele secolului XIX. Era deci mai mult decât o proză tânără". Apariția lui Ion Druță avea, se poate spune, *mutatis mutandis*, ceva din ceea ce fusese aparțința, în aceeași perioadă, în România, a lui Nicolae Labiș – funcția unei redescoperiri. Era o proză hrănitoare din tradiție, dar nouă, liberă de sabloane, curată. Astfel a și rămas literatura lui Ion Druță din cele patru decenii de activitate și ea constituie cea mai bună inițiere în cunoașterea românilor în ipostaza ei basarabeană.

Atât povestirile, cât și romanele și piesele de teatru cresc din solul bogat și fertil al memoriei – al celei individuale, a autorului, și al celei colective, a neamului. Textele sale aglutinează *topoi* ai satului și ai copilăriei scriitorului, precum și ai istoriei poporului român și a Basarabiei; țăranul, locurile și obiceiurile satului, hramul, muncile pământului, Munții Carpați și Nistrul, semnele lăsate de înaintași păstrate cu sfîrșenie. Prima impresie este a unui postsadovenism nu însă hieratizat, ci dimpotrivă, puternic subiectivizat, căci scriitorul integrează imaginii tradiționalizante participarea naratorului contemporan. Pentru Ion Druță, redescoperirea istoriei și a tradiției înseamnă și redescoperirea geografiei, a unei geografii spirituale ce pare nouă în literatura basarabeană, dar care e parte din ființa perenă a etniei românești. Universul omenesc al literaturii lui Ion Druță este concurența unei istorii și a unei geografii, întretăierea unei verticale diacronice și a unei orizontale sincronice, spațiale. În mijlocul spațiului imaginat de scriitor, tronează Carpații, reper originar, indestructibil și inubliabil (prezent în *Sfânta Sfintelor*, în *Clopotnița, Biserică albă* etc.); în jurul Carpaților sunt risipite satele românești, în Transilvania, Muntenia și Moldova,

pînă dincolo de Nistru, satele străjuite de culmile dealurilor învecinate, pe care se înalță "bisericile albe", din moșii strămoși.

Umanitatea creată de Druță este una pregnant tradițională. Privit superficial, personajul său poate părea un patriarhal nu prea depărtat de acela al literaturii române rurale tradiționale. El are un orizont existențial de tip rural arhaic, cu repere în gîndire și comportament, stătonicite de o filozofie și o etică milenare, cu puternicul liant afectiv transmis de la generație la generație. Satul, pămîntul, iarba, cîmpul, caii și animalele gospodăriei, grîul, Nistrul, dealul cu biserică de deasupra satului – acestea sunt elementele definitoare ale spațiului său sufletesc.

Dar a-l consideră doar sub acest aspect, de ființă primară, a orizontului patriarhal, ar însemna să ne îngustăm perceptia neîngăduit, la detaliu de suprafață. Pentru personajul lui Ion Druță este însă esențial tocmai substratul sufletesc, interioritatea cea mai ascunsă, numai rareori și insuficient luminată de raza conștiinței lucide. Omul conceput de Ion Druță nu e deloc un primitiv și nici o ființă sumară. El e, dimpotrivă, o ființă profundă, capabilă să comunice cu lumea să la un nivel de intensitate și complexitate deosebite. Dacă am vrea să-l caracterizăm printr-o formulă lapidată ar trebui, poate, să spunem despre el în primul rînd că este un *homo religiosus*. "Eu sunt un om simplu", se autocaracterizează unul dintre personajele piesei *Sfânta Sfintelor*, "și poate chiar mai mult decât atât: un fir de iarbă în nemărginirea cîmpului. Dar am simțămîntul evlaviei în fața pămîntului pe care trăiesc". *Evlavia* în fața pămîntului pe care trăiesc și în fața lumii cu făptuirile ei caracterizează personajele lui Ion Druță. Desigur

țăranul român, în genere, viețuiește în habitatul rural tradițional, care e prin excelență religios. Dar religiozitatea personajelor lui Ion Druță este mult mai profundă decât conduită creștină cutumiară. Ea are unele coordonate străvechi, precreștine, ținând de mentalitatea mitică, cu elemente de htonism și animism arhaic abia recognoscibile. Ipostaze ale acestei religiozități preconștiante sunt smerenia omului înaintea pînii sau a mămăligii aburinde, dragostea *omenească* față de animalele din bătătură, acel cult (slav, dostoievskian numai în aparență) al prieteniei, din Sfânta Sfintelor, devotamentul profund, fără a fi fanatic, față de ideea creștină umanizată al unor personaje din *Biserica albă*, ori acel obscur sentiment patriotic al obștei satului din *Clopotnița*, care și arată cu strășnicie tezaurul tăinuit - hronicul satului – de indiscreția "străinilor".

În literatura din România ar fi greu să găsim, în perioada postbelică, personaje similare sub acest raport celor ale lui Ion Druță. Tipologia umană promovată de scriitorul basarabean se întîlnește, în schimb, ca într-o confirmare a teoriei lingvistice a ariilor extreme, cu tipologia literaturii române din diaspora apuseană. Personajul lui Druță se asemănă personajului lui Virgil Constantin Gheorghiu din *Ora a douzece și cincea*, avînd ca și acela, un fond de candoare naturală nealterată de istorie și de civilizația modernă. Și, mai ales, el se asemănă, sub multe laturi, omului tradițional configurat de Mircea Eliade în proza și în eseistica sa – o ființă care a conservat mai mult decât a înnoit, rămînind mereu consubstanțială unui orizont originar, astfel încît e capabilă în plin veac douăzeci să trăiască în acest orizont originar. Deosebirea față de omul lui Eliade ține doar de

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

aspecte superficiale, fiind determinată și de unghiul diferit de abordare de către autor: Ion Druță privește acest om tradițional *dinspre istoria contemporană* a societății umane, aceea în care ea dobîndește pecetea distinctivă a eticului și a naționalului. De aceea, raportarea poate cea mai nimerită a omului lui Ion Druță este la *omul mioritic* conceput de Lucian Blaga în eseurile și piesele sale de teatru. Un *mioritic* este personajul lui Ion Druță, și anume un mioritic aflat sub incidența istoriei celei mai concrete și mai localizate – respectiv, a istoriei românității basarabene din perioada cea mai recentă, a regimului comunist. Mioritismul personajului lui Ion Druță îmbracă forme totodată extrem de "blagiene" și de pregnantă originalitate, forme sugerate scriitorului de chiar viațirea românului basarabean în condițiile date ale istoriei contemporane. Omul lui Ion Druță trăiește nu într-un timp dezmarginit, precum al lui Mircea Eliade sau Lucian Blaga, el își duce viața în orizontul istoric real – imediat adîncimea temporală a lumii scriitorului, fiind limitată la puterea de cuprindere a memoriei personale și a celei obștești. Nu e mai puțin adevărat că dedesubtul acesteia ne sugerează și prezența unui substrat al inconștientului, viu și activ, deși impenetrabil observatorului în mod obișnuit: e substratul aluvionar al memoriei străvechi, exprimate, bunăoară, prin rituri, obiceiuri, și comportamente colective. Mai ales la acest din urmă nivel este observabil mioritismul personajului lui Ion Druță. El se traduce printr-o pliere a psihicului și comportamentului colectiv, s-ar zice, la relieful geografic concret al spațiului românesc. Oamenii lui Druță cedează cu aparentă ușurință presiunii istoriei – respectiv,

imperiului rus stăpînitor – dar de fapt aceasta este o formă de rezistență, și retragerea e urmată de înaintare, aplecarea de înăltare. Oamenii trăiesc în satul din cîmpie, dar cu ochii înăltați la biserică din dealul ce străjuiește satul și cu gîndul la Carpații de departe, unde se concentreză visul lor tainic de salvare. Linia ondulată blajină direcționează orizontul lor spațio-temporal interior, șerpuirea ei fiind și o explicație și o garanție a rezistenței și a supraviețuirii neamului.

Pledoaria pentru tradiții, pentru istoria națională, pentru recuperarea identității neamului și pentru revîrtementul lui moral, constituie substanța vizibilă sau ascunsă, a scrisului lui Ion Druță. În tradiție (rurală) și în istorie, scriitorul plecat de la țară și devenit citadin, descoperă însuși temeiul vieții lui de om modern. Condiția ruralității și a unei istorii frustrate, neîmplinite încă,

este condiția Basarabiei însăși (ca și a României, de altfel, cu nuanțările de rigoare), care nu era/este nicăieri fericită, nici liberă, nici întreagă. Acesta devine sensul și scopul literaturii sale: de a spune că Moldova trăiește o istorie înstrăinată și că datoria supremă a moldovenilor este de a păstra și continua adevărata istorie, adevărata tradiție.

Nu este o desincronizare, cum am spus: dimpotrivă, întreaga evoluție a operei lui Ion Druță este un refuz al desincronizării. Un proces de "moldovenizare" a mijloacelor și de intelectualizare a concepției e ușor de urmărit în proza și în teatru său. Este o evoluție ce începe curînd după debutul și afirmarea scriitorului, marcînd etape succeseive, de la idila conformistă a literaturii comuniste la autenticitatea modernă a imaginii și a problematicii.

Povestirile, piesele de teatru și primele romane, din deceniile

șase-șapte se caracterizează prin perspectiva idilică asupra unei lumi a satului basarabean cu prea puține amprente ale istoriei contemporane. Umorul săgalnic, amintind de acela al lui Creangă, și sensibilitatea, delicatețea naratorului nuantează, în povestiri, icoana pretinsă de convenția epocii, în vreme ce, în prozele ample și în teatru, nota sentimental-etică se accentuează. Ca și în proza lui Slavici altădată, înțelepciunea și adîncă filozofie de viață încorporate în legăturile și habitudinile moștenite, pe care se intemeiază viața satului, corectează slăbiciunile indivizilor, și o ajută pe Vasiluța din *Casa mare*, piesă din 1959, să depășească criza erotică prin care trece, sau conferă o poezie imaculată sentimentelor tinerilor îndrăgostiți din romanul *Frunze de dor* (1955), "roman-poem" în care idila erotică rurală are gingășii coșbuciene, propunîndu-și parcă să dovedească încă o dată că nici o formă literară nu e desuetă ab initio.

Cu nuvela amplă intitulată *Întoarcerea țărânei în pămînt*, din 1969-1970, încercare de a interpreta modern personalitatea și lumea lui Tolstoi, se produce primul pas hotărît spre un mod de a scrie propriu zis modern. Ochiul autorului se înalță deasupra orizontului ruralității, cuprinzînd-o în perspectiva largă a istoriei. De la conacul podit cu scînduri în care se ascunde contele țăran, dușman al saloanelor aristocratice, privirea auctorială se mută la luxul orbitor al palatelor de la Petersburg și de la Moscova. Amintirile proprii ale autorului (despre viața satului copilăriei) și memoria orală a neamului său de anonimi sunt completate cu memoria scrisă a documentelor istorice din cancelariile diplomatice și cu hrisoavele împărăției rusești. În lumina acestora existența chinuită a satului românesc din părțile

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

natale ale scriitorului apare și mai chinuită, dar capătă totodată o semnificație mai bogată.

În deceniul al optulea, marile opere ale lui Ion Druță reprezintă etapa superioară a acestei creații, în domeniul romanului și al dramaturgiei: *Clopotnița* (1972), *Biserica albă* (1975-1981) și, respectiv, *Tot ce avem mai sfînt /Sfânta sfintelor/* (1976).

Într-un fel, se poate spune că romanul *Clopotnița* este un şantier desfășurat al efortului scriitorului de ascensiune la elevația intelectuală modernă a concepției și a scrierii. Este prima tentativă reușită de a integra de pe o poziție nouă anonimatum ruralității eterne, istoria veacurilor trecute și prezentul, cu dramaticele seisme ale istoriei contemporane.

Aspectele tradiționaliste sunt prezente și în acest text, ca în toată opera lui Ion Druță. Profesorul de țară care va scrie istoria satului întruchipează condiția intelectualului și a scriitorului de apostol al neamului. Subiectul respiră năzuință spre exemplaritate și chiar spre moralizare, dar problema inculcată în el este și actuală și modernă. Devotat studierii relicvelor istoriei naționale, tînărul absolvent de facultate Horia Holban devine suspect autoritatilor sovietice prin patriotismul său și e scos din Institutul de cercetări și trimis ca dascăl la țară. În satul fetei cu care s-a căsătorit, își descoperă vocația pedagogică, deșteptînd în oameni sentimente și o conștiință națională adormite sub regimul communist sovietic. Se găsește (iarăși) un delator meschin, iar ca rezultat al anchetei "de sus", clopotnița de pe dealul de lîngă sat, în care oamenii făcuseră un altar al rezistenței naționale, e bătută în cuie și Horia Holban se prăbușește într-o adîncă depresiune sufletească. După ce revine de la spital, află că *Clopotnița* a ars,

trăsnită, și că nici unul dintre elevii săi n-a cutezat să intervină pentru a stinge focul. O singură fetiță are demnitatea de a recunoaște și a regreta comportarea lașă: este unicul om format de profesor în sat, dar el e mulțumit: "aceasta era roada cîmpurilor lui, singura avere adunată la 30 de ani, și dacă aşa să teau lucrurile nu mai avea unde pleca". El va rămîne în sat și va avea bucuria să fie "accep-tat" de oameni, care-i încredințează, în fine, "hronicul", cronica satului, păstrată în taină de multe generații, spre a o duce mai departe; datoria lui era de a scrie o carte despre Clopotnița rămasă de pe vremea lui Stefan Vodă, întorcînd poporului ceea ce-i furase imprejurările vitrege.

Actualitatea problemei politice a cărții nu are nevoie să fie dovedită. Iar modernitatea ei trebuie căutată în subordonarea față de idee a biografiei eroului, ca și a stilului narativ. Narațiunea lui Ion Druță valorifică modern o artă a oralității populare, în care episoadele se constituie firesc în paradigmă cu încărcătură moral – politică și existențială. Așa este legenda Clopotniței, ridicată cîndva în pomenirea pustnicului Daniil, cel care l-a mobilizat pe Stefan să se reîntoarcă la luptă, transformînd înfrîngerea în victorie, așa e periplul misteriosului "hronic", pe care străinii de sat nu reușesc să-l depisteze. Efuziunea romantică și momentele idilice, nu lipsesc, cum nici dojenile de *poeta vates*, moralizîndu-și poporul. Dar dincolo de toate acestea găsim un susținut efort de a transcend semnificația imaginii spre idee, la nivelul ansamblului, dar și al fiecărei secvențe în parte. Întîlnim nu puține secvențe și chiar fraze – emblemă: "Un biet profesor venit de la nord săteau în mijlocul Chișinăului cu un blid în fața lui, trăgea în piept mirozna unui

boț de mămăligă, gîndindu-se la viața neamului său"; sau "Horia era grav și plin de bunăvoiță, de parcă nu el intrase din drum la o mătușă a Jenei, ci însăși Bucovina a venit în musafirie la Moldova". Fiecare gest, chiar anodin, își consiliază Druță cititorul, trebuie citit dincolo de el însuși, într-un cod metaforic, căci viața însăși nu cuprinde numai faptele ei, ci și înțelesurile ei.

Interesantă în perspectiva acestei căutări de către scriitor a unei modernități de substanță a artei sale, apare construcția piesei **Sfânta sfintelor**. Unul din marile succese ale autorului, căci a fost jucată pe multe scene prestigioase nu numai din Republica Moldova, ci și din U. R. S. S., România și Europa apuseană, piesa constituie încă un pas al scriitorului pe drumul integrării tradiției în modernitate și al cuceririi unui limbaj nou, complex și profund. Aducînd același umanism cald și aceeași "frustete" rafinată, în sondarea psihologilor "simple", cumpănite de ironia de larg spectru, de la cea afectuoasă la cea sarcastică și virulentă, piesa poate fi considerată exemplificativă pentru stilul retro practicat de Ion Druță și pentru maniera sa specifică de a se înnoi fără a renunța la nimic din ceea ce a asimilat odată și a consacrat drept marcă a identității sale.

Tematic, piesa se bazează pe plasarea într-o disjuncție armonioasă sau într-o armonie contrapunctică a două teme: solicitarea istoriei (ex- centrice) și independența în spirit a insului aflat în centrul său (etnic și uman), legea politicii și legea firii (umane). Originală și extrem de eficientă artistic este structura compozitională a piesei. Călin Ababii, retras în Munții Carpați (!) ai Bucovinei, cu turma de oi, se pregătește să moară și remorează povestea iubirii sale dis-

crete pentru Maria. Fata îl iubea însă pe Gruia, care a părăsit-o pentru a face carieră politică, la Chișinău, apoi la Moscova. În fața cititorului și a spectatorului apar două *locuri*: tăpșanul înalt montan și biroul activistului Gruia. Pe alternarea lor se construiește tripla dramă a celor trei personaje: ascensiunea lui Gruia, acaparat de istorie și depărțindu-se dureros de *sat*, refuzul tot mai îndîrjit, al istoriei din partea lui Călin, care suferă lovitură după lovitură din partea acesteia, și molcomă tragedie a Mariei, frustrată în toate, dar nepierzîndu-și nimic din bogăția și nobelețea sufletului și din puterea de a spera. Călin și Maria sunt cei care au tot timpul *reperul* indestructibil în funcție de care-și centrează existența: ei posedă un *centrum* al vieții, centru localizat și geografic, în Carpații aflați "în altă republică", înstrăinat adică, dar nu pierdut sufletește. Gruia este un excentrat și un descentrat, el s-a înscris pe o orbită centrifugă, dar nu se va putea totuși, în cele din urmă, desprinde cu totul de centru. În final, boala de inimă îl obligă să se "retragă", lăsînd locul altora, mai tineri, el regăsind o pace esențială, pe care a rîvnit-o de fapt tot timpul, împreună cu valorile eterne ale vieții – rîul cu sălcările copilăriei, "aerul și soarele", ca simboluri simple ale libertății originale a insului: "Pentru că apa, aerul și soarele sunt tot ce avem mai sfînt pe lume", cum sună replica finală a piesei.

Mioritismul structural al personajului lui Ion Druță e relevat cu strălucire de acest text. Viața simplă, în armonie cu legile eterne ale naturii este aspirația fundamentală a personajului: "Astă-i adevărată viață! spune Călin Ababii. Uită-te numai cîtă bine-cuvîntare în jur!... Liniște, munți verzi, aer curat, cer limpede!... Vezi o grămadă de frumuseți!..."

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

De dragul acestei tihne am îndurat atîtea chinuri". "Centrul" existențial al acestei umanități este edenul naturii, "gura de rai" a ciobanului mioritic și el se suprapune centrului etnic și geografic concret al românității. Aici e *locul* primordial, sumumul vieții: la șes, în spațiu cotropit de o civilizație oprimantă, cu structurile ei politice și sociale dure, totalitare, este locul trăirii, concrete, fizice al întîmplărilor dureroase, alienante, biografice (adică social-politice); la munte, e locul unde insul se reculege, se purifică, se spiritualizează, e locul contemplației și al redobîndirii sinelui autentic. Șesul e istoria, e trecutul etern (efemerul), muntele e prezentul povestirii, al reflexiei, al duratei umane eterne. În finalul piesei, Călin trimite, prin băiatul Mariei pe care-l luase cu el la munte, mesajul său ultim, mioritic, atât prin conținutul lui cît și prin codul folosit: Maria să pregătească ștergare albe, găleți noi și masa plină de cozonaci, pentru Călin, care va veni și vor face, în sfîrșit, nuntă. Desigur, Maria va înțelege sensul adevărat, al reintegrării necesare a insului cu firea și cu "Centrul".

Romanul *Biserica albă*, scris între 1975-1981 este o sinteză a universului epic al lui Ion Druță și a concepției lui despre literatură. Succesul pe care l-a avut, tradus în mai multe limbi europene, se explică fără îndoială, dincolo de măiestria narativă a scriitorului și prin capacitatea sa de a integra semnificații generale și profunde asupra omului contemporan. Căci, "roman istoric", el este în aceeași măsură plin de sensurile prezentului, și, roman al iubirii pentru "mica sa patrie", el e în mod egal un apel patetic adresat *omeniei* lumii contemporane. "Geografia" spațiului românesc a lui Ion Druță sublimează într-o etică și

o filozofie de viață pe cît de "clasică", pe atit de noi și actuale, de extractie populară și livrescă în același timp.

Subiectul evoluează pe mai multe planuri care se întretaie și, unele se vor întîlni în final, după legile naraționii clasice. În vreme ce, la Petersburg, Ecaterina a doua a Rusiei, Ecaterina cea Mare, își schimbă favoriții, potrivind "prospătură" la cei 60 de ani ce-i are pe la 1790, feldmareșalul Potiomkin conduce oști împotriva turcilor, năzuind gloria de a nimici Imperiul Otoman: lux și desfrâu de-o parte, sănge și moarte de alta. Moldova independentă atunci, dar ciunită de Austria, care-i luase nordul Bucovinei, strânsă în frâu de sultan, care trimită capugiu lui Grigore Ghica, este în aceeași situație, s-ar zice, în care s-a aflat aproape totdeauna, zavastia meschină săn la putere, în palate, ca și cu alte chipuri, în colibe. "În văzduh plutea ceva din ceea ce se numește sfîrșitul lumii, pentru că atunci cînd pe lume nu mai rămîne nimic sfînt, atunci omul, vrînd nevrînd începe să se gîndi la sfîrșitul ei". În această umanitate crepusculară, undeva la poalele Carpaților, "în prima noastră mănăstire", mânăstirea Neamțului, un călugăr sfînt, refuză onorurile ei și caută în săracie și modestie, calea dumnezeirii, împreună cu un tînăr transilvănean, fost oștean al lui Horia, care i s-a atașat. La o margine a spațiului românesc, într-un sat de pe Nistru, o altă Ecaterină, poreclită de oameni "cea mică", fecioară neprihănită crescînd șase copii, rămași orfani de pe urma ciumei, își dedică viață apărării și apoi refacerii micii biserici de pe stînca de lîngă sat, împlinindu-și în cele din urmă visul de a o vedea și vîruită în alb. Firește că, în final, sfîntul călugăr spală, în semn de smerenie și recunoaștere creștină picioarele încă mai sfîn-

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

tei Ecaterina, iar tînărul transilvănean o urmează în satul de pe Nistru, pentru a reconstrui biserica și a rămîne acolo, preot al ei, firește că biserică însăși va deveni un simbol peste timp al valorilor nepieritoare ale neamului și ale credinței. Dar dincolo de acest subiect sentimental și "schematic", romanul lui Ion Druță duce o bogăție de semnificații pe care omul de azi le percepă ca vizîndu-l direct, ca fiind ale sale.

Problemele neamului românesc și problemele omului se îmbină, ca peste tot în opera lui Druță. Spațiul românesc e încadrat celui răsăritean, în care imitația apusului și reflexele moștenirii ancestrale amestecă inseparabil crepuscularul și auroralul. Setea oarbă de absolut și, de altă parte, scufundarea în anonimatul inert săn vectorii ce polarizează această lume. Nu numai împărăteasa Rusiei, despota autocrat situat prin convenție unanimă deasupra oricărora legi omenești, dar și cei din preajma ei se livrează, cu cîtă ușurință, unor patimi deturnate spre absolut. Potiomkin și-a propus ca obiectiv al vieții să nimicească un imperiu, mai puternic la acea dată decît cel rusesc, un ofițeră tinerel se avîntă să devină favoritul Ecaterinii pentru a lua puterea din mîinile lui Potiomkin, generalul Suvorov vrea să cucerească Ismailul cu o oaste mai mică și mai slab înarmată decît a turcilor ce apără cetatea s. a. m. d. Culmea e că inconștiența (eroică sau ticăloasă) izbîndește adesea în această lume. La polul celălalt, călugărul de la Neamț se zăvorăște în rugăciune, întorcînd spatele istoriei de afară, convins că lumea trebuie vindecată prin Cuvînt, dar că mai întîi trebuie vindecat Cuvîntul însuși: "de vină era totala pustiire a cuvîntului, ceea ce se numește poliloghie. Răutatea ca o gărgărită mânîncă grăuntele cuvîntului,

lăsîndu-i numai pojghița, și această pleavă de cuvinte umpluse lumea, ducînd la o mare pustiire a mintii, a inimii, a suflatului". Rugăciunea era singura cale de redescoperire a cuvîntului și a lui Dumnezeu, în anonimatul pur al spiritului. Celalalt anonimat, maculat, al vieții, la nivelele ei de jos, e ilustrat în carte prin suferințele tăranului român de pe Nistru, laolaltă cu ale naturii elementare; ca și aceasta, ca și simbolicul Nistru neamul românesc e hărăzit să se plece și să-și suporte cu răbdare și smerenie destinul: "Domol și măsurat, rîul neamului vine și vine, și vine la vale, căci mai este mult pînă la mare... căci dacă nimic nu este veșnic pe lume, Nistrul e singurul dintre noi care a trecut pe lîngă nemurire. Creștin însă fiind, nu a căutat nemurirea cu tot dinadinsul, căci la creștini nemuritor e numai Domnul, pe cînd noi, ceilalți, fie om, fie rîu, fie fir de iarbă, urmează să ne vedem cuminte de ale noastre, fără a visa la mai multe decît ni s-a dat". Este antipodul orgoliului stăpînilor, modestia absolută.

Soluția problemei neamului, a obsedantei probleme a Basarabiei, suprapusă demersului etic-filosofic de recuperare a omului într-o epocă descendentală, este găsită, iarăși și iarăși, în acel centru al spațiului românesc, Carpații, cu Miorița pe care au produs-o: "De câte ori ne vom opri la această răscruce și vom sta în fața Zodiei neamului, de atîtea ori va răsări Miorița în fața noastră, pentru că din tot ce avem, numai Miorița pare să poarte din plin misterul neamului nostru. Renumita baladă este, în fond, finalul, mai bine zis epilogul unei mari epopei naționale care din păcate nu a fost scrisă... Ce s-a petrecut acolo în munti? Cum s-a putut ajunge ca trei vițe ale unui singur neam să se nimicească una pe

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

alta?" Întrebări care mereu vor rămîne fără răspuns, căci taina unui neam e taina omului însuși. Scrisul lui Ion Druță este dens și viu prin aceste întrebări cărora le dă ocol și pe care ni le strecoară în susflet încă o dată, pentru a lumina alte întrebări, ale prezentului nostru, ale omului de azi.

A examină această literatură, a lui Ion Druță și cea basarabeană în general, ca expresie a unei provincii este a o provincializa și marginaliza apriori. Trebuie să pornim de la ideea că și literatura basarabeană este în centrul româniției, la fel ca și cea "din țară" ori ca și cea din exilul apusean. Iar faptul că această literatură, la fel ca și cea a diasporei apusene și ca și o bună parte a celei din "interior" preconizează apelul la tradiție ca modalitate de regăsire a drumului spre sine, mi se pare că trebuie privit ca un atu perfect valabil în această epocă bulversată pe care o traversăm. În această perspectivă, scrișul lui Ion Druță apare ca un monument durabil al culturii române de astăzi, posibil de a fi selectat ca reper în căutarea fizionomiei noastre de mîine.

Ana BANTOS

UN POET MERGÎND DESCULT PE PÂMÎNTUL BASARABIEI

O formulă poetică de o fluentă aproape folclorică și un ritm adeseori comprimat pînă la emanarea unor energii inconfundabile cedînd pe alocuri revîrsării discursive mai puțin supravegheate îi sănt caracteristice lui Gheorghe Vodă a cărui creație întregește imaginea poeziei contemporane basarabene. Poate mai mult ca în cazul altor poeti de la noi, localitatea de baștină, cu peisajul de o ariditate sudică specifică (Gh. Vodă s-a născut în satul Văleni, Vulcănești) s-a imprimat în caracterul poeziei sale. De altfel, însuși autorul se definește drept "poni al Sudului".

Începuturile literare, aşa precum mărturisește poetul mai tîrziu, aparțin celei mai frumoase perioade a vietii, pe cînd era elev la Văleni. Drept îndrumător l-a avut pe învățătorul său de limba română Victor I. Terzi care "știa multă poezie îndeosebi din Alessandri și Eminescu". El declama cu multă căldură versuri din poetii clasici, care pe atunci nu erau inclusi în programele școlare. Contactul acesta cu marea poezie "la momentul oportun al vîrstei fragede" i-a întors inima către literatură.

În timpul studiilor la Institutul pedagogic din Chișinău îi are colegi de facultate pe Grigore Vieru, Spiridon Vangheli, Dumitru Matcovschi, Serafim Saca, Anatol Ciocanu, Victor Teleucă, Mihail I. Cibotaru. "Călăuză literară" i-au fost în continuare colegii, apoi orele de

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

"școală poetică" făcute la cenalcul de pe lîngă ziarul "Tinerimea Moldovei", cenalcu condus de poetul Liviu Deleanu. Prin 1967, Grigore Vieru face următoarea relatare, nu lipsită de spirit critic, referitoare la "descălecarea" în literatură a unei pleiade de scriitori din care făcea parte și el: "Îndată ce am descoperit pe Eminescu, cu vreo zece ani în urmă, o grămadă de copii pirârii și cam gîngavi am pornit să colindăm redacțiile copleșind pe redactori cu caiete întregi de poezii. Și iată că din acei copii s-au ales azi cîțiva poeti adeverați: Victor Teleucă, Liviu Damian, Gheorghe Vodă, Pavel Boțu, Arhip Cibotaru, Ion Vatamanu, Petru Cărare, Spiridon Vangheli..."

Și iată că azi, la aceeași redacție a tineretului, la același "Luceafăr" vin alți copii, tot mai mulți, care afară de Eminescu au în mînă pe Lorca, Arghezi, Labiș, Whitman, Esenin, Mejelaitis, Voznesenski... Redacția îi primește ospitalier. Chiar prea ospitalier. În sensul că publică uneori și bucăți destul de slăbuțe..." ("Tinerimea Moldovei", 15 ianuarie 1967).

Debutul editorial al lui Gheorghe Vodă (Zborul semintelor, 1962) are loc într-un timp cînd în literatură predomină elogiu fals al transformărilor sociale și cînd grandilocvența își plăsmuia piedestal în poezie. Versul de debut al lui Gh. Vodă vădea o anume imunitate împotriva pozei și falsului grație faptului că venea nu atît din literatură, cît de acasă, din mediul tîrănesc, unde se prețuia modestia și demnitatea. Calitatea aceasta se va manifesta mai plenar în cea de-a doua plachetă Focuri de toamnă (1965). Aici e pusă pe cîntar și ospitalitatea la modă pe atunci cu mese pitorești rupîndu-se sub povara bucătelor, dar și valoarea morală, căci oaspetele la plecare trebuie neapărat să înțeleagă: "ce poți tu

și cine-i el". Statornicia și unitatea dintre cuvînt și credință previn alunecările terenului pe care se fixează cu tot mai multă siguranță poezia sa. Se face trimiteră, la "anticancer" și "antirugină", dar și la cuvîntul "simplu și cinstit".

Atmosfera literară basarabeană pe la mijlocul anilor 60 se caracterizează printr-o înviorare spirituală. Se încercă anihilarea sociologismului dogmatic și a conținutului ideologic rudimentar. Anume în acest context Gh. Vodă pune accentul în versurile sale pe calitățile morale ale poporului și pe realitățile naționale. Există în poezia lui și entuziasm, dar el provine nu din intenția de a glorifica în mod simplist, ci pe de o parte, din elanul tineresc specific poeziei în general dar, pe de alta, dintr-un avînt caracteristic epocii de după care omul începe să fie văzut mai mult schematizat. E vorba, deci, de un proces complicat ce s-a manifestat în literatura noastră. În volumul amintit elanul despre care e vorba are aspectul încintării față de "mașinile cu pluguri grele", față de "televizorul, ferestrele fermecată", față de iluminarea culturală înțeleasă îngust: "Cărările / Biserica o ocolesc, / Se duc spre casele de lumină". Fascinația în față belșugului și atotputerniciei omului hypnotizat de "simfonia rachetelor" riscă să pună în umbră autoritatea personajului liric cu înținută sudică firească.

Omul furat de viteze, aflat încă departe de drama pe care acestea o vor genera prin anii optzeci în *Inima alergind*, trăiește sentimentul plenitudinii de o clipă, provocat de acestea: "Cîntă-mi, vioară, harnic dar scurt, / Să-mi sfârîm oboseala în picioare. / Mi-i drumul lung și-i timp puțin / Si vreau să-mi scutur hainele de sare" (*Mi-i drumul lung*). Dar discordanța dintre tehnică și om răzbăt, totuși, ca

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

un ecou îndepărtat în niște tim-puri viitoare: "În vuietul metalic al mișcării / Auzi cum sunetul copitelor răzbate?" (*Romanță*). Întrecerea dintre cai și mașină: "Aleargă caii, aleargă ca mașina / De sar scînteia din pietrele șose-lei", – se aseamănă competiției forțate a ființei umane cu tehnica secolului XX. Numai că, deocamdată, în atenția autorului se află spectaculozitatea privelisii și nu consecințele ei.

Poezia identificată cu timpul însăși este prezentă și în culegere de versuri *Ploaie fierbinte* (1967). Ea este însotită de cuvintele autorului: "Poezia e tim-pul... Poezia înseamnă sinceritate. Timpul spune adevărul".

Discursul așezat, echilibrat, dominat de accentele încintării tinerești este întrerupt pe alocuri de tonul categoric. Conștiința critică de la etapa volumului *Ploaie fierbinte* produce efecte cu ecouri de durată în creația lui Gheorghe Vodă. Definitivarea sa ca poet al eticului categoric se produce anume acum. Verificarea, autocontrolul, problemele de conștiință se reliefiază aici cu mai multă claritate: "Învelit de proprii interese, / Profitam că

nu-s verificat, / Cînd colo s-a amînat controlul, / Conștiința rămînind control de stat". Poetul vine acum nu pur și simplu să admiră, ci să disece, să confrunte, să verifice o lecție moștenită din străbuni, pe care se vede obligat să mențină într-o formulă palpitantă ca să fie priincioasă contemporanilor și celor ce vor veni.

În *Ploaie fierbinte* încîntarea ușoară cedează locul gravitației, solemnitatei, atitudinii distincte și categorice lăsînd să vorbească doar faptele.

"Blîndețea bizară", "glasul calm", avînd în el ceva "din mlădierea șarpelui ce te încîntă" săt disprețuite. La fel e disprețuită minciuna și incapacitatea de a fi stăpîn pe un eu propriu: "Voi atî văzut ce sinceri săt copaci? / N-aduc pe ram nimic ce e străin". Pledoaria pentru cunoașterea trecutului se înscrie în aceeași tendință a eroului lîric de a fi egal cu sine. Este calea, pe care simpla mîndrie evoluează spre un sentiment distinct al demnității. Mai mult chiar, este demascată poza și mîndria ca jocuri de măști, în care "cel mic se simte mare, / Cel mare crește-n ele". (Mîndrie) și cei care "își dorm curajul în scrișnire". Descoperă moliile "mai moi decît mîngîierea" "rumegînd căldura bunătății noastre". Drept sprijin eroului lîric îi servesc curajul decisiv și optimismul învingător: "Vine singe nou, / tulburător. / - Și e nevoie de magistrale, / pe unde să zburde / sonor /. Mai cu inimă, băieti! / Prin pietrele lăbărțate pe pămînt / țepușele ierbii / răzbăt, ironic rîzînd". Culegere *Ploaie fierbinte* se înscrie în contextul unor căutări fertile ale poeziei basarabene contemporane.

În *Aripi pentru Manole* (1969) autorul se declară împotriva ruperii omului de fondul său sufletesc durabil. După lungi deplasări de la orbita eului pro-

priu poetului îi apare întoarcerea mai dramatică decît plecarea sau înălțarea: "Să nu ne facem aripi pentru zbor. / Înălțimea se ia cu altă putere. / Ne e sortit să coborîm. / Să inventăm aripi pentru cădere". "Aripile pentru cădere" sunt o categorie etică ce acționează împotriva inerției unui marș concèput triumfal. Se conține în această poezie-catrene o întreagă filosofie a felului de a fi al lui Gheorghe Vodă în poezia de mai înîzziu. "Zborul" trebuie înțeles metaforic, nu numai ca deplasare în spațiu geografic sau extraterestru. Cunoașterea, vrea să zică autorul, nu e pur și simplu distractie. Ea e un proces mult mai complex și implică nu o singură viață de om ori un singur destin, ci vieți omenești și destine ale popoarelor.

Aripi pentru Manole împreună cu *Ploaie fierbinte* exprimă, de fapt, acea fervoare creativă ce se instaurează în lîrica noastră la sfîrșitul deceniului al șaselea. În această perioadă au apărut mai multe culegeri reprezentative ale poeziei basarabene contemporane: Gr. Vieru Numele tău (1968), Liviu Damian Sînt verb (1968), D. Matcovschi Casă părintească (1968); An. Ciocanu Cîntece de-acasă (1971).

În creația lui Gheorghe Vodă de la această etapă se distinge tendința de a reflecta o imagine tridimensională a contemporanului: Omul ca centru spiritual al vieții, Omul ca spirit al locului și Omul ca spirit al timpului (M. Cimpoi). Poetul își definitivă astfel un principiu al angajării sociale conștiente a omului, angajare verificată de propria trăire: "nu eu prin vreme trec / Prin mine vremea trece". Diversitatea registrului imagistic al lui Gh. Vodă sporește simțitor odată cu apariția volumului de versuri *Pomii dulci* (1972). Viziunea alegorică asupra existenței umane, lîrismul de factură in-

telectuală, obsesia descoperirii noilor sensuri sănt caracteristici ale scrisului lui Gh. Vodă despre care vorbesc criticii M. Cimpoi, I. Ciocanu, M. Dolgan și alții. Preocupat de statornicirea unui spirit sănătos, autorul pledează pentru păstrarea valorilor umane: "Omule, păstrează-ți cuibul, / Nu-l muta pe unde poți. / Nu vine badea cu plugul / și nu ești călcat de roți" (Către tine). El își reduce în memorie imaginea Patriei sale din sud, aceasta lucrează cu aceeași tărzie la conturarea fizionomiei poeziei sale. Cele *Săpte întîlniri cu Moș Pasăre* deschid o perspectivă de revitalizare a discursului poetic, autorul demonstrând calități de umorist mucalit. Dar în același timp expresiile mult căutate, iar pe alocuri chiar prețiozitatele divulgă preferința pentru sărbătoresc, pentru elogiu și glorificare. Aceste trăsături se intensifică îndeosebi în volumul *Valurile* (1974) și *Rămii* (1977). Pe lîngă o "înflorire, ambițioasă înflorire, / la sud, sub cerul posac", în ele e prezentă și o "muzică cu numele belșug" – semne grăitoare ale triumfalismului. Gestul reverențios și dîrzenia acționează acum paralel în poezia sa, creînd pe alocuri impresia de dispersare a sufletului. Unitatea se reface însă sub acțiunea atitudinii polemice, care tinde tot mai mult să predomine în *Inima alergind* (1980), *De dorul vietii, de dragul pămîntului* (1983) și *La capătul vederii* (1984). Poezia sa din anii optzeci a evoluat sub semnul angajării în dezbaterea problemelor arzătoare de ecologie, de unde și tonul ei publicistic pronunțat. Acutizarea trăirii este convertită într-o acțiune de trezire a conștiinței omului mobilizat în lupta pentru menținerea vietii pe pămînt. Versul e dezbrăcat de rimele puse odinioară în serviciul glorificării avuției și vietii fericite. Sentimentul se vrea pur și simplu declarat, iar apelul la

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

conștiința semenilor – clamat. Elogierea valorilor simple tinde să obțină în aceste împrejurări semnificații de manifest poetic. Mai de preț autorului i se arată acum "o gură de veșnicie din vremea de-acasă".

Melancolia izvorită din permanenta atracție a locurilor natale constituie, de fapt, punctul incipient, nucleul în jurul căruia se plăsmuiește poezia lui Gh. Vodă. Acumulîndu-se treptat în poezii precum *Iarna la Văleni*, *Înflorire la Văleni*, *La sude Patria mea*, *Pomii copilăriei* această stare de melancolie devine o notă particulară a poezii sale. Dealurile domoale, numite de autor "prietenii blînzi", "pomii copilăriei", "Mioara", chipurile reflectate în poeziiile *Lucrîța*, *Femeia anilor trecuți*, *Anica* și alții, constituie un moment hotărîtor în spațiul său artistic. Motivele inspirate de viața țăranului, "dorurile simple" ca ierburile, – toate izvorîte din mersul autorului "desculț pe pămînt", prilejuiesc "compunerea zilnică a frumosului din mediul și viața noastră cea de toate zilele", cum scrie autorul într-un articol din culegerea sa de publicistică *Iscălitura* (1978). Aceeași afirmație o face și în versuri: "Mereu în transformare plaiul, / imaginile lui în mine se adaug".

Nevoia revenirii permanente la satul natal, la întoarcerii la copilărie se explică prin dorința autorului de a-și menține siguranța mersului. Un moment discordant al înfloririi abundente îl constituie imaginea crucii de lemn, ce nu va înverzini nicicînd. Este imaginea morții, antipodul certitudinii împlinirii. Duritatea, care nu-i este străină, precum și notele dramatice își au aici explicație. Într-o anumită măsură tensiunea interioară, starea de conflict își au originea în caracterul nedefinit al împlinirii peisajului plin de pace, a imaginilor, copleșitoare prin

blîndetea lor vin din nevoia acută de împăcare cu propriul eu obședat de starea împlinirii.

Motivul suprem al împlinirii este prilejuit de chipul mamei, care semnifică trecerea barierei și a încercărilor: "Dar ce hrană de folos / ne-a fost cîntecul duios / ce-l torcea mama subțire, / căci, ținîndu-ne de el, / ușurel și căinel, / am ieșit în primăvară, / cu tot neamul grămăjoară, / înviind cu iarba iară" (*Atunci...*). Mama înseamnă pentru el menținerea împlinirii, a integrității: "Mamă, tu oprești pietrele, / care luncă de sub tălpile noastre / îndărăt". Dacă la Gr. Vieru motivul mamei este cel care iluminează întreaga sa poezie, la Gheorghe Vodă mama este lumina spre care eroul liric tinde pentru a se vedea integru. "Atunci am adunat grămadă / Minutele, / Orele, / Zilele. / Pe care avem să le ședem acasă, / Și am făcut din ele un an, / Un secol, / Un viitor, / Și i le-am dăruit ei / (mamei – A. B.). În locul aripilor obosite; / Surîsu-i cald / Trecînd printre lacrimi, / A urzit în casă un curcubeu, / Și noi paralizați de lumina ei, / Am văzut că toți la un loc / Sintem o țară. / O țară, / Cu cele trei puncte cardinale /. Trecut /, Prezent/, / Și viitor, / Cu o istorie veche și alta nouă" (*Pelerinaj*).

"Desfrunziți de vorbe", avînd doar rădăcina începutului de grai – asa se prezintă poetii față în față cu idealul. Printre aceştia Gheorghe Vodă se evidențiază cu calitățile sale de pelerin devotat, dispus să înfrunte, mai rar să se aventureze, în lupta pentru a-și apăra doamna inimii sale căreia îi spune Demnitate. "E grea întoarcerea prin desime / Să nu te împiedici de nici o privire... / Deseori am plătit și vamă, / Numai nu din iubire, / Numai nu din iubire, / Doamna mea, demnitate" (*Mulțumesc*). Viziunea lui Gheorghe Vodă

obține prin această demnitate un centru etic persistent: "Mulțumesc că ai ținut cu dinții răbdarea ce plesnea pe dinăuntru. / Mulțumesc că ai alungat sfintii, / coborîti să-mi ofere bîrfitul". Aici autorul lasă să se întrevadă pornirea sa mai degrabă de a elogia, decît a ne conduce pe panta abruptă a sensurilor noi ce se îscă. Între pornirea de a elogia fiecare zi trăită sub un soare al împlinirii abundente și aceea de a se retrage modest în "mica sa Patrie" sudică, pe care o cîntă cu duioșie, încunjurat de turme de mioare și de "pomii copilăriei", ajungînd să utilizeze pînă și expresia sarcastică în care sesizăm prezența eroului liric cu chip de "fiu rătăcitor": "Ca trestiile / Au trosnit spinăriile, / Cînd ni s-au plecat capetele în jos", eul liric își reia expresia blajină de om împăcat cu trecerea timpului.

"Optimiștii cei mai încercați sunt oamenii care cresc pîinea", - spune el. Optimismul capătă, după cum vedem, o notă definitorie ce reiese din credința în munca. Plugarii din poezia lui Gheorghe Vodă sunt împăcați în munca lor: "Tăranii muncesc și nu se întrebă, / De ce și pentru ce /. Precum și un pom fără de treabă, / nu poate șdea cînd vremea vine". "Tăranii țării" pe care îi cîntă autorul au ceva din "meșterii-fauri" pe care i-a proslăvit Andrei Lupaș. Primii se deosebesc de cei ai celui de al doilea prin chipul lor de icoană lucrată cu migală: "El și Ea – icoane în picioare / miroitori ca bradul, / Ca grîul la culoare, / Și între ei panerul / cu struguri încărcat, / lacrime pe care / o vară le-au lucrat". Munca tăranului la Gheorghe Vodă este considerată un "tandru ritual": "Și îmi părea că ei pe ei se îngroapă, / spre a renăște în primăvară, / și nu via". Simbolul muncii se desprinde și din poezia *Fratele odihnind*: "Tru-di-

tule în lumina zilei, / tu frate,
sub stele tîrziu, / deschis ca o
carte pe prispă, / adormi, visind
lanul de grîu, / iar mîna sub cap
așternută – / cinci spice unește în
ea, / și strălucesc în piele
grăuntele... / Frate, de aur și-i
mîna, grea". O poezie cu un titlu
similar întîlnim și în creația lui
Gr. Vieru, "prietenul blind al
sufletului meu – învățătorul de
poezie poetul", cum îl numește
Gheorghe Vodă. Spre deosebire
de poezia de atmosferă a lui
Grigore Vieru, bucata citată din
Gheorghe Vodă se rezumă la
configurarea unui simbol, fără a
se ajunge și fără a se urmări de
fapt atmosfera. La Gheorghe
Vodă totul e dat pe față: "Fratele
odihnind" e deschis ca o carte.
Nu există nimic ce ar vrea poetul
aici să descopere.

Observația cu privire la na-
tura statică a imaginilor din
versurile lui Gheorghe Vodă se
extinde asupra modului său de a
prezenta lucrurile. Îndrăgostitii
din *Ploaie fierbinte*, de exemplu,
ni se prezintă drept "o sculptură,
/ de pe care / abia căzuse pînza".

O anume sete de grandoare
este prezentă în poemele sale
concepute evocator în primul
rînd, în stil imnic. Așa este *Tara
cu vulturi și munți și Fenomenul
călușarilor*. În poemul *Feno-
menul călușarilor*, asemenea lui
Victor Teleucă în *Sensul hore-
lor*, Gheorghe Vodă își pune
drept scop "demonstrarea sen-
sului nostru pe pămînt". Anume
"demonstrarea" conferă lucrării
o alură evocatoare. Este vorba
de o evocare scenică, *Călușarii*
fiind concepuți ca "dans în ver-
suri". Revelatoriu în acest sens
este începutul poemului: "În cel
mai simplu grai, / al muncii, /
prin ritm și cuvînt, / de la semănăt
la treierat, / călăreț pe propriile
picioare, / vom demonstra / sensul
nostru pe pămînt". La Victor
Teleucă "hora" este un simbol
reușit datorită faptului că,
pornind de la noțiunea autohtonă

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

de joc popular, ea proiectează
convingător sensuri general-
umane. La Gheorghe Vodă
"călușarii", ca aspect al naturii
în mișcarea timpului vizează
esența firii plugarului și, deci, a
poporului. Călușarii în trecerea
timpului și în întrecerea cu el –
acesta este sensul suprem care dă
unitate lucrării. Demn de reținut
e faptul că forma amplificată a
lucrării este dictată de dimen-
siunea conceptului inițial.
"Coborîrea în adînc" și "răfuiala"
obiectivă cu "șederea pe loc" din
această poezie le întîlnim încă în
culegerea *Ploaie fierbinte*. "Ar
avea un rost să se ridice lucrurile
de la vîrf în jos", – scrie poetul
pentru a releva o trăsătură con-
stantă – necesitatea de a se afla
în deplina posesie a resorturilor
sale. "Noi nu facem întrecere, /
în dragosteă de om și pămînt, /
Atât cît este în suflet – / Fie în
lacrimă și-n cuvînt", – va con-
stația categoric cu altă ocenzie
poetul. Lipsa de încercări în
poezia sa se vrea recuperată, mai
cu seamă, prin autosfidare, prin
necesitatea autoinspectării eului
lîric, pentru a putea răspunde
oricind: " Întreabă-mă și voi
răspunde / doar ceea ce am spus"
(*Întreabă-mă*). Pentru Gheor-
ge Vodă importă mai presus de
orice, întoarcerea pe un pămînt
propriu, întoarcerea la un eu –
"pămînt al meu". Rezistență și
actuală mereu s-a dovedit a fi
ambitia mersului său neclintit
prin spațiul cotidian, printre
motive uneori banale. Eroul lîric
se deplasează cu libertate de-
plină printre evenimentele co-
tidiene, conștient că tot ce-l
înconjoară poate deveni reali-
tate poetică. Poezia lui Gheor-
ge Vodă se îscă din firescul
comunicării și din conferirea
ingenuității faptului comunicat:
"Sî, cît fug, nu iau cu mine
nimic, / doar cuvîntele cele mai
simple: / mamă, / țară, / apă, /
spic, – / ce încap ușor sub tîmpale.
/ ce nu-i greu în cap de dus, / în

această delicată goană / și pe inimă, / ca leac de pus, / precum frunza o așezi pe rană". Aceste versuri luate din poemul *Inima alergind* trădează caracterul publicistic al limbajului din poemul cu același titlu și este în conformitate cu ritmurile rapide ale vieții, cu "inima alergind". În aceste condiții doar cuvintele simple își mențin capacitatea lor curativă dintotdeauna, al căror pacient se vede și eroul liric din poezia lui Gheorghe Vodă. Diagnoza și-o stabilește însuși eroul liric: "Eu sufăr de bucurie. / Bucuria este suferința mea". Persistența bucuriei, a verdelui în brazi, a iubirii impune o stare de optimism inepuizabil: "Căci nu de ură mi-i pămîntul, / ci dat îmi e pentru iubit, / Deacea inima îmi crește, / cum simte vremea c-a venit". Obișnuită a se roți după soare, floarea soarelui devine în poezia lui Gheorghe Vodă "Floare-soare": "Rotire lentă de floare-soare / mișcare devenită obișnuită, / să nu se tulbere apa în izvoare / și liniștea în ființă". În infrântirea cu o astfel de natură poetul își vede propria continuitate: "Mulțumesc, izvorule, / Codrutele, frate, / pentru nădejdea ce-mi dați să trăiesc fără de moarte". Atât mișcarea supusă a florii, cât și odihna cuminte a pămîntului este hotărîtoare pentru starea de fericire pe care autorul o definește drept "spațiul cel mai înalt". "În odihna pămîntului / apele argintul și-l strîng", – va spune autorul pentru a conferi plenitudine stării de fericire. Faptul că poetul mizează pe ritualizarea relației om – natură implică pe alocuri versurilor trăsături de idilă. Eroul liric întrevede, însă, pericolul automatizării ce poate surveni: "Cîntec, joc, pahare pline, / foto, radio, cine, tele, / haine noi ca în vitrine, / politi cu volume grele... / Mult mai mult ca în poveste. / Însă-un gînd trecea cu-amnarul:

FUZIUNE ȘI REDIMENSIONARE

/ n-ar fi rău, la tot ce este, / să reiau abecedarul" (*Elegie*).

Gheorghe Vodă se declară adeptul înflăcărat al "mersului desculț pe pămînt". Numai aşa pămîntul devine al tău, adică devine Patrie. Deschiderea susfletului în lirica civică a lui Gheorghe Vodă este prilejuită de multiple motive și exprimată într-o gamă variată de tonalități, între care dominant râmîne tonul grav și sobru. Poeziile respiră aerul cald al împlinirii. Mereu prezentă, amintirea războiului apare în versurile sale sub formă de baladă ce unifică timpuri și generații: "Și tot e o țară și un pămînt / a celor care nu-s și sănt". Poezia lui Gheorghe Vodă izvorăște dintr-o iubire adâncă pentru tot ce se află în lumină. Chiar și în fața grelelor încercări soluția cea mai sigură îi apare poetului nu disperarea, ci iubirea mai adâncă pentru semeni, pentru Patrie.

GHEORGHE RUSU: FREAMĂT

Numele poetului basarabean Gheorghe Rusu, pînă acum cîteva luni îl socoteam irecuperabil pentru istoria literaturii noastre. Se știa de existența lui, semnalasem cîteva mențiunari în presa vremii, dar carte de versuri lipsea în toate bibliotecile consultate, și nici persoane particolare ce s-ar fi aflat în posesia ei nu întîlneam.

Însă în vara trecută un entuziasat al vestigiilor noastre istorice – muzeograful din Florești Vasile Moldoveanu – s-a prezentat cu rîvnitul volum spre a se edifica asupra valorii lui. Astfel am intrat în posesia unei mărturii a pulsării vietii literare basarabene între cele două războaie mondiale, aici la marginea de țară, într-un sătuc din cîmpia Sorocii.

Informațiile biografice despre el sunt puține, dar precise, bazeate pe documente și relatări ale persoanelor ce l-au cunoscut. S-a născut la 11 februarie 1909 în satul Gura-Camencii, județul Soroca. A absolvit Școala normală "Petru Maior" din Soroca în 1928 și a activat în calitate de învățător mai întîi în satul natal, apoi în Căprești, Cotuijenii-Mari și Cosăuți. În noaptea spre 13 iunie 1941 a fost deportat împreună cu soția și doi copii minori. În drum spre Siberia a fost despărțit de familie și de atunci i s-a pierdut urma.

Gheorghe Rusu este autorul unei singure placete de versuri intitulată **Freamăt** și editată, probabil pe cont propriu, la Soroca în 1934. Deși unic, volumul nîl prezintă pe autor ca pe un poet format, cu propriul său profil creator.

Din multimea motivelor

poetice proprii liricăi lui Gheorghe Rusu se impune, în primul rînd, cel erotic cu multiplele-i nuante. Poetul recunoaște în poezia *La zece ani că puternicul sentiment al dragostei l-a stăpinit încă din fragedă copilărie*. În *Florile iubirii și Eternul feminin* se meditează asupra dragostei, autorul fiind un cunoscător al teoriei moderne a freudismului – metodă psihanalitică în studiul literaturii care explică actul de creație prin aşa-numitul "libido" ("instinctul vieții", "erosul"), refuzat în subconștient și sublimat prin imagini artistice:

*Eternul feminin e risipit prin
stete...*

*E plămădit în tină și-n
voluptatea firii...*

*Suntem legați de dînsul prin
flacăra iubirii,*

*Prin nesecatul fluviu al
dorurilor grele,*

*Prin cîntecul durerii și setea
fericirii.*

*El dă un farmec magic chemării
din afară...*

*Și ne aprinde-n cale lumină
tulburătoare.*

*Atîta artă plină e-n marea lui
splendoare...*

*Din el se naște-o lume și sfîntă
și bizără*

*și-i născător de vise și de dureri
amare.*

*Noi năzuim spre dînsul c-o
sete pătimășă;*

*Iar seva vieții noastre îl caută
fierbințe.*

*Un libido ne mînă, satanic,
înainte*

*Și-ademeniri ascunse ne
zădărăsc din fașă*

*Să pribegim întruna spre tainele
lui sfînte.*

De la o dragoste senină și fericită (Fantastică, Intuiție, Florile iubirii, Cu tine și a.), cînd "comorile iubirii" și "a cerului splendoare", poetul ajunge la acorduri grave, la

tonalități de disperare (Destăinuire, Implorare, Tentăiuni și. a.) unde hamletiana balansare între "a fi" și "a nu fi" (Tentăiune) e descumpănită de "iubirea ucisă". O profundă amărăciune și o durere nestinsă îl învăluie, îi rîd în preajmă fantomele negre cînd este lovit în amoru-i curat și în visu-i de fericire (Ceas greu). Simbolurile erotice și metaforele chemate să intruchipeze fiorul iubirii sunt expresive și plastice (Portrét, Ochii tăi, Rîsul tău).

Poezia meditativă cu note proprii macabrulei romantic ni-l prezintă pe Gheorghe Rusu ca pe un discipol al pesimismului eminescian (Renuș, Resemnare, Reculegere). E prezentă aici și problema omului de creație în raport cu mediul refractar (Pianistul, Peisaj sonor). În spiritul satirelor eminesciene sunt realizate și strofele cu acente de pamflet din Mărturisire, precum și cele de revoltă socială (Cîntec pentru țărani, Murmur, Revolta moșneagului). Pe parcursul ultimelor decenii s-a pus mare preț pe unele poezii sociale, semnate de poeti în viață și date cu anii 30, poezii care nici nu se știe dacă au existat la data ce le-o atribuie autorii. Totodată, într-un mod nedrept se dădeau uitării strofe de un veritabil spirit de luptă, spuse fățuș, nu dosite într-un caiet ce va fi "găsit" la momentul oportun:

*Nu plînsul este arma ce-ar
nimici sclavia,
Nu frica ne va scoate mizeria
din casă,
Nu șoaptele ascunse vor nimici
trufia
Acelor ce cu-atâta putere ne
apasă.
Ci lupta, lupta dîrză și limpede
și dreaptă,
Unirea noastră mare, iubirea
noastră sfîntă,
Dorința de a spune, cu vorbă
înțeleaptă,
ce chinuri ne apasă, ce doruri*

SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)

*ne frămîntă.
Sculați-vă la viață; strigați-vă
cuvîntul;
Uniți-vă simțirea; strigați cu
voce plină,
Ca să-nțeleagă lumea și cerul
și pămîntul
Că cereți cu putere dreptate și
lumină.*

Poezia lui Gheorghe Rusu se impune și sub aspect prozodic. Ritmul, metrica, rima respectă canoanele clasice, fiind receptive totodată la tendințele de modernizare. Structura strofică este destul de variată și folosită cu măiestrie. Predomină catrenul (De-ai ști, Melancolie, Reculegere, Cîntecul luminii) secundat de alte forme strofice atestînd cultura poetică a autorului: cvintetul (Eternul feminin, Prin geam, Peisaj sonor), sextina (Poem nocturn), octava (Evocare) etc. Aceasta îl îndreptăște să abordeze și dificila formă fixă a sonetului, care pretinde un grad înalt de stăpînire a artei versificației (Florile iubirii, Intuiție, Tango).

Pronunțatele ramificări eminesciene prezente în viziunea filozofică și în armonia versului, directele referințe la "genul Coșbuc" în subtitlul unor poezii, precum și implicatiile liricii înnoitoare a prezentului îl situază pe Gheorghe Rusu în contextul literaturii române cu tendință generală de la tradiționalism la modernitate.

Vasile BADIU

NOI

Noi suntem pasageri
Pe-aici pe pămînt...
Noi... și azi, ca și ieri,
Cu același avînt,
Gonim undeva...
Vrem s-ajungem, să fim...
Ce...? noi singuri nu știm...
Noi... zorim doar... aşa...

Luptăm și nu ne iubim...
Suntem în război
Si nu vrem să știm
Că moartea e-n noi.

De unde venim..?
Cine suntem...?
La ce pribegim...?
Nu știm, nu știm...
Noi...
Suntem în război,
În luptă cu noi...
Nimic n-avem sfînt.
Si azi, ca și ieri,
Suntem pasageri

Pe același pămînt...

DE-AI ȘTI

De-ai ști că fără tine
Mi-e viața un calvar,
Mi-e gîndul o durere
Si somnul un coșmar;

De-ai ști ce grea e noaptea
Cind gemi neîncetat,
Mai râu decît bolnavul
La moarte condamnat;

De-ai sti ce-i deznădejdea,
Cind dorul e mai viu,
Cind simți că ești mai singur
Ca mortul în sicriu;

De-ai ști ce însenmează
Să nu mai poți gîndi
Si nici să nu poți crede,
Iubita mea, de-ai ști, -

N-ai fi atât de rece,
Atunci cind mă-ntilnești,
N-ai fi atât de crudă,
Precum te manifești.

MĂ VĂD COPIL

SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)

Mă văd copil zburdalnic, cînd
străjuiam ogor...
Mă văd sărind prin iarba și
răscolinid țărina,
Cînd mă puneau ciobanii să le
păzesc lor stîna;
Din glod făceam palate în
care-mi prindeam dorul.

Ah, rîsul dimineții și mantia-i de
aur...
Ah, boarea de pe vale și ploaia
de lumină
Îmi aprindeau în suflet o vrajă
dulce, fină,
Simțeam în mine-un freamăt
ascuns și un tezaur.

Și mă topeam ca ceară,
cuprinsă de căldură;
Vroiam să plîng amarnic, vroiam
să strig departe,
Vroiam ceva din viață, vroiam
ceva din moarte,
Ceva străin de formă și fără de
măsură.

Și mă durea splendoarea și-a
cerului și-a firii...
Orchestrele naturii mă turburau
mai tare
Și-o mînă nevăzută mă îmbia
din zare...
Simțeam cum nasc în mine co-
morile iubirii.

De-atunci mă chinui strașnic,
cuprins de-nfiorare...
Amorul meu mă arde și trece
aşa-n neștiire...
Mi-e sete de durere, mi-e sete de
iubire
Și-n noaptea mea de zbucium, te
chem cu îndurare.

RECULEGERE

Ruini pierdute-n faptul zării,
Ce-ati strălucit și voi cîndva,
Săltăți din negura uitării,
Prin care trece umbra mea.

Si voi, iluzii rătăcîte,
Ce-ati spulberat tot visul meu

Cu aștea zvonuri risipite,
Veniți cu drag, veniți mereu...

Struniți acordurile pline
Să mai resimt al vostru zbor,
Căci mîine, oare, cine, cine
Vă va chema cu același dor...?

Am ruginit. Doar amintirea
Tresaltă tainic tot mai stins
Si-acum, odată cu gîndirea,
Fiorul morții m-a cuprins.

MURMUR

Cu haine zdrentăroase, cu fețele
bronzate,
În cete merg țărani, tăcuți, spre
primărie.
Slăbiți... par niște umbre, sleite,
sfârîmate,
Par vîi mașini de lucru, cu viață
grea, pustie.

Coconul îi vesteste ca să-si
plătească darea,
De vor să mai rămînă cu boarfele
în casă.
Pe față lor s-arată durerea
și-ndurarea...
Și-o mare deznađejde pe suflet îi
apasă.

Își văd în minte curtea și masa
lor săracă.
Zadarnic mai încearcă revolta
a-și ascunde...
Căci sunt sătui de viață și nu mai
vor să tacă...
Și gloata se aprinde și fierbe și
răspunde:

"Suntem săraci, cucoane; nu
mai avem ce vinde.
Ne-am săturat de chinuri,
c-amară-i viața noastră"

.....
Un murmur tot mai tare, din
care se desprinde:
Copii... bolnavi... dreptate...
destul cu... mama... voastră.

PROGRAMUL LITERAR AL REVISTEI "VIAȚA BASARABIEI"

Revista "Viața Basarabiei" ianuarie 1932 – aprilie 1940, (Chișinău, București) iulie 1940 – iulie 1944, prezintă un fapt notabil în contextul fenomenului cultural românesc din Basarabia interbelică. Fondată la începutul deceniuului patru din inițiativa unui grup de entuziaști condus de cunoscutul militant și vietă publice, fostul lider al Ștăubii Țării – Pan. Halippa, această publicație "de cultură generală" avea drept scop "destelenirea paraginii trecutului de robie", "dezvăluirea și înșătișarea sufletului românesc basarabean", "cercetarea pămîntului Basarabiei din punct de vedere geografic și etnografic" (2. 2.) etc. În articolul – program "Cuvînt înainte", semnat de Pan. Halippa, era expus crezul cultural al redactorului revistei, care a devenit în scurt timp o tribună pentru condeierii locali, o imagine fidelă a realității spirituale din regiune. În poftă perturbărilor social-politice din epocă, "Viața Basarabiei" n-a aderat la vreo mișcare politică, activitatea ei fiind ghidată doar de "idealurile și de interesele naționale", sensibilizate în special prin promovarea spiritului autohton. Autohtonismul revistei, fiind, în fond, o resurrecție a tradiționalismului, rezidă în explorarea tenace și ambițioasă a trecutului, în valorificarea ineditului local și nu era altceva decît o reafirmare a "specificului național" în literatură, proces inaugurat programatic prin istorica Introducție a lui Mihail Kogălniceanu la revista "Dacia literară". Era o reafirmare, deoarece imperativile vieții literare în anii treizeci ai secolului al XX-lea erau, incontestabil, altele decât la 1840. Literatura națională exista deja în forma ei funcțională, fiind rodul și concomitent, forma de manifestare a diverselor tendințe, curente, atitudini estetice.

Teoria "specificului național" devenise piatră de temelie a tradiționalismului românesc, care, însă, evoluase de la conceptul primi-tiv-formal, exprimat prin paseism, supralicitarea creației folclorice etc., la unul superior, definit în linii generale de ideea inovatoare "conținut național" în "forma simțită". (T. Maiorescu).

Actualizarea tradiționalismului în literatură a fost favorizată de polarizarea forțelor și opiniilor în mediul literar, o permanență a acestuia în perioada interbelică fiind polemica între diferite publicații periodice, "megafoane" ale anumitor curente, mișcări. Preluând unele idei ale "Viații românești" (interesul pentru viața rurală, promovarea unei literaturi inspirate de realitatea națională etc.), revista chișinăuană, deși pe parcurs a manifestat, uneori, nesiguranțe și eclectism, a precizat incipient și a propagat în permanență, evitând totuși dogmatismul, o ideologie literară unitară de natură tradiționalistă, faptul implicând în mod concret nu doar simpla participare la discuții declanșate în presa timpului, ci și argumentarea propriilor poziții și atitudini, prin articolele teoretice, cît și prin literatura propriu-zisă.

Apariția "Viații Basarabiei" pe arena presei literare românești a avut loc într-o vreme cînd tradiționalismul devenise "dogmă și ideologie politică", cînd "momentul modernismului și avangardismului fusese depășit" (1,19), dar continua să animeze unele simpatii și fenomene în mediul literar. Vehicularea ideii specificului național nu este un fapt întîmplător sau izolat în activitatea revistei lui Pan. Halippa. Totuși, "Viața Basarabiei" n-a acceptat cu docilitate nici o doctrină tradiționalistă contemporană. De parte de reacționarismul agresiv al trăirismului, publicația a avut unele afinități ideative cu etnicismul gîndirist, dar a respins iraționalismul mistic, "ortodox" al grupului din jurul lui Nichifor Crainic. În viziunea conducerii revistei chișinăuiene, spiritualitatea română constituia o sinteză a aportului cultural al tuturor regiunilor țării. Regresul sau progresul culturii unei provincii, deci, nu era o chestiune de importanță locală, deoarece avea repercușiuni directe în cultura întregii

SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)

Români. În consecință, interesele general naționale revendicau redresarea și avansarea culturală a Basarabiei, ceea ce forma obiectivul pri-mordial al preocupărilor asociației Cuvînt Moldovenesc și ale revistei sale "Viața Basarabiei".

În funcție de necesitățile și evoluția realității spirituale basarabene, publicația și-a precizat cu conștiință direcțiile de activitate. După opt ani de la publicarea articolului-program Cuvînt-înainte, același Pan. Halippa constata în cultura regiunii o stare de lucruri nouă, condiționată și de eforturile publicației, al cărei director era: "... ne-am ținut îndatoririle luate și avem și mulțumirea de a afirma că programul anunțat a fost îmbrățișat de aproape toți mînitorii de condei din Basarabia, așa că s-a creat un curent de literatură și publicistică românească regională, care scoate în evidență puterea de creație a moldovenimii noastre basarabene și o pune pe picior de egalitate cu celelalte părți alcătuitoare ale țării românești..." (5, 3). Scopurile incipiente fiind, în mare parte, consumate, la moment (începutul anului 1940) se reclama realizarea altor două inițiative culturale: fondarea unei organizații locale a scriitorilor români și inaugurarea unei edituri românești la Chișinău. Altfel zis, activitatea revistei a fost determinată întotdeauna de comandanțamentele caracterului regionalist al politiciei ei redacționale. "Viața Basarabiei" n-a fost o publicație "de direcție", dar nici una "satelit". Prin literatura publicată a intenționat (și a reușit) să reflecte plenar mentalitatea contemporană, înscriindu-se astfel în rîndul presei "de sinteză". Imaginea realității însă era redată prin prisma regionalismului cultural, ale cărui rigori primare se reduceau la afirmarea potențialului intelectual al ținutului în contextul întregii culturi și literaturi naționale, la depistarea și lansarea talentelor autohtone locale. Idealurile propăsirii spirituale ale Basarabiei se bazau pe intenții salutare, dar modul lor de propagare denotă în unele cazuri ambiții și veleități exorbitante, exprimate în special de colaboratorii tineri. Tributari temperamentalui caracteristic vîrstei, tinerii scriitori Nicolae Costenco, Vasile Luțcan, Bogdan Istru, George Meniuc, Ser-

giu Matei Nica și alții au imprimat schimbului de opinii cu alte publicații basarabene o violentă și o verva proprii mai mult adeptilor modernismului, "occidentalăștilor nervoși". Alături de poezia tradiționalistă a lui Ion Buzdugan, de proza de inspirație folclorică a lui Gheorghe V. Madan, au fost publicate adevărate micro-manifeste "generaționiste" și "regionaliste", care, însă, n-au avut implicații estetice deosebite în biografie revistei, pretențiile, de obicei, depășind caracterul obiectiv al realității și excelând în exagerări.

Deși la "Viața Basarabiei" au colaborat reprezentanți ai mai multor generații de scriitori, aproape toată literatura publicată aici poartă pecetea unei viziuni tradiționaliste. Pilonul creaților literare este țărănuș, mentalitatea patriarhală bazată pe filozofia naturii, pe morala simplă și rigidă a datinilor și tradițiilor. Reminiscențele poporanismului generereză un interes viu pentru literatura populară, pentru mediul spiritual rural, cărora li se atribuie, de regulă, valori improprii. "Cei ce cunosc literatura populară pot să-mi stea mărturie, că toate filozofii știute și toate viitoare, toate curentele literare culte, dar absolut toate, de la clasicism la romanticism, simbolism, pînă la absurdă literatură modernă au pe reprezentanții lor populari. Gîndirea materialistă, utilitaristă, mistică, metafizică, impresionistă și oricum vreți să-i mai ziceți își are locul ei, presărată din belșug, în această literatură," (3,114) – susține categoric chiar unul din redactori, Nicolae Costenco. În pofida deplasării abuzive, în plan teoretic, a accentelor, această concepție s-a fructificat, grație adeptilor săi fideli, care au explorat multilateral tema satului basarabean, în studii, articole, schițe, proză, versuri, - material ce formează o bogată moștenire literară și un interesant și prețios document cultural al timpului.

Natura tradiționalistă a programului literar al "Viații Basarabiei" și-a găsit exprimare și în critica modernismului, apreciat drept o invazie a spiritului cosmopolit în cultura națională, o "dezrădăcinare" și o "tăgăduire" a tradițiilor. Considerind modernismul drept o consecință a urbanizării societății, a "mașinismului", criticii literari blamează lite-

ratura modernistă – "fantastice șarade de cuvinte în care bîntuire seceta și râceala", literatura ce "se lucrează, nu se scrie, de aceea pare moartă și străină" (6, 27). În procesul intentat moderniștilor este vizibilă, din nou, poziția autohtonist-regionalistă a revistei: "... tinerii lirici basarabeni au scăpat de acest blestem (modernismul) și-si răstoarnă fierbințeala inimii și a cugetării în forme artistice de cea mai mare valoare" (6, 28), deoarece sunt conduși de "conștiința superiorității spirituale basarabene și de putința de realizare artistică numai cu elemente specifice neamului nostru" (4, 113), judecățile estetice enunțate fiind deseori invalide de lipsa de argumente și de nivelul inferior de realizare artistică al unor lucrări elogiate de cronicarii literari. Astfel, unele carente din orientarea "Viații Basarabiei" s-au oglindit în exagerarea capacitaților de creație a scriitorilor basarabeni, în ostilitatea inopportună și absurdă față de "centru", manifestări negative caracteristice în general regionalismului.

Politica redațională a "Viații Basarabiei", atât în perioada chișinăuiană (ianuarie 1932– iunie 1940), cât și în cea bucureșteană (iulie 1940– februarie 1944), a fost determinată în mod inevitabil de schimbările survenite pe parcurs în cadrul redacției și de tribulațiile socialului și politicului în România în anii '30- '40. În intervalul de timp ianuarie 1932– martie 1934, cînd redactor este Alexandru Terziman, publicist și poet de talent minor, format în spiritul sămănătorismului, conținutul revistei trădează preferințele estetice ale persoanei de la cîrma ei. Colaborează un cerc limitat de autori, partea literară fiind reprezentată de Sergiu Victor Cujbă, Gheorghe V. Madan, Octav Sargeanu, Elena Dobroșinschi, Sergiu Sirbu, Tony Luțcan, Elena Vasiliu Hasnaș etc. Publicistica și studiile istorico -literare sunt semnate de intelectuali de o cultură remarcabilă - Gala Galation, Ștefan Ciobanu, Pan. Halippa, Liviu Marian, Gheorghe Bezviconi. În această perioadă "Viața Basarabiei" este cu adevărat o revistă de cultură generală în sensul primar al cuvîntului – desfășoară o intensă activitate de iluminare a populației, materializînd ideea cultivării cititorilor săi prin propagarea cunoștințelor istorice,

economice, juridice, politice, spațiul rezervat literaturii fiind extrem de redus. La sfîrșitul anului 1933 în paginile publicației debutează tînărul Nicolae Costenco, care, ulterior, din aprilie 1934, va fi succesorul lui Al. Terziman, preluînd conducerea redacției. În anii 1937 - 1940 "Viața Basarabiei" este îndrumată de un colegiu redațional ("grupația de redacție": Pan. Halippa, N. Costenco, P. Ștefănuță, Vl. Neaga, N. Spătaru, T. Șirbu, T. Păduraru, E. Gane, N. Moroșan, A. Popescu, P. Mihailovici.

Apariția revistei în ultimii șapte ani ai etapei chișinăuiene este caracterizată de debutul și afirmarea în contextul ei a unor poeti și prozatori tineri de un real și promițător talent: Magda Isanos, George Meniuc, Bogdan Istru, Sergiu Matei Nica, Vladimir Cavarnali, Teodor Nencev, Victor Pogolșa, Vasile Luțcan, Mihail Curicheru și alții, a căror colaborare a imprimat trăsături calitativ noi conținutului și statutului publicației. "Viața Basarabiei" devine nu numai o "manta de vreme rea pentru penele basarabene începătoare", nu numai "un loc de întîlnire" pentru talentele locale, ci chiar mentorul mișcării literare din regiune. Promovîndu-și cu insistență crezul estetic, revista lui Pan. Halippa a impus cu autoritate tuturor centrelor culturale din Basarabia interbelică orientarea spre valorile autohtone. Aderarea la convicțiunea redacției a majorității intelectualității de creație din regiune - cu colaborări permanente veneau aușorii din Soroca, Tighina, Ismail, Bălți, Bolgrad, Cetatea Albă, - a permis publicației să se considere (și să fie) exponentul opiniei lor generale, să aibă siguranță și duritate în afirmarea ideologiei literare. Critica devine deja vehementă și usturătoare, fiind însoțită de calificative și observații caustice: revista "Poetul" este o "inutilitate poetică", ortografia "curioasă" a "Luminătorului" cere "liniuță peste tot, chiar și peste competență redațională" lui Tomescu Constantin" (3, 56) și alții. Problema de moment cu "Pagini basarabene" (1936) și cu "Poetul" (1937 - 1938), incitată de divergențele dintre atitudinile redacțiilor privind procesul literar contemporan și modul de constituire a societății scriitorilor basarabeni, a demonstrat cu pri-

SCRITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)

sosință superioritatea idealurilor estetice ale "Vieții Basarabiei" în raport cu oponenții. Spre deosebire de numeroasele efemeride literare locale, organul de presă al asociației culturale *Cuvîntul Moldovenesc*, susținînd examenul timpului, a manifestat o prestanță și o viabilitate fără echivalent în cultura regiunii.

În a doua jumătate a anilor treizeci spațiul acordat literaturii devine tot mai mare. Este sesizabilă ponderea intereselor literare și estetice. E timpul cînd se pregătește fondarea societății locale a scriitorilor, și "Viața Basarabiei" este animatoarea principală a acțiunii. Sînt solicitate și publicate opinii, sugestii, ideea întemeierii organizației scriitoricești fiind propagată cu tenacitate. Totodată, revista caută să compenseze lipsa unei edituri chișinăuiene, care ar populariza operele autorilor basarabeni, și acceptă pentru publicare nu numai versuri, eseuri, nuvele, dar și lucrări epice de proporții, romane în manuscris - *Morozenii* de Mihail Bîrcă, *Bruta se amuză* de N. F. Costenco, *Siliimon Pălămariu* de S. M. Nica etc.

Ideea continuității spiritualității românești în Basarabia este demonstrată prin revalorificarea și popularizarea operelor scriitorilor de origine basarabeană sau a celor identificați sufletește cu această regiune. O atenție sporită se acordă aspectului istoric al problemei. Articole, eseuri, studii, memorii, documente despre Constantin Stamati, Alexandru Donici, Alecu Russo, Vasile Alecsandri, Mihai Eminescu, Zamfir Arbore, Teodor Vîrnău, Ion Sîrbu, Victor Crăsescu, Alexei Mateevici, Tudose Roman, Constantin Stere, Sergiu Victor Cujbă, Ion Buzdugan și alții întregesc imaginea procesului de "cimentare a legăturilor între români din tot cuprinsul României Mari" (2, 2).

Autohtonismul publicației n-a fost nicidcum unul refractar față de alte literaturi. Contingențele cu tradițiile realiste ale literaturilor națională și universală se profilează clar în cazul publicării traducerilor. Pan. Halippa, N. Costenco, V. Luțcan, S. M. Nica, S. Sîrbu traduc din opera lui Al. Pușkin, M. Lermontov, M. Gorki, Al. Blok, S. Esenin. Critica literară face referințe elogioase la adresa creației lui N. Dobroliubov,

F. Dostoievski, L. Tolstoi, A. Cehov. Nu sînt neglijări nici scriitorii din occident – se traduc sau se analizează lucrări de Erich Maria Remarque, Apollinaire, Francis Carso, d' Anunzio etc. Deschiderea spiritualului românesc spre valorile culturii universale este confirmată prin intuirea și dezvăluirea unor paralele sau chiar tangențe literar-estetice și ideatice între creația lui B. P. Hasdeu și L. Tolstoi, C. Stere și M. Gorki, Camil Petrescu și Apollinaire, T. Argezi și S. Esenin.

Tabloul general al ariei de preocupări ale "Vieții Basarabiei" în anii 1932-1940 este mozaical. Revista reprezintă "plăminii spirituali" ai regiunii, înglobind între copertele ei tot sau aproape tot ce exprimă spiritul autohton: literatură, studii științifice, recenzii, note, folclor. Spre sfîrșitul deceniului patru viața literară din Basarabia cunoaște o perioadă de avînt în raport cu deceniile anterioare. Fondarea Societății Scriitorilor Basarabeni impulsionează lansarea unor noi inițiative de ordin cultural din partea acestei publicații, dar evenimentele din iunie 1940 suprimă orice intenții creatoare ale spiritului național românesc în Basarabia. Ultimul număr editat la Chișinău al "Vieții Basarabiei" datează din luniile mai - iunie. Acest număr dublu n-a mai ajuns la cititorii – aproape toate exemplarele au rămas în tipografie, mai tîrziu fiind nîmicate. Situația încetează să fie favorabilă activității scriitorilor români. Redacția se mută la București, unde se refugiază și majoritatea colaboratorilor ei.

Revista "Viața Basarabiei" își reia activitatea imediat - apare un număr dublu pentru luniile iulie-august, – dar schimbarea locului de apariție a fost un motiv suficient pentru modificarea liniei de conduită și pentru abandonarea pozițiilor, în special în plan literar. Chiar de la bun început această etapă este mai puțin prodigoasă în sensul colaborărilor oamenilor de creație. Este evidentă politicizarea publicației, care reflectă plenar sentimentele patriotice și naționale, atitudinile politice ale celor siliți să ia drumul pribegiei - Pan. Halippa, S. M. Nica, O. Sargeanu, N. Popovschi, Al. Boldur. Menținerea orientării spre propagarea valorilor spirituale ale

SCRIITORI ROMÂNI DIN BASARABIA (1918-1944)

Basarabiei are loc într-un cadru restrîns, susținut de unii din vechii colaboratori și de reputatul folclorist și cercetător literar român Artur Gorovei. În anii războiului, în paginile revistei publică A. G. Stino, Const. Ciopraga, N. Crevedia, dar contribuția lor este neesențială și nu împrimă importanță "Vieții Basarabiei". Teoretic, sunt păstrate vechile principii programatice, dar aplicarea lor se face ocazional. În fine, revista abandonează atitudinea neutră față de politica contemporană, devine un organ de presă oficios, faptul determinând în 1944 suspendarea ei definitivă.

În contextul patrimoniului nostru spiritual, revista "Viața Basarabiei" constituie un remarcabil fenomen cultural. În condițiile unei confuzii generale a concepțiilor estetice, a desfășurat sub drapelul promovării spiritului autohton, timp de aproape un deceniu, o activitate rodnică pe tărîmul culturii românești în Basarabia, descoperind și susținînd talente, explorînd și propagînd valori inedite. Evident, această revistă n-a făcut revoluție pe arena presei literare românești între cele două războaie mondiale, n-a inaugurat vreun curent estetic nou, creațiile publicate în paginile ei n-au servit ca model pentru imitații. Dar lipsa acestor merite proprii altor publicații din epocă nu poate fi incriminată "Viații Basarabiei", care a apărut într-un mediu ce purta încă amprente săngerînde ale unui secol de deznaționalizare. Programul ei preconiza direcțiile de redresare a vieții culturale locale, de reabilitare a potențialului creator basarabean în literatura românească. Prin materializarea acestor scopuri, "Viața Basarabiei", cea mai prestigioasă revistă din Basarabia anilor treizeci, se înscrie în spațiul spiritualității românești ca o imagine autentică a spiritului autohton.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Apolzan, Mioara. Aspekte de istorie literară. București, 1983.
2. "Viața Basarabiei", 1932, nr.1.
3. "Viața Basarabiei", 1937, nr. 3-4.
4. "Viața Basarabiei", 1937, nr. 5-6.
5. "Viața Basarabiei", 1939, nr.1.
6. "Viața Basarabiei", 1939, nr. 4.

ACADEMICIANUL ȘTEFAN CIOBANU

Personalitate de o rară erudiție, scriitor și istoric literar, Ștefan Ciobanu are o contribuție deosebită de importanță la valorificarea, în special, a literaturii românești vechi. Autor al unui număr considerabil de articole, studii, cărți, cercetări istorice și filologice, colaborator la diferite reviste și gazete rusești și românești, începând cu anul 1911, Ștefan Ciobanu s-a înscris în patrimoniul culturii noastre naționale drept unul dintre cei mai harnici și mai înzestrăți bărbați ai neamului.

S-a născut la 11/24 noiembrie 1883 în satul Talmaz (fostul județ Tighina) de pe malul Nistrului, în familie de țărani. Școala primară o termină în satul natal, după care urmează studiile la școală normală din Bairamcea (jud. Cetatea-Albă) și la liceul rusesc Nr. 1 de băieți (Chișinău), pe care-l termină cu premiul întîi în 1905. Peste doi ani se înscrise la Universitatea din Kiev, facultatea de litere, secția de slavistică, absolvind-o cu "Magna cum laude" în 1911. Istoric literar și slavist prin vocație, Ștefan Ciobanu, îndrumat de eminentul său profesor universitar kievean Vladimir Perretz, și începe activitatea științifică prin publicarea unor studii temeinice cum sunt: Legende românești despre Maica Domnului, Despre prescripțiile de igienă în literatura rusă veche, Dictionarul slavo-român Nr. 240 din Biblioteca Societății de istorie și antichități rusești din Moscova, Mitropolitul Sucevei Dosoftei și activitatea sa literară și multe altele, publicate în "Etnograficeskoe obozrenie" (Moscova, 1911), "Jurnal Ministerstva narodnogo prosveschenija" (St. Petersburg, 1913), "Russkii filologicheskii vestnik" (Varșava, 1914), "Izvestia Imperatorskoi Akademii nauk" (Kiev, 1915) etc. În anii 1912-1914 a activat ca profesor la liceul din Jitomir, iar în 1917 îl aflăm la liceul din Bolgrad, unde predă limba și literatura rusă. Încă din vremea studenției întreține legături culturale cu personalități marcante din România (Ion Bianu și alții), participă la ședințele Societății culturale românești *Deșteptarea* din Kiev, alături de colegii săi moldoveni Simion Murafa, D. Ciugureanu și alții, iar în mai 1917 prezidează Congresul învățătorilor din Chișinău, unde e prezent și bunul său prieten Alexei Mateevici. Aici pledează, într-un discurs, tînuit cu deosebit entuziasm patriotic, pentru naționalizarea școlilor din Basarabia și introducerea alfabetului latin în locul celui slavon. În anul 1918 Ștefan Ciobanu e angajat

RESTITUȚIA

plenar în evenimentele politice ale vremii, fiind membru al Sfatului țării și director general al învățămîntului pe timpul Republicii democratice Moldovenești. Din acest an pînă în 1928 activează în calitate de profesor și director al liceului "Alecu Russo" (în prezent Facultatea de Filologie a Universității din Moldova).

Luînd în considerație meritele sale științifice și culturale, mai ales că în 1918 îi aparuse la Iași, de data aceasta în versiune românească, excelentul studiu Dosoftei, mitropolitul Moldovei, și activitatea lui literară, Academia Română îi acordă onoarea de a fi primit în octombrie același an în rîndurile membrilor ei activi. Acest fapt îl obligă să intensifice munca științifică și să devină pe parcursul anilor unul din cei mai fideli și neobișnuiați slujitori ai înaltului for academic românesc.

Printre cele mai valoroase lucrări științifice, unele publicate, iar altele prezentate sub formă de comunicări în ședințele Academiei, menționăm următoarele: La continuité roumaine dans la Bessarabie, București, 1920; Contribuționi la originea și moartea mitropolitului Moldovei Dosoftei, București, 1920; Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă, Chișinău, 1923; Biserici vechi din Basarabia, Din bibliotecile rusești - în "Anuarul Comisiei Monumentelor istorice. Secția din Basarabia", Chișinău, 1924; Dimitrie Cantemir în Rusia, București, 1925; Chișinăul (monografie), Chișinău, 1926; Documente din Basarabia, Chișinău, 1928 (în colaborare); Unirea Basarabiei, București, 1929 și alții. Nu e cazul aici să facem o prezentare amplă a lucrărilor lui Ștefan Ciobanu, dar remarcăm fără exagerare că opera istorico-literară a academicianului Ștefan Ciobanu își păstrează și azi actualitatea și incontestabilitatea valoare științifică, fiind în același timp și o mărturie a legitimității noastre mîndrii naționale, în primul rînd a românilor basarabeni. Semnificația ei istorică a fost reliefată deseori pe parcursul anilor de mai multe personalități ale vieții noastre politice și culturale.

Timp de peste două decenii Ștefan Ciobanu este încadrat în rîndurile copilului profesoral universitar. În septembrie 1926 la Chișinău se deschid cursurile Facultății de Teologie a Universității din Iași, iar la 3 ianuarie 1928 are loc alegerea și confirmarea profesorilor definitivi. Între ei se află și Ștefan Ciobanu în calitate de profesor titular al Catedrei de istorie a literaturii române vechi. Aici desfășoară o prodigioasă activitate didactică alături de scriitorul Gala Galaction, istoricul Alexandru Boldur, Petre Constantinescu-Iași și alte personalități marcante, pînă în anul 1938 cînd e

transferat la Catedra de istorie a literaturii române vechi a Facultății de litere și Filozofie a Universității din București, unde va lucra împreună cu Nicolae Cartojan și alți profesori iluștri români. Se stinge din viață la 28 februarie 1950 în urma unei boli incurabile.

Editarea operei lui Ștefan Ciobanu în Moldova constituie un prilej fericit de a-l restituî poporului în toată strălucirea lui de istoric literar, pedagog, publicist și mare patriot.

Ion OSADCENCO,
doctor în filologie.

Ștefan CIOBANU

CULTURA ROMÂNEASCĂ ÎN BASARABIA SUB STĂPINIREA RUSĂ

La 1827, în timpurile lui Nicolae I, se tipărește de către guvernul rus o gramatică rusο-română a lui Ștefan Margellă sau, cum scrie el în rusește, Martela.

Numele acestui român basarabean îl găsim semnat pe o scrisoare, trimisă în 1829, de la Paris, de către opt tineri români, care studiau acolo, directorului "Curierului românesc", Ion Heliade-Rădulescu¹. Ștefan Margellă semnează cel dintîi această scrisoare, trecîndu-și și titlul de "Kolejskii Sovetnic", pe care l-a căpătat în serviciul statului rus. Presupunerea lui Pom-piliu Eliade că Șt. Margellă n-a urmat cursurile la Paris² sunt absolut juste, întrucât în anul 1829 Șt. Margellă avea deja un rînd de ani în serviciu și la Petersburg și la Chișinău, și în acest an, probabil, trecuse de vîrstă tinerilor, care studiază, mai cu seamă că el nici nu avea nevoie de aceste studii. Posibil că el a avut vîrc misiune la Paris

¹ Petre Haneș. Scriitori basarabeni, București, 1920, p. 147.

² Ibidem.

RESTITUTIO

din partea guvernului rus. Un document, care s-a păstrat în Arhiva Senatorilor din Chișinău, ne dă oarecare indici asupra lui Șt. Margellă.

Guvernul rusesc potrivit rescriptului împăratului Alexandru I de la 1 Aprilie 1816 înființează și o comisiune pentru codificarea legilor moldovenesti; dar comisiunea n-a ajuns la nici un rezultat pozitiv. Ceva mai tîrziu, cu acest lucru au fost însărcinați Brunov și Manega, care însă n-au reușit să facă nimic³. Chestiunea a fost predate Comitetului provizoriu al oblastiei Basarabiei, unde era ca "nomofilax" Ștefan Margellă. În anul 1817 el se adresează către acest comitet cu următoarea cerere⁴.

"Cătră Vremelnicescul Comitet a Oblastiei Basarabiei De la nomofilax Ștefan Marțelă

raport.

Slujba cu care mă aflu însărcinat eu nu am cerut de cît ca să slujesc patriei și monarhului meu, după a mea putință. Aceasta cuget mă îndeamnă spre a face arătare că cercetînd hîrtiile și cărțile mie încredințate de cînstitut Comitet, am aflat dovezi multor bune obiceiuri și cu puține pravile a patriei; însă potrivindu-le cu multimea pricinilor și cu osebirile acestora după întîmplări, din care fiește-care cere, pravilă deosebită. Asemănîndu-le cu pravilele, care se găsesc în alte limbi, aflu nu multă lipsă atît în obiceiurile cît în pravilele numite, lipsă din care curge ticălosia multora, și nemultumirea celor mai mulți, ticălosia, fiindcă și de ar fi toți cei în slujbă cu inima dreaptă, însă nu pot avea toți o îndestulă lumină a mintii, ca să înțeleagă fără pravile dreptatea fieștecaruia și să nu aducă la stîngile pe cel

³ Л. А. КАССО. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. С. Петербург 1913, p. 223.

⁴ Arhiva cancelariei guvernatorului Basarabiei No. 76, din 10 Ianuarie 1817.

nevinovat. Nemulțumesc fiindcă și acel osindit după dreptate rămîne mult mai mîhnit, socotindu-se năpăstuit de giudecători, pentru că din hotărîrea acestuia, iar nu a pravilelor se vede păgubit. Și fiindcă fiște-care vietuieste cu netincnire, cînd giudecă precum că pravilele nu sunt destule spre a-l apăra în tot felul de întîmpinări, însă această durere are leac foarte ușor. Prin rescriptul pre milostivului nostru monarh ni să hărăzesc pravilele noastre întru care se află și cele împărătești. Acestea sînt drepte ale noastre fiindcă cu de estea au fost ocîrmuiți strămoșii nostri la cea dintîi venire aici din Italia. Așjderea și acum toate dresurile noastre cele după pravile, toate hotărîrile ocîrmuirii întemeiate pe pravilă, numai de acele împărătești pomenesc; pravile ce întru început s-au adunat de înțelepții elinilor, de la neamurile ce le-au fost lor dascăli, întocmindu-se de ei. Le-au primit de la Elini Romanii adaugînd multele altele. În sfîrșit s-au încheiat în șasezeci de cărti adunîndu-se de pre învățatul Leon. Iar acum sînt temeiuri pravililor Evropii, care la multe pe acele să razimă.

Aceste sînt un izvor neprețuit de tot felul de pravile orășenești, neguțătoarești, criminalicești și alte. Însă noi ne aflăm în asemene pătimire pot zice, ca Tandai lîngă un izvor cu apă atît de mîntuitoare, ne tînguim de sete. Iar pricina este fiindcă în limba noastră de acum se află o parte mică din aceste pravile, scrise în limba elinească și a strămoșilor nostri cea latinească, pentru care pricină nu pot să ne fie nouă de folos.

Deci rîvna spre a sluji patriei și voinței monarhului nostru, arătată prin înalt rescript, mă îndeamnă a face cunoscut cînstitului Comitet întîi că obiceiurile și pravilele în limba moldovească nu sînt îndestule spre a apăra pe cel nevinovat și starea fiștecaruia în orișice întîm-

RESTITUTIO

pinare. Si al doilea: știind eu puțin elinește, de se va orîndui după dorirea și nădejdea neamului, ca să tălmăcească pravilele arătate în limba moldovească, mă însărcinez, de se va găsi cu cuviintă a agiuta celor ce se vor orîndui spre aceasta cu puținele mele știință, fără a face vreo cerere pentru ostenelele mele în destulă răsplătire judecînd a videa neamul folosit cu acele pravile, din a căroră tălmăcire spînzură norocirea acestei țări.

Nomofilax Șt. Marțela".

Această cerere scoate în evidență figura acestui "modest" nomofilax, cunosător adînc al legilor țării, al istoriei neamului, a marelui patriot român, care își pune în serviciul neamului "puținele" lui "știință", "fără a face vreo cerere pentru ostenele" și avînd ca mîngîiere, că lucrează pentru neam. Ștefan Margellă prin activitatea sa ca jurist ne amintește personalitatea altui român din acele vremuri, a lui Petre Manegă, născut în anul 1782 în Muntenia din părinți care se trăgeau din Macedonia; studiază dreptul la Paris și lucrează de la 1820 aproape douăzeci de ani în Basarabia într-o comisie juridică, alcătuiește un codex de legi basarabene pe baza codului civil roman, care n-a fost aprobat de guvernul rus, și pe la 1840 pleacă din Basarabia, probabil, în țările românesti".

Dl. P. Haneș dovedește, că Șt. Margellă cunoștea bine limba franceză²; din cerere, vedem că el stăpinea perfect de bine limba românească, cunoștea "puțin", cum spune el din modestie, și limba greacă veche și, cum vedem mai jos; pe cea nouă. Șt. Margellă a fost unul din cei mai luminați bărbați ai Basarabiei din primele decenii ale veacului al XIX-lea. La începutul anului 1820 el era deja la Petersburg ca funcționar la Ministerul de ex-

¹ Л. А. КАССО. Петр Манега, забытый кодификатор Бессарабского права. Петербург. 1914.

² P. V. Hanes. Op. cit., p. 148.

terne și fu însărcinat de către contele Capodistria cu alcătuirea unui manual românesc pentru sistemul de învățătură reciprocă al lui Lancaster¹.

Desigur că Șt. Margellă nu și-a făcut studiile în Basarabia, ceea ce se vede și din faptul că singura școală din Basarabia, deschisă sub Ruși, Seminarul teologic, a dat absolvenți abia în 1821, cind Șt. Margellă era deja "nomofiliax", avocat. Nu știm dacă Șt. Margellă a primit însărcinarea de a codifica legile moldovenesti, dar având în vedere că pe la 1827 îl vedem la Petersburg ca funcționar la Ministerul de instrucție publică, protejat de însuși ministrul, s-ar putea presupune, fără a avea probe evidente, că el a fost codificatorul legilor lui Donici și Armenopulo tipărite în românește de către senatul rusesc în anul 1831.

Gramatica lui Ștefan Margellă are următorul titlu:

Gramatica Russască-Rumânească închipuită de Ștefan Margellă și tipărită de dipartamentul opșteștei învățări, tom. I, 1827. Primul volum contine VII+223 p., iar al doilea 319+III, format în 8°. Este foarte interesantă **Precuvîntarea** lui Șt. Margellă, pe care o reproducem în traducere din rusește:

"Mă simt obligat a spune cîteva cuvinte despre această gramatică româno-rusă, care nu numai că poate fi de folos, dar este necesară, fiindcă ea dă mijloace a căpăta cunoștințe în limba rusească la opt sute mii de Români, care locuiesc în Basarabia, aflătoare sub stăpînirea Rusiei, în curgerea de douăzeci ani, neavînd nici un manual pentru acest scop. În afară de aceasta ea poate să aducă foloase cîtorva milioane de Români, care locuiesc între Prut și Dunăre; asemenea și Rușilor care doresc a învăța limba românească.

Necesitatea unei cărți ca aceasta și dorința mea mare de a contribui la binele deobște cu munca după puterile mele,

¹ И. Н. Халиппа. Op. cit., p. 140.

demult mă îndemnau să mă ocup cu această treabă, dar lipsa de mijloace de a scoate la lumină o astă gramatică, mă împiedica a îndeplini acest scop.

Acum cu mărinimoasa aprobație și ajutorul stimatului șef al meu, Excelenței sale domnului ministru al instrucției publice, care a ordonat să se tipărească această carte în rînd cu opere folositoare, am pus la alcătuirea ei toată stârînța mea, și dacă munca mea va fi de folos, acei care se vor folosi de ea, vor face aceasta multumită patronării Excelenței sale a domnului ministru, care fără oboseală se îngrijește pentru răspîndirea învățăturii în țările care se află fericite sub sceptrul rusesc.

Dorind a justifica prin fapte după puterile mele atenția binevoitoare a Excelenței sale către mine, mi-am luat sarcina grea să compun regulile gramaticale a unei limbi necultivate, fără cărti didactice și care are nevoie de termeni tehniți. Făcînd acest lucru principal, ca să înlesnesc învățarea limbii rusești pentru Români și românești pentru Ruși, am adăugat și o adunare de cuvinte rusești și românești care sunt întrebuițate în viața zilnică și convorbiri în ambele limbi despre cele mai necesare lucruri.

Dacă această carte va fi primită cu bunăvoieță de către public, mă voi ocupa și cu alte nu mai puțin folositoare manuale – gramatici, dicționare etc. pentru studierea nu numai a limbii rusești și românești, ci și a limbii grecești, a celei vechi și a celei moderne".

Din această precuvîntare rezultă că Șt. Margellă și aici se călăuzește de aceleasi intenții bune de a-și ajuta neamul "românesc", cum zice el, din Basarabia și de peste Prut, iar pe de altă parte pentru a da posibilitate și Rușilor de a învăța limba românească.

În 1840 încep să apară operele eruditului Iacob Hincu. Născut în anul 1800 în orașul Ovidiopol din jud. Tiraspolului în familia

protoiereului Dănilă Hîncu, Iacob Hîncu își începe studiile la Seminarul teologic din Ekaterinoslav (1811 - 1814), unde de obicei învățau copiii preoților transnistreni ai regiunii Oceakovului. Mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni, care ocăr-muise odată eparhia Ekaterinoslavului, a atras și mulți profesori și elevi de la seminarul din Ekaterinoslav la Chișinău, și între acești elevi în 1814 trece la Seminarul din Chișinău și elevul Iacob Hîncu, care a terminat seminarul la anul 1821. Fiind încă elev, între anii 1819 și 1820, el predă în clasele gramaticale limba românească, iar la 1820-1821 pleacă ca unul din cei mai buni elevi la Petersburg pentru a studia metoda "pentru învățatura reciprocă a lui Lancaster"¹. Se întoarce "magistru al sistemului lancasterian" și la 29 Octombrie 1821 este numit ca profesor în clasele inferioare la pensionatul nobilimii de pe lîngă Seminarul teologic din Chișinău, iar în 1824 îl vedem ca director al școalei lancasteriene din Chișinău. Pe la anul 1830 I. Hîncu pleacă la Petersburg, unde în 1854 devine adjunct-profesor de limba română la Universitatea din acest oraș² și dragoman pe lîngă Ministerul afacerilor străine pentru chestiunile moldovalahice. Nu cunoaștem data și locul morții lui Iacob Hîncu.

În anul 1848 Iacob Hîncu tipărește în tipografia Academiei imperiale de științe ruse două cărți – o crestomatie românească și o gramatică. Prima din aceste cărți are titlul:

Собрание сочинений и переводов в прозе и стихах для упражнения в валахо-молдавском языке с присовокуплением: I) словаря; II) Собрания словянских первообразных слов в языке Валахо-молдавском, составленное Я. Гинкуловым. Санктпетербург. 1840.

¹ П. А. Лотоцкий История Кишиневской духовной семинарии. Кишинев 1913, pp. 63-64.

² И. Н. Халиппа. Op. cit., pp. 136-157.

Adică: Adunare de scrieri și traduceri în proză și versuri pentru exerciții în limba valahomoldavă cu adăugirea 1) dicționarului; 2) adunării de cuvinte slave prototipice în limba valahomoldavă, alcătuită de I. Hînculov, Petersburg, 1840.

Crestomația lui Iacob Hîncu a fost cea dintâi crestomație care tipărește bucăți din literatura românească, care dă și un dicționar, primul dicționar româno-rus, destul de complet. Cititorul putea găsi în cartea lui Hîncu exemple din proza și poezia românească de pe vremuri, aranjate după un anumit plan, găsea fragmente din cele mai frumoase pagini ale istoriei românesti, despre Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul.

Lucrarea principală, pe care ne-a lăsat-o Iacob Hîncu, este gramatica limbii românești. Titlul gramaticii este următorul:

Начертание, правил валахомолдавской грамматики, составленное Я. Гинкуловым, Санктпетербург. В типографии Императорской Академии Наук. 1840.

Adică: Descrierea (schița) regulilor gramaticii valahomoldave alcătuită de I. Hînculov. Petersburg. În tipografia Academiei imperiale de științe. 1840.

Cartea este tipărită în 8^e format mare pe XVIII+65742 pag.

În *Înainte cuvîntare* (pp. 1-XVIII), scrisă în rusește, autorul cu multă eruditie vorbește despre limba românească, și originea ei, și despre unele particularități ale acestei limbi. Cu toate că principalele dunărene ocupă un loc foarte însemnat din punct de vedere geografic și istoric "nici originea poporului, nici situația politică și civilă, nici limba fiilor Dacilor pînă acumă nu sunt cercetate cum se cuvine, nu sunt cunoscute". Autorul dovedește că "denumirea de Români nu este problematică. Pînă la înființarea principatului Moldovei, poporul ambelor principate era cunoscut sub numele general de Români".

Dovedind că și moldovenii și muntenii au aceeași limbă, autorul spune, că "limba română din punct de vedere material (lexical), adică în ce privește masa cuvintelor este prin excelență de viață latină. Abundența cuvintelor comune servește ca o dovadă convingătoare. Dar de aici nu s-ar putea trage deloc concluzia că limba română este aceea pe care o învățăm noi astăzi potrivit tradiției după celebri oratori și poeții romani. Vestitul orator roman Quintilian spune: "aliud est Latine, alind gramaticae loqui" și în alt loc: "verba aut latina, aut peregrina sunt; peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut institutam etiam multa, venerunt; taceo de Tuscis et Sabinus, et Praenestinis quoque" etc. Autorul citează și alți autori romani, din care reiese că limba latină literară se deosebea de cea vorbită. Limba românească se trage dintr-un dialect al limbii latine vorbite; cu toate acestea în ea se găsesc foarte multe cuvinte care sună ca cele latinești literare și ca dovadă autorul citează 30 de cuvinte, care se încep cu litera A: "abat-batuo; adaog-adaugeo; adevăr-adverum; adecă-adeque" etc.

Mai departe autorul combată părerea că limba românească este limba italiană stricată; limba românească, după părerea lui Hîncu, este mai aproape de limba latină decât cea italiană, care se trage din același izvor comun. Dar limba română în afară de elementele principale romane, mai conține și cuvinte împrumutate din alte limbi; astfel ea conține 4/10 - 5/10 de cuvinte latinești, aproximativ 3/10 cuvinte slave, iar restul sunt cuvinte ungurești, turcești și grecești. Dar, adaugă autorul, "această amestecătură, după toate probabilitățile, este consecința conlocuirii îndelungate a românilor cu alte popoare și în această privință î se poate face reproș numai limbei românești".

Limbă română, după Hîncu,

are două dialecte, foarte apropiate unul de altul: cel moldovenesc și cel muntenesc, care au oarecare deosebiri pe care autorul le stabilește. Din punct de vedere al formelor gramaticale limba română conține și elemente latine și slave. Alfabetul latin în limba română a fost înlocuit cu cel slavon în vremurile lui Alexandru cel Bun, în urma propunerii mitropolitului Teoctist. Cel mai bogat izvor de forme curate gramaticale, de limbă, în genere este Sf. Scriptură, operele scriitorilor bisericești, iar mai apoi scriserile istorice ale lui Asachi, ale profesorului bucureștean Aaron, "care sunt un semn foarte frumos pentru viitor". Hîncu dezaproba încercările școalei latinești de a introduce în limba română cuvinte noi, constată că limba română n-are lucrări bune pe terenul gramatical. Această introducere frumoasă, este, mi se pare, prima încercare în limba rusă de a stabili în mod științific, argumentat, originea limbii românești, desigur făcută după izvoare românești, după cele din urmă dobândite ale științei.

Gramatica lui Hîncu se împarte în cinci părți. Partea întâia cuprinde **Despre temeliile citirii și scrisului valaho-moldovenesc** (pp. 1-57), în care se vorbește despre literele românești, felul cum se scriu și se citesc.

Partea a doua: **Etimologia generală** (pp. 59-408). După Hîncu, în limba românească, sunt următoarele părți ale vorbirii: articolul, substantivul, adjecтивul, numeralul, pronumele, verbul, participiul, gerunziul, supinul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția. Autorul analizează în modul cel mai amănuntit, aceste părți, schimbarea formelor, citează o mulțime de exemple, dă paradigmă.

Partea a treia: **Etimologia particulară**, în care este vorba de cuvintele derivate din părțile vorbirii.

Partea a patra: **"Sintaxa** (pp. 476 - 540) și partea a cincea

Pronunțarea cuvintelor (542-560).

Gramatica lui I. Hîncu face impresia unei gramatici prea complicate, prea erudite.

Toate explicațiile și terminologia gramaticală sunt scrise în rusește. Exemplele din limba românească nu sunt luate din texte; de obicei sunt cuvinte izolate, ceea ce dă gramaticii un caracter prea arid. Dar această gramatică este cea dintâi gramatică a limbii române, fără tendință de a o aprobia de cea slavă sau de cea rusească, cum fac predecesorii lui I. Hîncu. Concluziile la care ajunge autorul, regulile gramaticale corespund științei gramaticale românești de atunci. Autorul însă intenționat evită întrebuițarea modernismelor, cuvintelor noi; el rămîne la părerea că cea mai frumoasă limbă română, cea mai curată s-a păstrat în cărțile bisericești și în scrierile noastre istorice. La sfîrșitul cărții, Hîncu dă și un mic dicționar al terminologiei gramaticale românești, însă el întrebuițează terminologia modernă numai în unele cazuri ("slovă, literă, gerunziu" etc.); de obicei el se folosește de terminologia cărților care s-au tipărit în Basarabia ("graiu", "spre-graiu").

I. Hîncu, în afară de aceste două cărți de mare valoare, a mai scris și altele, pe care însă nu le avem la îndemînă. Una din ele, tipărită la Petersburg la 1847 și semnată cu inițialele I. H., poartă titlul: *Concluziile din gramatica Valaho-moldavă, iar alta Carte de buzunar pentru mili-tarii ruși din campania prin prin-cipatele Valahia și Moldavia, tipărită tot la Petersburg la anul 1854.*

Din cartea "Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă", Chișinău, 1923.

DISONANTE

La 1912 Basarabia "săltă de bucurie (likovala)". Adică își "serba un veac de afilare sub oblăduirea "marii împărații a țărilor" ("a treia Romă", "nădejdea creștinității") sau mai bine zis, pajura răpitoare cu ghearele însipite în trupul victimei, privea sfidătoare, pîndind noi frun-tare. Soarta noastră părea pecetluită pe vecie...

Și totuși, concertul părea oarecum dirijat nu numai dintr-o parte. Niște voci răsunînd în disonanță veneau să supere urechea "suspușilor jubi-liari" de pe malul Bîcului și de mai departe - "Papa de la Neva" (expresia e a lui Bogdan-Petricicu Hasdeu).

Un Zamfir Arbore, un Dumitru C. Moruzi, un Mihail Sadoveanu, un Constantin Stere, un Nicolae Iorga, bunăoară, cu studiul profetic Basarabia noastră, îndrăzneau să tul-bure bairamui camarilei deprinsă cu osanale - "eliberatori".

O atare disonanță a fost și poemul După un veac, ce aparținea unui poet de natură firavă, melancolică și filozofică - Panait Cerna (1881 - 1913), care numai după un an urma să fie răpus de o boală necruțătoare, dar care a găsit în sufletul său puteri de a protesta contra neleguiurii de la 1812 și de a cere cu hotărîre să se facă dreptate.

Iorga îi prețuia mult. "Cînd a murit - scria marele istoric - așa de tînăr și în pragul răsplătirii grelelor lui osteneli de orfan și de bolnav, P. Cerna era un doctor în filozofie, a cărui lucrare fusese primită cu o considerație deosebită de profesorii săi germani, mai ales un nume cunoscut în literatura nouă, un talent consacrat, de care se legau mari speranțe și al cărui volum de început, primit bine de toată lumea... fusese așezat în rîndurile cărților spre care se întorcea o recunoșcătoare aduce-re aminte". Perorâția lui, cu implicații din destinul Basarabiei, îmbrăcată în haina poetică a metaforei s-a trans-format într-o fâclie peste vremi. S-o păstrăm aprinsă!

Vasile BADIU

DUPĂ UN VEAC

Hrăpăreț neam de Nord!
Călău cucernic!
Nu te făli atât că ești puternic
Nu-l încerca pe Dumnezeu!
Din gheara morții te-am
scăpat odată,
Ș-am cunoscut atunci a lumii
plată:
Înșipt-ai gheara-n mine și mai
greu!

Dintre surori și druște tinerele
Pe cea mai mîndră fată-a horei
mele,
Cu braț păgân ai dezlipit-o
tu...
Ș-ai pus în groapă trupu-i de
zăpadă.
Și pe sicriu- un bici de plumb
ș-o spadă...
Dar ea nu-i moartă, nu!

Ș-acuma vrei să crești în
pieptu-mi rugul?
Vii să presari cu flori tîrziu
cosciugul,
Și-n chiot, dănuind, să-l
ocolești?
Ș-acum mai chemi și lume la
serbare?
O, cheamă cît mai mult! Și
strigă tare:
"Jivincle din codrii tîlhărești
Își tăinuesc isprăvile lor crunte
Iar vulturul și duce prada-n
munte
Ș-o slăsie-n tăcere... Numai
eu
Țin să vestesc, pe cele patru
vînturi,
Că pot fura, nepedepsit,
pămînturi
Că furtul este dreptul
meu..."

Iată-i sosind pe rînd- pe ei,
ce-i doare?
Ostași în fir, și preoți cu odoare,
Și Crivăț cel turbat...
Dar tristă-i sărbătoarea cca
haină!
Căci un poftit, de neam, n-a
vrut să vină:
Dreptatea cea cu ochiul
ne-ndurat.

Ea șade dincolo de Prut, de
pașă,
Si ocii ei viscază- ce viscază?
Să-ntoarcă vremurile înapoi...
În mînă ține-a neamurilor
carte,

Și gîndu-i bate din aripi,
departe
De veacul de obidă și noroi...

Îl vede-n văi pe Dragoș, după
bour
În urma lui norodul, vajnic
nour,
Tot crește, ca dintr-un etern
izvor:
Vin Domnii, vin arcașii, vin
păstorii,
Și vin domnișe rumene ca
zorii
Iar cîntecul înseamnă drumul
lor...

Cu drag pămîntul și primește-
aleșii!
Ici fug, abia scăpîndu-și craii,
Leșii,
Colo se întoarnă trist un
împărat
Iar călăreți pletoși, gonind
Tătarii,
Și-adapă-n scurtul lor popas
fugarii
La gura Nistrului împurpurat...

Iar astăzi? Cu fior se-nalță o zînă...
- Stăpînă-a vieții mele! vezi țărînă
Sfîntîtă-n vremi de voievozi
moldavi...
Azi gême sub copita muscălească,
Și fiili ei n-au voie să jelească
Ci trebuie să cînte, acști sclavi...!

Să cînte și să laude pe Domnui,
Că a trimis pe inima lor somnul
Ce uită de moșie și părinți...
Să strige că durerea lor- e raiu!
Că-s fericiți, cănd li se fură graiul
Cel plin de zîmbet și de suferință...
Auzi? Închină domnii-acum
la masă...

Dar ce zăresc? Te mînii tu crăiasă?
Te doare și pe tine plînsul meu?
Ca vîforul izbind, tu intri-n sală...
Mesenii toți pălesc și, muți se
scoală:
"Venit-am să ciocnesc și eu: "

În țăndări cad paharele spumoase,
Și-n zvon adînc de glasuri
furtunoase
Palate și cetăți se dau afund...
Vii flamuri fulgerele desfășoară,
Iar tunetul cu biruința zboară
Și muți și văi și piepturi mîi
răspund...

Și iar se mută pietrele-n hotare
Iar trec străjeri moldavi, în
goană marc,
De-a lungul Nistrului pînă la guri.
O visuri! visuri! amăgiri divine!...

Trecutu-i mort-trecutul nu
mai vine!
Sfârmat e cuibul de vulturil
Moldova mea, Moldova mea
iubită,
Ce judecată-a lumii, ce urșă,
Te-a răstignit între tîlhari?
Batjocurindu-ți crucea ta de jale,
Pe haina sfîntă-a cîmpurilor tale
Sorti aruncat-au doi sutași barbari...

Moldova mea, Moldova mea iubită,
Cât sănge-a curs din coasta ta
rănită,

De cînd sfârîmătorul de Tătari,
Lăsînd pămîntul să mai hodinească,
S-a-nfăsurat în haina-i ostăsească
Și s-a culcat la Putna în altar!...

Tu, Doamne-al slavei! Duh
ce n-are nume
Tu, care-ai vrut să sim și noi
pe lume,
Nu-ntoarce de la noi auzul tău!
Puțini sănem și slabă ni-i făptura,
Și dragostea mai mare ni-i ca ura
Dar prea slujim, la dușmani,
de ilău!

În ziua - înfricoșată-a răzbunării,
Auzi-ne, Tu, Doamne-al îndurării,
Înceinge brațul nostru-ndoliat:
Revarsă-n el mînia ta cerească
Fă dintre noi, o, Doamne, să
pornească
O piatră pentru noul Go liat...

Mihai DRĂGAN,
Prof. dr., Iași

POETUL NAȚIONAL AL ROMÂNIILOR (2)

5. Poetul de geniu, văzut ca exponent al spiritualității naționale, este, aşa cum gîndește Eminescu, în 1871, într-o scrișoare către Iacob Negruzzî, (redactorul șef al revistei "Convorbiri literare"), "un organism central, care își asimilează într-un moment dat toate întimplările lumii, care-i vin la cunoștință", spre a le comunica într-o viziune estetică ce este numai a lui. Creatorul este astfel o voce unică a geniului național, o emblemă a "geniului neimbătrînit al istoriei românilor", un "centru" totalizator între trecut și prezent. De aici imaginea superbă a Poetului romantic vizionar din romanul poetic *Geniu pustiu*, a iluminatului profetic, înzestrat cu o mare putere de intuiție a necunoscutului și a neprevăzutului, a creatorului care năzuiește, cu toată ființa sa celestă, să fie "în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor [a oamenilor] plină de geniu, capul cel plin de inspirație, preot durerilor și-a bucuriilor – bardul lor".

Acest text cuprinde cea mai tipică imagine a poetului orfic (bard, îi spune Eminescu), al cărui mesaj, izvorit din entuziasm, inspirație și înțelepciune, este, deopotrivă, o expresie magică a bucuriei și durerii, venite din cele două tendințe originare caracteristice omului: titanică și divină. O asemenea idee, de factură vizionară și mitică, deschide în creația eminesciană calea spre marele vis al poetului orfic, acela de a fi, înfruntînd tragicismul vieții în "veacul cel de fier", un geniu creator al poporului său, și nu

un "un geniu pustiu", melancolizat datorită durerilor și înfrângerilor intime și "alungat din orizont în orizont", de a fi un geniu conștient de menirea lui creatoare în opoziție cu toate adversitățile timpului și ale istoriei. Poetul participă astfel la viața socială, istorică și spirituală a poporului său, dar, totodată, și la aceea cosmică, precizându-și mai bine rostul tocmai în măsura în care poate crea, prin opera sa, o viziune nouă asupra existenței, realizând, pe calea intuiției, o relație misterioasă între cunoscut și necunoscut, între efemer și transcendent.

Situat într-o asemenea perspectivă de înțelegere profundă a menirii poetului și a poeziei în viața națiunii, Eminescu vede personalitatea acestuia ca pe un "organism", ca pe un nucleu susținut de o conștiință implicată plenar în totalitatea spiritualității poporului său și, totodată, deschisă larg spre zările universalului. Centrul de foc al conștiinței sale, acela care îi unifică toate preocupările intelectuale și le asigură o semnificație adincă este însă "ideea românească", aspirația lui Eminescu, încă din vremea tineretii sale titaniene și demonice, fiind creația (în toate planurile) "pe baze românești solide", în care fundamentul rămîne, în vederea participării noastre cu valori majore la cultura și civilizația europeană, "modul d-a judeca – d-a raționa românesc, prin urmare o filosofie românească".

În acest fel Poetul, ca sinteză neobișnuit de vastă și de originală a "geniului preexistent" al poporului, devine un "suflet" cosmic și, asemenea soarelui însuși, se constituie ca un "punct matematic de concentrație a tuturor puterilor lumii". Ca "geniu [al] luminii" și "credincios agintele istoriei", Poetul, aşa cum și-l imaginează Eminescu în ro-

manul poetic *Geniu pustiu*, este un anticipator al viitorului, "semnelor vremii profet" (Epigonii), dar nu pe calea unei previziuni teoretice, care este apanajul gîndirii conceptuale, ci pe aceea a intuiției poetice. Imaginea atotstăpînitoare la Eminescu și, totodată, particularitate distinctă în spațiul romanticismului european, este aceea a poetului orfic, la care puterea magică a cîntecului, adică a inspirației, fără ca aceasta să aibă ceva irațional în ea, se aliază cu filosofia, creația avînd o funcție de cunoaștere mitică. În consecință, poezia e mit și î în același timp făuritoare de mituri în orizontul misterului ei, proiectînd în conștiința lumii fenomenul românesc însuși eliberat de tot ceea ce este imitație și efemeritate.

Potrivit viziunii eminesciene, Poetul "presupune în cîntec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor respective", adică întoarce spre comunitatea națională căreia îi aparține ("le aruncă apoi în raze lungi adîncimilor poporului") libertatea și civilizația, chemînd, în spirit orfic, la o nouă întemeiere spirituală. Locitor în "centrul lumei încoronat de sori", poetul de geniu, expresie unică în demonia lui a spiritului nației și simbol al luminii, adică al perfectiunii și al creației eterne, pătrunde "în adîncimile poporului" spre a-l înlătă la o nouă conștiință și identitate culturală, aşa cum razele soarelui strălucitor despăcă întunecimea mării și-i proiectează maiestuos adîncurile misterioase în seninul imens al cerului.

Ca atâtia alți poeți români, și Eminescu este un mare vizionar ("orice artist, orice poet autentic e clarvăzător sau vizionar", spunea Franz Xaver von Baader în 1828), adică are acel "simț lăuntric" favorabil inițierii, prin cuvînt și magie poetică, în tainele lumii și ale universului. Vizionarismul eminescian este,

probabil, deosebit de acela al tuturor romanticilor europeni în familia cărora el s-ar putea integra. Acest vizionarism este oarecum predestinat deoarece sufletul și viziunea lui Eminescu s-au fixat, de la începuturi, fără cunoșterea unor repere livrești, în spațiul experiențelor originare, în care trăsăturile patriei, mitice, ale simțirii și gîndirii oamenilor ei, tracodacii, deviniseră o simbioză de neclintit a sufletului colectiv.

Poporul thrac a fost un popor de vizionari, de eroi, de cîntăreți și de poeți. Eminescu aşază misiunea poeziei, în *Epigonii* (1870) sub semnul "miticului poet" Orfeu, fiul lui Oiagros și al muzei Calliope, thracul cu puteri civilizatoare, poetul și cîntărețul care simboliza, prin cîntecul lirei sale, vraja dionisiacă, născătoare de viață, puterea magică de a-i iniția pe greci, prin "rostiri tainice", în misterele existenței, ale lumii și universului însuși. Orfeu nu este altceva, în viziunea romantică a lui Eminescu, decât simbolul poetului adevărat, al poetului vizionar, inițierea în viață și în istorie, în existența originară a patriei, în vederea renașterii la o nouă existență spirituală a poporului, făcîndu-se în ritmul muzicii, al lirei, semnul poeziei orifice. În acest fel ritmul misterios, adică magic, al poeziei se armonizează cu ritmul sacru al naturii și al cosmosului însuși, creația căpătîndu-și funcția ei mitică, aceea de inițiere, prin cuvînt și poveste ("mite", spune Eminescu), în tainele vieții și ale naturii, ale universului însuși, ale Totului originar.

Opera eminesciană cu strălucirea ei hipnotică de frumuseți întunecate și tainice este un mod de a exista, cel mai autentic și mai dramatic mod al poetului român din toate timpurile de a-și trăi viața la modul absolut, de a se implica definitiv în istoria reală și mitică, în spiri-

tualitatea poporului său pentru a cărui identitate, în plan universal, prin cultură și spirit, creatorul a trudit și s-a consumat pînă la ardere totală, avînd ca tel ceea ce a numit el însuși "ideea românească". El a creat, la noi, mitul inconfundabil al poetului romantic național a cărui genialitate creaoare și ardere spirituală de nivel cosmic se contopesc, într-un plan neobișnuit ca intensitate, cu neliniștile și aspirațiile de întemeiere ale unei noi patrii spirituale.

6. Ca un om al epocii sale, profund implicat în toate problemele timpului, Eminescu a răzuit cu ardoare vizionară la polarizarea forțelor creaoare ale nației într-o adîncă simbioză și la întemeierea, pe temeliile bogate și statornice ale spiritualității noastre și ale unor exigențe critice corespunzătoare, a unui "strat de cultură la gurile Dunării", rămînind astfel fideli naturii noastre arhetipale. Patriotismul poetului, ca formă adîncă de trăire și manifestare în spațiile vaste ale operei sale, este însăși dimensiunea esențială a spiritului eminescian care în luptă cu o istorie vitregă și cu vremea sa neguroasă, nefavorabilă gîndului cutezător și valorilor autentice, a reușit să se opună tristeților și vitregiilor de tot felul prin creație.

În *Nașterea tragediei*, operă pe care Eminescu ar fi putut să o cunoască, Nietzsche spunea că "pentru a putea trăi, grecii au fost constrînsi să-și creeze zeii", să-și imagineze adică "lumea olimpică a bucurei", concepută ca o replică dată suferinței și spaimei, grozăviiilor existenței în fantastica lume primitivă. Ca să poată suporta agresiunea istoriei, suferința provocată de o vreme înghețată, prietică nedreptăților și neprietică valorilor, trăirilor și aspirațiilor cutezătoare ale geniului, Eminescu și-a creat o lume a visului, a imaginarului

poetic, univers în care contrariile ("antitezele fac viață" – Ms. 2. 258, f. 222) sunt armonizate, totul fiind, de fapt, redimensionat și structurat după o ordine nouă, aceea a fantaziei sale "urieșești".

Eminescu este creatorul romantic total la care subiectivitatea emotivă, stările lirice pline de foc, de o încordare interioară demiurgică, formează însăși substanța originară a operei. Prin creație și avântul cugetării poetice, Eminescu nu se eliberează de un surplus sufletesc ("poezia nu înseamnă o eliberare a emoției, ci o eliberare de emoție; nu e exprimarea personalității, ci o eliberare de personalitate", spunea T. E. Eliot), ci se retrăiește pe sine în spațiile misterioase ale visului poetic proiectat în natura sacră, veșnic protectoare, în zonele vieții primordiale, ale obîrșilor românești (ale dacismului), care alcătuiesc identitatea noastră spirituală, în fine, în spațiul limitat al cosmosului.

Experiența trecutului nostru istoric, în curgerea agitată a veacurilor, a fost asimilată de poetul și de gînditorul român cu credință inflexibilă că "fără cultul trecutului nu există iubire de tară". Versurile emblematic "Trecutul e în mine și eu sunt în trecut, / Precum trăiește cerul în marea ce-l respiră" (din drama romantică Mira) sugerează o idee fundamentală pentru înțelegerea viziunii lui Eminescu: în imaginea sa fabuloasă orizonturile patriei, scoase de sub legea curgerii ireversibile a timpului, capătă alte dimensiuni. Asemenea cerului ce se oglindește veșnic "în marea ce-l respiră", patria este un spațiu al mișcării perpetue, al nașterii și al metamorfozelor fără sfîrșit, al ondulării în ritmul divin al armoniei universale. Poporul este astfel o permanentă în evoluția de atîtea ori potrivnică a istoriei pentru că în adîncurile sufletului său a

sălășluit întotdeauna o putere tainică ce l-a unit, și aceasta o formează limba, tradițiile, vitejia și înțelepciunea.

Timpul istoric, oricât de apăsător și de agresiv ar fi, nu schimbă, credea Eminescu, neamul românesc: "Națiunea – stîncă. Generația – rîu; oamenii – valuri". Acesta rămîne în confruntarea cu timpul și cu toate adversitățile istoriei, izvorul rezistenței prin vicisitudinile secolelor:

"Trecut-au secoli negri, cu coasele de
foc,
Cosit-au generații... Națiunea stă pe
loc!
Trecut-au Nordul rege, cu aripa-i de
ger
Românul stă în locu-i, ca muntele de
fier!
Și-n planu – Eternitatea română-s un
popor
Cum e un soare numai prin mările de
nor,
Cum e- un principiu numai în firele
adânci,
Cum sunt în fundul mărei tari creștete
de stînci".

(Andrei Mureșanu, 1869)

Prin elanurile lui profetice, de poet orfic, Eminescu aspiră neconitenit, pornind de la relația dramatică, și complexă cu istoria și cu lumea timpului său, să stabilească, prin puterea imaginației, o legătură cu existența de dincolo de el, cu tărîmul care plutește într-un orizont de poezie și de mister, cu lumea absolutului. Prin magia lirei, simbolul sacru al unui popor de cîntăreți, poporul thraco-dac, Eminescu deschide o fereastră spre nemărginire, spre lumea suprasensibilă a visului romantic, a legendelor și a miturilor românești străvehi, o lume a spațiilor paradisiace în care stă, neatins de valurile timpului, sufletul originar al patriei, vechimea noastră însăși în leagănul mirific al Daciei geografice și spirituale.

Întreaga concepție eminesciană privitoare la unirea deplină și întărirea "statului național" în hotarele lui istorice

se bazează pe înțelegerea în profunzime a originalității noastre spirituale și istorice, poporul român, cu trecutul lui, fiind "identic în toate părțile pe care le locuiește, popor cinstit, inimios, capabil de adevăr și patriotism". Lupta necurmată a lui Eminescu pentru conservarea naționalității într-o epocă plină de pericole pentru suveranitatea noastră capătă, în articolele politice, o tentă doctrinară, sprijinită pe temeinice argumente ce țin în primul rînd de organicitatea și de unitatea istorică, de limbă și de teritoriu geografic, a poporului român. Leit-motivul gîndirii eminesciene este acela că "Naționalitatea trebuie să fie simțită cu inima și nu vorbită. Ceea ce se simte și se respectă adînc se pronunță arareori".

Geniul eminescian învinge, prin creație, pustietatea și durerea sufletească hărăzite omului social și istoric. Creația este totuna cu cea mai înaltă formă de existență, proiectată în integralitatea spiritului uman, la care poetul participă în virtutea credinței că în ciuda tuturor vicisitudinilor existenței și ale istoriei "este un ce mareț în firea noastră" moștenit de la Titanul pedepsit de zei (Demonism). În fond, "creația – spunea Mircea Eliade – este răspunsul ce se poate da destinului, teroarei istoriei" și Eminescu, probabil singurul geniu autohton care a avut, în gradul cel mai înalt, sentimentul tragic al vietii, al confruntării eroice cu limita, a dat un răspuns puternic tensionat, dovedind că poetul, omul însuși, se află, cum ar spune un filosof ca Thomas Carlyle, în "centrul nemărginirilor și la confluența eternităților".

7. Conștiința lui Eminescu este o chintesență a conștiinței omului modern. Singularizarea lui într-un orizont care nu îi este favorabil se explică, în aspectele ei de profunzime, prin separarea

EMINESCIANA

de trecut, de spiritul totalității originare, de natură și de femeia paradisiacă, de sacralitatea voievodală și de cosmos, într-un cuvînt, – înstrăinarea de ideea absolutului și de spirit. Înlăturarea acestei rupturi (în van voim a reintra-n natură" – Demonism) și "întoarcerea la fire și dreptate", altfel spus, întoarcerea la sublimale forme arhetipale ale existenței, pe care le iscădim fără să le înțelegem, este, totuși, posibilă, sugerează creatorul, prin regăsirea conștiinței mitice pulverizată în epoca modernă de ascendență spirituală și de pragmatism. Această conștiință mitică ar trebui să opereze, deopotrivă, în poezie și în planul strict al culturii, spre a-i reda în primul rînd artei caracterul ei autonom, de formă rezistentă, prin chiar puterea spiritului ei, în fața tragicului existenței.

O conștiință adevărat românească, neseparată de conștiința lumii însăși, nu poate să nu se sprijine, în procesul ei de înțemeiere și afirmare modernă, pe temeliile totalității spiritului autohton care cuprinde, în concepția lui Eminescu, dimensiuni esențiale ca paradisul dacic, mitul românesc, folclorul ca depozitar al însăși existenței noastre, tradițiile, natura, evul mediu autohton, al Moldovei lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, văzută ca o sacralitate voievodală, cultura și civilizația noastră de popor vechi, cu o factură psihică bine precizată, dar în primul rînd limba deoarece, gîndea poetul, "nu noi suntem stăpini ai limbii, ci limba e stăpînul nostru", astfel spus, ea este "măsurariul civilizației unui popor", fiindcă "măturitatea culturii publice, a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa".

Omul integral întruchipat de Eminescu ("Cum în fire-s numai margini, e în om nemărginire" –

Memento mori, 1872) nu se poate regăsi, în efortul lui demiurgic de integrare în totalitatea lumii universale, decât asumându-și fremătător și cu clarviziune totalitatea lumii românești din care vine. Asumarea lumii însăși, prin participarea sensibilă la existența ei semnificativă și misterioasă, adică la transcendent, înseamnă apropierea Totului originar, a imensității lumii și a universului însuși, cufundarea, prin intermediul visului ca formă de cunoaștere poetică, în acest Tot (Novalis se întreba: "universul nu e în noi?").

Universul poetic eminescian se constituie dintr-o perspectivă uriașă asupra spațiului și a timpului, a materiei cosmică însăși, în care viața și moartea nu numai a omului, ci a universului întreg, solicită vibrația tuturor energiilor fantaziei gigantești a creatorului. Cu intuiția sa divinatoare, poetul comunică în permanentă cu "fondul preexistent", mitic, al poporului său văzut în "planul eternității", dar are și puterea să treacă și dincolo de forțele lui spirituale dintr-un moment dat al evoluției istorice, modifiant din temelii literatură și anticipând o cale esențială, prin modernitatea ei, a dezvoltării sale viitoare, ca modalitate de a ne ridica prin spirit deasupra istoriei.

Dorul eminescian, "dorul nemărginit" cu misterioasă încărcătură metafizică de potențialitate originare, traduce astfel aspirația de veacuri a patriei încercată de agresiunile istoriei de-a avea un cer limpede, favorabil creației și perfectiunii umane, integrării caracterelor ei specifice, prin creații spirituale majore, în armonia eternă a naturii, a absolutului însuși. Pentru prima dată în literatura noastră gîndul străvechi românesc, acela cu rădăcini răsfirate în filosofia dacilor, a sferei meditative a ciobanului

mioritic, de contopire misterioasă cu lumea universului sortită veșniciei, trece din spațiul, totuși limitat, al poeziei populare în acela demiurgic al poeziei eminesciene.

Cadrul în care palpita sentimentul liric este un spațiu estetic nemărginit, structurat poetic într-o vizionare arhitectonică marcată de grandioase deschideri spre înălțimi care se totalizează într-un reper unic: absolutul. Aici orice lucru și faptă a vieții și a istoriei, văzute într-o perpetuă alternanță de suisuri și coborîșuri, se transformă într-un mit poetic, năzuință dintotdeauna a lui Eminescu fiind aceea de a revela cu mijloace poetice zonele de taină și de viață misterioasă ale lumii imaginată ca totalitate materială, de a se sustrage astfel, prin freamătușul muzical – metafizic al creației, din înlănțuirea formelor efemere ale existenței.

Rezistența în fața ascensiunii facultăților logico – discursive și a civilizației cu cortegiul ei de contradicții ce îndepărtează de la trăirea vieții ca spirit se realizează, la Eminescu, prin întoarcerea permanentă în leagănul paradisiac al naturii concepute mereu la dimensiuni gigantești, unde sentimentul singurății se diminuează, iar pesimismul, ca expresie a zădărnicii universale, capătă, după constatarea făcută cîndva de Tudor Vianu, un accent contemplativ, deosebit de acela al lui Leopardi sau Vigny. Contactul cu viața misterioasă a naturii patriei în ambianța căreia tristețea poetului se temporizează, ajungînd la o vizionare filosofică de scepticism blind (în poezia **Revedere**), creează o stare sufletească favorabilă regăsirii puritatii lucrurilor și sentimentelor, reinstalării sacrului. Ființa supusă vremeniciei se învecinează astfel cu natura paradisiacă și împrumută ceva din eternitatea ei. Văzută în chip vital pînă la dimensiuni cosmice,

natura este, pentru Eminescu, un spațiu ilimitat, o metaforă uriașă a veșniciei, asumată ca un adevărat tipar al creației originare.

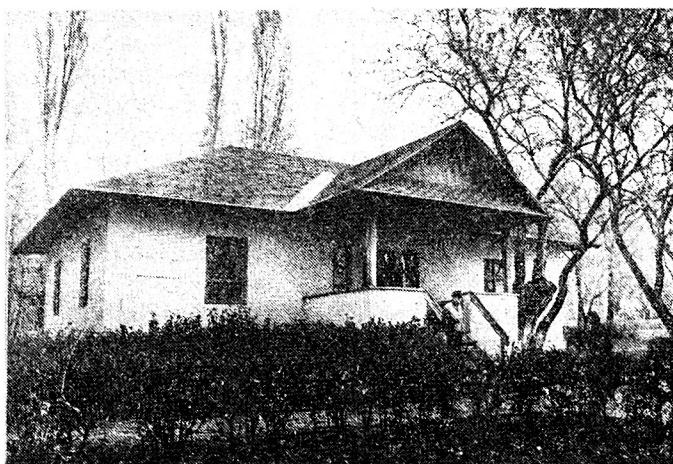
Visul erotic însuși se contopește cu natura întreagă. Eul intim eminescian, doritor de fericirea absolută, se subsumează pînă la dispariție, în acest proces de erotizare a naturii, a eului poetic, eliberat de tot ceea ce ar putea aminti viața reală, desacralizată prin mizeriile și vîntul rece al existenței cotidiene. Liniștea în care se integrează eul originar eminescian este liniștea dintîi a lucrurilor, armonia suverană a naturii, a cosmosului întreg unde spiritul poetului se întoarce dezbrăcat de orice amintire a prezentului profan, vindecîndu-se de singurătate și vremelnicie.

Aflați într-o stare de reverie îmbătătoare sub teiul sacru care-și scutură floarea dar rămîne tînăr în fața timpului cîe trece, îndrăgostitii vor trăi, ca în poezia Dorința, clipa fericirii absolute, starea de beatitudine cosmică, în armonia unui murmur sfînt al izvoarelor, în ritmul unui vînt cosmic purificator, a cărui du-

rată este eternă:

*"Vom visă un vis fericie,
Îngîna-ne-vor c-un cînt
Singuratice izvoare
Blînda batere de vînt".*

Asumarea paradisului pierdut al naturii originare înseamnă depășirea timpului profan și reintegrarea în armonia sacră a codrului, simbolul însuși al eternității în "spațiul mioritic". În imperiul poetic eminescian, "sprâvechii codri dacici", "pădurile antice", ce se leagă sălem sub cerul efemerității omului, devin niște simboluri ale eternității pădurii, ale unei străvechi civilizații pătrunsă de vraja spirituală a mitului, civilizație ce se poate metamorfoza în cetate atunci cînd sună "cornu lunii" sau, peste timp, "cornul mîndru triumfal/ al craiului Decebal". Mai mult: codrul este un simbol al puterii neamului însuși, rămas neclintit în acest spațiu geografic și spiritual după afîtea clădiri tragicice de vremi. Natura fabuloasă a patriei, consubstanțială cu existența noastră în curserea dramatică a istoriei, capătă, în spațiul poetic eminescian, însușirile unei forme eterne, în care izvorul, ivit din trupul patriei, este însăși temelia vieții, a tot ceea ce respiră în univers: "vecinic este numai rîul; rîul este

Ipotești. Casa-muzeu „Mihai Eminescu”

Demiurg" (Scrisoarea IV).

8. O caracteristică esențială a naturii spirituale a poporului român este "vocatio cosmosului" ("vocation du cosmos"), spunea un comparatist de renume european ca Basil Munteanu în concentratul său studiu *La Roumanie créatrice de valeurs humaines* (Paris, 1961). Natura cosmică și natura umană a poporului nostru se îmbină într-o "sinteză puternic sugestivă", creația lui Brâncuși, de pildă, fiind socrată o sinteză universală a artei tăranului român al cărui "moștenitor direct" este; "arta tăranului român i-a deschis sculptorului toate perspectivele universului cosmic și metafizic", precum lui Eminescu, unul dintre "cei mai mari vizionari lirici ai secolului XIX", calea originalității specifice i-au deschis-o folclorul și limba noastră "înzestrată cu un fond lexical, cu o sintaxă și o morfologie care rămân singulare, deosebit de latine pînă azi".

În viziunea poetică eminesciană, crescută pe cele mai specifice și solide temelii ale etnicității noastre, omul are un destin cosmic, viața, cunoașterea, iubirea, creația și moartea integrându-se vibrant și senin în ritmul măreț al armoniei și al devenirii universale. Omul creator este, deopotrivă, contemplator și obiect al contemplației, destinul lui împlinindu-se în măsura în care prin iubire și jertfă întemeiază ceva, dă o formă durabilă gîndirii și sentimentului, ajunge, asemenea meșterului Manole, din celebra baladă populară, la constiința de sine, la constiința propriei sale valori văzută în absolut. Sensul simbolic al acestei viziuni de gravă înțelepciune și vibrație poetică este gestul lui Hyperion din marele poem *Luceafărul*, geniu romantic înzestrat cu o putere de cunoaștere și de creație eternă în timp și spațiu, care trăiește cu adevărat plenar doar în absolutul imaginatiei, al creației ca formă de participare supremă la existența umanității. Geniul apartine cerului, cosmosului însuși, pe care și l-a asumat cu

EMINESCIANA

intuiția lui divinatorie, creînd pentru eternitate și fiindu-și suficient siesi în nefericirea lui omenească ("Trist și adînc sunt, dară trist prin sine-mi" – Odă pentru Napoleon).

Contemplativitatea geniului eminescian sub azurul tainic al cerului și în fața timpului ce trece ireversibil este, la alte dimensiuni, contemplativitatea românului din veac, păstor în spațiul mioritic, al cărui gînd și privire s-au întors cu seninătate filosofică spre bolta înstelată – spațiu al absolutului – ca să aibă puterea să suporte vitregia vietii și a vremilor, perspectiva morții însăși. De fapt, pentru păstorul român din spațiul carpato-dunărean înrudirea cu cerul înstelat și cu statornicia astrelor înseamnă legarea vietii sale cu nemărginirea, cu legile naturii eterne, sustrasă temporalității. Descifrăm aici, ca și în poezia *Mai am un singur dor*, o aspirație inflexibilă, mai presus de vicisitudinile vietii, la o existență supraindividuală, la o durată, prin creație sau moarte, revărsată în marele ocean al eternității.

Poetul de geniu, simbolizat prin Hyperion, înfruntă cruzimea destinului prin creație și dorul subconștient al iubirii vesnice. Condiția geniului, simbolizat prin lumina stelei nemuritoare, este una de ființă atotcunosătoare, de entitate metafizică în veșnicia ei; geniul este un *archaeus*, ireductibil pe cerul perfectiunii sale, care încearcă să atragă umanitatea la o nouă întemeiere și existență a spiritului, depărtate de contingentele și capriciile norocului. Femeia pentru care Hyperion tremură și arde cu intensitate cosmică este omul individual ce ființează sub zodia norocului; geniul hyperionic este omul universal a cărui natură luciferică se consumă în creație și se salvează prin creație și spirit.

Izolat în înălțimi, stea magică a singurătății, zeu tutelar al pămîntului românesc, Hyperion, ca simbol al Poetului, întruchipează, deopotrivă, fascinația și armonia cosmică, veche la oamenii acestui pămînt de cînd

păstorul dac a contemplat înfiorat bolta înstelată; e un simbol al visului cetezător de perfectiune absolută și triumful imperial al creației spiritului asupra morții. Oricât ar vedea răul ca un motor al istoriei, ca un val ce strivește speranța de mai bine în lume, Eminescu nu ajunge nici la ideea zădăniciei răjiunii, nici a artei. Conștiința limitei nu este egală cu lașitatea și anihilarea. Dimpotrivă.

Spiritul își verifică măreția prin capacitatea lui de a transforma suferința în creație și de a participa la eternitate. Creația este un semn al măreției omului în cartea lumii, este un refuz al istoriei vitrege și al vietii "absurde", este libertatea eternă a spiritului uman. Conștiința eminesciană de geniu cosmic se confruntă tragic cu existența și cu lumea și, asemenea marilor creatori universali, ieșe birui-toare prin creația de valori poetice pentru că aici nu mai există nici o limită. Este în această faptă un eroism al existenței creațoare și ea face din Eminescu, în chip sublim, un Prometeu al poeziei românești și universale.

9. Conștiința poetică eminesciană, izvorită din imbolduri lăuntrice, din adîncimea misterioasă a structurii sale demonice, reprezentă cea mai înaltă expresie a responsabilității scriitorului român din toate timpurile față de geniul și destinul limbii naționale. Aspirația supremă a creatorului – "a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă" – înseamnă retopirea acestui tezaur de expresie și înțelegere și modelarea lui după necesități superioare, aceleia ce determină o națiune să ajungă la conștiința puterii sale creațoare, a misiunii ei civilizatoare în lume.

Dispoziția înalt meditative, reflectiile lirice asupra vieții și a morții, sentimentul adînc al naturii, assimilarea profundă a istoriei și a mitului românesc, a filozofiei și a limbii poporului înseamnă, în viziunea creațoare eminesciană, o întoarcere deci-

sivă spre noi însine, sincronizarea cu tot ceea ce formează esența specificului românesc în durata lui istorică și cosmică, spre a se înălța apoi, prin puterea geniului creator, în spațiile vaste ale universalității, fiind, cum spune G. Călinescu, "o inimă individuală, puternică și sonoră ale cărei bătăi istorice se aud pe orice punct al globului, precum și-n viitor". Eminescu este o expresie deplină, prin adîncimea ei, a spiritului creator național, el "e de un românism sublimat, complex, creator", cum zice Blaga, este permanența absolută a literaturii române la care un întreg popor se raportează spre a-și înțelege mai bine identitatea de spirit și de cultură spirituală. Cu un ton profetic, Mircea Eliade scria în 1985: "cît timp va exista, undeva prin lume, un singur exemplar din poeziile lui Eminescu, identitatea neamului nostru este salvată".

10. Cunoscîndu-l, studiindu-l continuu pe Eminescu, slujim și apărăm valorile spiritului, în primul rînd limba națională, tezaurul sacru care conferă unui popor dreptul să se vadă în ochiul eternității. Eminescu ne dă sentimentul forței spiritului creator românesc. Simbolic vorbind, personalitatea sa face parte integrantă din stema patriei eterne.

Prin creația de valori specifice și reprezentative, Eminescu este o sinteză vastă a spiritualității naționale, o conștiință ce modifică, prin geniul ei, "spiritul public", și dă adică forma spiritului conștientizat al istoriei și proiectează forțele spirituale ale poporului pe care-l reprezintă în ritmurile cosmice, în planul eternității însăși. Ca român total, Eminescu este poetul nostru național și, totodată, un cetățean ilustru al umanității.

TRANSFIGURAREA ARTISTICĂ A MOTIVELOR FOLCLORICE

*Cronicile și cîntecenele
populare formează,
în clipa de față,
un material din care culeg
fondul inspirațiunilor.*

M. Eminescu, Iași, 1874.

Cunoaștem cu toții ce afirmă Eminescu în Scrisoarea I: "Începînd la talpa însăși a multimii omenești / Și-suind în susul scării pîn' la frunțile crăiești, / De ai vietii lor enigmă îi vedem pe toți munciți, / Făr-a ști să spunem care-ar fi mai nenorociți...".

Or, de enigma la care se referă poetul sănsem și noi "munciți", dezlegarea ei dovedindu-se peste puterile noastre. De aceea vom încerca să luăm în discuție dorear cîteva motive referitoare la viața și moartea din două poezii eminesciene cu caracter testamentar: O, mamă... și Mai am un singur dor. Sînt motive frecvente în poezia populară, în documente, cronică, cărți sfinte, obiceiuri etc.

Pentru început ne vom opri la unele considerații generale, care vizează omul și viața lui. S-o pornim, deci, de la "talpa țării". Omul din popor, după o formulă de introducere ("Foai Verde ca cicoarea") consideră că "omul este ca și floarea, / Omul este ca și iarba, / Nu stă pe pămînt degeaba. / Iarba vara se cosește, / Primăvara înverzește" ¹.

În altă parte el susține că "... viața omenească să trece ca iarba, să usucă ca rouă, să veștejăște ca floarea; zilili noastre-s... ca floarea cîmpului, iar ispiti... ca o fumegare pe care umezeala o

naști și văzduhul o priface și o mistuiești; toată faptile celi de subt soari sănt dișărtări și prav, fum și ca umbra trec, / vreme vine, / vreme trece, / și neam vini / și neam mergi, / ci pămîntul în veac este /; pămînt ești și în pămînt te vei întoarce" ².

Suindu-ne în "susul scării", constatăm că și "frunțile crăiești" judecă asemenea "tălpii țării" cînd e vorba de trecerea în neființă. În fața morții toți sănt egali. Domnitorii Miron Barnovschi și Ștefan Lupu credeau, bunăoară, că "preabunul Dumnezeu i-ales din pîntecele maicii și le-a dăruit împărăția și domnia țării cu multă nostalgie" și afirmau că "nici o slovă nu stă neschimbătoare pe pămînt / Si cu moartea neîmpărtășită, / Ci ca floarea se veștezește / Si ca umbra trece / Si se nimicește / tot omul" ³.

Problema vietii i-a preocupat și pe cărturarii noștri. În unul din cele mai vechi texte scrise în limba română, Codicele voronețean (s. XV-XVI), autorul întrebă și răspunde: "Ce va fi via /ta voastră? Aburuiaste, ceea ce puține / eu iavește-se, după aceea piare" ⁴.

Multe din aceste motive i-au fost cunoscute lui M. Eminescu. Astfel în motoul la partea I a poeziei Strigoii (1876, 1 decembrie) el susține că "... trece această (viață-A. F.) ca fumul de pre pămînt. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pînză se înfășură, cu pămînt se acopere". Si nemijlocit în poezia eminesciană: "Numai omu-i schimbător, / Pe pămînt rătăcitor" (Revedere) sau "Toate-s praf... Lumea-i cum este... Si ca dînsa sănsem noi" (Epigoni).

Dacă viața omului se ofilește ca floarea și iarba, se trece ca umbra, fumul sau aburul, ce rămîne după mîntuirea trupurilor? După mîntuirea trupurilor foștilor bătrâni domni, care

au făurit biserici și mănăstiri, acum cu sfîntenie trăiește creația mîinilor lor, precum cei vii se odihnesc în faptele mîinilor lor, scria la 27 iulie 1615 voievodul Ștefan Tomșa⁵. Or, voievodul relua o însemnare de pe o carte liturgică din sec. XVII, în care citim: "... cu mîna de țărînă, / mîna putrezește, / iară cine citește, / tot pomenește"⁶.

Înțelegind că "viața... este puțină și pre nimeni moartea nu-l trece"⁷ bătrâni noștri lăsau cu limbă de moarte dorința unde să le fie săpat mormîntul, să se dea de pomană, își îndrumau copiii, se iertau cu cei apropiati și plecau apoi în lumea celor drepti cu sufletul împăcat. Aceasta era testamentul lor, despre care avem și mărturii scrise. De exemplu: "Vă zăc dar și eu, acum ascultați glasul meu, luăți aminte la graiurile gurii mele și cuvintele mele aceste" să le tipăriți adâncu în inima voastră, ca să fie voă bine pe pămînt și să vă folosiți din rodurile cînstei și socotinței oamenilor.

Și fiindcă viața omenească iaste vremelnică și sfîrșitul omului neștiut după poronca ziditorului a toate, am socotit ca cel mai gios îscălit că pînă sătîntreg la simțire... pînă îmi sătînt mintile întregi și sănătoase... limba slobodă să-mi pui la cale toată averea"⁸.

Asemenea și poetul – suflet trist, care nu credea să învețe "a muri vre-o dată", pînă a nu-i fi "sfârimate organele" și pînă a nu se "întuneca" a socotit să-și pună la cale trecerea în neființă, scriindu-și "cu o mînă de țărînă" testamentul – Mai am un singur dor (1883). Ibrăileanu spunea că această poezie este Miorița lui Eminescu.

Și Luceafărul și Ciobanul doreșc să fie înmormînată într-un cadru natural. Astfel ei urmează a se îngemăna cu eterna natură:

Nu-mi trebuie flamuri,

*Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletești un pat
Din tinere ramuri, zice Po-*

etul.

Din locuț de copîrșău (sicriu. - A. F.)

Puneș scoarță de durdzău (pin de munte. A. F.)

Și din locuț de sălaș (sicriu. - A. F.)

Puneș scoarță de bohaș (brad mic. - A. F.), zice Ciobanul.¹⁰

Ambele personaje roagă să fie înmormînata în mod netraditional sau poate aici e vorba de un vechi obicei de înmormînare cînd defunctul nu era pus în sicriu. Putem constata că în mormintele cercetate de arheologi la est de Carpați (sec. VI-XIII) lipsesc sicriile. Corpul celui decedat era depus direct pe fundul gropii. Uneori morții erau înveliți într-un giulgiu de pînză sau într-o rogojină de papură.¹¹

Un anumit mesaj testamentar are și poezia *O, mamă...* (1880). Vom lua în discuție doar ultima strofă: "Iar dacă împreună va fi ca să murim, / Să nu ne ducă-n triste zidiri de tintirim, / Mormîntul să ni-l sape la marginea de rîu, / Ne pună-n încăperea aceluiași sicriu; / De-a pururea aproape vei fi de sănul meu... / Mereu va plinge apa, noi vom dormi mereu".

Acste rînduri ne amintesc foarte mult de dorința Ciobanului din **Miorița** (varianta colind): Pe mine dac-oi muri/ Nu mă-n-groape în tintirim, / Da pe mine mă-ngrăpați/ Înaintea strungilor... "¹²".

Dacă Poetul dorește să fie înmormînat la marginea de rîu, Ciobanul, în unele cazuri, roagă să fie înhumat în vîrful muntelui. E de observat că rîul, motiv frecvent în poezia eminesciană, și în poezia populară simbolizează scurgerea – timpului, veșnicia. Frunzarii de la Duminița Mare, cojile de ouă sfîntite de Paști erau aruncate de cele mai

Ipotești. Biserica

multe ori pe apă curgătoare. Flăcăii care întruchipau Caloianul (Moldova), Crăciunul (Transilvania) erau uneori aruncați în rîu. Erau cazuri, ce-i drept singulare, cînd și ciobanii condamnați la moarte erau aruncați în apă¹³.

Nu e scopul nostru să dăm aici explicațiile de rigoare referitoare la obiceiurile în cauză. Constatăm legătura strînsă dintre ele și apa curgătoare.

Muntele unde dorea să fie înmormântat Ciobanul, conform credințelor populare era un loc sacru, aproape de puterile divine. Nu vom intra aici în amănunte. Doritorii le pot găsi în fundamentala monografie a lui R. Vulcănescu, **Mitologie română**.

Pînă acum am examinat obiceiul înmormîntării într-un cadru natural, în afara cimitirului sătesc, un vechi obicei de înmormîntare. Oamenii neolitici

practicau ritul inhumăției... în cuprinsul așezărilor¹⁴. (Să nu confundăm acest obicei cu înmormîntarea în afara cimitirilor a celor ce n-au murit de moarte bună).

De proveniență populară este și "punerea în încăperea aceluiași sicriu". Astfel, într-un cîntec cules de noi în 1986 în satul Coșnița, raionul Dubăsari, de la Bulgaru Elena (62 de ani), iubitul î se adresează iubitei căzute la pat:

*Zaci puicuță, ori te scoală
Ori îmi dă și mie boală
Ș-o-m zace pe-o prispă afară,
Ș-o-m zace pe un căpătîi
Și ne-or pune-ntr-un sicriu
Și ne-or scoate la toloacă
Și ne-or pune într-o groapă
Și ne-or pune-un stilp de piatră.*

Acest subiect se întâlnește și la aromâni: "Aide fată să ne luăm, / Să ne luăm, să ne iubim, / Să ne ducem în locurile noastre, / Unde de-am muri/ Unde de neom prăpădi/ Două trupuri și-un

mormînt/ În aceeași groapă să ne pună"¹⁵.

Obiceiul se întâlnește și în Ardeal, de unde Eminescu a adunat folclor: "Mori, mîndră, să mor și eu, / Să ne-ngrăape-n copîrșeu, / Să ne-ngrăape-n grădiniță/ Cu capul la scînteute, / Să ne-ngrăape-ntr-un mormînt/ Să nu ne fie urît..." ¹⁶.

Atât în poezia eminesciană, cât și în cea populară iubitii, dacă ar fi să moară, doresc să fie înmormântați împreună și în afara cimitirului. Aceasta ne dă temeiul să afirmăm că motivul "punerii în încăperea aceluiași sicriu" e de proveniență folclorică.

Obiceiul "punerii în încăperea aceluiași sicriu" are o vechime destul de mare și se întâlnește la foarte multe popoare.

Dar să nu intrăm în amănunte de arheologie, etnografie etc. Să conchidem că obiceiul evocat de marele scriitor în *O, mamă...* este de origine folclorică, Eminescu prețuindu-l și dându-i expresia pe care o cunoaștem. Si că ori de câte ori l-a fascinat un ritual sau o situație descrisă în creația populară orală, poetul a tins să-o transfigureze artistic în conformitate cu necesitățile procesului de plăsmuire a operelor respective.

EMINESCIANA

6. Moldova în epoca feudalismului. Vol. III. Chișinău, 1982, p.105.
7. Antologia poeziei vechi..., p. 207.
8. Moldova în epoca feudalismului. Vol. V. Chișinău, 1987. Documentul de la 1 mai 1669, p. 257.
9. Boga L. Op cit., p. 83 (1860); p. 54 (1822 mai 3); p. 35 (1818 august 15); p. 38 (1820 martie 20); p. 60 (1824 iulie 10) §. a.
10. Fochi A. Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte. Buc. 1964, p. 562.
11. Teodor D. Contribuții la cunoașterea culturii Dridu pe teritoriul Moldovei în "Studii și cercetări de istorie veche" 1968, nr. 2, p. 237; Matei M., Emandi E. Habitatul medieval rural din valea Moldovei și bazinul Șomuzului Mare (secolele XI-XVII). Buc., 1982, p.117; Teodor D. Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n. Contribuții arheologice și istorice la problema formării poporului român. Iași, 1978, p.107.
12. Fochi A. Op. cit., p. 555 §. a.
13. Idem, p. 606.
14. Comşa E. Contribuție cu privire la riturile funerare din epoca neolică de pe teritoriul țării noastre în Omagiu lui C. Daociviciu. Buc., 1960, p. 86.
15. Diamandi S. Oameni și aspecte. Buc., 1940, p. 67.
16. Mîndrescu S. C! Literatură și obiceiuri din comuna Rîpa de Jos, comitatul Mureș-Turda, 1892, p. 98-99. Citat după: Rotaru I. Eminescu și poezia populară. Buc.1965, p. 244. -

BIBLIOGRAFIE

1. Folclor păstoresc. Ediție, prefată și comentarii de E. Junghietu și A. Furtună. Chișinău, 1991, p.198.
2. Boga L. Documente basarabene. III. Testamente și danii (1672 – 1858), Chișinău, 1929. Documente de la: 1860, p. 83; 10 martie 1828, p. 64; 2 octombrie 1822, p. 55, 56; 15 ianuarie 1852, p. 77.
3. Documenta Romaniæ historica. A. Moldova, vol. XIX. București, 1969. Vezi documentele de la: 1627 decembrie, Iași, p. 351; 1627 martie 1 Iași, p.191.
4. Antologia poeziei vechi moldovenești. Modele și reconstituiri. Prefată, selecție, traduceri și note de Nicolae Dabija. Chișinău, 1987, p. 75.
5. Eminescu M. Poezii, vol. II. Ediție critică de D. Murărașu. Buc. 1982, p.161.

D. IQV
**MOLDOVA,
 SUNĂ-ȚI
 CLOPOTELE
 TOATE**

Moldovă, sună-ți clopotele
 toate
 S-audă Prutul, Nistrul și
 Carpații,
 Cum vine neamul viforos, vin
 frații,
 Ca să plivească țara de păcate...

Tu, vînt, odihnei astăzi nu te
 așterne,
 Aleargă-n sate unde-aștept
 răzeșii
 Si spune-le că pleacă megiesii,
 Să dezrobescă vieți basara-
 bene!

Privighetori ce lăcrămați în
 noapte,
 Duceți cîntarea voastră la
 hotare,
 Rostîți-o clar să afle fiecare
 Că vom veni cînd holdele-or fi
 coapte...

Si voi arcași din mîndra Bu-
 covină,
 Din buciume sunați să înțeleagă
 Cu toți porunca: Vrem Mol-
 dova-n treagă
 Si nimănuia neamul nu
 se-nchină...

Nu-s inimile românești în tîhnă
 Si nu-i durere s-o cuprindă
 slova...
 De cînd dușmanii au pîngărit
 Moldova,
 La Putna-n groapă Ștefan
 n-are odihnă.

Moldovă, sună-ți clopotele
 toate,
 În astă sfîntă zi de înviere,
 Să afle lumea nația cum cere:
 Dreptate... dreptate... dreptate...

MAXIME ȘI CUGETĂRI

1. **ALMA MATER** (pronunțat *álma móter*) – "mamă hrânitoare", "mama care te hrănește". Cu acest calificativ au fost denumite două zeități, și anume: 1) Cybele – zeitate de origine frigiană (Frigia – un regat cu capitala Gordion din sec. X – VIII î. e. n. în partea de Nord-vest a Asiei Mijlocii), considerată drept "Mama tuturor zeilor și protectoarea vegetației". și 2) Ceres la romani – zeița grâului și a recoltelor. Mai tîrziu scriitorii romani (în special poetii) au început a utiliza expresia **Alma mater** spre a denumi patria.

A trecut timpul și odată cu dezvoltarea sistemului de învățămînt romanii, iar mai apoi și urmașii lor din țările neoromanice, prin **Alma mater** desemnau, metaoric vorbind, Universitatea ca instituție de învățămînt superior. Această denumire era chemată a sugera ideea că Universitățile sunt (ar trebui să fie) niște izvoare nesecate ce dău tinerilor studișii o perpetuă hrănă spirituală, îmbogățindu-i cu noi și noi cunoștințe.

Recent poeta Lida Codreanca a scris și a publicat poezia **Alma mater** cu următorul conținut:

*La Alma mater eu mă întorc
 din nou.*

*Mă întîlnesc statuiele de fum
 Si-un profesor uscat pe cu-
 luare,
 Ce bătrîn îmi pare... Dar nu-i
 spun.*

*La Alma mater.
 Plouă domol pe vechea cetățuie
 Si umedă-i vopseaua pe pereți.
 Din dedemult un glas alene
 suje*

*Si mă inundă vechile tristeți.
 La Alma mater.*

("Curier literar", supliment la "Curierul de seară", 1991, nr. 4, Chișinău).

2. Caesar non est supra grammaticos (pronunțat: Cézar non est *súpra grammáticos*) – "Împăratul nu este mai presus de gramatici" sau mai liber "Împăratul, deși e împărat, trebuie să se supună legilor limbii, adică gramaticii". Se zice că Sigismund I de Luxemburg, rege al Ungariei (1387 – 1437), rege (din 1410) și împărat (1433 – 1437) german și rege al Boemiei (1410 – 1437) ar fi comis o greșală grammaticală. Observând-o, arhiepiscopul Placentius și-ar fi permis să-l corecteze pe marele monarh. Sigismund, plin de arăganță, i-ar fi răspuns feței bisericestii: "Ego sum rex Romanus et supra grammaticam" – "Eu sunt rege roman și mă aflu mai presus de gramatică". Dar Placentius nu s-a pierdut cu firea și i-a replicat cu mîndrie: **Caesar non est supra grammaticos**, adică "Împăratul nu este mai presus de gramatici (gramaticieni)". Celebra replică a arhiepiscopului Placentius a devenit o expresie înaripată prin care se subliniază că nimeni din vorbitori (fie el chiar rege sau împărat) nu e în drept a neglijă normele gramaticale. Toți purtătorii unei limbi (mai ales cei instruiți) sunt obligați să se supune regulilor privitoare la corectitudinea limbii pe care o vorbesc. În caz contrar ei pot ajunge într-o situație încurcată și prea puțin plăcută. Unui om care nu respectă regulile gramaticale îi se zice agramat sau "individ fără... ortografie și punctuație".

Cunoscutul dramaturg, actor și regizor francez Molière (1622 – 1673), a reluat ideea maximei **Caesar non est supra grammaticos** în comedia *Femeile savante* (actul II, scena 6), unde personajul Filaminta zice: "La grammaire qui sait régenter jusqu' aux rois", ceea ce în traducerea românească a Ninei Cassian sună în felul următor:

"Gramatica, regină peste-în-

vătați și regi, /

Ce știe să-și impună eternele ei legi. " (a se vedea: Berg I. Dictionar de cuvinte, expresii, citate celebre. Buc., 1968, p. 56 – 57).

Mai e de obserbat că dictonul **Caesar non est supra grammaticos** are afinități transparente cu o maximă latinească foarte veche lansată de vesticul om politic și scriitor roman Caius Plinius Secundus (62 – 113 e. n.). Iată-o: **Non est principes leges, sed leges supra principem** " Nu principale (conducătorul) stă deasupra legilor, ci legile șteau deasupra principelui (conducătorului)". Firește, un asemenea precept poate "lucra" numai într-un stat bazat pe lege.

3. CARPE DIEM (pronunțat: Cárpe diém) – "prinde ziua", "folosește timpul", "folosește de ziua de azi", "bucură-te de ziua de azi". Cu ultimele sensuri expresia **Carpe diem** a fost utilizată pentru prima oară de poetul roman Horatiu (Quintus Horatius Flaccus, 65 – 8 î. e. n.) în următoarele versuri din cunoscutele lui **Ode** (I, XI, 8): **Carpe diem, quam minimum credula postero**, adică "Bucură-te de ziua de azi și încrede-te prea puțin în cea de mîine". Prin aceste versuri poetul îi amintește lui Leuconoe că **vita brevis est** ("viața e scurtă") și că nu e cazul să lași pe a doua zi a culege ceea ce poți lua astăzi. Cu alte cuvinte, este un îndemn de a profita de moment și a nu amîna pe altă dată plăcerea ce îți se oferă; este un îndemn de a trăi cât mai intens clipa prezintă.

Carpe diem mai poate fi utilizată și ca o completare, o concluzie logică a ceea ce reiese din maxima lui Vergilius *Fugit irreparabile tempus*, adică "Timpul fugă ireparabil" și de aceea trebuie prinsă, explorată orișice clipă, orișice moment.

Cu acest sens expresia apare

la buna cunoșcătoare a limbii latine, scriitoarea Lida Codreană, în poezia *Carpe diem*: "Anii mei/ Se duc/ Se duc... / Ca trenuțul/ Nealințatei/ Copilării/ Pe care doar/ În vis/ L-am avut/ Tuc-tuc/ Tuc-tuc..." (vezi: "Curierul de seară" 2 apr. 1991, p. 3. "Curierul literar" supliment).

4. DE MORTUIS NIL NISI BENE (pronunțat: De mortuis nil nisi bene) – "Despre morți nimic altceva decât numai de bine". Dictionul acesta utilizat în latinește este de fapt de origine greacă, aparținând lui Chilon din Lacedemona (Sparta), care, după cum se știe, a fost unul din cei șapte stălpri ai înțelepciunii antice grecești din sec IV î. e. n. Ceilalți șase erau: Bias din Priene, Cleobul din Lindos, Periandru din Corint, Pittacus din Mitilene, Solon din Atena și Thales din Milet.

După opinia înțeleptului Chilon, prin moarte, omul își ispășește păcatele, se curăță de ele și deci nu mai merită să fie hulit sau vorbit de rău. Cele spuse de Chilon au prins teren și astăzi aforismul în discuție se utilizează atât în latinește, cât și în versiunile naționale. Unele exemple: fr.: Il ne faut pas dire du mal des morts; it.: Dei morti non ni deve dire che bene; sp.: de los muertos nada diga que no sea bueno; port.: Aos mortos e aos ausentes nem os insultes, nem os atormentes "Despre morți și despre cei absenți nici injuri, nici revolte". (Gheorghe G. Proverbele românești și proverbele lumii românice. Buc. 1986, p. 188).

Mai e de relatat că dictionul *De mortuis nil nisi bene* avea două variante: a) "De mortuis aut bene, aut nihil" – "Despre morți (să se vorbească) sau de bine, sau deloc" și b) "*De mortuis et absentibus nihil, nisi bene*" – "Despre morți și despre cei absenți să nu se vorbească nimic decât numai bine". Varianta (b),

cu mici completări, se întâlneste și în unele limbi moderne: fr.: Au mort et à l'absent ni injure, ni tourment; it.: All'assente e al morto non si dee far tarto; sp.: Al ausente y al muerto ni injuria, ni tormento (Idem. ibidem).

5. MODUS VIVENDI

(pronunțat: móodus vivéndi) – "Módul de a trăi", "Modul de viață". Maxima dată are un sens foarte larg. Ea poate însemna felul de înțelegere între două sau mai multe persoane care au ajuns la consens fie prin concesii reciproce, fie prin compromisuri. Dictionul apare și în limbajul juridic cind este vorba de împăcarea, în urma proceselor juridice, a unor persoane, instituții, state etc. În uzul obișnuit expresia *modus vivendi* desemnează toată gama de condiții materiale și culturale în care trăiesc, lucrează, se dezvoltă membrii unei societăți (grupe, categorii, clase sociale etc.), precum și felul cum concep ei (oamenii) modul de a-și trăi viața.

Vorbind despre necesitatea reformelor teritorial administrative în Moldova, dl. C. Oboroc, prim vice prim-ministru sublinia: "Noi ne dăm perfect de bine seama că prin actualul sistem de organizare administrativă (cu soviete sătești și raionale) s-a cristalizat un anumit *modus vivendi* care urmează a fi schimbat în mod radical. Acesta nu va fi un proces ușor, pentru că orice schimbări implică un anumit disconfort..." (Vezi ziarul "Moldova Suverană" din 7 iunie 1991, p. 1).

Prin analogie cu *modus vivendi* s-au format și o serie de alte îmbinări ca: *modus dicendi* "felul de a zice, modul de exprimare" (comp. fr. L'art de parler), *modus cogitandi* "modul de a gîndi" (comp. fr. L'art de penser); *modus scribendi* "modul de a scrie" (comp. fr.: L'art d'écrire), *modus faciendi* "modul de a lucra".

modus operandi "modul de a opera, de a activa" și a.

6. MEMENTO MORI (pronunțat: meménto móri) - "Adu-ți aminte că vei muri".

Prin anii '20 ai sec XII, mai precis în 1148, în Normandia a fost înființat un Ordin călugăresc catolic numit **trapist** (de la toponimul Trappe). Un moment caracteristic primordial al acestui Ordin era tăcerea presantă și perpetuă a membrilor lui. În plus, călugării mai aveau și un modus vivendi foarte austер, iar cind se întâlnneau, drept salut foloseau cuvintele **Memento mori** "Tine minte că vei muri".

Cu scurgerea timpului maximă în cauză a devenit un fel de semnal de aducere aminte că viața-i trecătoare, scurtă și că moartea bate mereu la ușă. M. Eminescu era mereu stăpinit de ideea că "moartea e atotputernică și domină asupra a tot și toate" (Vezi: *Istoria literaturii moldovenești*, Vol. 2. Chișinău, 1988, p. 412).

În acest sens autorul Luceafărului ne-a lăsat nu numai versul aforism "Căci vis al morții eterne e viața lumii întregi", dar și o strofă din **Împărat și proletar** în care e inserată chiar expresia **memento mori**:

Zidi și din dărmăture gigantici piramide

Ca un *memento mori* pe al istoriei plan;

Aceasta este arta ce susține-ți deschide Naintea vecinieei, nu corpul gol ce rîde

Cu mutra de vîndută, cu ochi vil și viclean.

(Poezii. Ed. Perpessicius, Buc., 1958, p. 40)

În anul 1872 Mihai Eminescu scrie un remarcabil poem istorico-filosofic pe care îl intitulează **Memento mori**. Prin această lucrare trece ideea că "Moartea înținde peste lume uriașele-i aripe" și că totul e fum în viață. Pare că tocmai această viziune asupra vieții l-a și făcut pe autor să-și subintituleze poemul "Panorama

desertăciunilor". Reținem din el ultimele două strofe:

Din agheaz ma din lacul, ce te-nchină nemurirei,
E o picătură-n vinul poeziei și-a gîndirei.

Dar o picătură numai. Deçât altele ce mor,
Ele țin mai mult. *Umane*, vor pieri și ele toate.

În zădar le scrii în piatră și le crezi eternize,
Căci eternă-i numai moartea, ce-i viață-i trecător.

Și de-accea beau păharul poeziei înfocate.

Nu-mi mai chinui cugetarea cu-ntrebări nedezlegate
Să citesc din carte lumii semne ce mai nu le-am scris.

La nimic reduce moartea cifra vieții cea obscură

În zădar o măsură-n noi cu-a gîndirilor măsură,
Căci gîndirile-s fantome, cind viață este vis.

(M. Eminescu. Poezii. p. 312).

Aforismul **memento mori** e utilizat de mulți mînulatori de condei și oameni de cultură care într-un fel sau altul au studiat latina și istoria culturii. Celebrul romancier rus, contele Lev Tolstoi (1828 – 1910) în "Epilog"-ul romanului **Război și pace** scria: "Dar privirile acestea... vorbeau despre faptul că ea (bătrînica) și-a făcut datoria în viață... **Memento mori** vorbeau aceste priviri".

Cunoscutul matematician, dar și autoare de lucrări artistice, Sofia Kovalevski (1850 – 1891) nota: "Cîteva zile după aceasta, ea umbla foarte tristă... Toată ființa ei spunea: **memento mori**" (povestirea **Sora mea**).

Cu un sens apropiat de **memento mori** mai există și expresia **Memento quia pulvis es** (pronunțat: meménto cvia púlvis es) "Tine minte că ești pulbere". Se întâlneste în carte sacră a mozaismului și creștinismului **Biblia** și anume în adresarea mitică a lui Dumnezeu către Adam. După ce a terminat să-l facă pe Adam din pămînt și lut, Dumnezeu i s-ar fi adresat cu

următoarele cuvinte; *Memento, homo, quia pulvis es in pulverem reverteris* (pronunțat: meménto, homo, cvia púlvis es et in púlverem reverteris) – "Ține minte, omule, că ești pulbere (pămînt) și în pulbere (pămînt) te vei preface (reîntoarce)".

E de reținut că primul element al maximei *Memento* "Ține minte" poate intra și în compoziția unor expresii cu sens opus celui din *memento mori*. E vorba de expresii ca *Memento vitae* "Gîndește-te la viață", *Memento vivere* "Ține minte că trebuie să trăiești", *Memento Patriam* "Ține-ți minte Patria". E plină de sens maxima *Memento quod es homo* "Ține minte că ești om". Cu ea ne putem adresa celor care se comportă urât, grosolan, incult, neomenește, încălcind regulile bunei cuviințe.

7. PER PEDES APOSTOLORUM (pronunțat: per pédes apostolórum). Se traduce literalmente "Cu picioarele apostolilor", adică "pe jos". Apostolii (cei 12 discipoli, ucenici ai lui Hristos), ca să ducă în lume cuvintele lui Dumnezeu, se deplasau pe jos și desculț. Dovadă în acest sens ne sunt și multe piese iconografice unde apostolii apar ca niște drumeti cu picioarele goale. Unii cercetători susțin că răspindirea maximei în cauză se datorează și unei secte de predicatori nomazi, înființată în anul 1260 de Sagarelli din Parma. Acești predicatori își ziceau "apostoli" și umblau pe jos să adune pâine și pomeni (Vezi: I. Berg. Op. cit., p. 324). Prin extindere, maxima *per pedes apostolorum* se utilizează atunci cînd vrem să spunem că cineva se duce (merge) undeva pe jos. Un exemplu atestat: "De la Rotușita pînă la Învîrtita sînt patruzeci de verste în cap și moș Caracudă le-a bătut *per pedes apostolorum*, adică pe jos, cum ar zice un cărturar din cei mai răsăriți" (V. Roșca. Mintea de pe

urmă. Chișinău, 1966, p. 22).

În limba română există expresii provenite din traducerea dictonului *per pedes apostolorum*. E vorba de a merge apostolește și a merge apostolicește, fixate de Dictionarul limbii române literare contemporane; (Vol. I, Buc., 1956, p.106). – Iată două atestări: – Haide acasă apostolește; De două ceasuri de cînd ne plimbăm apostolicește prin dealuri și prin văi, nu ne hrănisem decît cu priveliști poetice (V. Alecsandri).

8. RARA AVIS IN TERRIS (pronunțat: rára ávis in térris) "pasăre rară pe pămînt", "cea mai rară pasăre pe pămînt". Prin extindere sensul a devenit "Ceva rarissim". Autor al acestei maxime este considerat Decimus Iunius Iuvenalis (c. 60 – 140 e. n.), remarcabil poet roman care în Satirele sale (VI, 165-170) are următoarele versuri:

Rar(a) avis in terris nigroque simillima cygni:

Quis ferent uxorem cui constant omnia?

"O rarissimă pasăre pe pămînt ca o lebădă neagră,

Vei suporta oare o femeie având toate perfectiunile?"

Poetul se referă la Lucrețiu și la frumoasa Penelopa, dar caracterizarea se poate aplica orișicarei făpturi (flințe) sau prezențe excepționale. Iuvenalis a recurs la compararea unei femei ieșite din comun cu o lebădă neagră (Vezi: versul I *nigroque cygni*), deoarece pe timpul lui (sec. I – II î. e. n.) erau cunoscute numai lebedele albe. Se știe că lebăda neagră (lat. *Cygnus atratus*) – cu penajul negru, cu ochii de un roșu aprins, cu ciocul roșu, dar alb la vîrf, cu remigele primare albe, a fost descoperită abia în timpurile noastre. Patria lebedei negre este Australia. Odată cu descoperirea lebedei negre, s-a redus substanțial și structura maximei incipiente a

lui Juvenalis, rămînind numai partea întii: **Rara avis in terris** "Pasăre rară pe pămînt". În vorbirea cotidiană reducerea structurii în cauză a continuat. S-a eludat **in terris** "pe pămînt", rămînind numai partea întii **Rara avis** sau **Avis rara** cu sensul de "Ceva foarte rar și greu de găsit".

Scriitorul basarabean Alexe Mateevici (1888 – 1917), fiind student la Academia Spirituală din Kiev, într-o scrisoare din 10 apr. 1913 adresată acad. Ion Bianu (1856 – 1935), scria: "Nu-i nici de minune cînd îți aduci aminte că chiar un Eminescu popular e **rara avis** în Basarabia. Foametea de cărți în limba mamă la noi e de nedescris" (Vezi rev. "Limba română" Nr. 1, 1991. Chișinău, p. 30).

9. VIVAT, CRESCAT, FLOREAT! (pronunțat: vivat, creșcat, flóreat) – "Să trăiască, să crească, să înflorească!" La vechii romani aceasta era o urare pe care o foloseau mai ales în mediul universitar și la diferite reuniuni academice. Astăzi, maxima se poate utiliza ca o obișnuită formulă de urare rostită cu diferite ocazii și prilejuri. Membrul corespondent al Academiei de Științe din fosta Uniune Sovietică, doctorul în filologie, profesorul Ruben Budagov, salutând apariția revistei chișinăuiene "Limba română", scrie: "La nașterea unei publicații noi se zice, de obicei, tradiționalul: Vivat, crescat, floreat! În ceea ce privește revista "Limba română" aș vrea să mai adaug o urare: să fie o publicație care să lupte cu perseverență pentru adevărul științific în domeniul filologiei române" (Vezi: "Limba română", Nr. 1, Chișinău, 1991, p. 5).

Mai avem de relatat două momente: 1) maxima în discuție poate fi redată și prin abrevierile V. C. F., utilizate la sfîrșitul scrisorilor, adresărilor (telegramelor) de felicitare și a.m.d. (2)

verbele din cadrul expresiei pot fi plasate și la pers. II singular, obținându-se formula: **vivas, crescas, floreas!** "Să trăiești, să crești, să înflorești!". Această variantă comportă o notă oarecum familiară.

10. VIVERE MILITARE EST

(pronunțat: vivere militare est) – "A trăi înseamnă a lupta". Maxima îi aparține filozofului și scriitorului roman Lucius Aeneus Seneca (c. 4. î. e. n. – 65 e. n.). Într-o scrisoare cu titlul "Să suportăm totul cu resemnare", adresată creatorului satirei romane Caius Lucilius, marele stoic Seneca scria: **Atque vivere, Lucili, militare est** "Așadar, a trăi, Lucili, înseamnă a lupta". În epistolă se mai accentuează că sunt demni de laudă acei oameni ce muncesc asiduu și cinstiți, urcînd cu greu treptele vieții, iar leneșii ce se complac într-un repaus rușinos, merită să fie socotiți drept niște ticăloși și netrebnici" (Vezi: I. Berg. Op. cit., p. 412). Spre regret, Seneca, el însuși, nu s-a ținut pînă la sfîrșitul vieții sale de principiul emis în dictonul său. Aflind că este acuzat și condamnat la moarte de către împăratul Claudius Caesar Nero (37 – 68 e. n.), al cărui preceptor a fost în anii adolescenței, Seneca se sinucide (împreună cu tînăra-i soție) prin tăierea venelor.

Expresia latină **Vivere militare est** se folosește și sub forma tradusă (comp. fr.: Vivre c'est lutter; rus: jiti znacit borotisea).

Comentariu de
Anatol CIOBANU

EUGEN CIOCLEA: ALTE DIMENSIUNI

Titlul de mai sus este nu numai un fel de a spune, o sintagmă plauzibilă pentru frontispiciul unei cărți. În el se conține declarația unui fel de a fi în poezie, un manifest; poate cel mai scurt din cîte s-au scris vreodată. De fapt și prima placătă a poetului (*Numitorul comun*, 1988) ar fi putut să se numească astfel, deoarece deja în ea se anunță ALTE DIMENSIUNI ale poeziei noastre. Și anume: descătușarea limbajului, dezlănuirea unui șir asociativ dezinvolt și imprevizibil care în fond este un sistem dominat de o anume logică și generează "un joc secund mai pur" al gîndirii, sinceritatea debordantă etc.

Toate aceste însușiri sunt consecințe ale faptului că poetul a reușit să învingă în sine frica ("nici chiar de mine nu-mi mai este frică") - marea obsesie atât a mînitorilor de condei cât și a celor lalți "constructori ai comunismului". S-o învingă sau să nu țină cont de ea, căci nu mai ai timp pentru teamă din moment ce "ca din eres/ o forță reactivă/ pe verticală ne împinge-n sus" (*Regula jocului*). Ultima afirmație caracterizează de minune tînără generație poetică și într-un fel a fost profetică pentru mișcările revoluționare de pe ambele maluri ale Prutului din ultimii ani.

"Mîngîiat de soartă ca de-un brici", "arînd hectare de singurătate", Eugen Cioclea oscilează între gînd și vis. Visătorul

din el acaparează noi și noi teritori î pînă cînd ajunge să nu încapă în univers, iar gînditorul vine după el și încearcă să facă regulă. Gînditorul nu poate accepta și ca atare nici nu admite un joc gratuit al imaginației în afara obîrșilor noastre (*Rampa*, *Itinerarul meu literar începe...*), fundamentalelor valori spirituale (*Groapa de suflor*) și morale (*Possible definiție*, *Nebunul satului*, *Prietenilor de generație*).

Conținutul cărții, pentru cititorul neavizat, la o primă lectură neatentă, sub semnul căutării cuvintelor și expresiilor exotice, poate părea mai puțin moral (decent) decît scrierile tunse ca iarbă din fața fostului sediu al C. C. al P. C. M.. În realitate este invers. Revoltat în limbaj și în modalitățile exprimării, Eugen Cioclea nu admite note false cît privește sinceritatea și profunzimea sentimentelor, fie ele patriotice, de dragoste, de prietenie etc.: "eu fluier tot ce-i rană lîngă flori".

Variat este gradul de abstractizare în abordarea anumitor aspecte ale realității: de la descrieri psihologice foarte amănunte (*Studii în gară*, *Autobuz spre provincie*, ... ia și un măr), nelipsite de altfel de semnificație, pînă la operări temerare cu cele mai diverse noțiuni și legități filozofice, fizice, etc. (*Dilema*, *Recursul la baladă*, *Triumful materiei*).

Nu mai puțin vast este spectrul tematic al poeziei ciocliene. Prin însâși opera sa poetul par că ar vrea să demonstreze că a trecut timpul împărtirii temelor (ca la compunerii) între condeieri. În acest sens sînt edificatoare versurile lui Nicolai Rubtov:

"Muncești la tema mării, / Sau a gliei; / La cea a munților, -/ Altul, cu nume! / Dar dacă n-ai / Durere, bucurie, / Nu crede/ Că-ți va merge cîntul strună, / Oricare temă -/ A mării ori a gliei/ Si cea a munților -/ Va fi o minciună! " Apropo, aş îndrăzni să afirm că există o paralelă între opera lui E. Cioclea și cea a lui N. Rubtov pe lîngă paralela cu poezia lui Esenin care este vehiculată intens pare-mi-se chiar la sugestia poetului (Autobuz spre provincie). Or este necesar să facem o diferențiere între straturile de expresie și straturile sufletești ale poetilor și mai cu seamă în cazul dat.

Eugen Cioclea, deși se declară scandalagiu, vine în poezie și bate la poarta sufletelor noastre "timid ca un arici". Mai mult decât atât, lui nu îi reușește să se strîngă ghem cu acele în afară. În caz contrar am fi fost lipsiți de o autentică respirație poetică.

Leo BORDEIANU

Eugen CIOCLEA

REGULA JOCULUI

Nu mai suntem o generație de îngeri
cu aripiorele la spate,
abia zburătăciți,
cu singele în bernă, pășind peste înfringeri,
iconoclaști sau prozeliți.

Nu mai suntem un cîntec în surdină.
Nu mai strivim cuvinte seci în dinți.

Declinul, nu, o, nu se mai declină,
decît din viitor înspre părinți.

Nu mai suntem o limbă recidivă,
un nasture la uniformă-n plus,
ca din eres
o forță reactivă
pe verticală ne împinge-n sus.

Nu mai suntem entuziaști-eclectici.
Suntem exact pe-a timpului măsură.
Din neamul Cantemirilor tot sfetnici,
de nu lovește bățul peste gură.

Suntem exact așa cum se cuvine,
un pic săriți,
dar nicidecum popice!
Pasarea noastră, care ne revine,
știu c-ar zbura și-umplută cu alice.

Versant cu riduri, fruntea hașurată
de-un polinom hieratic de îdei
prefăță ni-i la toate și erată
în pirueta florilor de tei.

Nu resemnați, nu sceptici.
O funcție-n vigoare
va desemna continuu "un joc secund mai pur",
dar deocamdată , fiindcă chiar roua pe picioare
ne amintește lanțul de ieri,
se joacă dur.

Stelian DUMISTRĂCEL,
Dr., Iași

NUMELE POPULARE ALE LUNILOR ANULUI

(octombrie-decembrie)

Vocabularul reprezintă un tezaur ce oglindește cultura materială și spiritualitatea unui popor, care-i indică ascendenții și-i fixează desfășurarea vieții într-un anumit cadru geografic și climatic, în care găsim descrierea habitatului și ocupațiilor, a aspirațiilor, temperamentului și a resurselor sufletești ale acestuia. Oprindu-ne asupra unui grup terminologic ce reflectă multe dintre aspectele enunțate anterior, *denumirile populare ale lunilor anului*, vom putea ilustra, în planul teoriei limbii, importanța unor astfel de vocabule ca manifestare a unei marcate tendințe de motivație a numelui. O asemenea incursiune în istoria cuvintelor în discuție (al cărei început l-am schițat în volumul *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, 1980, p. 74-79), înseamnă însă, în primul rînd, pentru toți, un prilej de meditație atât asupra mecanismelor logice și proceselor afective care guvernează *vorbirea*, cît și în ceea ce privește bogăția și sensibilitatea expresiei în grauirile populare.

De aceea, în ajutorul surselor tradiționale ale lexicologului – carte veche, monografiile etno-folclorice și dicționarele – cercetătorul vachema informațiile oferite de *atlasele lingvistice*, ca prețioase cărți de identitate a unei seminții, albume sui-generis ale celei mai mari familii, pe care dialectologii le întocmesc pentru cunoașterea și păstrarea în timp a imaginilor principalei creații spirituale a unui popor - limba sa.

Încheind această sumară introducere, amintim că o primă listă a denumirilor populare românești ale lunilor anului a fost tipărită de G. Săulescu, în *Calendarul "Albinei"* pe anul 1847 (p.14-16), lista reluată de

CREANGA DE AUR

Alecsandri într-o notă la balada *Brumărelul*, apărută în volumul *Poezii populare ale românilor* (București, 1866, p. 34), publicații ce constituie un punct de plecare obligatoriu pentru studierea grupului onomasiologic la care ne referim (vezi și Alecsandri și calendarul popular românesc, în "Revistă de lingvistică și știință literară", 3/1991, p.15-22).

Denumirile din calendarul agricolului, cîndva nescris (cel puțin într-o accepțiune "clasică" a cuvîntului), pun ultimul pătrar al anului sub semnul precipitațiilor și temperaturii ce marchează apropierea și instalarea iernii. După căldurile lui *cuptor*, după strînsul roadelelor pămîntului în *măsălar* – *secerar* și *vinicer*, se lasă brumele ce prevestesc ninsoarea, termenii din familia lui *brumă* dominând; de fapt, grupul de nume populare cărora în calendarul cult le corespund vocabulele *octombrie*, *noiembrie* și *decembrie* de o manieră ce ne ademenește spre considerarea unui *brumar* anotimp.

Prototipurile latinești ale denumirilor *octombrie*, *noiembrie* și *decembrie* sunt formate pornind de la *octo*, *novem*, *decem* ("opt", "nouă", "zece"), deși sunt atribuite celei de a zecea, respectiv a unsprezecea și a douăsprezecea luni. Așa cum am arătat deja, numele în discuție enumerau ultimele trei luni din cel mai vechi calendar roman, în care anul era împărtit în numai zece diviziuni, translate de reformatori asupra lunilor corespunzătoare din calendarele ce au succedat, avînd douăsprezece diviziuni.

Astfel se explică discordanța sincronică, de la nivelul limbii române, dintre *octombrie* față de neologismele în care *octo* înseamnă într-adevăr "opt" (*octogenar*, numind pe omul de 80 de ani, *octogon* și *octaedru*, din geometrie, *octodă* "tub electronic cu opt electrozi", *octavă*, *octet*, din muzică etc.) și dintre *decembrie* în raport cu neologismele în corpul cărora *dece-* (*deci-*) continuă semnificația lat. *decem* "zece" (*deciu* "perioadă de zece ani", sistem *decimal*, *decimetru* "a zecea parte dintr-un metru", *decibel* "unitate de măsură / dB/ a intensității sonore, egală cu o zecime de bel" etc.). Această neconcordanță este mai puțin sesizabilă în cazul descendenților din

familia lat. *novem* "nouă" întrucât pe de o parte, noiembrie din română este reflexul unei filiere fonetice greco-slavone, iar, pe de altă parte, pentru că neologismele de sursă primordială latină, de tipul la care ne-am referit anterior, pornesc de la *nona-* (*nonagenar* "de 90 de ani", *nonă* și *nonet* din muzică și a.; chiar *nonă*, ca termen fiscal, apare în texte tipărite în tot cursul secolului al XIX-lea, drept nume al unui impozit reprezentând o nouă parte a recoltei, pe care țărani erau obligați să-l plătească bisericii; **Dicționarul limbii române** al Academiei).

Trebuie să subliniem că, în fond, "distanța" dintre *octombrie*, *noiembrie*, *decembrie* și neologismele la care ne-am raportat se datorează faptului că numele latinești *octomber*, *november* și *december*, ca efect al caracterului preponderent rustic al civilizației romane perpetuate în spațiul carpato - danubiano- pontic, nu au descendenți direcți în dacoromână iar împrumuturile recente, menționate, din latina savantă, italiană, franceză sau germană, se confruntă, efectiv, cu denumiri pe care vechea română literară le-a adoptat prin filiera amintită în scrieri religioase și administrative (primele atestări datează de la începutul secolului al XVII-lea).

Atare decalaj în istoria lexicului românesc pune în lumină un fapt deosebit de important: dat fiind că acest grup terminologic prezintă trăsăturile unei microstructuri (dovadă constituind-o termenii moșteniți din latină, ce se impun ca adevărăți "mărtori de eroziune", cum sunt *cărindar* "ianuarie", *făură*, *prier* "aprilie", *agust* etc.) numele populare de diferite tipuri (în special creațiile pe teren românesc) ale lunilor anului dobândesc valoarea unor realități arhaice incontestabile.

Octombrie – brumarul mic, brumărel

Termenul *brumă* este de origine latină, *bruma*, – ae însemnând "solstițiul de iarnă" (ca reflex al cuvântului *brevima* = *brevissima* "cea mai scurtă"), iar prin apropiere de *pruina* "chiciură", "îngheț" și "iarnă, timpul rece al iernii", sens păstrat de descendenți din dialecte italiene ce numesc luna decembrie:

brumajo, mes de brumă (cf. **Dicționarul limbii române** al Academiei; în continuare DA și DLR). Și în limba română derivatele de la acest cuvânt desemnează, de fapt, un întreg anotimp; dar cum în dacoromână (ca și în alte limbi române) a fost moștenit cu sensul "cristalele de zăpadă ce se formează prin înghețarea vaporilor de apă", iar acest fenomen se produce și la nord de Dunăre începând din septembrie, prin *brumar* românii au numit lunile toamnei. Astfel că nu trebuie să ne mire înregistrarea lui *brumar* pentru septembrie (Tudor Pamfile, *Sărbătorile de toamnă la români*, 1914, p. 38, consemnează acest nume chiar pentru ziua în care se prăznuiște Tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, ce cade pe data de 29 august, căreia i se spune și *Sfântul Ioan de toamnă* "fiindcă el de multe ori vine cu brumă") și chiar pentru decembrie (*brumar mare*; **Micul Atlas lingvistic român II**, vol. II, harta 608, în continuare ALRM). Dar, termenul este atribuit în special lunilor octombrie și noiembrie, fiind folosit cu predilecție pentru a numi prima dintre aceste luni, aşa cum apare nu numai în dicționare, de la **Lexiconul marșilian** (sfîrșitul secolului al XVII-lea: "luna lui brumar") și **Anonymus Caransebesiensis** (cca 1700) la **Lexiconul budan** (1825), ci și în **Calendarul pentru bunul gospodar** (Iași, 1845) al lui Ion Ionescu de la Brad, care este unul dintre primii cărturari ce utilizează curent denumirile populare ale lunilor anului, conform scopului mărturisit în *Precuvîntare* ("... scrierea o am făcut numai cu cuvinte cunoscute de săteni... spre a fi înțăles de oricare gospodar"; p. V.) și la care citim: "În Brumar săvîrșim culesul tuturor roadelor" (p. 211).

Paralel, pentru diferențiere, în denumirea lunii octombrie, pe lîngă *brumar* s-a adăugat adjecтивul *mic* ori s-a folosit o formă diminutivală de la acest substantiv. Astfel, în **Calendarul pe anul de la Hristos 1844**, tipărit la Buda, citim zicala "Ce nu poate cuptor, agust și răpciu coace, *brumarul mic* nu poate frige" (p. 72), sintagma fiind notată și în **Dicționarul lui A. T. Laurian și I. S. Massim** (1873) și înregistrată și de Ov. Densusianu, într-o enumerare a numelor populare ale lunilor anului,

în care după răpiuni urmează *brumar*, cu precizarea "sînt doi brumari, unul mic și unul mare" (*Graful din Țara Hațegului*, 1915, p. 172). Toate aceste surse reflectă, pînă la un punct, uzul graurilor din provinciile de dincolo de Carpați, răspîndire geografică confirmată și de datele cuprinse pe harta 606 din ALRM.

Dar adjectivul diferențiator citat apare și la G. Săulescu, în textul "(luna) brumei mici" ce explică numele *brumărel*. Diminutivul respectiv poate să fi fost consemnat prima oară în scrierea citată a lui Ion Ionescu de la Brad (care-l folosește paralel cu *brumar* - octombrie): "Semănătura grîului de toamnă se începe a se face la 15 măsălar și se urmează în vînicer, în brumărel" (p.173). Consolidarea statutului denumirii *brumărel* ca un corespondent pentru *octombrie* o datorăm, credem, lui Alecsandri, care a folosit acest nume ca titlu pentru o baladă publicată în volumul *Poezii populare...* (1866), reluînd, aici, în linii mari, explicația lui G. Săulescu: "Brumărel este numele lunii octombrie, cînd încep a cădea brume mici". "Fixarea" terminologică la care ne referim este dovedită de faptul că, în numeroase calendare apărute ulterior, *brumărel* este indicat ca singurul nume popular al lui octombrie (de la cele ale lui Bariț, de la Brașov, și cele ale lui Simion Mangiuca, de la Oravița, pînă la almanahurile ziarului "Universul", ce apăreau încă în urmă cu cincizeci de ani).

Există dovezi că acest nume are o bază populară reală; în afară de prezența în versurile din balada amintită a lui Alecsandri (deși în versurile populare pot apărea și deriveate *ad-hoc*), *brumărel* "octombrie" se găsește în listele denumirilor de acest tip datorate lui G. Baronzi (*Limba română și tradițiunile ei*, 1872, p. 91) și lui Gr. Jipescu (*Opincariu...*, 1881, p. 77) și a fost înregistrat în grauri populare din Maramureș, Transilvania și Muntenia (ALRM, harta 606). Nu este exclus ca răspîndirea din epoca noastră a termenului să se datoreze chiar calendarelor (cărți populare ce s-au bucurat de o circulație deosebită la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru) și influenței școlii; or, acestui nivel i se poate atribui și o distribuție

CREANGĂ DE AUR

"logicizată": după *brumar* - *brumarul mare* (pereche inițială), *brumărel* pentru octombrie și *brumar* pentru noiembrie, față de denuminația mai laxă populară (ce se putea referi la întreg timpul brumelor), supusă "disciplinei" (cu numărarea zilelor) a calendarului oficial.

Să mai menționăm că octombrie mai este numit și luna lui *Sfîntu Dumitru* (ALRM, harta 606), după una din cele mai importante sărbători creștine din această lună și să încheiem amintind că *brumele* nu înseamnă întunecarea tuturor speranțelor; ne-o confirmă o imagine a toamnei vieții lui Lucian Blaga, din versuri cuprinse în romanul *Luntrea lui Caron* (scris între anii 1951 - 1958) și publicate în volum sub titlul *Andante*: "Pe deal, într-o podgorie stropită vînărt, / te-aș duce uneori, să ne lovim de soare. / Să ne întîmpină o piersică pe creangă, / ca un păcat de aur, toamna, pe dogoare".

Noiembrie – brumar

Lună a toamnei înscăunate deplin, noiembrie este numită mai ales *brumar*, în urma "sedimentării" terminologice pe care, așa cum arătam mai sus, au operat-o, în bună măsură, calendarele. Căci, de altminteri, *brumar*, în vorbirea populară, înseamnă vremea toamnei, cînd scădere lumini are și părți... bune, după cum mărturisesc următoarele versuri publicate de Ioan Urban Jarnik și Andrei Bîrseanu sub titlul *Necazuri din pricina dorului*: "Primăvara noaptea-i mică, / Nu-i de mers la ibovnică... / Pînă-n luna lui brumari, / C-atuncea-s nopțile mari" (*Doine și strigături...*, 1885, p. 95).

De altfel, spre deosebire de alte luni, noiembrie, pornindu-se de la repere diferite, a primit numeroase alte nume, începînd chiar cu *brumărel* (!) și *brumar* (cu determinante), continuînd cu *vinicer*, *luna vinurilor*, *luna promoarei* (sau *promoroacei*), *promorar* etc. (vezi DLR). Nu ne vom ocupa de toate aceste denumiri, pentru care mobilul, motivația denominativă este transparentă, dar vom aminti că *promorar* pare să fie un derivat cel puțin suspect (de factura cultă) de la *promoroacă*, pe care, dacă nu l-a creat chiar el,

analogic (vezi și f a l s u l nume popular *germănar*, după modelul *făurar, mășalar* etc.), a fost pus în circulație de G. Săulescu (1847). Preluat de Alecsandri (1866), *promorar*, neînregistrat în graiuri, ar putea fi, la rîndul său, la originea "forjării" variantei *promoară* (îndoilenică și aceasta) pentru substantivul *promoroacă*.

Pentru a distinge între *brumar* ca nume al oricarei luni de toamnă (și chiar ca termen generic pentru acest anotimp) și numele penultimei luni a anului, acestui substantiv i s-au adăugat determinante, printre care acela de *al doilea*: *luna lui brumar al doilea* apare pentru noiembrie în micul dicționar trilingv numit *Lexiconul marsilian*; *brumarul (cel) mare* este notat nu numai în *Lexiconul budan*, ci și în numeroase surse populare autentice (Jipescu, Densusianu). În versurile folclorice: "Eu îs Brumariu cel mare, / Ce se pune de cu sară/ Și se ia-n prinzu cel mare" (Al. Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete*, 1909, p.104), citate în DA în legătură cu distincția pe care o discutăm aici, *Brumariul cel mare*, personificat, pare să înfățișeze un transfer *sui-generis* al numelui lunii asupra brumei groase și persistente din nopțile lungi din noiembrie. Asemenea raporturi între o construcție cu valoare augmentativă și un apelativ din acest grup onomasiologic ne sănătătore de termenul popular *ningău*, de care ne vom ocupa în continuare.

Autenticitatea acestor construcții (vezi și ALRM, hărțile 606, 607, 608) poate fi dedusă, de asemenea, invocind o diferențiere ce reflectă aceeași formă mentis și în alte limbi; în albaneză, de exemplu, pornind tot de la lat. *bruma*, există nume ce se traduc prin "prima lună a brumei" pentru octombrie și "a doua lună a brumei" pentru noiembrie (cf. DA).

Cu toate că grijă frigului, a promoroacei și a brumelor, ce stăruie ca un laitmotiv, a dat denumirilor populare de bază ale acestor luni valoarea unui avertisment pentru agricultori, toamna este și anotimpul bucuriei roadelor strînse. "Plăcută-i această lună – scria Ion Ionescu de la Brad, despre noiembrie, în *Calendarul* său din 1845 – gospodarului celui harnic și cinstit", căci "toamna poate vede cineva la gospodărie cîtă-i de dulce

traiul, cîtă-i de plăcută odihna după un an de chinuri", autorul lăudând petrecerile sezonului, pentru o țară "a căria iuteala, focul și ferul acel ce-l întrebuintă pentru stîrpirea oamenilor se întrebuitează... pentru a face pîne și vin, ca să se întărească, să se veselească, și să petreacă în pace cu toată lumea".

Observînd că printre numele populare ale acestei luni există unele ce-și aşteaptă încă explicația adevarată (vezi, de exemplu, *iezmaiciune* și luna *ciasmei*, după DLR, s. v. *noiembrerie*), am vrea să ne despărțim de toamnă aducîndu-ne amintire, din nou, de versuri ale poetului anotimpurilor afective, Lucian Blaga, pentru care bruma este o constantă a tablourilor toamnei. Copleșind vegetația ("Și soarele mai este, / Cu foarfece, cum umblă, / el pomilor le taie/ în brumă altă umbră"); *Toamnă de cristal*), evocatoare prin contrast cromatic și amintind scurgerea irecuperabilă a timpului ("În cumpăna cu tot ce-a fost, pe-o dîră de lumină, / înaintăm prin foi, prin aur răvășit, prin brumă fină"), bruma în lumina rece a toamnei, are pentru poetul ce a cîntat "mirabila sămînță" semnificația de sfîrșit al fertilității florilor: "De n-ar fi fost zădărnicit de-un crud brumar, / polenul ar mai fi putut să fie încă - jar" (*Brumar*).

Decembrie – andrea, ningău

Cea mai cunoscută denumire populară românească a lunii decembrie, în ipostazele *îndrea, undrea, andrea*, se explică aparent paradoxal, de la numele latinesc al Sfintului Andrei, care, în calendarul ortodox, este sărbătorit în ultima zi a lunii noiembrie! Este posibil, însă, ca, inițial, numele citate să fi desemnat cea de a unsprezecea lună a anului; în sprijinul acestei ipoteze ar putea fi invocată o observație a lui G. Săulescu, după care "românii din vechi" au numit *Andrea* "mai chiar" pe noiembrie (*Almanah de învățătură și petrecere...*, Iași, 1847, p.15) și următorul context, deosebit de elovent, ce-i aparține lui Ion Ionescu de la Brad (pentru care numele popular al lui decembrie este *ningău*): "Omătul pică la noi pe la sfîrșitul lui Andrei și în ningău..." (*Calendar pentru bunul cultivator*, Iași, 1861, p.

Faptul că în **Lexiconul marsilian** găsim corespondența (lat.) **Decembrie – luna lui Andrei**, coroborat cu mărturii consemnate la Adrian Fochi, **Dăni și eresuri populare de la sfîrșitul secolului al XIX-lea** (1976, p.15), după ancheta întreprinsă de Densusianu, potrivit cărora Sfântul Andrei era serbat și în ziua de 1 decembrie ne îndreptășește să considerăm că legătura dintre numele de tipul *andrea* și luna decembrie este o veche realitate autohtonă (căci, după cum a arătat B. P. Hasdeu, același sfânt a dat numele lunii decembrie și în alte limbi și culturi).

Rezultatele anchetelor pentru **Atlasul lingvistic român** (publicate în ALRM) atestă că cea mai răspândită denumire populară pentru ultima lună a anului are formele *îndrea* (în provinciile de peste munți), respectiv *undrea* (în Muntenia și Oltenia; vezi și S. Mangiuca, **Călindariu juli-an...**, 1881). Cu această semnificație, cuvântul este moștenit din latină, iar variantele citate, analizate de Hasdeu în **Etymologicum Magnum Romaniæ**, derivă de la lat. *Andreas*, din care în română a rezultat *îndrea*. "Dechenvrie, luna lui *Andria*" apare la Dosoftei, în 1683 (ap. Hasdeu), pentru ca, apoi, *andrea*, numind aceeași lună, să fie consemnat pentru mijlocul secolului al XIX-lea de către G. Săulescu și de Alecsandri, dar și în alte surse, înfățișând nemijlocit vorbirea populară (cf. aceeași formă la Ov. Densusianu, **Graful din Țara Hategului**, 1915, p.172, și *undrea* la G. Baronzi, loc. cit., și Gr. Jipescu, op. cit.).

Pierzindu-se legătura cu etimonul latinesc (întrucât prin calendar s-a impus numele propriu *Andrei*), formele *îndrea* și *undrea* se resimt de contaminarea cu variantele regionale ale lui *andrea* "ac lung și gros folosit la împletirea obiectelor de îmbrăcăminte din lîna" (originea cuvântului cu acest sens nu a fost elucidată). Faptul este confirmat de explicația dată numelui lunii în **Dicționarul lui Scriban**: decembrie s-ar numi *andrea* pentru că la începutul iernii "se dă zor cu împletitura colțunilor" (vezi și *luna andrelei / îndrelei /* în Maramureș, sau *andrele*, în Transilvania; ALRM, harta 608).

Lat. *Andreas* "decembrie", dat fiind că este reflectat în dacoromână de forme rezultate prin evoluție fonetică normală, este un cuvânt apartinând grupului, numeros și semnificativ pentru istoria vocabularului românesc al termenilor referitori la cult, moșteniți din perioada creștinismului de factură română. El a fost păstrat doar în graiurile populare (vezi și *Sînicoară, Sîmedru, făță de Sfântul Nicolae, Sfântul Dumitru*) după ce calendarul oficial a adoptat numele **Sfântul Andrei**, respectiv împrumutul *dechembrie* (atestat în **Paraclisul din 1639** și în **Lettres de Bistritz...**, p. 56, 90).

Adoptarea (singulară pe teren românesc) a unui hagionism pentru a desemna o lună a anului se explică însă și prin preluarea, în cultul creștin, a unor elemente de mitologie populară: Sfântul Andrei va fi moștenit încă de la *Andreas* atribuibile de "mai mare peste turme, vite și fiare", "râu de urs și de lupi". Sărbătoarea "se tinea" pentru ca fiarele sălbaticice "să nu facă râu turmelor și vitelor" (Fochi, loc. cit.), decembrie fiind supranumită și *luna lupilor* (ALRM); după Hasdeu, op. cit., noiembrie și decembrie sunt considerate luni *lupești* și la germani și slavi. Conform acestei optici, numele lunii are ca punct de plecare *ziua lupului* (Hasdeu; cf. și Pamfile, **Sărbătorile de toamnă**, p.135) sau sărbătoarea *lupului* (Fochi, op. cit., p.17).

Importanța acordată acestei zile poate fi descifrată, apoi, din faptul că ea marchează începutul unui anotimp, fiind numit chiar *cap de iarnă* (Hasdeu), sau *Andrei cap de iarnă* (Pamfile, op.cit., p.125). De poziția constelațiilor la începutul iernii se leagă o altă denumire a lunii, *căprior*, pe care alături de *undrea* o găsim la G. Baronzi, (op. cit., p. 91), întrucât termenul respectiv trebuie numai de căpită raportat la grupul de stele numit astfel (cf. și *țapul* sau *cornul caprei*), ce ocupă în zodiac poziția intrării soarelui în solstițiul de iarnă (literar: *capri-corn*).

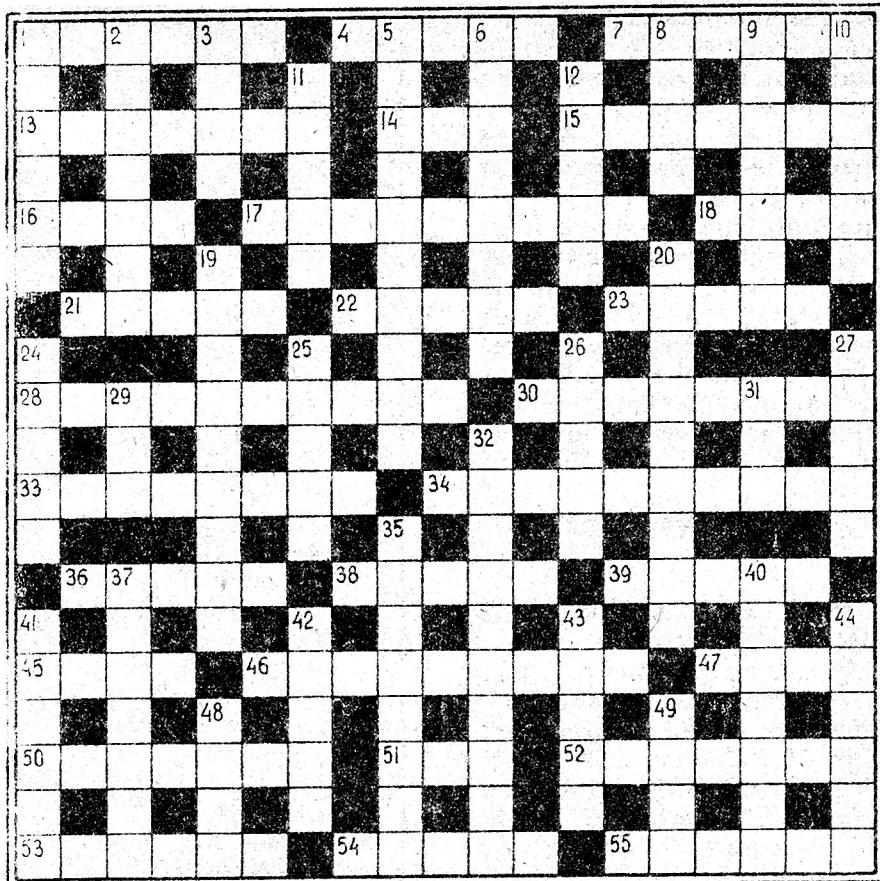
Făță de numele populare ale lunilor de toamnă, dominate de brumă, decembrie evocă frigul ("În Undrea /Iarna-i grea"; Pamfile, op. cit., p.148) și zăpada. De aici denumirile *luna lui Cojoc* (Hasdeu, op. cit.) sau

ningău și *neios*. Primul termen, folosit în graiurile din Moldova cu sensul "ninoare mare, bogată", apare ca nume al lui decembrie la Ion Ionescu de la Biad: "Omătul pică pe la noi obicinuit în această lună, pentru care se mai numește Ningău (Calendar, 1845, p. 242, iar *neios* se găsește la G. Săulescu (1847) și Alecsandri (1866: "Andrea sau Neios, (lună) a ninsoarei") de la aceștia trecind în multe alte scrieri. Observăm însă că acest termen nu apare în surse reflectând direct vórbirea populară, deși are o bază dialectală considerabilă. De exemplu, în *Calendarul* pe anul 1821 de la Buda, în *dechemvre* se prevăstea "timp pentru *neao*", *nea*, fiind sinonimul din graiurile crișene și bănățene al lui *zăpadă* și *omăt*. Dar moldoveanul Săulescu, umanist cu tendințe latiniste, pare să fi abordat adjecțivul *neios* ("cu *zăpadă* multă") ca nume al lui decembrie fiind "inspirat" (ca și în cazul *germinar* "martie") de *nivose* din calendarul republican francez (pentru care modelul a fost lat. *nivosus* "bogat în zăpadă"). Din lista lui Săulescu, *neios* cu acest sens a putut fi inserat în diferite dicționare (Polizu, Pontbriant), dar faptul că adjecțivul (în forma *noios*) se găsește în scrisul lui Al. Odobescu (cf. DLR) ne atrage atenția asupra posibilității de a descoperi mărturii ale vechii arii dacoromânești *nea* (< lat. *nix*, *nivis*), precursoarea împrumuturilor zonale, de origine slavă, *zăpadă* și *omăt*, și la sud ca și la est de Carpați.

Departate de melancolia sau dezolarea ce străbat pastelurile de iarnă ale lui V. Alecsandri și notațiile hibernale din poezia lui Bacovia ("Te uită cum ninge decembre..."), ninsoriile și frigul (în corelație cu arșița verii) au pentru țărani valoarea semnelor favorabile pentru cîmp: "Dacă la vreme cuviincioasă cade multă zăpadă sau neaoă și așiderea în vreme cuviincioasă sosește frigul iernii, sănă folositoare rodurilor" sintetiza această experiență *Calendarul* ce slujește pre 100 de ani începînd de la anul 1814 pînă la anul 1914 (p. 88). Prevestire a cărei valabilitate "plugușorul" ne-o asigură pentru zilele noastre, fie că sună ca în Moldova, "Iarna-i grea, omătul mare, semne bune anul are", fie ca în Banat: "Iarna-i grea și neaua mare" (Hodoș, *Poezii populare...*, 1892, p. 59).

O ALTĂ LIMBĂ MAI FRUMOASĂ NU-I

Orizontal: 1. Autorul cărților "Abeceda română" și "Cursul primitiv de limbă română" tipărite în 1865 la Chișinău. 4. Prozatorul căruia Gr. Vieru i-a închinat poezia "Cîntare scrisului nostru". 7. Partea introductivă a unei opere literare. 13. Pluralul substantivului "Basma". 14. Probabil singurul fruct... ambigen. 15. "Vor căță mereu dușmanii /Graiului român pierzare; Dar să piară ei cu toții; Nu l-am dat și nici... Nu-l vor da!" (G. Coșbuc). 16. Sat în raionul Rîbnița. 17. Prima carte scoasă la noi în întregime cu litere latine (Iași, 1838). 18. Sufix și... animal... fără consoane. 21. Caracteristic unor munți din Europa sau munților în general. 22. Inimă rea. 23. Culoarea predominantă în crômatica eminesciană (art.). 28. Roman de I. Druță editat la București fără nici o vocabulă "tradusă". 30. Făuritori. 33. Limba romanică studiată la Chișinău de elevii unui liceu. 34. Numărul de variante, prin care a trecut îmbinarea "o prea, frumoasă fată" din "Luceafărul". 36. "Vin din munții Latiniei, Deci și scrisul mi-i..." (Gr. Vieru). 38. Portiune a unei văi. 39. Unul dintre primii noștri luptători împotriva "fabri-canților" de limbă. 45. A se întrece cu... – a exagera. 46. Călăuză în domeniul limbii. 47. "Atât mi-e de ajuns pentru trai: o țară, o casă, un..." (V. Romanciuc). 50. A ține sus... – a nu renunța la luptă. 51. A pune mîna. 52. Județul unde s-a născut A. Mateevici. 53. Suflare lină de vînt. 54. Județ în bazinul superior al rîului cu același nume din

România. 55. A greși... – a se înșela asupra cuiva.

Vertical: 1. "... îngenuncheat, ca-ntr-un altar – în ea trăi-voi mai departe, /în limba noastră, acest dar ce-ți va rămîne după moarte" (autorul poeziei). 2. Rîul amintit în "Limba noastră". 3. Fără... – exceptional, extraordinar. 5. "... Ne răspundem acum moldoveni, iară nu întrebăm: știți moldovenește?, ce știi românește adecă...?" (M. Costin). 6. Primul redactor al revistei "Viața Basarabiei". 8. A se exprima cu greu într-o limbă străină. 9. Regizor de film care a fost printre cei 66 de semnatari ai Scrisorii deschise privind statalitatea limbii române în Moldova. 10. Nume românesc de cîine. 11. Apel oral sau scris. 12. Numeral ordinal care nu se

schimbă după gen, cînd stă după un substantiv. 19. Posibilitatea înlocuirii unui cuvînt cu altul. 20. "Haina" oricărei limbi, care este "o problemă lingvistică" (I. Dumeniuk și N. Mătcaș). 24. Verbui care confirmă că strămoșii noștri au folosit în primul rînd alfabetul latin. 25. Exprimare a unei judecăți. 26. Un fel de grabă care tot strică treaba. 27. Scriitor român, basarabean de origine, care a activat în R. A. S. S. M. 29. Poezie în care se face elogiu unor fapte eroice. 31. Volum de versuri de N. Costențo (1939). 32. "Limba este instrument al gîndirii, cine mînuiește limba la..., înseamnă că și gîndește la ..." (A. Tolstoi). 35. Una dintre puținele străzi din Chișinău care are o denumire autohtonă "din născare".

37. Pseudonimul lui Ion N. Teodorescu. 40. Cuvînt străin neadaptat, cu sensul de stație de întreținere a autoturismelor.
 41. A fi de față. 42. Cum e corect: "unele propunerî" sau "careva propunerî" (pron.). 43. Cîte limbi știa Gheorghe Eminovici, tatăl Luceafărului literaturii noastre? 44. O specie "gnomică" a folclorului românesc. 48. Prenumele regrettatului cranic al Radiodifuziunii Naționale, Rotaru. 49. Sinonimul "moldovenesc" al dudului.

Andrei CAȘENCU

DEZLEGAREA CAREULUI DIN NR. 2- 1991

Orizontal: 1. Stroici. 5. Șapte. 11. Acuzativ. 12. Italiana. 15. Spicul. 16. Anița. 17. Jargon. 20. Roib. 21. Pseudonim. 22. Gane. 25. Defâima. 26. Latinitate. 29. Articulare. 31. Vorbire. 35. Horă. 36. Traducere. 37. Stat. 40. Traian. 41. Activ. 42. Poartă. 45. Calambur. 46. Eminescu. 47. Barză. 48. Literat.

Vertical: 2. Tezaur. 3. Ofta. 4. Cuvîntul. 6. Arad. 7. Taifas. 8. Scăpire. 9. Dicționar. 10. Anagramă. 13. Istru. 14. Înțeles. 18. Asimilare. 19. Timișoara. 23. Bancă. 24. Limbă. 27. Răchita. 28. Producere. 30. Torcălău. 32. Retorică. 33. Ocnîteni. 34. Atlas. 38. Tarabă. 39. Soveja. 43. Abuz. 44. Cine.

Redactor de limbă:
Maria TEODOROVICI
 Vernisaj fotografic:
Boris BĂLAN
 Tehnoredactor:
Svetlana MAIOROV
 Corector:
Maricica BASOC

Dat la cules: 15.10. 91
 Bun de tipar: 15.11. 91
 Format: 70 x 108 1/16.
 Hîrtie offset.
 Garnitura Times
 Imprimare offset.
 Coli de tipar convenționale: 12,0
 Coli editoriale: 15,0. Tiraj 10.000
 Comanda nr.
 Prețul 2 rub. (pentru abonați -
 1 rub. 60 cop.)
 Tipografia Editurii Universul
 277012 Chișinău,
 str. Vlaicu Pîrcălab, 45.
 Adresa redacției:
 277012 Chișinău, str. Pușkin, 22
 Calea pressei, revista "LITERATURA ROMÂNĂ"
 tel. 22-92-94, 22-92-24.

CÎNTECELE DEVENIRII NOASTRE

TRECETI BATALIOANE ROMÂNE CARPAȚII

*Treceti batalioane române Carpații
La arme cu frunze și flori
Ne-așteaptă izbînda, ne-așteaptă și frații
Cu inimă la trecători.*

*Ardealul, Ardealul, Ardealul ne-așteaptă
Nădejdea e numai la noi
Sărută-ți copile părinții și frații
Și-apoi să mergem la război.*

*Nainte, nainte spre marea unire
Hotarul nedrept să-l zdrobim
Să trecem Carpații, ne trebuie Ardealul
De-o fi să ne-ngrăbim de vii.*

*Cu toții eram regimente române
Moldova, Muntenia, Ardeal
Fireasca unire cu patria-mumă
Ne-a fost cel mai drept ideal.*

*Aceasta-i povestea Ardealului nostru
A neamului nostru viteaz
Istoria-ntreagă cu lupte și jertfe
Trăiește unirea de azi.*

TEMPO DI MARCIA

Treceti ba-ta-li-oa-ne ro-mâ-ne, Car-pa-tii la
dr-me cu frun-ze și flori — Ne-as-teap-tă iz-
bin-da Ne-as-teap-tă și fra-tii cu i-ni-ma la
tre-că-to ri. Ne-as-teap-tă iz-bin-da Ne-as-teap-tă și fra-tii cu i-ni-ma la tre-că tor.

2 rub.

LIMBĂ—LITERATURĂ—

METODICĂ

Indicele 77075